N. Steinhardt
Opere 15
Primejdia mărturisirii Convorbirile de la Rohia
Opera integrală N. Steinhardt apare din iniţiativa P.S. Justin Hodea Sigheteanul, Preşedintele Fundaţiei „N. Steinhardt“.
Colectivul redacţional: Virgil Bulat, George Ardeleanu, Florian Roatiş, Stefan Iloaie, Macarie Motogna.
Copyright © Mănăstirea Rohia, 2009
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
STEINHARDT, N.
Primejdia mărturisirii: convorbirile de la Rohia /N. Steinhardt, loan Pintea; ed. îngrijită, note, prefaţă, referinţe critice şi indici de loan Pintea; repere biobibliografice de Virgil Bulat. - Iaşi: Polirom, 2009 Index
ISBN 978-973-46-1288-8
I. Steinhardt, N.
II. Pintea, loan (ed. şt.)
III. Bulat, Virgil (ed. şt.)
821.135.1.09 Steinhardt, N. (047.53)
929 Steinhardt, N.
Printed in ROMANIA
N. Steinhardt, loan Pintea
Primejdia mărturisirii
Convorbirile de la Rohia
Ediţie îngrijită, note, prefaţâ, referinţe critice de loan Pintea
Repere biobibliografice de Virgil Bulat
MĂNĂSTIREA ROHIA POLIROM

Notă asupra ediţiei

Acceptat de N. Steinhardt, titlul acestui volum îmi aparţine. El poartă în sine două conotaţii. Una semnifică primejdia opiniei ca atare, a replicii rostite în contradicţie făţişă cu discursul clasic, cealaltă înseamnă nenumăratele primejdii în raport cu intoleranta dogmă oficială de dinainte de 1989. După multe şi felurite convorbiri neconsemnate, purtate la Rohia, Beclean şi Bistriţa, am hotărât împreună cu N. Steinhardt să purcedem la realizarea unor dialoguri scrise ori înregistrate. Intr-o variantă prescurtată, această carte a cuprins textul celor 7zile şi Convorbirile cu Sergiu Al-George. Un manuscris cu cele două texte a fost de altfel depus la Revista de istorie şi teorie literară a Institutului „G. Călinescu“ din Bucureşti, în grija domnului Nicolae Florescu. Aceasta în aşteptarea unui „moment de respiro" ideologic, a unei slăbiri a „vigilenţei" care să fi permis publicarea lor. Dar intransigenţa cenzurii, în acei ultimi ani, a mers in crescendo şi un asemenea moment s-a dovedit iluzoriu. Am retras manuscrisul. După moartea Părintelui Nicolae, am revăzut şi am adăugit textul, predându-l Editurii Dacia, care în mod constant şi cu iubire sinceră a publicat opera lui N. Steinhardt. Varianta de la Editura Dacia s-a tipărit în trei ediţii (1993, 1998, 2000). Prima convorbire, „Intre viaţă şi cărţi", a fost realizată de ziua lui Eminescu, pe 15 ianuarie 1984. Nu întâmplător i-am adăugat un „supliment al zilei" intitulat „Eminescu". Toate convorbirile s-au „întrupat" la Mănăstirea Rohia. Cele 7 zile s-au născut

pe terasa de la Casa Poetului şi, în scris, în chilia Părintelui Nicolae, în anii 1987-1988. Verificam împreună fiecare cuvânt, faceam mici retuşuri, apoi

transcriam şi-i arătam manuscrisul. In rare ocazii, acolo unde a considerat necesar că trebuie să nuanţeze ceva, Părintele Nicolae a modificat sau a completat mânu propria.

„Suplimentele[1]* au fost dictate de către N. Steinhardt, la sfârşitul fiecărei convorbiri din cele şapte care urmează, la cererea mea. Ele pot constitui pentru cititor sarea şi piperul acestor convorbiri — adică meditaţia, gândul scurt care întrezăreşte şi scurtcircuitează răspunsul pur şi simplu. Nuanţa veterotestamentară a celor 7 zile reiese din aşezarea simbolică a acestora, dar mai ales din revelaţia unei săptămâni lucrătoare întru spirit.

Textul „Despre agonia Europei" l-am înregistrat împreună cu Oliv Mircea în 1988 pe două casete audio şi abia după decembrie 1989 l-am transcris (cu unele incertitudini în redare, pe care le-am marcat în text prin [?]). De casete au ştiut doar câţiva oameni: N. Steinhardt, eu, Violeta, Oliv Mircea, pictorul Ilie Boca şi pianista Cristina Sârbu. S-au păstrat în cel mai mare secret în ascunzători sigure.

*

Fată de ediţia de la Humanitas din 2006, ediţia aceasta retine doar convorbirile cu N. Steinhardt. S-au adăugat note şi un indice de locuri. în mod particular, această carte este Manualul uceniciei mele şi, în mod general, ea poate deveni (a şi devenit pentru câţiva tineri) un fel de a fi (a exista), riguros şi deopotrivă liber în preajma Părintelui.

în final, se cuvine să aduc mulţumiri domnului Silviu Lupescu, directorul Editurii Polirom, care, într-o seară de vară la Bistriţa, m-a convins că locul Primejdiei mărturisirii este în corpusul Seriei de autor „N. Steinhardt".

Notă asupra ediţiei

7

De asemenea, mulţumiri echipei editoriale Polirom şi soţiei mele, Violeta, care au sprijinit întru totul şi solidar finalizarea proiectului.

loan Pintea
Noiembrie 2004 — Noiembrie 2008
începutul Postului Crăciunului

Repere biobibliografice

1912 Nicu-Aureliu Steinhardt se naşte pe 29 iulie la Bucureşti, în „casa părinţilor din Calea Moşilor, nr. 208“, după cum se menţionează în actul de naştere aflat în arhivele Mănăstirii Rohia. Copilăria şi-o petrece în comuna Pantelimon, unde tatăl său, inginerul Oscar Steinhardt, conducea o fabrică de mobilă şi cherestea. Face parte dintr-o familie activ implicată în viaţa socială si în istoria României. Oscar Steinhardt îsi făcuse studiile în Elveţia, la Politehnica din Ziirich, unde fusese coleg cu Albert Einstein. în 1913, Oscar Steinhardt este numit prin decret regal membru al Ordinului „Coroana României" în rang de cavaler; în primul război mondial, este ofiţer în armata română, rănit la Mărăşeşti şi decorat. Pe linie maternă, N. Steinhardt se înrudea cu Sigmund Freud, pe care, de altfel, în tinereţe, îl vizitează la Viena.

1919-1929 Urmează şcoala primară „Clementa", apoi Liceul „Spiru Uaret“. Printre colegi se numără Alexandru Ciorănescu, Rafael Cristescu, Constantin Noica, Alexandru Paleologu şi Mircea Eliade. Debut publicistic în Vlăstarul, revista liceului.

1929 îşi ia bacalaureatul şi începe să frecventeze cenaclul „Sburătorul",

condus de E. Lovinescu. O cunoaşte pe Monica Lovinescu.
1932 îşi ia licenţa în Drept, dar frecventase şi cursuri de Litere la Universitatea din Bucureşti.
>
1934 Sub pseudonimul Antisthius, debutează cu volumul parodic în genul... tinerilor. De pe poziţiile unui „liberalism conservator",

sunt persiflate necruţător atât manifestările noii drepte şi elitiste, cât şi cele de stânga din literatura română interbelică. Printre parodiaţi se numără Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Eliade, Petru Comarnescu şi Geo Bogza. Este, de fapt, unica istorie parodică a literaturii române tinere, contemporană autorului. Prima reeditare, anastatică, apare în 1993, la Editura PAN, iar a doua (cu titlul In genul lui Cioran, Noica, Eliade...) apare la Editura Humanitas în 1996. Tot în 1934 începe colaborarea la Revista burgheză (din care vor apărea doar şapte numere), iar mai târziu la Libertatea (1937-1940).
1935-1937 Ca urmare a preocupărilor teologale de început, împreună cu prietenul său Emanuel Neuman (frecvent amintit în Jurnalul fericirii sub numele Manole), publică studiul Essai sur une conception catholique du Judaisme (Eseu despre o concepţie catolică a Iudaismului, Bucureşti), apoi Illusions et realites juives (Iluzii şi realităţi evreieşti, Paris). în traducerea doamnei Viorica Nişcov, sub titlul Eseuri despre iudaism, cele două studii apar în 2006 la Editura Humanitas.
1936 Sub îndrumarea profesorului Mircea Djuvara, îşi susţine doctoratul în Drept şi îşi publică teza Principiile clasice şi noile tendinţe ale dreptului constituţional. Critica operei lui Leon Duguit, prefaţată de profesorul Julien Bonnecase, care, la rându-i, reliefează viziunea liberal-conservatoare. Lucrarea va fi republicată în anul 2000, sub egida Fundaţiei „N. Steinhardt“, la Editura Solstiţiu din Satu Mare (ediţie îngrijită de Florian Razmoş); textul surprinde prin adecvarea la o vie dezbatere şi în acest început de mileniu, pronunţându-se pentru un sistem de vot mixt, îmbinând votul universal cu cel reprezentativ. în acelaşi an publică Dreptul social. Pretenţii şi iluzii.
1936-1939 La recomandarea lui Camil Petrescu, începe să colaboreze la Revista Fundaţiilor Regale. Primul text publicat în această prestigioasă revistă - „Elementele operei lui Proust“ (nr. 8/ 1936) - este considerat de N. Steinhardt adevăratul său debut în critica literară. în 1940 este înlăturat dintre colaboratori, în cadrul acţiunii de „purificare etnică“. în aceeaşi perioadă

îşi întrerupe colaborarea la RFR şi viitorul său coleg de lot, Vladimir Streinu. Trăieşte până în 1944 o perioadă de umilinţe, privaţiuni, munci „în folosul comunităţii" (măturat, curăţat zăpada etc.). După cum reiese din confesiunile de mai târziu, nu pare să fi fost prea afectat de această perioadă.
1937-1939 Călătorii de studii în Elveţia, la Paris şi la Londra. în 1938, la Interlaken, la congresul unei asociaţii religioase internaţionale (The Oxford Group), un irlandez îi prevesteşte lui N. Steinhardt botezul creştin.
1945-1947 îşi reia colaborarea la Revista Fundaţiilor Regale, unde face parte

dintr-un comitet pentru premierea tinerilor scriitori. Va fi înlăturat în 1947, împreună cu Vladimir Streinu şi
Serban Cioculescu, în urma unei „cereri ultimative" a lui
> .
G. Călinescu publicate în ziarul Naţiunea. De altfel, la puţin timp după aceea, publicaţia va fi interzisă. Alte colaborări în această perioadă la Universul literar (1945), Victoria (1945), Tribuna poporului (1945).

1948-1959 Refuză să adere la „revoluţia" comunistă din cultură îndreptată, prin „internaţionalismul proletar", împotriva valorilor naţionale. O altă lungă perioadă de privaţiuni, de slujbe umile, dar şi din ce în ce mai insistentă apropiere de creştinismul ortodox.

1960 în 4 ianuarie, arestat de Securitate, refuză calitatea de martor al acuzării în procesul „mistico-legionar“ Constantin Noica — Dinu Pillat si este condamnat la 12 ani de muncă silnică, alături de alte 22 de personalităţi, printre care Alexandru Paleologu, Sergiu Al-George, Păstorel Teodoreanu, Vladimir Streinu si Marietta Sadova.

Î
în închisoarea Jilava, la 15 martie, ieromonahul Mina Dobzeu îl botează întru ortodoxie, martori fiind câţiva preoţi de diferite confesiuni, „spre a da botezului un caracter ecumenic". Trece prin închisorile Jilava, Gherla şi Aiud.

1964 în august, este eliberat (în cel de-al treilea şi ultimul val) din închisoare. Ajuns acasă, îşi desăvârşeşte taina botezului la Schitul Darvari, prin mirungere.

12
Virgil Bulat

1964-1968 Continuând să refuze „orice fel de colaborare cu comunismul", lucrează ca muncitor necalificat la fabrica „Stăruinţa" din Calea Vitan. în urma unui grav accident, nu mai poate presta munci fizice, iar prietenii (Noica, Paleologu, Virgil Nemoianu ş.a.) îl conving să revină în viaţa literară prin traduceri, medalioane ale unor scriitori străini etc. între 1971 şi 1979 îi apar nu mai puţin de zece volume traduse din scriitori celebri - filosoful Alain, Robert Graves, Rudyard Kipling, Max Olivier-Lacamp ş.a.

1972 Termină de redactat textul capodoperei sale Jurnalul fericirii (570 de pagini dactilografiate). Dat spre lectură câtorva prieteni, ajunge în atenţia Securităţii, care îl confiscă (în 14 decembrie 1972). Autorul încearcă reconstituirea Jurnalului, rezultând un manuscris de circa 750 de pagini. în 1975, la insistenţele Uniunii Scriitorilor, Securitatea îi înapoiază autorului prima versiune, cu condiţia de a nu o mai difuza. Reuşeşte să-si
> > > j
„clandestinizeze" versiunile, adăpostindu-le pe la prieteni (unul dintre aceştia fiind Virgil Ciomoş), iar câte o dactilogramă a fiecărei versiuni ajunge şi la Paris, la Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. în 14 mai 1984, Securitatea îi confiscă din nou prima versiune a Jurnalului, dar - cum alte copii ale textului fuseseră puse la adăpost — această confiscare nu-şi mai atinge scopul. De altfel, o versiune sintetică, rezultată din combinarea primelor două, va fi transmisă în 1989-1990 la postul de radio „Europa Liberă". în 1990, împreună cu Virgil Bulat de la Editura Dacia, Virgil Ciomoş optează pentru publicarea primei versiuni, ce apare în 1991. în decursul anilor, Editura Dacia publică Jurnalul în peste 200.000 de exemplare, poate cea mai citită carte din România după 1989. în 1995 apare la Paris Journal de la felicită, cu o prefaţă de Olivier Clement, traducere şi note de Marily Le Nir,

iar în acelaşi an, la Bologna, apare Diario della felicită, traducere de Gabriella Bertini Carageani, ediţie îngrijită de Gheorghe Carageani. Destinul internaţional al Jurnalului fericirii va fi confirmat în anii următori prin alte traduceri. Astfel, în 2006,

apare ediţia ebraică a Jurnalului, în traducerea lui Yotam Reuveny; în 2007, la Editura Koinonia din Cluj-Napoca, apare traducerea maghiară a cărţii (Naplâ a boldogsdgrol), realizată de Dankuly Csaba şi Dankuly Levente, iar în acelaşi an, la Editura Maistros, apare o traducere în limba greacă, sub semnătura lui Nectarios Koukobinos. în sfârşit, tot în 2007, la Editura Sîgueme din Salamanca, Jurnalul apare în traducere spaniolă (El diario de la felicidad), realizată de Viorica Pâtea şi Fernando Sanchez Miret, cu un amplu aparat critic elaborat de Viorica Pâtea şi George Ardeleanu. în proiect se află şi alte traduceri ale Jurnalului fericirii.

1973 Prin Constantin Noica şi Iordan Chimet descoperă „oaza de pace" a Mănăstirii Rohia, iar în episcopul-vicar al Clujului, Justinian Chira Maramureşanul (fost stareţ al Rohiei), un prieten şi ocrotitor. Va vizita frecvent mănăstirea până în 1980.

1975 La Paris îi apare, în revista Ethos, cu sprijinul lui Virgil Ierunca şi sub pseudonimul Nicolae Niculescu, eseul de mari dimensiuni Secretul „Scrisoriipierdute", „un adevărat summum al gândirii lui N. Steinhardt“. Este motivul pentru care Ion Vartic îl pune în fruntea volumului postum N. Steinhardt, Cartea împărtăşirii (Editura Biblioteca Apostrof, 1995). De altfel, bogata corespondenţă din perioada 1967-1983 cu Virgil Ierunca va fi publicată la Editura Elumanitas în 2000, sub titlul Dumnezeu în care spui că nu crezi... Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983).

1976 îi apare primul volum de eseuri, între viaţă şi cărţi, elogios primit de critica de specialitate. Fusese practic redus la jumătate de cenzură.

1978-1980 Primeşte, după ani de interdicţie, permisiunea de a călători în Occident. Locuieşte în casa de la Paris a lui Mircea
>
Eliade, de sănătatea sa se îngrijeşte Marie-France, fiica prietenului său Eugen Ionescu, poartă lungi discuţii cu Emil Cioran şi proiectează cu Virgil Ierunca publicarea la Paris a Jurnalului fericirii atât în versiune română, cât şi franceză. Aproape un an stă la mănăstirea benedictină Chevetogne şi la Louvain: ţine prelegeri de cultură românească şi ortodoxie.

1980 Odată cu volumul Incertitudini literare (premiul pentru critică al Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti), începe - prin fostul său coleg de detenţie şi prieten Virgil Bulat — colaborarea cu Editura Dacia din Cluj, căreia (cu o singură excepţie, eseul monografic Geo Bogza...) îi va încredinţa toate cărţile sale antume.

După câteva tatonări, optează pentru Mănăstirea Rohia, părintele stareţ Serafim Man acceptând să-l primească în cinul monahal la 16 august. Eseurile teologale şi predicile vor fi semnate „Monahul Nicolae Delarohia“ (pseudonim propus de EP.S. N. Corneanu, mitropolitul Banatului, pentru a-l pune la adăpost de vigilenţa cenzurii) sau „Părintele Nicolae“, alteori cu iniţialele sale. Pe măsura scrierii lor, autorul a încercat să le organizeze. Astfel se explică diferenţele dintre ediţiile apărute după 1989 - Monahul

Nicolae Delarohia, Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă, ediţia Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureşului si Sătmarului, Baia Mare, 1992, si N. Steinhardt, Dăruind vei dobândi, ediţie îngrijită de loan Pintea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 1997,1999,2002. Tot sub îngrijirea lui loan Pintea va fi publicată în 2006, la Editura Elumanitas, o ediţie cu titlul Cuvinte de credinţă. în acelaşi an, la Editura Mănăstirii Rohia, apare o ediţie cu titlul Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă.

1982 La Editura Albatros, publică eseul monografic Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului.

1983 Revine la Editura Dacia, cu volumul Critică la persoana întâi. Prestigiul său în creştere de critic nonconformist şi „incomod", frecvenţa prezenţei sale în publicaţiile literare, mai ales în revistele studenţeşti Echinox, Dialog, Opinia studenţească, determină asa-zisul „Consiliu al culturii si educaţiei socialiste" să-i

■> ” >5

amâne publicarea, apoi să-i transfere la Bucureşti volumele anunţate în planul editorial al Editurii Dacia.

1984 Are loc la Rohia vizita a patru scriitori bucureşteni, cărora bibliotecarul mănăstirii, Părintele Nicolae, le arată şi cărţile cu autograf (păstrate sub cheie, nu în raft!) primite de la Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu ş.a. La scurt timp are

loc o percheziţie a Securităţii, care confiscă volumele şi face presiuni pentru scoaterea Părintelui Nicolae din cinul monahal. Şi de această dată, se opune ferm prietenul şi protectorul său P.S. Justinian Chira Maramureşanul.

1986 Din 4 februarie 1986 până în 2 mai 1988 datează consistenta corespondenţă cu scriitorul Nicolae Băciuţ. Ea se va concretiza în volumul de interviuri N. Steinhardt, între lumi. Convorbiri cu Nicolae Băciuţ, Editura Tipomur, Târgu-Mureş, 1994, şi Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001 şi 2006.

1987 Ii apare (în sfârşit, dar „împuţinat"), la Editura Cartea Românească, volumul Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte.

1988 în ianuarie, începe al doilea dialog-interviu prin corespondenţă, de această dată cu scriitorul Zaharia Sângeorzan, redactor la Cronica. Şi acesta le va publica postum în volumul Nicolae Steinhardt, Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângeorzan, Editura Revistei Literatorul, Bucureşti, 1992 (ediţia a Il-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998).

La Aarhus, în Danemarca, apare cartea doamnei Svetlana Paleologu-Matta Eminescu şi abisul ontologic, căreia N. Steinhardt îi scrie o substanţială prefaţă.

Editura Eminescu îi publică, din nou „împuţinat", volumul de eseuri Prin alţii spre sine, aflat „în aşteptare" la Editura Dacia încă din 1984... O mare parte a articolelor din acest volum au fost publicate între 1936 şi 1947 în Revista Fundaţiilor Regale, Universul literar şi Libertatea. Acestea, ca şi altele publicate în perioada respectivă, vor fi reeditate, sub îngrijirea lui loan Pintea, într-o ediţie mult mai apropiată de intenţiile autorului, în 2001, la Editura Dacia, cu titlul Eu însumi şi alţi câţiva. La Rohia, mai tânărul său prieten, poetul loan Pintea, îi propune să consemneze în scris, sub formă de

interviu, o serie de „convorbiri" pe teme de literatură, filosofie şi credinţă. Acestor texte (revizuite de N. Steinhardt) li s-a adăugat un alt lung interviu pe teme politice intitulat „Agonia Europei", cu întrebări puse de loan Pintea şi Mircea Oliv, înregistrat tot în 1988 pe benzi de casetofon. A fost reluată şi o convorbire din

1984 — „între viaţă şi cărţi“, publicată în 1985 în revista Tribuna şi în 1987 în volumul Escale... loan Pintea va alătura interviurilor o addenda conţinând câteva eseuri inedite. Aceasta este structura volumului postum N. Steinhardt, Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu loan Pintea, apărut la Editura Dacia în 1993 şi 1998, precum şi la Editura Humanitasîn 2006. De fapt, imediat după decesul Părintelui Nicolae, loan Pintea a luat (cf. ultima scrisoare, din 27 martie 1989, expediată de N. Steinhardt lui loan Pintea, infra, pp. 39-40) din chilia sa de Ia Rohia manuscrisele găsite acolo, pentru a nu fi confiscate în timpul iminentei percheziţii a Securităţii. Mare parte a acestora (cu puţine excepţii) sunt inedite, scrise după călugărire, deci între anii 1980 şi 1989. Ele vor constitui conţinutul volumelor Călătoria unui fiu risipitor (Editura Adonai, 1995) — un text cu inserţii autobiografice, deocamdată nedatat - şi Ispita lecturii (Editura Dacia, 2000). O provenienţă aparte au eseurile din volumul Drumul către isihie (Editura Dacia, 1999 şi 2000) sau fragmentele din microromanul cu caracter autobiografic Eseu romanţat asupra neizbânzii (Editura Timpul, 2003). De asemenea, articolele despre scriitorii generaţiei ’80, o parte publicate în volumele antume, iar altele rămase în paginile revistelor culturale, vor fi adunate de Radu Săplăcan şi loan Pintea în Pledoarie pentru o literatură „nobilă" si sentimentală. Opinii despre generaţia ’80, 2 voi., Editura Cronica, Iaşi, 2001-2002.

1989 Presimţindu-şi sfârşitul, la 24 martie îi scrie prietenului şi redactorului său de carte de la Editura Dacia, Virgil Bulat, să vegheze asupra tipăririi postume a volumului Monologulpolifonic (care va fi publicat la Editura Dacia în 1991 şi 2002). Trece în lumea celor aleşi la 30 martie 1989.

Virgil Bulat

O însoţire luminoasă

„Ca să fii ucenic e necesar ca în apropierea ta să ai un Bătrân. Să ai o Pustie, fie ea si «înverzită», si un Awă.
E condiţia fără de care nu ai cum să primeşti.
Şi, la rândul tău, cum să dai mai departe."
Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, Editura Paralela 45, Piteşti, 2007

Am bătut câţiva ani buni, în perioade mai lungi sau mai scurte, drumurile, cărările şi potecile Rohiei însoţindu-l pe N. Steinhardt. Eram tânăr şi topit de idealuri. Literare, în primul rând. Nu-mi cunoşteam încă, pe deplin, vocaţia sacerdotală, o întrezăream doar pe cea culturală. Urcam dealul Rohiei cu sute de întrebări şi nelămuriri şi mă întorceam după câteva zile de taifas jos, în vale, cu tot atâtea răspunsuri şi tot atâtea limpeziri.

Eram fascinat întru totul de prezenţa Părintelui şi de cărţile lui. Era preţuit, adulat în cercurile literare pe care le frecventam, însă în preajma lui era, totuşi, puţină lume care să-i fie efectiv alături. Multora le era indiferent. Mă deranja enorm acest lucru pentru că bănuiam că o să vină o vreme (care a şi venit!) în care mulţi neaveniţi îşi vor bate pieptul în numele lui.

îi erau aproape, la Rohia, Bistriţa, Beclean, Dej, Cluj, Baia Mare, Bucureşti,

puţinii lui prieteni, devotaţi şi sinceri. Mulţi dintre ei erau la vremea aceea tineri si credeau, în ciuda unor false ierarhii literare şi a unor derapaje bisericeşti evidente, că N. Steinhardt

va ieşi în cele din urmă învingător. în cazul lui nu e vorba numai despre minunea convertirii — e vorba, cred eu, şi de miracolul gloriei postume. Nu putem, cu nici un chip, neglija binecuvântarea postumă care s-a revărsat din plin asupra lui.

Pe N. Steinhardt l-am citit mai întâi. L-am descoperit înainte de a-l întâlni. Episcopul Justinian, pe atunci al Clujului, acum al Maramureşului, m-a îndemnat să caut Rohia, să-l caut pe „ovreiul*[1] Steinhardt care s-a călugărit în Maramureş. Norocul a făcut să ne întâlnim pentru prima oară nu la Rohia, ci la Beclean, când Steinhardt a venit, invitat de Radu Săplăcan, la întâlnirile „Saeculum“. Ştia, după cum mi-a spus, de la Părintele Serafim, despre fuga mea la mănăstire. în orice caz, atunci, la Beclean, mi-am pus încrederea la bătaie şi am câştigat o admiraţie pe timp lung, probabil nemeritată, din partea Părintelui Nicolae. Mi-a propus să ne spunem pe nume şi în drum spre cămăruţa de la Liceul „Petru Rareş“ mi-a vorbit cu patimă, aş spune, despre generaţia lui. Ajunşi în cameră, mi-a arătat o Carte de rugăciuni, primită în dar de la Dinu Pillat. Din aceasta i s-a citit, de către Florian Razmoş, în spitalul din Baia Mare, „Rugăciunea de dezlegare a sufletului[1]*, atunci când a trecut la cele veşnice.

Relaţia mea cu Părintele Nicolae a fost una de însoţire. îmi spunea cândva că i-am bucurat căruntеţile, îi spuneam mai mereu că mi-a pus în ordine, în rânduială tinereţile. Scrisorile pe care le-am primit, manuscrisele pe care mi le-a lăsat în grijă, dragostea părintească, efectiv, pentru mine, Violeta şi Ioana (Andrei încă nu era născut), bucuria cu care venea în casa noastră şi fericirea că ne vedeam în „pustia înverzită a Rohiei** m-au făcut să înţeleg ce înseamnă să dai şi ce înseamnă să primeşti. Dincolo de definiţia termenilor stă înţelepciunea unui alt evreu, Rabi IsaacAizic, care spunea astfel: „Lozinca vieţii este dă şi ia. Fiecare om trebuie să fie un donator şi un primitor. Cel care nu reuşeşte, într-o singură fiinţă, ambele aspecte, acela este un copac neroditor**[1]. La Rohia se ştia şi se ştie foarte bine cine dă şi cine primeşte.

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

1. Martin Buber, Povestiri hasidice, Editura Univers, Bucureşti, 1998, p. 242.

înainte de evenimentele din decembrie ’89, imediat după moartea Părintelui, s-a scris nedrept de puţin şi despre om, şi despre cărţi. Reţin, în acest sens, „consemnările" din ziare si reviste: un anunţ în România liberă la rubrica decese, un articol profund de Adrian Popescu în revista Tribuna, un scurt articol comemorativ semnat de loan Alexandru în revista Flacăra şi un eseu aplicat despre ultima carte a defunctului semnat de Radu Săplăcan în revista Steaua. Nimic mai mult. De-abia după ’89, prin breşa deschisă de Jurnalul fericirii, s-a revelat pentru toată lumea uriaşa personalitate, literară şi teologică, a „ovreiului creştinat".

Aşadar posteritatea lui N. Steinhardt este una fericită. împlinită. Spun acest lucru gândindu-mă, în primul rând, la modalitatea, temeinică şi entuziastă, în care omul şi opera sunt receptate de generaţiile tinere.

Datorită tinerilor, N. Steinhardt s-a fixat în conştiinţa multora dintre noi ca reper ideal. Nu numai literaţii şi teologii de profesie, tineri şi ei, şi-l apropie ca model, dar şi foarte mulţi alţii, care odată intraţi în armonie cu scrisul său, prin empatie, şi-l apropriază ca pe ceva real şi, deopotrivă, inefabil.

Am cunoscut eu însumi tineri pe care Jurnalul fericirii, Cuvinte de credinţă, Primejdia mărturisirii i-au schimbat, oferindu-le un alt statut existential, cultural si duhovnicesc. Probabil sunt destui tineri literaţi care după întâlnirea cu eseistica lui au descoperit noi mecanisme de abordare în ceea ce priveşte textul şi contextul literar.

Nu mă mir că N. Steinhardt si cărţile lui au un asemenea impact. El însuşi a fost preocupat de cărţile tinerilor. Să ne aducem aminte de volumul In genul... tinerilor şi de recenziile şi cronicile literare dedicate cu precădere generaţiei ’80. Există destule mărturii - literare şi duhovniceşti - care dovedesc relaţii spirituale de tipul awă-ucenic, maestru-ucenic. Cunosc câţiva foarte buni si foarte

J >

tineri literaţi (teologii încă tac) care sunt preocupaţi serios de opera Părintelui. Unul dintre ei e Adrian Mureşan de la Cluj, care sub titlul Hristos nu trage cu ochiul[1] a scris un excelent eseu dedicat [1]

1. Cu subtitlul N. Steinhardt & Generaţia '27, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006.

lui Steinhardt şi iluştrilor săi prieteni Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran. De asemenea, Irina Ciobotaru, de la Suceava, este autoarea unui eseu, extrem de bine elaborat, încă nepublicat, N. Steinhardt — un model existenţial. Luigi Bambulea, pentru care N. Steinhardt nu este numai o personalitate radioasă, ci şi una de contrast şi de substanţă polemică. Mai e Florentina Bucuroiu. Repet: îi pomenesc doar pe cei foarte tineri care abordează opera Monahului de la Rohia Iară nici un fel de complex, liberi, neinfluenţaţi de nimeni şi de nimic, cu textele pe masă, profesionist. Nu mai amintesc de generaţia mea, nu-i enumăr nici pe cei arhicunoscuţi : Robert Lazu, Cristian Bădilită etc.

Un caz aparte este Marius Vasileanu, steinhardtian în tot ceea ce face si admirator declarat al Monahului de la Rohia. Mărturia

Î

lui despre Awă şi Ucenic este mai mult decât copleşitoare. „Cândva, dintr-o pudoare prost plasată, am ratat întâlnirea cu Nicolae Steinhardt. Astăzi cred însă că l-am întâlnit prin P. loan Pintea, iar bucuria ce mă cuprinde face parte din propriul meu jurnal al fericirii" (în Marius Vasileanu, In căutarea duminicii, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008).

Eu unul sunt foarte fericit că îi cunosc pe aceşti tineri, că mi-au oferit prilejul să le pot citi textele şi că pot anunţa mulţumit că N. Steinhardt şi cărţile lui sunt pe mâini bune.

Am făcut această introducere pentru a-l aşeza pe N. Steinhardt într-un context entuziast din care n-au lipsit şi, din fericire, nu lipsesc tinerii.

Pentru un tânăr care era haotic în a-şi alege prietenii şi duşmanii, nepregătit încă a înţelege diferenţa specifică a valorilor, bâjbâind şi bâlbâindu-se între ale poeticului şi „poieticului", lecţiile predate de N. Steinhardt în aer liber şi într-un mod cu totul practic - analizele pe textele clasicilor şi contemporanilor, sau pe propriile noastre texte scrise proaspăt în

acele zile în care eram împreună, sau pe firele de iarbă, paltinii, icoanele şi tot ce vine „greu de priceput la mintea omului" (Eugen Ionescu) - însemnau înainte
O însoţire luminoasă
23
de toate o chemare înspre ordine. O replică dată dezordinii atotzdrobitoare de Guglielmo de Baskerville lui Adso din Melk[1]. Un cuvânt bătrânesc.

Ce înseamnă să fii ucenic ? Să te pleci cu mintea, spune Teofil Părăianu de la Sâmbăta. Nu eşti tu mai deştept decât Awa. Nu ştii tu mai multe decât Mai Mult Ştiutorul. Eşti Neştiutorul. Eşti prost. Nu ca şi cum, ci pur şi simplu în sensul înalt al sărăciei cu duhul. Adică fericit. îţi goleşti mintea de prostia inteligenţei orgolioase. Accepţi porunca, răspunsul ferm şi deştept al Celuilalt. Asemeni lui Petru la pescuirea minunată.

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit. Din această cauză — starea de criză, voinţa de a ieşi din dezor-
5 >
dine - drumurile mele la Rohia, la Părintele Nicolae, singur, cu soţia şi fetiţa, cu prietenii, s-au transformat într-o statornicie a pelerinajului. De fiecare dată, drumul pe jos de la Paraclis prin pădurea de fagi care urca dealul Rohiei înspre Lighet era indispensabil pentru pregătire, ca un fel de prolog la dialogurile care urmau în chilie ori pe terasa de la Casa Poetului — un fel de gimnastică a cuvintelor, fără tumbe şi căderi spectaculoase, dar înscriindu-se într-o sportivitate a spontaneităţii. Ne aeriseam cu bună ştiinţă (el răspunsurile, eu întrebările) în doi.

Mi-au plăcut întotdeauna teologia şi filosofia Potecii şi Cărării. Dar în special ale Drumului. Tânăr fiind, am trăit la modul sublim filosofia şi teologia urcuşului, a înaintării, a coborârii, a popasului la cruce de drum. Drumul spre Rohia, cărarea care urcă din drumul Rohiei spre Mănăstire, Drumul care urcă pieptiş din pridvorul Rohiei înspre luminişul Lighetului, drumeagurile, cărările, potecile Runcului meu. Toate m-au învăţat să cred cu tărie în rostul şi pedagogia Drumului. Am trăit într-un anume fel realitatea dură, aspră, plină de primejdii, dar şi mântuitoare a Drumului. De aceea

1. Personajele principale din romanul Numele trandafirului de Umberto Eco.

pentru mine Drumul, Calea, Cărarea, Poteca sunt realităţi teologice şi, deopotrivă, filosofice.

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

Lighetul era poiana unde ne odihneam şi surâdeam la gândul că priveliştea din faţa noastră era de fapt una comună şi deloc sărbătorească: defrişări de pădure, iarbă cosită, grajduri în construcţie, colibe pentru ciobani. Sărbătorescul începe de Sus în Jos (nu altfel era la Blaga), din vârful dealului înspre mijlocul luminişului din pădure, unde turlele mănăstirii îl atrăgeau, îl contopeau, îl absorbeau cu sfinţenia părinţilor de aici.

Lighetul. Poiana Rohiei în care ne-am retras cu Părintele Nicolae de-atâtea ori. Aici am povestit ceasuri întregi tolăniţi pe iarbă sau plimbându-ne printre clăi de fân, ne-am fotografiat, l-am ascultat depănând amintiri despre Eugen Ionescu, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. îmi aduc aminte mai mereu iarba proaspăt cosită, tunsă perfect. Din locul unde făceam popas şi până aproape de gospodăria mănăstirii, dealul pur şi simplu unduia, devenea val şi curgea verde. Spaţiul Lighetului nu era neapărat mioritic, dar

avea ceva, ceva care te obliga să-l plasezi dincolo de geografia şi privelişte a lui, indirect, într-un gând sau o filosofare de moment. Lighetul îţi pune la dispoziţie în faţa ochilor, dintr-odată, cerul şi pământul la un loc. Aici poţi atinge dintr-o privire, cum se spune, şi cerul, şi pământul. Părintele numeşte Lighetul (în „Ziua a cincea“ din convorbirile noastre) livadă, loc de frumuseţe şi vis cu splendidă perspectivă, un loc deschis şi paradiziac.
Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

Adus puţin de spate, cu bastonul nesigur, cu „barba de duhovnic şi general ţarist" (cum l-a portretizat prietenul său bun, Alexandru Paleologu[1]), N. Steinhardt pornea întotdeauna parcă pregătit să

1. în Alchimia existenţei. Eseuri şi portrete, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1983.

escaladeze — cu altă dârzenie şi alt curaj - un spaţiu primitor, dar şi primejdios, dealul înspre Lighet. Ieşeam împreună la o promenadă premontană. Era momentul când povesteam nestingheriţi: cum a vizionat la Paris filmul lui Zeffirelli Iisus din Nazaret, împreună cu Virgil Ierunca; cum e cu traducerea lui Caraion — şi a lui N.S. — dinMalcolm Lowry[1]; cum e cu tatăl său decorat cu „Virtutea Militară" în luptele de la Mărăşeşti; cum e cu accidentul de la Paris şi spitalizarea suportată de Eugen Ionescu; cum e cu refuzul de a intra pentru totdeauna într-o mănăstire benedictină; cum e cu hotărârea de a rămâne pentru totdeauna într-o mănăstire ortodoxă...

în Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian[1 2], Sanda Stolojan, pe care am cunoscut-o la Rohia, venită împreună cu Barbu Brezianu la un parastas după Părintele Nicolae, scrie despre vizita acestuia în 1978 la Paris. O întâlnire între N. Steinhardt şi Mircea Eliade după patruzeci de ani. Discuţii despre Noica şi lotul „mistico-legionar", despre situaţia din ţară („românii din ţară au ajuns să fie scârbiţi şi exasperaţi", spune St.), despre Revista burgheză, unde St. a scris despre Eliade. Participă la o decadă dedicată lui Eugen Ionescu. Prezenţa şi intervenţia lui îi impresionează atât pe români, cât şi pe francezi. „Ortodoxia lui reprezintă ce este mai bun în credinţa creştină, spiritul de milă şi de toleranţă susţinut de spiritul de luptă întotdeauna treaz, «neadormirea evreiască»."

Constatarea Sandei Stolojan (St. a stat în casa ei două săptămâni, citind, împreună cu ea, în fiecare dimineaţă din Evanghelie) despre convertirea Părintelui: „Ortodoxia lui e adâncă, trăită cu o căldură şi o competenţă biblică ne-românească. Figura lui, cu trăsături

1. Este vorba de traducerea romanului La poalele vulcanului, Editura Univers, Bucureşti, 1978. Despre această traducere, N. Steinhardt îmi spunea că a fost făcută de el; dar, neavând drept de semnătură în acea perioadă, a convenit cu poetul Ion Caraion să fie semnată de acesta. Se pare că nu a fost singura traducere publicată în acest fel.
2. Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

evreieşti (privirea ochilor fuge în lături tot timpul), trecută prin transfigurarea ortodoxă, aminteşte de un tip de creştin din vremea Sfântului Pavel“.

Şi despre „o pasiune mai lumească: cinematograful. Merge zilnic la film. A văzut Iisus din Nazaret de Zeffirelli, un film despre Hitler etc.“.

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.
Povesteam mereu, discutam ă batons rompus, dar mai ales tăifăsuiam. Atmosfera Escorialului si a lui Unamuno era nu o amintire de
>
lectură, ci o anamneză pur maramureşeană. îl vizitase nu demult pe Constantin Noica la Păltiniş. Era uimit de vitalitatea prietenului său. Cu câtă libertate vorbea despre filosofie, teologie, matematică, fizică... Am asistat neputincios, la un moment dat, la supărări şi întristări grozave provocate de reacţia rapidă şi acidă a lui Andrei Pleşu la textul Catharii de la Păltiniş'. Recent primise o scrisoare mateină de la Alecu Paleologu, plină de adevăruri şi sincerităţi: îmi recita pasaje întregi. Uneori râdea, introducând câte un respiro în discuţia pe teme serioase, fundamentale, prin anecdote din Şalom Alehem, Brăescu ori din diverse publicaţii occidentale.

Textul Catharii de la Păltiniş e un oftat scris de Părintele Nicolae la ceas de... supărare. Ştiu acest lucru. Mi l-a mărturisit.

Andrei Pleşu în Epistolar, într-o scrisoare către Al. Paleologu, deşi citeşte Catharii... cu „imensă melancolie", îi înţelege Părintelui „sângeroasa blândeţe", dar şi dragostea pentru „massa damnata", care „vine de la Rohia, şi nu din piaţa publică". Un gest profund creştin!
Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.
Era ceva din Petre Tutea în Părintele Nicolae (sau ceva din N. Steinhardt în Petre Ţuţea?). Când am citit, la un moment dat, [1]
1. Publicat în revista Familia din Oradea şi preluat de Gabriel Liiceanu şi introdus în Epistolar, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1988.

un dialog cu „Bătrânul Ţuţea“, mi-am dat seama că nu m-am înşelat. Gorbaciov si Tehnica loviturii de stai, dezbătute, citate si citite în acelaşi mod. Tutea si Steinhardt. Era în ultimul si ceva din
) >5))
Zinoviev[2](ori în Zinoviev din Părintele Nicolae ?). Vremea tinereţii generaţiei sale nu apusese. Se bucura. Toţi - Paleologu, Noica, Ţuţea, Şora — erau înconjuraţi de tineri. Deveniseră un fel de maeştri, de guru, de înţelepţi. Tinerii îi alegeau pe ei, ei alegeau tinerii, nu se ştie. Important era că se aflau împreună.

Seara îmi citea texte pe care nu putea să le publice (îmi amintesc de Trei soluţii, despre care îmi spunea că a fost transmis la „Europa Liberă" semnat cu numele de Nicolae Niculescu), eseuri pregătite pentru publicare, citeam împreună fragmente din încercarea labirintului într-o traducere dactilo a Doinei Cornea. într-una din seri, după ce am ascultat Mozart la Părintele Iustin, stareţul mănăstirii, ne-am întors în chilie şi i-am citit eseul meu Apostol Bologa şi Sfântul Apostol Pavel. A urmat o întreagă disertaţie despre sentimentul religios în proza lui Rebreanu. îmi spunea că fragmentelor din manuscrisul meu, Frigul şi frica, li se potriveşte de minune „fidelitatea" Caraion - Rilke. Prefaţându-le, în dublă variantă, mi-a surprins o altă dimensiune: a tragicului, a religiosului bine temperat. Mă „răsfăţa", ca să folosesc un cuvânt cu care mă acuza el pe mine. Cu bună ştiinţă mă răsfăţa. Nu credeam în ruptul capului că versurile mele se pot ridica la un comentariu steinhardtian.

Din întâlnirile mele cu N. Steinhardt am învătat că efectele, exaltarea, grandiosul, solemnitatea, exuberanţa şi chiar... patetismul (ca să folosesc

cuvintele unui titlu pe care eseistul i l-a dedicat lui [1]

1. Carte celebră scrisă de Curzio Malaparte şi publicată pentru prima dată la Paris în 1931.
2. Grigori Evseevici, cunoscut şi ca Hirsch Apfelbam (1883-1936); revoluţionar bolşevic, politician comunist sovietic, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Lenin. Executat.
3. Text emblematic care deschide Jurnalul fericirii.

Geo Bogza) sepot transfigura, cu ajutorul credinţei, într-o ordonare a trezviei. Trezvie care, însemnând nu numai trezire, ieşire din somnolenţă, părăsirea abuliei, deschidea particularul, printr-o modalitate iniţiatică, înspre echilibru şi dreapta judecată. Părintele Nicolae nu exagera, deşi folosea adeseori hiperbola. Pe toate le lua cum grano salts. Patristica şi filosofia, Rudyard Kipling, Soljeniţîn, Churchill şi Dumnezeu s-a născut în exif, filmele lui Piţa, Daneliuc, Fellini, plastica şi arhitectura, sculptura, poezia, Mozart şi Sergiu Celibidache etc. au alternat în dialogurile (nu toate consemnate) de la Rohia, într-o bucurie a regăsirii vecinătăţii — vecinătatea valorilor care nu se contrazic.

Primejdia mărturisirii e o carte născută din neliniştile şi întrebările unui tânăr. Când s-a purces, în „pustia înverzită a Rohiei“, la derularea primului dialog cu N. Steinhardt, interlocutorul şi semnatarul acestor rânduri avea 23 de ani. O vârstă numai bună pentru căutări, ezitări, poticniri, dar şi starturi, alergări şi lupte privilegiate într-o arenă (a se citi lume) aproape lipsită de speranţă, infestată, până la baza dealului împădurit care urcă spre Mănăstirea Rohia, de ideologia comunistă şi securistă pe care au cunoscut-o pe propria piele mai toţi cei din generaţia mea.

Ispitit şi încurcat de ademenirile şi amăgirile propriei limite, m-am izbit dintr-o dată de un univers liber şi fără graniţe. Nu aveam un ideal cultural şi creştin bine conturate. Cel puţin, spun acum cu deplină sinceritate, eu aşa mă vedeam. Awa însă credea altceva despre mine. Mi-a dovedit-o pe loc din plin şi deplin după aceea. A lăsat chiar o mărturie prin primul autograf pe care mi l-a dat pe cărţulia cu coperţi de carnet CEC despre Geo Bogza[1] [2]: „Fost-a nevoie de un coşmar spre a-l trezi pe G.B. din vis nătâng

1. Roman de Vintilă Floria pentru care scriitorul a fost distins cu Premiul Goncourt, premiu refuzat din pricina unui scandal mediatic de proporţii pus la cale de câţiva dintre exilaţii români.
2. Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

(slăvit fie Domnul!); nu însă pe I.P., poet lucid şi treaz cum nici că se poate mai limpede la cei 23 de ani ai săi“.

Sunt fericit că Părintele N. Steinhardt a devenit ortodox. De aceea spun: n-ar trebui să existe bucurie mai mare pentru Biserica mea decât convertirea unui evreu şi dai lanu (precum zice într-o predică N.St.) că fiul lui Oscar Steinhardt a devenit fiu al Bisericii Ortodoxe.

Dar mă întreb: ce a fost în inima si sufletul lui N.St. atunci

>

când, în faţa uşilor împărăteşti şi înaintea Părintelui Serafim (care l-a călugărit), a dat răspuns lepădărilor din Rânduiala primirii la credinţa

ortodoxă a celor de credinţă mozaică? Chiar şi pentru mine, care sunt preot, aceste lepădări, urmate de grozave afurisiri din partea celui care vine sincer şi nesilit de nimeni la credinţa ortodoxă, mi se par terifiante. De pildă: întrebare: Cu adevărat te-ai lepădat de toată credinţa evreilor care nu cred că Hristos este Fiul lui Dumnezeu şi de învăţăturile lor care sunt împotriva lui Hristos; le afuriseşti şi le lepezi pe ele ? Răspuns: Cu adevărat m-am lepădat de toată credinţa evreiască şi de învăţăturile lor, care sunt împotriva lui Hristos Dumnezeul nostru, şi le afurisesc şi le lepăd pe ele.

Mult, sincer şi din inimă a iubit N. Steinhardt credinţa ortodoxă dacă a putut da un asemenea răspuns!

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

Ieşirea din decorul unei lumi aspre şi frământate şi întâlnirea cu Părintele au fost, „pe cât s-a putut, pe cât s-a putut“, cum ar spune chiar el însuşi, salvarea mea ca tânăr intelectual, aspirant agitat şi trufaş la gloriile trecătoare ale literaturii şi combatant asiduu pe tărâmurile mântuitoare şi realiste ale teologiei.

Faptul că în aceste convorbiri discutăm liber despre cultură şi teologie, despre eroism şi laşitate, despre politică şi absurdul istoriei; faptul că pomenim nume interzise sau cvasiinterzise şi că, liberi şi fără teamă, citătm la vedere cărţi şi autori trecuţi la index spune câte ceva despre dorinţa de a gândi şi a vorbi în voie şi fără ocolişuri

şi, mai ales, denotă, cred eu, un fel anume, abrupt şi curajos, de a-ţi asuma o atitudine aparte, o poziţie în contrast total cu ceea ce se vehicula oficial în preajma ta.

Pentru mine, Părintele nu a fost un duhovnic în înţelesul clasic

al cuvântului, el a fost în primul rând Pedagogul, învăţătorul, Awa care te învaţă, te îndrumă, îţi arată calea, te scoate în luminiş şi te lasă singur să-ţi descoperi drumul către propriul sine.

Pe N. Steinhardt l-am întâlnit, probabil, prea devreme. Nu eram pregătit pentru o asemenea - rară, esenţială, unică - întâlnire. Până la a-l întâlni, i-am citit articolele (mai ales cele publicate în revista Steaua de la Cluj), cărţile: între viaţă şi cărţi, Incertitudini literare, Critică la persoana întâi. Ţin minte că, în drumul înspre Rohia cu trenul de la Beclean sau Bistriţa (de fiecare dată făceam un popas în autogara din Dej, de unde mă îmbarcam într-un autobuz hodorogit care era mai întotdeauna condus de către şoferul Coasă şi, mai întotdeauna, trecea peste Măgoaja în Boiereni — via Rohia), citeam pe mpte din cărţile Părintelui. Eram prea tânăr, nepregătit, neştiutor, necopt cultural. Pregătirea a venit pe parcurs. Am învăţat, cum se spune, din mers. Am dobândit ceea ce nu deţineam, dăruind ceea ce nu aveam, întocmai ca în poemul lui Henri Michaux şi ca în predica Părintelui[1]. N. Steinhardt m-a îngăduit, dar m-a şi ademenit. M-a ademenit în vederea propriei mele regăsiri. întâlnirea noastră mi-a garantat de la bun început că pot conta pe o însoţire de durată, care în cele din urmă a devenit şi ucenicie, şi ascultare, şi deopotrivă prietenie.

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

Venisem la întâlnire cu el după ce citisem câteva cărţi pregătitoare (dintre care, de căpătâi erau Despre vieţile şi doctrinele filosofilor[1] [2] şi Convorbiri cu Goethe[3]) şi după ce trecusem printr-o

1. „Dăruind vei dobândi'[1], în volumul Dărind vei dobândi. Cuvinte de credinţă, Editura Polirom, Iaşi, 2008, pp. 461-465.
2. De Diogenes Laertios, Editura Academiei RPR, 1963 (Editura Polirom, Iaşi, 1998).
3. De J.R Eckermann, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965.
<) însoţire luminoasă
31
lectură, pentru devenirea mea culturală esenţială, Jurnalul de la Păltiniş, şi mă aflam în faţa unui om de la care puteam efectiv să învăţ. Nu mai contau ceilalţi pedagogi, nu mai conta şcoala, din care cu câteva luni înainte fugisem aici, contau el, Părintele Nicolae, şi acest spaţiu necontaminat, Rohia. Pentru că vreau să spun că din educaţia pe care o primeam acum făcea parte şi spaţiul, cu tot cu peisaj, cu tot cu păduri şi poteci, cu tot cu drumuri şi cărări.
Aşadar o Adevărată Scoală.
>>

Am trăit cu voluptate de ucenic apropierea de Părintele Nicolae. Pentru mine el a fost Awa, Antrenorul. Antrenorul acesta nu a scos din mine un jucător de elită, pentru că m-a antrenat mai mult pe „margine[11], dar, fără doar şi poate, a scos din mine un iubitor de joc, de jucători. Admiraţia pentru marile spirite, pentru marile jocuri şi marii jucători, pentru campioni o deţin, desigur, de la el. El numea cultura, ca şi Huizinga, un mare joc.
Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

Nu ştiu dacă putem exprima ceea ce înseamnă în miezul ei deplin ucenicia, nu ştiu dacă putem aduce în teorie şi abstract un mod de viaţă aparte, un stil în ceea ce priveşte rostul acestei vieţi şi, nu în cele din urmă, un chip care dă înfăţişare unei relaţii bazate pe reciprocitatea iubirii. La modul absolut ucenicia se face. Se trăieşte şi se consumă precum dragostea. Numai că această dragoste, consecinţă a comuniunii, e roditoare şi, prin exemplaritatea ei, modelatoare. Putem deduce însă un lucru clar: cel care a aflat, precum Andrei, pe învăţător nu mai poate da îndărăt, nu se mai poate sustrage de la ascultare, devine rob şi deopotrivă slujitor întru cele pe care, singur, nesilit de nimeni, şi le-a ales. Ucenicia e dincolo de orice pedagogie, ea funcţionează (oricât ar părea de ciudat) pe bază de reciprocitate. „Nu se ştie cine dă şi cine primeşte[11], spune Leon Bloy.
Există o ucenicie consacrată astfel care tine de ordinea monahală. Relaţia deplină awă-ucenic. O regăsim la fiecare pas în Pateric.
32
loan Pintea
Toate învăţăturile Părinţilor Pustiei, toată înţelepciunea Filocaliei se adresează unor potenţiali ucenici. însă există şi o ucenicie, i-aş spune paralelă, tot atât de exemplară, nu departe de lumea monastică, oarecum în conexiune cu ea, pe care am numit-o însoţirea cea bună. Ea se întâmplă în intervalul dintre lume şi mănăstire. Pur şi simplu. Toată problema e ca acela care caută disperat această relaţie, dincolo de şcoli şi instituţii, să fie pregătit din plin pentru a primi, el neavând de făcut altceva în schimb decât să-şi ofere disperarea sa bine conturată pentru ca, observând-o Maestrul, să o poată modela cu atâta asiduitate şi ardoare încât, în final, să scoată din ea formele depline şi pure ale învăţăturii ziditoare, curajului, nădejdii, echilibrului şi liniştirii.

Atunci când îţi este absolut necesar un Părinte, un Awă, trebuie să te pui

în stare de căutare. El, Celălalt, dacă l-ai găsit, îţi devine deodată şi Părinte, şi Frate, şi Tată, şi Mamă. Se stabileşte o relaţie profundă ca între Fiu, Frate, Tată şi Mamă. Apare un liant nevăzut care anunţă contopirea de sine. Şinele devine un Tot neamestecat. Nu mai sunt eu, ci Hristos care lucrează în mine. în Cherubinischer Wandersmann de Angelus Silesius există cea mai frumoasă definiţie a acestei profunde ucenicii: „I-s drag mai mult ca El: mi-e drag mai mult ca mine; îi dau dar tot pe-atât cât El îmi dă din Sine“.
„Orgoliile fragmentului. Tinereţe şi ucenicie"[1]

într-o bună zi am hotărât împreună cu Părintele să punem pe hârtie sau să înregistrăm câteva dintre taifasurile noastre. într-o altă zi ne-am dorit publicarea lor. Un dialog, în care reuşiserăm să introducem termenul foarte drag lui N. Steinhardt, trăirism[1 2], a

1. De loan Pintea, în Paradoxul creştin şi cartea tinereţii, volum coordonat de Pr. Ilie Trif, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2008, pp. 47-48 ; traducerea citatului îi aparţine Ioanei Pârvulescu.
2. Curent filosofic românesc din perioada interbelică avându-l ca principal reprezentant şi iniţiator pe Nae Ionescu. Cuvântul a fost inventat de criticul şi istoricul literar Şerban Cioculescu, care a tradus

apărut în revista Tribuna de la Cluj, şi acesta ne-a fost baza pentru mai departe de a consemna alte câteva dialoguri întâmplate pe terasa de la Casa Poetului sau în Chilia de la Stăretie. Acestea
y
ne-au creat multe si nenumărate bucurii. Erau micile mari izbânzi
y
care într-o lume normală ar fi fost ceva cu totul si cu totul obişnuit.
y y
într-o lume anormală, ceea ce este obişnuit, firesc si sănătos devine, din pricina excesului anormalităţii, excepţie.

Cele mai pline, mai consistente şi mai frumoase zile din tinereţea mea le-am petrecut la Rohia. Şi eu, şi zilele eram la dispoziţia Părintelui. El făcea „programul". în primul rând Biblioteca. Lecturi recomandate, dar felurite; niciodată nu mi s-a tăiat plăcerea de-a citi poezie. O vreme am fost găzduit în prima chilie de lângă Bibliotecă; eram uşă în uşă şi aveam încredinţate, sub pecetea tainei, cheile. Noaptea, dar uneori şi ziua, cotrobăiam în „colţul secret", botezat aşa de Părintele pentru că despre el nu ştiau decât foarte puţini, şi mă înfruptam lacom şi curios din Proba labirintului şi Amintirile lui Mircea Eliade, Journal en miettes şi La quite intermittente de Eugen Ionescu, un volum luxos şi masiv al Cardinalului Lustiger[1], o antologie cu poeme despre îngeri de George Ciorănescu[* 1 2]etc.

Intr-una din zile, relatându-i cât de mult mi-a plăcut antologia lui Ciorănescu (ilustrată de Eugen Drăguţescu), i-a scris acestuia pe loc o scrisoare tocmai în Insulele Canare, în care-i cerea să-mi expedieze de urgenţă un exemplar! Cu siguranţă scrisoarea nu a ajuns la destinaţie pentru că nici eu, nici Părintele n-am avut, într-un fel sau altul, vreo confirmare. în 1995 domnul Stroescu- -Stânişoară, la Miinchen, în faţa sediului „Europei Libere", mi-a făcut cunoştinţă cu doamna Galateea Ciorănescu. Am vrut să o din limba germană termenul Lebensphilosophie. Pentru trăirişti sunt mai importante atitudinea mistică decât cea intelectuală, mântuirea decât idealurile culturale, practica duhovnicească decât preocupările academice.

1. Jean-Marie Lustiger (1926-2007), cardinal şi arhiepiscop al Parisului. E vorba de cartea Le choix de Dieu (1987).
2. Mai aproape de îngeri, Miinchen, 1986.

Toate învăţăturile Părinţilor Pustiei, toată înţelepciunea Filocaliei se adresează unor potenţiali ucenici. însă există şi o ucenicie, i-aş spune paralelă, tot atât de exemplară, nu departe de lumea monastică, oarecum în conexiune cu ea, pe care am numit-o însoţirea cea bună. Ea se întâmplă în intervalul dintre lume şi mănăstire. Pur şi simplu. Toată problema e ca acela care caută disperat această relaţie, dincolo de şcoli şi instituţii, să fie pregătit din plin pentru a primi, el neavând de făcut altceva în schimb decât să-şi ofere disperarea sa bine conturată pentru ca, observând-o Maestrul, să o poată modela cu atâta asiduitate şi ardoare încât, în final, să scoată din ea formele depline şi pure ale învăţăturii ziditoare, curajului, nădejdii, echilibrului şi liniştirii.

Atunci când îţi este absolut necesar un Părinte, un Awă, trebuie să te pui în stare de căutare. El, Celălalt, dacă l-ai găsit, îţi devine deodată si Părinte, si Frate, si Tată, si Mamă. Se Stabileşte o relaţie profundă ca între Fiu, Frate, Tată şi Mamă. Apare un liant nevăzut care anunţă contopirea de sine. Şinele devine un Tot neamestecat. Nu mai sunt eu, ci Hristos care lucrează în mine. în Cherubinischer Wandersmann de Angelus Silesius există cea mai frumoasă definiţie a acestei profunde ucenicii: „l-s drag mai mult ca El: mi-e drag mai mult ca mine; îi dau dar tot pe-atât cât El îmi dă din Sine“.

„Orgoliile fragmentului. Tinereţe şi ucenicie"[1]

într-o bună zi am hotărât împreună cu Părintele să punem pe hârtie sau să înregistrăm câteva dintre taifasurile noastre. într-o altă zi ne-am dorit publicarea lor. Un dialog, în care reuşiserăm să introducem termenul foarte drag lui N. Steinhardt, trăirism[1 2], a

1. De loan Pintea, în Paradoxul creştin şi cartea tinereţii, volum coordonat de Pr. Ilie Trif, Editura Reîntregirea, Alba lulia, 2008, pp. 47-48 ; traducerea citatului îi aparţine Ioanei Pârvulescu.
2. Curent filosofic românesc din perioada interbelică avându-l ca principal reprezentant şi iniţiator pe Nae Ionescu. Cuvântul a fost

inventat de criticul si istoricul literar Serban Cioculescu, care a tradus

>>

apărut în revista Tribuna de la Cluj, şi acesta ne-a fost baza pentru mai departe de a consemna alte câteva dialoguri întâmplate pe terasa de la Casa Poetului sau în Chilia de la Stăretie. Acestea

ne-au creat multe si nenumărate bucurii. Erau micile mari izbânzi

»

care într-o lume normală ar fi fost ceva cu totul si cu totul obişnuit.

>>

într-o lume anormală, ceea ce este obişnuit, firesc şi sănătos devine, din pricina excesului anormalităţii, excepţie.

Cele mai pline, mai consistente şi mai frumoase zile din tinereţea mea le-am petrecut la Rohia. Şi eu, şi zilele eram la dispoziţia Părintelui. El făcea „programul'[1]. în primul rând Biblioteca. Lecturi recomandate, dar felurite; niciodată nu mi s-a tăiat plăcerea de-a citi poezie. O vreme am fost găzduit

în prima chilie de lângă Bibliotecă; eram uşă în uşă şi aveam încredinţate, sub pecetea tainei, cheile. Noaptea, dar uneori şi ziua, cotrobăiam în „colţul secret", botezat aşa de Părintele pentru că despre el nu ştiau decât foarte puţini, şi mă înfruptam lacom şi curios din Proba labirintului şi Amintirile lui Mircea Eliade, Journal en miettes şi La quete intermittente de Eugen Ionescu, un volum luxos şi masiv al Cardinalului Lustiger[1], o antologie cu poeme despre îngeri de George Ciorănescu[*1 2]etc.

într-una din zile, relatându-i cât de mult mi-a plăcut antologia lui Ciorănescu (ilustrată de Eugen Drăguţescu), i-a scris acestuia pe loc o scrisoare tocmai în Insulele Canare, în care-i cerea să-mi expedieze de urgenţă un exemplar! Cu siguranţă scrisoarea nu a ajuns la destinaţie pentru că nici eu, nici Părintele n-am avut, într-un fel sau altul, vreo confirmare. în 1995 domnul Stroescu- -Stânişoară, la Miinchen, în faţa sediului „Europei Libere", mi-a făcut cunoştinţă cu doamna Galateea Ciorănescu. Am vrut să o din limba germană termenul Lebensphilosopbie. Pentru trăirişti sunt mai importante atitudinea mistică decât cea intelectuală, mântuirea decât idealurile culturale, practica duhovnicească decât preocupările academice.

1. Jean-Marie Lustiger (1926-2007), cardinal şi arhiepiscop al Parisului. E vorba de cartea Le choix de Dieu (1987).
2. Mai aproape de îngeri, Miinchen, 1986.

întreb despre scrisoarea Părintelui, dar aflând că e de câteva zile văduvă (domnul Ciorănescu se prăpădise), n-am mai îndrăznit şi, spunându-i condoleanţe, ne-am despărţit.

„Colţul secret'[1] conţinea, cum am spus, traducerea din Eliade a Doinei Cornea, carte pe care Părintele mi-a încredinţat-o pentru câteva zile. Am adus-o la Bistriţa şi, după ce am „extras" şi am pus deoparte Prefaţa traducătoarei, împreună cu doamna Retegan (care nu ştia ce conţine textul) de la Fabrica de Pâine am şapirografiat-o. Câteva exemplare le-am dat prietenilor şi originalul l-am restituit. Din La quete intermittente mi-am notat finalul: „Să te rogi. Nu ştiu Cui. Sper: Iisus Hristos". Părintele, atâta vreme cât eram „responsabil" cu Biblioteca, îmi atrăgea atenţia: „Ai grijă, nu lăsa lumina aprinsă, stareţul Antonie e un satrap, mă pândeşte, urmăreşte unde ard lumini prea multe, ai grijă să nu intrăm în belea!".

Când nu citeam împreună cu Părintele, eram bibliotecar. Fişam cărţi, scriam cote şi numere pe volumele proaspăt achiziţionate. „Programul" mai cuprindea: participarea la Utrenie, Liturghie, Vecernie, Miezonoptică, citirea revistelor literare, discuţii pe marginea „cărţilor de scandal", citirea cu voce tare de către mine a textelor Steinhardt apărute în revistele Vatra, Steaua şi Familia îndeosebi (cu această ocazie urmau o supărare şi, mai ales, o indignare profundă din partea autorului dacă, din nefericire, textele apăreau cenzurate, cu cuvinte lipsă şi cu greşeli de tipar), vizitarea Lighetului, taifasuri lungi, nefandosite, despre literatură, monahism, exil, muzică, arte plastice, generaţia interbelică, Geo Bogza, Lucian Boz, Constantin Noica, Pleşu, Liiceanu, Părinţii Pustiei, postmodernism, maramureşeni. Taifasurile scrise le-am purtat în prima chilie a Părintelui (de la Stăreţie), pe terasa de la Casa Poetului şi în cea de-a doua chilie, iar cele nescrise le-am avut peste tot, dar mai ales în drum spre Lighet, în Lighet şi pe terasa de la chilia Părintelui Iustin. Aici, spunea Părintele, era „colţul de rai". înconjuraţi de muşcate, aproape întotdeauna înflorite provocator şi patetic, în faţa celor

mai bune cafele de pe lume, ascultând muzica lui Mozart, „pe care se intră în Rai", ne avertiza Awa, regăseam dulceaţa şi rigoarea însoţirii.
() însoţire luminoasă
35

Când vorbesc de Rohia îmi place să fiu însoţit de doi îngeri: N. Steinhardt şi loan Alexandru[1]. Nimic nu pare facil şi derizoriu în poeziile lui Alexandru dedicate Rohiei.
Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

Primejdia mărturisirii s-a construit de la sine graţie unor întrebări născute pe moment şi datorită unor răspunsuri care, in nuce, existau bine revelate în cărţile lui N. Steinhardt. De aceea majoritatea temelor care privesc teologia, literatura, cultura în general, mai puţin politica, se găsesc surprinse cu lux de amănunte în multe din eseurile lui.

Părintele Nicolae mi-a încredinţat mie aflarea unui titlu pentru cartea noastră de dialoguri. Zile întregi l-am căutat. în zadar. Supărat, am plecat la Runc, în satul copilăriei mele. Aici am urcat Săcăturile şi Colnicul, am văzut cum se usucă iarba şi cum îngălbeneşte pădurea. Trist, am hotărât să mă întorc la oraş. în căruţă, spre gară, cu tata Anchidim, pe drumul Idieciului, ca din senin mi-a venit acest titlu: Primejdia mărturisirii.
Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

Şi ca să revin la apologia tinereţii din primele rânduri ale acestui studiu introductiv, voi spune că toate răspunsurile date întrebărilor mele au un conţinut de entuziasm, de tinereţe bravă si bătrâneţe animată mai mereu de arierplanurile unor polemici pline de dinamism.

N. Steinhardt a pus în aceste răspunsuri (mai ales în „Despre agonia Europei[1]*) întregul surplus de tinereţe care încă îl caracteriza din plin la 72 de ani, vârsta pe care o avea la începtul primei

1. Celălalt locuitor al Rohiei. „între păduri de fag şi de stejar/ în Maramureşul de sărbătoare/ Cu faţa-ntoarsă către răsărit/ Rohia este maică născătoare" („Rohia", în Imnele Transilvaniei, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978, p. 224).

noastre convorbiri (consemnate) de la Rohia. Despre această energie specială a vârstei vorbeşte chiar el (în „Despre fidelitate sau cuvânt bătrânesc pentru cei tineri", Monologul polifonic, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, pp. 113-118): „Numai că nu de pe poziţii de aşa-zisă înţelepciune bătrânească îndrăznesc a vorbi, ci cu bruma de nebunie tânără încă sălăşluitoare în adâncul sufletului meu din belşug zdruncinat de eşecuri şi erori. De pe poziţii de egalitate atrag atenţia celor tineri'...

însoţirea noastră avea ceva din farmecul si discreţia bunelor
5 î 7
însoţiri monahale. Fidelitate si ascultare. Nu era nimic fals în
j î
aceasta. Totuşi trebuie ţinut cont că dialogurile noastre se petrec în incinta unei mănăstiri ortodoxe. Prin urmare, au toate datele unei peripatetizări cu iz paterical. Eram cufundaţi din plin în atmosfera pe cât de realistă, pe atât de tainică a Mănăstirii Rohia. Awă şi ucenic, bătând drumurile şi cărările aspre şi defrişate ale Lighetului şi completându-ne vieţile reciproc; el fericindu-mi tinereţile, eu
bucurându-i căruntetile.

>

Mărturie stau corespondenţa dintre noi şi, mai ales, scrisorile pe care mi le-a trimis, animate de încredere şi sinceritate. O dovadă în plus este şi textul despre manuscrisul cărţii mele de poezie Frigul şi frica, intitulat la acea vreme Viaţa pe miriapod, o radiografie a începuturilor mele lirice, scris cu speranţă şi fidelitate. M-a numit Poetul care nu se joacă[1]. Paradoxal, pentru că deşi aveam păreri convergente despre joc, în paginile Primejdiei ne lăsăm prinşi totuşi în plasa lui Caillois şi Fîuizinga. Mărturie stă Jurnalul pe care l-am scris şi îl scriu în continuare (o parte din el a apărut la Editura Paralela 45 în 2007, intitulat Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt şi din care dau aici câteva fragmente) despre majoritatea întâmplărilor pe care le-am trăit împreună.

1. Text inclus în Monologul polifonic, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, pp. 251-255.

<) însoţire luminoasă

Faptul că dragostea Părintelui s-a extins asupra întregii mele familii e un mod de a înţelege cum această însoţire a avut pecetea marilor binecuvântări. Nu întâmplător, Maria Elena Ganciu, într-un articol publicat în revista Echinox de la Cluj, numea pe bună dreptate Primejdia mărturisirii „o poveste de iubire“.

Poate sunt sentimental, dar realismul acestei relaţii îmi dă tot dreptul să Fiu. Şi, cum ar spune Părintele Nicolae, puţină duioşie nu strică!

N. Steinhardt nu a fost hirotonit preot. El a fost, aşa cum şi-a dorit, un simplu monah. Cu toate acestea toţi i-am spus şi îi spunem „Părinte”. Părintele Nicolae. Ca la sfinţi. Aureola în jurul numelui ţi-o pun Dumnezeu şi ceilalţi.

Era un gentleman. Burghez şi cavaler în haină monahală. îmi arăta fotografii din tinereţe. Din vremuri de demult, când era amorezat. Cu o ţinută vestimentară impecabilă. De fiecare dată îmbrăcat „la modă”, în duhul vremii.

Mi-l închipui de foarte multe ori, ajutat de fotografii, scrisori şi secvenţe de suvenir, strecurate intenţionat în scrierile lui: un tânăr mândru, orgolios, cosmopolit, deseori ironic, plin de idei năstruşnice, pe măsura „anilor nebunatici”, eroic de cele mai multe ori, mereu pus pe harţă şi băşcălie în imensitatea saloanelor interbelice, sobru la nevoie, franţuzit şi englezit peste măsură, în scandal cu mentalitatea franceză şi engleză, după caz.

L-am văzut de câteva ori îmbrăcat în costum. Era, într-adevăr, un domn. Sfida toate nemerniciile şi urâţeniile din jur. Cu baston şi batistă în buzunarul de lângă rever, reînvia un timp care răsărea şi apunea odată cu el. Un crai de Curtea Veche.

Când Ioana-Alexandra a împlinit un an, Părintele Nicolae i-a expediat de la Rohia binecuvântările-i monahiceşti într-un pliculeţ sigilat, scrise cu o caligrafie de invidiat pe o ilustrată cu un cochet filigran japonez. N-a uitat să treacă în adresă: „Domnişoarei Ioana-Alexandra”... Un gest sobru şi copilăresc. Un joc, de fapt, care ţinea de un contract cu sine numai şi numai de el ştiut.

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

în orice caz, trebuie să spun că aceste taifasuri, odată publicate în volum

(prima ediţie la Editura Dacia în 1993), au fost alături de Dăruind vei dobândi şi Jurnalul fericirii fundamentul pe care s-a constituit posteritatea lui N. Steinhardt. Au influenţat şi au convertit tineri, au limpezit inteligenţe greu de clintit din pozitivisme exacerbate, au „rupt lanţurile religiei", cum ar spune Psalmistul David şi PaulTilich, au redeschis gustul şi interesul pentru eseistica antumă a Părintelui şi, cel mai important lucru, au dovedit, şi teologilor, şi literaţilor, că N. Steinhardt e personalitatea cea mai fascinantă pe care a dat-o Gulagul românesc. Nu întâmplător s-a bucurat de un succes de librărie ameţitor, dublat de o receptare pe măsură. Cornel Ungureanu, într-un chestionar lansat despre cărţile anului în revista Luceafărul, aşeza Primejdia mărturisirii pe acelaşi raft cu Jurnalul de la Păltiniş. Cinste mai mare nici că se poate! Eugen Simion o numeşte „o carte vie, plină de farmecul inteligenţei şi al sincerităţii. O carte document[14] (în revista Literatorul), iar Dan Ciachir, „după Jurnalulfericirii, a doua carte în ordinea frumuseţii şi a valorii[44] (în Curentul).

Ediţia de la Humanitas din 2006, în care alternează dialogurile şi un scurt Jurnal cu şi despre N. Steinhardt, recompune în oglindă acea atmosferă unică şi irepetabilă în care s-a născut un tip aparte de prietenie şi fidelitate, un model de însoţire. în jurul acestei ediţii s-au pronunţat, cu competenţă şi seriozitate, pe larg câţiva tineri eseişti, între care îi pomenesc pe Luigi Bambulea, Irina Ciobotaru si Paul Sandu, în revista Verso'.

Există în aceste dialoguri o rigoare a sincerităţii şi o patimă de neoprit pentru a spune cu tot dinadinsul adevărul. Acest Adevăr căutat atunci, în acei ani de Awă şi Discipol, s-a revărsat din plin asupra lumii noastre, după moartea Părintelui şi mai ales după anii ’90. Prietenia şi încrederea, care transpar din plin în Primejdia mărturisirii, s-au vădit cu putere mai ales în zilele cruciale pentru [1]

1. Cluj, anul III, nr. 39, 16-30 iunie 2008, pp. 13-15 („Obiectiv Pintea- - Steinhardt[44]).

() însoţire luminoasă

39

moştenirea sa culturală dinainte ca Awa să treacă la cele veşnice.

Mi-a trimis mie ultima scrisoare redactată în această viată.

>

K o scrisoare terifiantă, cu valoare de testament, în care N. Steinhardt îmi dă ultimele sfaturi şi îmi adresează ultimele rugăminţi şi mulţumiri. O reproduc în întregime, pentru că acest mesaj e, de fapt, corolarul însoţirii noastre şi, pentru cei care credem în viaţa de apoi, finalul deschis al acestei cărţi.

27 martie 89

Dragă Ioane,

O duc din ce în ce mai greu cu angina pectorală. Crize din ce în ce mai dese si mai dureroase.

Se prea poate să nu mai am decât puţin, foarte puţin de trăit.

Am rugat pe Părinţii Iustin[1] şi Emanoil[1 2] să-ţi remită toate dosarele aflate în camera mea[3]. Nu cuprind noutăţi ori lucruri prea importante; te rog totuşi să le preiei tu, să nu fie azvârlite la gunoi.

Cât priveşte Monologul polifonic, e la Cluj, la Virgil Bulat; l-am rugat să-l publice, fie şi postum.

Cuvinte de credinţă e în curs de dactilografiere la domnul Ion Tămaş din Rohia. Se bate în patru exemplare.

Mi-a predat până acum 205 pag.

Cred că mai urmează circa 100 ori şi mai mult.

Eu am verificat până la pagina 145.

Manuscrisul (4 exemplare) până la pagina 99 se află într-o cutie de carton deasupra dulapului cu sticlă şi foto, din stânga uşii de intrare.

(Textele le-am despărţit în 4) De la pagina 100-205 sunt tot sus, pe dulap, lângă cutie, învelite în foiţă albă. Separat, tot în foiţă albă,

1. Azi arhiereu vicar al Episcopiei Maramureşului şi Sătmarului, Justin Sigheteanul.
2. Azi stareţul Mănăstirii Bixad.
3. Pe lângă această scrisoare expediată mie, celor doi N. Steinhardt le-a înmânat câte un bileţel prin care „îi ruga“ să-mi remită toate dosarele (cu manuscrise şi dactilograme) aflate în chilia de la Rohia.

sunt ciornele (dactilografiate şi ele), după care urmează a se face confruntarea.

Plata lui Tămaş am efectuat-o în parte eu, restul o va face mănăstirea. Te rog pe tine să verifici şi să desparţi cele patru exemplare. Un exemplar s-a oferit Părintele Emanoil să-l prezinte înaltului Corneanu la Timişoara.

Un exemplar urmează să-l prezinţi tu lui Plămădeală. Un al treilea poate fi prezentat lui Vornicescu, la Craiova. Fac apel la tine pentru verificarea textului (4 exemplare) de la pagina 146 până la sfârşit; pentru separarea celor 4 exemplare (de la pagina 100 încolo); şi pentru trimiterea unui exemplar la Sibiu si unuia (eventual) la Craiova. Există oarecari sanse si la Sibiu, si la Timisoara, si la Craiova.

Dar...

Aş dori totuşi să încerc să las în urma mea o dovadă, o mărturie de credinţă creştină.

>>

Ştiu că-ţi dau o bătaie de cap, dar mă încred în prietenia, afecţiunea şi devotamentul ce mi-ai dovedit din belşug.

La Timişoara va încerca Părintele Emanoil.

Poate că voi rezista călătoriei la Bucureşti şi că mă voi putea înapoia aici, să termin eu treaba. Cu atât mai bine. Dar nu se ştie si de aceea ţi-am adresat acest îndrăzneţ apel profund prietenesc.

Din inimă şi cuget,

Nicolae

Sărutări Violetei şi Ieduţului.

Părintele Iustin are numărul de telefon al Bibliotecii[1].

în ziua în care am primit această scrisoare, Părintele meu drag, cel care m-a trezit din somnolenţă şi confuzie, murea împăcat pe un pat de spital din Baia Mare. O presimţire neagră se aşezase ca o bilă de plumb peste aceste rânduri. Eram departe de el, undeva între rafturile cu cărţi ale Bibliotecii Judeţene din Bistriţa, şi, printre lacrimi, am simţit cum, din adâncul inimii, ceva uriaş m-a

1. în martie 1989 loan Pintea era bibliotecar la Biblioteca Judeţeană Bistriţa-Năsăud.

uprins deodată. N-am înţeles pe loc. Am priceput mai târziu, lira, de fapt, ceva foarte simplu. Durere şi recunoştinţă.

*

Citesc în Litere. Arte. Idei, suplimentul cultural al ziarului Cotidianul, textul lui Cristian Bădiliţă „Asceză şi copilărie sau despre o canonizare aşteptată“. Curajos, îndrăzneţ. De admirat. Nici mai mult, nici mai puţin, C.B. propune canonizarea lui N. Steinhardt! Un text după care, pro sau contra, firesc ar fi să curgă râuri de cerneală. Vom vedea. Deocamdată tac. Nu-mi exprim vreo opinie. Sincer să fiu, am fost luat prin surprindere, deşi în adâncul sufletului meu exista de mult neliniştea unui astfel de gând. Nu chiar pe măsura celui scris de Cristian Bădiliţă, dar, în orice caz, siamez acestuia.

Cum cred că Părintele Nicolae a aflat deja de acest text, şi a şi tresărit, cum cred că numai la pomenirea lui de către Papa loan Paul al II-lea a mai tresărit, mi-l închipui acolo, în lumea cealaltă, fericit, îngândurat, agitat, întorcându-şi şi sucindu-şi viaţa pe toate părţile, râzând cu gura până la urechi şi, desigur, strigând în nesfârşitul Raiului, aşa cum striga ucenicilor dragi din faţa Casei Poetului, de se auzea până în curtea mănăstirii: „Măi, să fie!“’.

Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, ed. cit.

loan Pintea Ianuarie 2009 [1]

1. într-un text aşezat pe coperta cărţii în genul... tinerilor, ediţie anastatică, Editura Pan, Iaşi, 1993, poetul, eseistul şi traducătorul Ovidiu Nimigean cântăreşte cum grano salis imaginea sfântului de la Rohia: „A fost numit profet. Imaginea călugărească a fratelui Nicolae, din ultimii ani ai vieţii, s-a impus emblematic. Alături de Noica, Eliade, Ţuţea, lumea culturală - în primul rând tineretul - l-a preluat ca dimensiune tutelară. Textele, indiferent de mărime şi valoare, i-au fost «vânate» şi percepute într-o aură esoterică. N-a scăpat aşadar de zgura de vulgarizare a celebrităţii. De supradimensionările de care personalitatea lui nu are nevoie, dar de care, în lipsa reperelor morale, avem probabil nevoie mulţi dintre noi“.

„Iordan Chimet spune că aici, la Rohia, e Ţara Crăciunului.

Pentru mine e şi răspunsul Domnului, La Reponse du Seigneur al lui Alphonse de Châteaubriant, romanul posibilităţii devenirii, care e metanoia.

Asa cum mi-am dorit şi am visat, şi nu am îndrăznit (păcătuind, aşadar, pentru că a nu îndrăzni e un păcat) a crede că-mi va fi data vedea aievea.

Rohia: un loc, fără doar şi poate un vrednic şi adevărat loc de închinare Celui care răspunde atunci când îl chemi, Celui care te aşteaptă, care stă la usa inimii tale şi bate, care dă fără măsură, Celui care a spus mai întâi «Eu sunt Cel ce este», iar în vremea din urmă «Eu sunt Calea, Adevărul şi Viaţa».

Domnul răspunde oricui, Domnul poate face din oricine o făptură nouă.

Slavă Ţie, Hristoase Dumnezeule, care m-ai învrednicit a-Ţi auzi răspunsul la nedesluşita mea chemare, a Te cunoaşte şi a mă închina Ţie şi în acest minunat loc al Crăciunului, care se tălmăceşte Bucurie. “

N.S., 10 noiembrie 1973

„După trecerea a patru ani, în cursul cărora am vizitat în repetate rânduri Rohia - în toate anotimpurile şi sub toate vremile: iarna, sub omăt; toamna, când drumurile foşnesc sub covoare groase de frunze; vara, când i se întâmplă cerului să fie de un albastru desăvârşit şi să nu se ştie de ploaie -, iată-mă din nou în locul acesta privilegiat: s-au schimbat multe, s-a înălţat o clădire impunătoare, numărul cărţilor a tot crescut, insă duhul e acelaşi: duhul curăţiei, evlaviei, simplicităţii şi smereniei voioase. Puterea de fermecare a Robiei e aceeaşi: se menţine la nivelul cel mai de sus. “

N.S., 15 iulie 1977

Convorbirile de la Rohia
„Până şi un nevinovat dialog despre muzica uşoară implică^ anumite primejdii pe care se cuvine să le asumăm cu bărbăţie.
N. Steinhardt într-un dialog cu Alexandru Baciu, 1970
între viată si cărţi
5 > >
loan Pintea: Părinte Nicoiae, aţi publicat acum câţiva ani la Editura Cartea Românească volumul intitulat între viată si
>>
cărţî. Acesta este domeniul - ambiguu — în perimetrul căruia aş dori să stăm puţin de vorbă. Spuneţi-mi, cum concepeţi legătura dintre viaţă şi cărţi, altfel spus, dintre cultură şi viaţă ? Consideraţi cele două entităţi afine sau adversative ?
N. Steinhardt: Desigur, afine. Cultura şi viaţa nu sunt câtuşi de puţin ostile una alteia, între ele nu se află o râpă, ci numeroase punţi de legătură. Cultura, când este adevărată şi lipsită de farafastâcuri solemne, este un imn de laudă adus vieţii. Nu este mai puţin caldă, vivace, puternică decât viaţa însăşi.
I.P.: Aparţineţi unei generaţii care a adus o contribuţie însemnată la dezvoltarea culturii române şi care, am impresia, întocmai ca dumneavoastră, a conceput viaţa şi cultura strâns legate una de alta.
N.S. : Aşa e. Am avut norocul să aparţin unei generaţii care se poate făli cu nume ilustre: Mircea Eliade, Eugen Ionescu, [1]
1. 1976.

E. M. Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Alexandru Ciorănescu, Anton Dumitriu si multi alţii. Pentru aceştia
) î 5 5
toţi, cu toată diversitatea stilului, opiniilor şi personalităţii, între cultură si viată n-a existat un hiatus, ci o simbioză care aproape că a mers până la o contopire. Nici unul dintre ei nu şi-a imaginat vreodată că s-ar putea concepe cultura altfel decât ca o altă ipostază a vieţii. Sau, eventual, ca o perspectivă din care viaţa poate fi privită, analizată şi constatată drept fenomen natural în plină efervescenţă. Acesta este adevăratul înţeles al termenului „trăirism", pe care unii l-au folosit pentru a caracteriza generaţia

de care vorbim, atribuind termenului un caracter denigrator. E o eroare, voită sau nevoită, deoarece prin trăirism nu s-a înţeles şi nu trebuie să se înţeleagă decât afirmarea indisolubilităţii cuplului viaţă - cultură.
I.P.: Dar dintre cei niţel mai tineri decât dumneavoastră de cine v-aţi simţit mai apropiat ?
N.S. : Să-i menţionez, în primul rând, pe cei doi care din păcate au decedat mult prea timpuriu : pe Sergiu Al-George şi pe Dinu Pillat. După cum am mai scris, pe Sergiu Al-George l-am cunoscut, aşa cum povesteşte Alexandru Paleologu într-un articol de amintiri publicat în Momente din trecutul medicinei (Editura Medicală, 1983, volum colectiv în redacţia dr. G. Brătescu), la Jilava. Strălucea prin calitatea culturii, prin temeinicia cunoştinţelor, prin curajul de care dădea neîncetat dovadă şi prin buna-dispoziţie suverană pe care o opunea mizeriilor înconjurătoare. Nu-i păsa de ele! Cu privirea lui senină şi vitejia lui temperamentală parcă le anihila, le dezintegra, făcea din ele praf şi pulbere, reducându-le la adevărata lor postură de împeliţare a nimicniciei. Sergiu Al-George ne-a lăsat drept moştenire două adevăruri esenţiale. Primul: că,

dintre virtuţi, principală este cea a curajului. Fără de curaj celelalte toate sunt sortite unei pieiri leucemice, unei slăbănogiri care nu se poate încheia altfel decât prin anemie pernicioasă şi ruşinoasă. Al doilea: cultura, oricât de extinsă şi de adâncă ar fi, nu poate fi valabilă dacă nu izvorăşte dintr-o cercetare entuziastă şi fierbinte a vieţii. Cultura nu poate fi numai răceală şi erudiţie, ea trebuie neapărat - dacă nu vrea să rişte a rămâne simplă treabă de scrib — să ia asupră-şi toate problemele vieţii şi pe de-a-ntregul acel suflu năvalnic, specific fiinţei gânditoare şi înduhovnicite.
I.P.: Fiindcă aţi pomenit cuvântul fiinţă, gândul mă poartă de îndată la filosofia lui Constantin Noica. El ne-a dat o amănunţită si tulburătoare analiză a fundamentelor filosofice
5 î
proprii limbii noastre. Şi a pus accentul pe foarte captivanta problemă a evoluţiei sensului cuvintelor. Poate că-mi este permis să spun că-i datorăm lui Noica o dramatizare a semanticii. Mi-aţi putea da o pildă de asemenea „dramă“ semantică ?
N.S. : Cum să nu! Pot! Mă refer la din ce în ce mai folositul şi mai răspânditul verb a se descurca, unul dintre cele mai abjecte şi mai odioase din lexicul românesc. A-i spune cuiva: „descurcă-te“ înseamnă a lansa o invitaţie la mită, şperţ, minciună, linguşire, făţărnicie, furt. „Descurcă-te“ înseamnă, de fapt, fa ce ştii, orice-ar fi, numai să iasă treaba ori să existe aparenţa că a ieşit. „Descurcă-te“ este expresia verbală, activă şi nocivă a supremei şmecherii...
I.P. : Despre şmecherie aţi mai vorbit şi în convorbirea cu Andrei Roman, publicată în revista Familia nr. 7 din 1972...
N.S. : Da. Mărturisesc că e un subiect care mă obsedează. Simt şmecheria cum târcoleşte în jurul nostru, asemenea unui

duh rău, şi cum vrea să ne prindă în laţul ei pe care-l cred ireversibil. Noi, pe vremea noastră, aveam un verb, poate la prima vedere analog cu a se descurca: verbul a răzbate. Numai că a răzbate avea cu totul altă conotaţie

şi ducea la cu totul alte valori. Răzbătător era omul care prin muncă şi capacitatea sa înfrunta şi înfrângea greutăţile vieţii, izbutind să le străbată până la o împlinire a sa. Şi Guizot[1]le spusese contemporanilor săi: „îmbogăţiţi-vă“, sfat nu mai puţin respingător decât „descurcaţi-vă“. însă adevărul istoric ne obligă să precizăm că formula lui Guizot a fost citată trunchiat. Formula completă a fost „îmbogăţiţi-vă prin muncă şi economie[11], ceea ce stă foarte departe, la distanţe astronomice, de mişelescul descurcaţi-vă. Nici verbul „a răzbate[11], verb vechi şi venerabil, şi nici formula lui Guizot nu justifică, aşadar, pe nenorocitul „descurcaţi-vă“. Dar observ că luându-ne cu vorba am uitat să vă spun câteva cuvinte despre Dinu Pillat şi să vă dau un amănunt biografic despre Sergiu Al-George, pe care poate nu-l stiti.

Pe Dinu Pillat l-a caracterizat o bunătate absolută, o mărinimie cum rareori mi-a fost dat să întâlnesc. Se pricepea ca
nimeni altul să se bucure de bucuria si de succesele altuia.
»

Bunătatea si mărinimia însă nu i-au stat niciodată stavilă în aprecierea inteligentă şi nepărtinitoare a unei opere. Era de o

1. Franşois Guizot (1787-1874). Istoric, politician, ministru, ambasador si orator francez. Citatul în franceză: Enrichissez-vous >
par l’epargne et le travail! Autorul cărţii Histoire de la civilisation en Europe (1828), tradusă în româneşte de Cristian Preda şi Miruna Tătaru-Cazaban, cu titlul Istoria civilizaţiei în Europa. De la căderea Imperiului Roman până la Revoluţia Franceză, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000.

obiectivitate perfectă, chiar şi când pomenea, cum a făcut-o în scris şi verbal, de tatăl său, poetul. In toate studiile sale critice, caracterul lui fermecător nu l-a împiedicat să dozeze severitatea cu înţelegerea într-un spirit neconcesiv, dar şi neagresiv. Cu privire la Sergiu Al-George...

I.P.: Căruia i-aţi dedicat ultima dumneavoastră carte, Critică la persoana întâi...[1]

N.S. : ...e bine să ştiţi, dacă nu vă spun ceea ce prea bine cunoaşteţi, că a fost năsăudean, fiu al lui Vasile Al-George şi nepotul poetului Ion Al-George. Mama sa era basarabeancă. Din acest destul de rar amestec a rezultat marea forţă a caracterului său. înclinaţia către cultura orientală se datorează în bună parte şi lui Vasile Al-George, care primul i-a dezvăluit fiului său comorile culturii indiene. Vasile Al-George, ca şi alt mare năsăudean, Coşbuc, nu avea acces direct, integral, la graiul sanscrit, dar prin intuiţie, simpatie şi studii râvnitoare în limbi europene a înţeles mult dintr-o concepţie a lumii pe care Sergiu Al-George, mai târziu, a cunoscut-o şi trăit-o printr-un contact nemijlocit cu sanscrita şi tibetana.

Am menţionat si numele lui Anton Dumitriu. Mă veţi
>>>
întreba ce reprezintă el în cadrul generaţiei noastre ? Pe scurt, aş răspunde: logica şi toate capcanele ei, logistica şi toate misterele ei. Logica pentru Anton Dumitriu este nu o disciplină aridă şi abstractă, ci - minune! - formă de viaţă, ansamblu de taine vii, ghem de paradoxuri inextricabile, legate de realităţile cele mai concrete şi existenţiale ale trăirii
omeneşti.
>

1. Apărută în 1983 la Editura Dacia din Cluj-Napoca.

I.P: Aţi legat cultura de viaţă. Nu vă contrazic, dar vă rog să fiţi mai explicit si, eventual, să încercaţi a-mi da o definiţie succintă a culturii.
N.S.: Asta vreţi ? Asta veţi avea! Vă voi răspunde citându-vă chiar pe dumneavoastră, şi anume aceste două versuri din poezia dumneavoastră, Ales': „Te duc să bem lapte sălbatic/ îţi spun... şi rog vizuina să fie curată./ Cu iarbă pe margini,/ Cu pace la mijloc/ şi poarta deschisă...“. Aveţi aici, iubite loan Pintea, de însuşi condeiul dumneavoastră însemnate, toate elementele culturii, aşa cum o gândesc eu, mai bine zis aşa cum o gândeau mai toţi cei din generaţia mea:
a) sălbăticia, adică puterea, cercetarea necruţătoare, îndrăzneala de a spune lucrurilor pe numele lor cel mai adevărat şi de a privi „fiarele“ care se ascund sub cele mai variate nume ori cele mai neutre vocabule. Cultura este o expediţie în jungla sălbatică şi în beznă;
b) curăţia, adică ordinea formală fără de care nu există artă si
[7] 5 >
cunoaştere;
c) iarba şi laptele - adică dulceaţa în lipsa căreia cultura oricât de rafinată se preface în venin şi cucută.
I.P.: Această citare a mea mă surprinde şi sunt silit să recunosc că mă şi bucură. Dar v-aş ruga să-mi precizaţi, fără a mă cita, dacă se poate, cum consideraţi raportul autor-operă ?
N.S.: Părerea mea este că opera artistului trebuie net deosebită de evenimentele vieţii sale, de preferinţele lui politice, ori de cusururile sale personale. Să luăm, bunăoară, cazul lui Poe, [1]
1. Fragmente dintr-un poem de tinereţe, scris de loan Pintea, foarte drag lui N. Steinhardt, nepublicat.

despre care Alexandru Paleologu îmi spunea: dacă deschizi o enciclopedie la numele Poe (Edgar Allan), ce găseşti scris? Nu: mare beţiv american din veacul XIX, ci: mare poet american al acelui veac. Nu alcoolismul îl caracteriza pe Edgar Allan Poe în calitatea lui de creator, ci imensul lui talent poetic. Alcoolismul a fost un accident regretabil în viaţa omului, dar nu acesta îl defineşte în cadrul culturii universale şi îl justifică în făptura lui făuritoare de frumuseţi. Să fim deci bine înţeleşi: ispita de a confunda omul şi opera este de multe ori netrebnică şi falacioasă.
I.P.: Fiindcă veni vorba de amănunte biografice, v-aţi referit la unul din viaţa lui Einstein asupra căruia aş dori lămuriri. Aţi scris în volumul Critică la persoana întâi că a fost colegul tatălui dumneavoastră la Politehnica din Ziirich. Ne mai puteţi spune ceva în această privinţă ?
N.S. : Einstein era cu un an mai tânăr decât tatăl meu, însă tata avea drept coleg de cameră pe un italian, bun violonist. Einstein, violonist pasionat şi el (aşa a rămas până la sfârşitul vieţii), venea foarte des la el pentru a cânta sau exersa cu Delpiano, colegul italian al tatei. Tata l-a cunoscut deci bine pe Einstein, despre care mi-a povestit că nu se prea omora cu învăţătura, dar se dovedea foarte inteligent. Pe Delpiano, originar din Rimini (unde tata era poftit să-şi petreacă toate vacanţele), am avut prilejul să-l cunosc şi eu prin 1926, când l-am însoţit pe tata în Italia. Fostul student devenise un

inginer de mare reputaţie, care tocmai isprăvise de construit marea gară nouă din Milano. Ţin minte că ne-a întâmpinat cu multă prietenie. Era volubil ca mai toţi italienii, dar şi temător a rosti, ca nu cumva să fie surprins, aspre vorbe

despre Mussolini, pe care nu-l suferea, şi despre fascism, socotit de el a fi un fel de operetă ridicolă.
I.P.: De curând a apărut un volum al lui Gabriel Liiceanu, Jurnalul de la Păltiniş[1]. Eroul acestui jurnal este Constantin Noica, filosoful care îşi scrie operele în localitatea-staţiune situată deasupra Sibiului. Pe dumneavoastră constat că v-a atras şi reţinut o altă regiune, anume Ţara Lăpuşului. îmi pare a distinge aici un fel de atracţie pentru locuri la destul de mare distanţă de capitală. Pot oare atribui acestui fapt o semnificaţie sau este o simplă coincidenţă ?
N.S. : Nu vreau să emit sentinţe cu caracter general, nu sunt îndreptăţit a vorbi decât în numele meu. Totuşi cred că plecarea din Bucureşti pentru perioade creatoare a unor intelectuali nu poate fi ţinută drept curat efect al hazardului. Mai degrabă aş pune faptul alături de existenţa numeroaselor reviste de bună calitate care apar astăzi în mai toate oraşele noastre şi a cenaclurilor din multe centre provinciale. Socotesc că avem de-a face cu un important fenomen pe care în lipsa unui termen mai adecvat l-aş numi demetropolizare. Sau poate că nu-i decât înfăptuirea vechiului deziderat al unei descentralizări culturale. E un fenomen pe care ar trebui să-l privim cu simpatie şi să-l încurajăm. O fac şi eu, pe cât pot şi mă pricep, asaltând diversele reviste, în special transilvănene, cu texte de-ale mele.
I.P: Mai există un amănunt biografic asupra căruia doresc a fi lămurit. De ce aţi spus că eşecul încercării lui Noica de a se
1. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1983 (lector Sorin Mărculescu).

stabili la Mogoşoaia şi a întemeia acolo un fel de şcoală filosofică se datorează în bună parte dumneavoastră ?
N.S. : în 1964, când ne-am înapoiat în Bucureşti, Noica mi-a făcut cinstea să-mi propună a veni să locuiesc cu el şi să-i stau alături în strădania sa de-a crea un mic centru de sihăstrie culturală. Asa mai încercase el a face înainte, la Andronache (unde-şi alesese un „domiciliu cugetător") sau mai apoi la Câmpulung, unde domiciliul nu şi-l alesese el. Gândul, după ’64, i se purtase către Mogoşoaia. Şi-l concretizase cerând arhitectului Constantin Joja să-i facă planul unei modeste clădiri în formă de culă oltenească. La catul cel mai de sus al turlei avea să-şi aibă el camera de lucru. Mai jos urma să mi se rezerve şi mie un spaţiu locativ de hărnicie cărturărească. Noica izbutise a găsi fondurile necesare începerii lucrării. Proiectul acesta atât de îmbietor, şi care ar fi trebuit să mă măgulească în cel mai înalt grad, mărturisesc că a stârnit în fiinţa mea doar un entuziasm de moment. Curând am început a mă arăta zăbavnic, leneş chiar, lipsit de suficient avânt. N-am bătut propriu-zis în retragere, dar nici nu am stăruit. Până la urmă s-au ivit şi alte greutăţi, şi filosoful (cu mare părere de rău, cred) a renunţat la ideea sa, a cărei fază finală este actuala cămăruţă de la Păltiniş.
/./?: V-aţi intitulat volumul din 1976 între viaţă şi cărţi. Şi constat că acum faceţi o deosebire marcată, şi la care păreţi a tine mult, între operă şi

biografia scriitorului. Mi-aţi citat semnificativa observaţie a lui Paleologu cu privire la Poe. Nu este aceasta o contradicţie? Mie aşa-mi pare a fi. Cum vă dezvinovăţiţi ? Sau cum mă scoateţi pe mine din dilemă?...
N.S. : Ne aflăm într-un domeniu unde soluţiile nu pot fi categorice, iar afirmaţiile se cuvine mereu a fi luate cum grano

sails[1]. Nu pot recunoaşte că am săvârşit o confuzie gravă, deoarece prin cuvintele „între viaţă şi cărţi“ am înţeles, ori mai bine zis am subînţeles (în nădejdea că şi cititorul mă va înţelege şi urmări), un fel de spaţiu intermediar existent undeva pe la mijlocul drumului care duce de la viaţa propriu-zisă, brută, la artă şi la forma cea mai vădită a fenomenului cultural, formă ce se numeşte carte. în câmpul acesta magnetic, delimitat nu de linii drepte sau de ziduri compacte, ci de forţe subtile (aidoma acelora între care poate lua fiinţă pe foarte scurt timp plasma, a patra formă a materiei), se iveşte şi mixtura - ciudată, surprinzătoare, rebelă unei definiţii precise -, în care are loc reacţia viată-carte si tâsneste - nu întotdeauna si tot pentru scurt timp - o altă, parcă mai extraordinară formă a lumii psihofizice, căreia oamenii şi criticii nu s-au priceput a-i găsi altă denumire decât aceea, destul de vagă şi pretenţioasă, de emoţie artistică. Nu mă contrazic, prin urmare, ci mai curând mă complic. Şi cum nu m-aş complica pe meleaguri unde totul nu-i decât incertitudine, contradicţie, pâlpâire şi orbecăire ? Aibă forţele necunoscute ale universului
milă de noi toti !
)
I.P. : Observ la dumneavoastră o vădită înclinare spre recenzarea şi comentarea volumelor de poezie ale tinerilor autori contemporani. Oare mă-nşel ? Iar dacă nu, de unde provine ea ?
N.S. : Nu vă înşelaţi deloc. Nu-mi ascund simpatia pentru poezia mai tuturor tinerilor de astăzi. E o simpatie raţională şi întemeiată pe consideraţii concludente. îmi place această
1. „Cu bobul de sare“ (lat.) — Pliniu cel Bătrân, Naturalis bistoria, XXIII, 8.

poezie tânără, pentru că ea corespunde însuşirilor ce am deprins a iubi şi respecta de la Sergiu Al-George, de care v-am vorbit adineauri. Le ştiţi: neteama, dragostea de libertate, sfruntarea josniciei şi mărunţişurilor pornite să ne destrame sufletul şi să ne transforme în ceea ce Bergson, atât de plastic, a definit drept „realul dedat după mecanic[11]. Viaţa, când e insidioasă, rea şi vrăjmaşă, asta şi vrea : să facă din noi marionete, manevrate de aţe şi sfori, nişte papagali, nişte numere pentru circul chivernisirilor si bâlciul deşertăciunilor. Nu la toti
î > 5
poeţii tineri, fireşte - nu la toţi, desigur ! -, găsesc această dragoste fierbinte, această atracţie irezistibilă, această nevoie aproape fizică de libertate şi acest sacru dezgust pentru făţărnicie. Dar la foarte mulţi dintre ei, da ! Şi-şi manifestă simţămintele, prin forţa lucrurilor abstracte, în modalităţi poetice dintre cele mai meşteşugite, căci harul talentului le-a fost distribuit din belşug. Iată de ce este pentru mine o bucurie să pot recenza cărţile de versuri ale poeţilor noştri tineri ori relativ tineri.
I.P. : Vă propun să ieşiţi din abstracţie şi să-mi daţi câteva nume.

N.S. : Să ieşim, cum de nu. M-aţi luat ca din oală, sunt silit să citez la întâmplare şi numai câteva nume : Dorin Tudoran, Mircea Dinescu, Mircea Cărtărescu, Ileana Mălăncioiu, Nicolae Ionel, Alexandru Muşina, Mariana Marin, Ion Mureşan, Lidia Stăniloae, Grete Tartler, Ion Bogdan Lefter, Angela Marinescu, Viola Vancea, Ioana Diaconescu, Magdalena Ghica, Ana Blandiana, Dinu Flămând etc. etc. Să-mi fie permis a mă referi şi la mari poeţi decedaţi : unul acum câţiva ani (Daniel Turcea), unul la cutremur (A.E. Baconsky), altul recent

(Nichita Stănescu), precum şi la câţiva astăzi maturi: Geo Bogza[1]...
I.B: I-aţi consacrat o monografie...
N.S. : ...da, mică şi mărturisitoare... Ştefan Aug. Doinaş, loan Alexandru, Sorin Mărculescu, Horia Zilieru, Marin Sorescu, Geo Dumitrescu, Cezar Ivănescu, Aurel Rău, Ioanichie Olteanu, Mircea Ivănescu, Leonid Dimov... Doamne, pe câţi i-am uitat sau nu mai pot să vă oblig a mă asculta înşirându-i... Sper că aţi înţeles cam în ce ape mă scald şi unde îmi place să resimt că bate vântul.
I.B.: Drept încheiere a micii noastre conversaţii, mai bine zis a şederii noastre la taifas aici, în Ţara Lăpuşului, să-mi fie îngăduită şi întrebarea de rigoare: la ce lucraţi ?
N.S.: Iată culmea indiscreţiei! Nu voi răspunde acestei întrebări, nici că i-aş putea răspunde, dat fiind că nu sunt creator, ci critic. Lucrez, aşadar, cu materialul clientului. Scriu numai dacă am despre ce scrie şi numai în măsura în care sunt în stare să înţeleg şi să iubesc sincer cartea...
I.B: Alberto Moravia[1 2]spunea că orice carte citită este o putere în plus.

1. Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului, Editura Albatros, Bucureşti, 1982. A se vedea Ziua a doua din această carte, în care Steinhardt însuşi povesteşte pe larg ce l-a determinat să scrie acest volum dedicat lui Geo Bogza.
2. Alberto Moravia (1907-1990), unul dintre cei mai importanţi nuvelişti italieni. Tema cărţilor lui: sexualitatea modernă, alienarea socială si existenţialismul.

>>
Primejdia mărturisirii

N.S. : ...pe care o citesc. De altfel, spunând că sunt critic, nu rostesc adevărul: nici critic nu sunt, sunt doar un diletant a cărui prezenţă în viaţa noastră literară cred că se datorează, îndeosebi, faptului că vârsta n-a răpit scrisului meu decât puţin din entuziasmul lui juvenil.
15 ianuarie 1984
Suplimentul zilei
Eminescu

Mi-am pus de mult întrebarea: dacă mi se va cere să scriu despre Eminescu, oare ce voi face ? Să cutez a scrie ? Nu va fi impertinenţă şi abatere de la modestia cea mai elementară ?

Iată însă că, până la rezolvarea teoretică a problemei, am scris şi publicat câteva texte despre Eminescu : în Viaţa Românească, în Caiete critice, în volumele Escale în timp şi spaţiu şi Prin alţii spre sine, în cuvântul înainte la Eminescu — abisul ontologic de Svetlana Paleologu-Matta. Am învăţat şi predat - euforic - multe poezii eminesciene la Jilava', Gherla şi Dej[1 2].

1. în timpul detenţiei de aici.
2. La întâlnirile Cenaclului Saeculum (anii ’80) al tinerilor scriitori din Transilvania, cenaclu condus de Radu Săplăcan şi Teohar Mihadaş, care la început s-au ţinut la Dej, apoi la Beclean şi în cele din urmă au fost interzise de către PCR şi Securitate.

Ştiu bine că am scris copilării şi banalităţi; dar cu teamă, dragoste, credinţă şi adânc respect. Aşa încât s-ar putea ca păcatul de temeritate şi poftă de fală să-mi fie iertat.

îl iubesc pe Eminescu. Ziua de 15 ianuarie e pentru mine o zi sfântă; nu uit, când sunt în Bucureşti, să depun şi eu o floare la statuia din faţa Ateneului, operă a sculptorului Gh. Anghel.

Cu ce drept îl iubesc pe Eminescu ? Fără nici un drept. Prin declaraţie unilaterală de voinţă, pentru că oricine are dreptul să iubească, oricât de nevolnic şi neîndreptăţit este. Pentru că, după cum spun englezii, o pisică poate privi un rege. Tot astfel, fără nici o justificare, iubesc în mod arbitrar şi total poporul român şi „fenomenul românesc'[1].

Şi apoi Eminescu, prin fermitatea şi curăţia caracterului, îmi este sprijin de nădejde în credinţa că poporului român îi este menit a se împărtăşi în cultură şi în viaţa spirituală de o soartă cu mult deasupra mediocrităţii, acea binecuvântată soartă în care au crezut Hasdeu, Pârvan, Blaga, Mircea Eliade si Constantin Noica.

î

Cât de fericit sunt că mi-aţi dat prilejul să-mi mărturisesc dragostea pentru Eminescu şi fenomenul românesc!

Ziua întâi

N.S. : Firesc ar fi fost, iubite loan Pintea, să aştept cuminte (şi îngrijorat) întrebarea dumneavoastră cea dintâi. Dar mă ia gura pe dinainte şi vă comunic nezăbavnic bucuria mea de-a fi citit în grijuliu dichisita, frumos orânduita şi lucida cărticică a lui Liviu Antonesei — Semnele timpului[1] — aceste cuvinte: „Cultura este fundamental ludică deci. Şi, în acelaşi timp, fundamental serioasă". Cred că bine a făcut autorul împărtăşind părerile unor Huizinga şi Roger Caillois cu privire la elementul ludic al culturii, dar având totodată grijă să menţioneze si caracterul ei fundamental serios. Pe acesta din urmă am

î

oarecum impresia că tălmăcitorii fenomenului cultural au tendinţa să-l treacă în umbră, stăruind zor-nevoie asupra celui ludic. Huizinga[1] [2]şi Roger Caillois[3] se bucură, cred, de o prea mare popularitate în rândurile unor critici entuziaşti. Sunt momente în istorie, şi poate că trăim într-unul din acestea,

1. Editura Junimea, Iaşi, 1988.
2. Johan Huizinga (1872-1945). Istoric, profesor şi eseist olandez. Autorul celebrei cărţi Homo ludens (1938).
3. Roger Caillois (1913-1978). Scriitor, sociolog şi antropolog. Membru al Academiei Franceze. Autorul cărţilor Omul si

j >

sacrul (1939), Jocurile şi oamenii (1958).

când pe lângă ludic trebuie să acordăm atenţie şi caracterului nu aş spune

„serios[11], ci mai degrabă grav şi ontologic al culturii. De altfel, dacă-i vorba de joc, apoi cultura e mai jucăuşă decât toate jocurile, care-şi au, fiecare, regula sa (regula jocului), în vreme ce cultura îşi formează întotdeauna cu de la sine putere şi în deplină libertate, de fiecare dată, propriul ei joc, autogenerat, prea puţin dispus să asculte de vreo reglementare. Fiecare creaţie culturală e un act de libertate deplină, ireductibil la vreun tipar, la vreo legitate, la vreo dinainte statornicire. Dar, cerându-vă iertare, vă ascult...

I.P.: Să rămânem tot sub impresia cărţii prietenului meu Liviu Antonesei. De ce exact, nu pot lămuri, dar m-am ales cu senzaţia că Semnele timpului aminteşte oarecum cărţile de tinereţe ale lui Mircea Eliade, nu romanele sale, ci în special cărţile de însemnări, observaţii critice şi aprehensiuni culturale, cum ar fi îndeosebi Oceanografie, Şantier şi Insula lui Euthanasius. Nu-i vorba de egalizare valorică, ci de perceperea unei atmosfere, unei atitudini în faţa vieţii şi a ceea ce, cu un cuvânt poate prea cuprinzător, sau poate nu îndeajuns de cuprinzător, numim cultură. Ca unul care aţi trăit participatoriu epoca tinereţii lui Mircea Eliade, cum vi se pare această senzaţie livrescă şi juvenilă?

N.S. : Să ştiţi că respectuoasa analogie pe care o faceţi nu mă surprinde şi nu mă supără deloc. Oceanografie şi celelalte sunt cărţi excelente, a căror putere şi chiar actualitate numărul anilor (vai, nu mic) nu le-a slăbit. E vorba de o sinceritate deplină, de o atenţie susţinută, de o vedere ageră, de o vrere de nepărtinire şi, mai presus de orice, de minunata însuşire a desprinderii, dintre intricaţiile realităţii prezente, a tendinţelor viitorului. Ce frumoase cărţi au putut citi cei din

generaţia mea datorită unor Mircea Eliade, Emil Cioran sau Constantin Noica! Mă depăşeau multe, erau şi lucruri pe care nu puteam sau nu voiam să le înţeleg, eram uneori şi derutat, dar îndoială nu încape că mă fermecau şi mă cucereau, şi aşa va fi fost pentru foarte mulţi din epoca aceea bogată în talent şi inteligenţă. Eliade şi contemporanii săi aveau faţă de cultură şi de toate aspectele ei (chiar şi cele mai mărunte) o atitudine integratoare, pentru că în ea se cuprindeau capacitatea de a iubi, a admira, a lupta, a vorbi deschis, a dispreţui faţăria şi formulele prefabricate, a întâmpina viaţa cu acel contradictoriu sentiment al încântării şi neliniştii care poate că stă, mai degrabă decât orice altceva, la temelia actului cultural.

l.P: Vorbiţi de marea plăcere resimţită amintindu-vă de lecturile din Emil Cioran, Mircea Eliade, Constantin Noica. Şi totuşi, ştiu că într-o carte de debut intitulată în genul... tinerilor* (1934) - adică tot la tinereţea dumneavoastră mă refer - n-aţi şovăit a pastişa acerb şi ironic, dacă nu mă înşel, pe autorii despre care acum vorbiţi cu entuziasm. [1]

1. în „Pledoarie pentru o lectură descruntată“, postfaţă la volumul în genul lui Cioran, Noica, Eliade..., Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, Dan C. Mihăilescu socoteşte cartea din 1934 Nu-u\ lui Steinhardt, iar George Ardeleanu, în monografia dedicată acestuia şi apărută la Editura Aula din Braşov în 2000, consideră textele acestei cărţi „un fel de exerciţii de admiraţie cioraniene avant la lettre“.

Ovidiu Nimigean, care editează, întâiul, în 1993, la Editura Pan din Iaşi, o ediţie anastatică din în genul... tinerilor, cu un subtitlu vădit polemic, scrie: „Spiritul ludic, plăcerea asociaţiilor imprevizibile, ironia benignă, erudiţia

lipsită de morgă sunt trăsături constante ale stilului lui N. Steinhardt".

N.S.: Mai întâi că în vremea aceea scriitorii se supărau anevoie şi primeau fără a se acri şi posomori până şi criticile sau observaţiile cele mai acerbe. Cu atât mai puţin i-ar fi putut supăra nişte parodii care oricum ţin de genul neîncrâncenării. A fost cartea mea un act de critică, dar înapoia criticii se aflau paradoxul şi admiraţia...
I.P.: Deci pot să cred că în genul... tinerilor a fost un fel de ediţie premonitorie a exerciţiilor de admiraţie cioraniene ?
N.S. : ...pe care văd că aţi ghicit-o. A fost din partea mea şi un act de revoltă, sau mai bine zis de neconformism tineresc, un act de contestare, dacă nu obraznic în orice caz ludic, pentru ca să revenim la cuvântul de la care am pornit şi care şi în cazul meu îşi vădeşte polisemia.
I.P. : în genul... tinerilor este „o carte de negăsit în bibliotecile publice"[1] (spune Eugen Simion), dar poate este şi obturată de ulteriorul imens succes al câtorva dintre principalii autori vizaţi de carte. Şi mai trebuie să luăm în consideraţie că a fost întrecută cu mult, ca amploare şi impact, de celebrul Nu al lui Eugen Ionescu. Nu s-ar putea totuşi încerca un paralelism între cele două sfidări aruncate contemporanilor de Eugen Ionescu si N. Steinhardt ?
N.S. : Să fim serioşi, să păstrăm proporţiile, să nu confundăm, fie şi prin asemuire, un act de bravadă tinerească cu o carte care, deşi pare şi ea jocul unei minţi protestatare şi ipseiste, este de fapt o examinare critică adâncă şi necruţătoare a unei întregi literaturi. [1]
1. Scriitori români de azi, voi. III, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1984, p. 562.

I.P. : înţelegem din toate acestea că omul este o fiinţă livrescă. Să rămânem, aşadar, tot la cărţi. Si anume la cărţi recente. Menţionaţi-mi, dacă vreţi, câteva volume (romane, în special) în care cititorul poate afla cu precădere dezbateri de conştiinţă şi repere morale. Vă pun această întrebare pentru că adineauri mi-aţi spus că e bine să se accentueze din când în când aspectul „serios“ al culturii.
N.S.: Aş menţiona Clopotniţa lui Ion Druţă, Clopotul scufundat al lui Livius Ciocârlie, Marele Cântec al lui Mihail Diaconescu, Căderea în lume a lui Constantin Ţoiu, Sala de aşteptare a lui Bedros Horasangian şi, dintre cele niţel mai puţin recente, trei cărţi pe care le-aş numi mitice: Glorie de Eugen Uricaru, Sara de Ştefan Agopian şi Fii binevenit, călătorule de Ovidiu Moceanu. Dintre toate să mă opresc la Căderea în lume a lui Constantin Ţoiu, pentru că în ea este evocată o problemă care ţine tot de epoca tinereţilor mele. E vorba de reconsiderarea unei ideologii care a stârnit multă vâlvă în epocă şi pe care, spre meritul şi cinstea sa de scriitor conştient de răspunderea ce-i incumbă şi de pactul pe care întotdeauna romancierul îl încheie cu Adevărul (vă rog să scrieţi acest substantiv cu majusculă), autorul o înfăţişează cititorilor de astăzi cu nepărtinire, renunţând la cuvintele fioroase şi calificativele abrupte, în general folosite în speţă. Constantin Ţoiu s-a priceput să evoce epoca interbelică şi realităţile ei politice documentat, cu stăpânită tristeţe, cu anxietate patriotică (pensif ă la Patrie, ca şi eroul Galeriei cu viţă sălbatică) şi cu voinţa de a înţelege, de a explica şi a face lumină, voinţă caracteristică scriitorilor care nu sunt simpli făcători de cărţi.

Repudierea hotărâtă a unei ideologii nu presupune neapărat folosirea

metodei caricaturale; mai rodnică se arată a fi calea sforţării de a înţelege dialectic şi în adâncime condiţiile obiective care au dat naştere unei mişcări politice şi ideologice prea deseori cercetate fără simţ discriminatoriu şi fără depistarea cauzelor care au putut-o provoca. Pentru romancierul istoric sau narator, aducătoare de lumină e pilda lui Balzac, romancier istoric exemplar: a ştiut să-şi păstreze mereu cumpătul şi să pună în slujba reconstituirii adevărului (reconstituire relativă, desigur) nu atât impulsurile temperamentale, cât capacitatea analitică şi deosebitoare a minţii. Distinguo, îi plăcea lui Vladimir Streinu să spună. Iar Constantin Ţoiu, examinând două faze deosebite ale unei aceleiaşi ideologii politice şi dezvăluind multe din racilele care au stârnit-o, constată în deplin acord cu învăţămintele istoriei că distanţa de la cuvânt şi idee (Grecii le cuprindeau într-un singur substantiv: Logos) la pământ şi la concret e îndeobşte (şi platonician) parcursă (şi respectându-se legea acceleraţiei căderii corpurilor) sub formă de prăvălire. Cred că recenta carte a lui Constantin Ţoiu cu titlul Căderea în lume, titlu care aduce aminte şi de Căderea în timp a lui Emil Cioran şi de Căderea (ori Prăbuşirea) lui Albert Camus, constituie nu numai un foarte izbutit roman, ci şi o excelentă lecţie de purtare practică, având fundament moral pentru noi toţi, cei căzuţi, picaţi, aruncaţi, prinşi, zăvorâţi în spaţiu şi timp, spre a ne învăţa să dobândim darul uitării şi iertării şi posibilitatea convieţuirii în această lume finită, a noastră, a tuturor, şi să ştim că nu suntem aritmetic împărţiţi în buni şi răi.

I.P. : Dacă-i vorba de lecţie practică de convieţuire, cum vedeţi reacţia principalilor corespondenţi din Epistolad la articolul [1]

1. Prezentat şi îngrijit de Gabriel Liiceanu, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987 (lector Sorin Mărculescu).

dumneavoastră, intitulat Catharii de la Păltiniş, reprodus de altfel în acel volum ? Cum vedeţi, prin urmare, „scrisoarea" lui Andrei Pleşu şi, pe de altă parte, cum aţi reacţionat la glaciala observaţie a lui Mircea Scarlat cum că „Pleşu şi Liiceanu ar fi putut să aibă griji mai bune la Heidelberg decât să-i preocupe ce scrie «un N. Steinhardt»" ?

N.S. : îmi pare nespus de rău că textul meu sumar, publicat în revista Familia, a putut fi interpretat ca un act nu de ostilitate, dar în orice caz de distanţare si multă rezervă fată de Constantin Noica şi de ucenicii săi. îl iubesc şi îl respect pe Noica şi niciodată nu mi-a trecut prin gând să vorbesc despre el altfel decât cu veneraţie, dragoste şi recunoştinţă. Acestea însă nu m-au împiedicat să mă exprim liber (dar şi cu respectul cuvenit) cu privire la volumul Jurnalul de la Păltiniş şi să spun făţiş ce cred despre o regretabilă (cred) omisiune, şi anume despre totala trecere sub tăcere (într-un volum consacrat celor ce l-au iubit şi slujit pe Noica) a prietenilor care l-au iubit şi slujit înainte de faza Păltinişului. S-a pierdut din vedere că au mai fost oameni care nu şi-au precupeţit timpul şi bucuria de a trăi pentru cel în care credeau şi pe care nu au fost dispuşi să-l părăsească în clipe de cumpănă grea. Observaţia lui Mircea Scarlat nu m-a supărat deloc. Aşa e cu scrisul: odată ce ai luat condeiul în mână sau ai apăsat pe clapele maşinii de scris şi te-ai încredinţat hârtiei sau tiparului, nu mai eşti stăpân pe marfa ta. Ea

devine obiect de cercetare şi apreciere din partea oricui. Cu scrisul e la fel ca şi cu producătorul care şi-a adus produsele spre vânzare la piaţa alimentară. Dacă aduce roşii, unii le vor găsi necoapte, iar alţii fleşcăite; dacă aduce brânză, ea va fi socotită de unii potroacă şi de alţii nesărată, şi tot aşa cu numeroase alte produse, toate supuse liberei critici a cumpărătorilor şi a eventualilor consumatori. Nu numai că

felul de exprimare al lui Mircea Scarlat nu m-a supărat, dar i-am şi dat dreptate: cu adevărat Liiceanu şi Pleşu, aflători la Heidelberg, aveau altceva mult mai bun de făcut decât să se preocupe de părerile emise în articolaşe ori scrisori particulare de alde Mariana Sora, subsemnatul, Al. Paleologu, Radu Bogdan şi alţii. Desigur că bibliotecile şi sălile de cursuri sau conferinţe din Heidelberg le puteau oferi altceva decât discutabilele şi nevinovatele păreri ale unor vechi prieteni care-şi comunicau unul altuia păreri personale în scris. Drept este însă să recunoaştem că nu numai Liiceanu si Plesu s-au lăsat
5 5 5
prea captivaţi de cele ce se ziceau acasă; fenomenul mi se pare general. Iată, bunăoară, cazul lui Rilke. E la Paris, e secretarul lui Rodin, intră în contact cu fascinanta cultură franceză si -
î
ce face ? — umple Caietele lui Make Laurids Brigge cu nesfârşite referiri la legendele şi povestirile neamului germanic. E la Paris, şi gându-i zboară neîncetat la fantasmele duhurilor teutonice ! Să nu fim deci supăraţi de slăbiciunea dovedită de Liiceanu şi Pleşu, ea demonstrează că omul, fie el cât de cult şi dornic a-şi îmbogăţi cunoştinţele şi a intra în legătură cu universalităţile, îşi poartă şi el aidoma melcului casa strămoşească în suflet şi-n cuget.

I.P. : Observ că se publică anchete, se semnează texte (pro sau contra) sub semnături prestigioase - Eugen Simion, Ştefan Aug. Doinaş, Nicolae Manolescu, Andrei Pleşu, Alexandru Muşina, Ion Bogdan Lefter, Ovid. S. Crohmălniceanu etc. -, se tipăresc chiar numere întregi de revistă[1] despre, hai să-i zic aşa, axiologia unui concept: postmodernismul. Ce părere aveţi privitor la acest -ism, la acest nou „timp de frondă şi

1. E vorba de revista Caiete critice, nr. l-2/1986, dedicată în întregime postmodernismului.

elan“ ori „fază de senectute a modernismului", cum îl denumeşte Monica Spiridon ? Ce presupuneri aveţi despre naşterea, viaţa şi moartea acestui concept ?

N.S. : înainte de a răspunde acestei întrebări, cer voie să completez ce am spus mai sus cu privire la cultură şi joc. Vârsta îmi este circumstanţă atenuantă pentru faptul uitării. Aş dori să revin asupra ideii că nu putem considera cultura drept simplu joc şi că nu putem considera pe Huizinga drept călăuză sigură şi absolută în această privinţă. Cultura, cred, stă dincolo de erudiţie, talent, joc şi formă; este în aceeaşi măsură, de nu poate şi mai mult, gravitate, emoţie, şoc şi descoperire. Nimerit mi se pare a ne referi aici la Blaga, care a considerat arta şi cultura drept mijloace specifice ale omului spre ocolirea cenzurii transcendente, adică drept căi de aflare, drept căi spre

adevăr. Arta şi cultura în concepţia lui Blaga — concepţie care nu mi se pare uşor de lepădat - apar, dobândesc o autoritate, un hieratism sau chiar o sacralitate prin aceea că ne dau posibilitatea (ori iluzia, nu zic ba, dar şi iluzia aceasta nu-i o simplă bagatelă) să încercăm a descifra tainele din jurul nostru. Arta şi cultura sunt totodată trezire, fascinaţie şi feerie. Există o bucurie în cultură, un soi de copilărească mândrie care nu ţine numai de joacă, ci şi de satisfacţia de a participa la splendorile şi tainele cosmosului şi zonelor sale interzise. Asupra acestui punct cred că există o perfectă concordanţă între Blaga şi ceea ce Teilhard de Chardin numea punctul Omega şi menirea cosmică a fiinţei umane şi a noosferei: adică înduhovnicirea întregului cosmos. Liviu Antonesei stăruie asupra neapăratei legături dintre cultură şi libertate. Bine face! Fără libertate, cultura se transformă în bucherism, groapă, carceră, colivie, bandă rulantă şi maşină de copiat acte.

Acum să răspund întrebării puse... Mai întâi e limpede că nu sunt profet şi ca atare mă aflu în imposibilitatea de-a ursi acestui nou -ism un viitor. Foarte probabil este că, întocmai ca toate celelalte -isme, va avea un sfârşit şi va părea şi el într-o bună zi anacronic. Să-mi fie îngăduit a mă referi la o caricatură, sau mai bine zis la o ilustraţie pe care am văzut-o, nu-i prea mult de atunci, într-o revistă americană. Se vedeau în poză un tânăr şi o femeie mai în vârstă care era mama lui. Tânărul era ras proaspăt, tuns la şpiţ, purta papion şi haine impecabil croite şi ochelari de model pince-nez. Mama era un soi de baldâră bogat sulemenită, îmbrăcată în ţoale hippy, fleşcăită la faţă şi cu trăsături ce trădau oarecare intimitate cu procedeele psihedelice. Tânărul, conform legendei ilustraţiei, spunea: Vreau să mă fac casier de bancă! In vreme ce mama grăia: Nici gând, vei fi un hippy ca şi tatăl tău! Scena era presupusă a se petrece în ultima decadă a veacului nostru. Aşa se petrec lucrurile, îmi vine a crede, şi cu genurile şi cu modele literare, îşi au şi ele dialectica lor implacabilă. Nu se putea ca după modernism să nu urmeze un antimodernism — aşa după cum fiul unui părinte hippy se vrea sclivisit funcţionar de bancă. Antimodernismului acestuia văd că i s-a găsit o denumire mai eufemistică şi mai politicoasă. I se spune postmodernism.

/./?: Radu Enescu, într-un text din revista Familia, a propus chiar termenul si mai alambicat si deferent de trans-

> î

modernism...

N.S.: Ce mai la deal, la vale, trebuie să constatăm cu mulţumire ori nostalgie că epoca jazzului hot, a suprarealismului şi a expresionismului s-a încheiat. De vrem sau nu, produsele minţii şi gustului omenesc sunt şi ele vremelnice şi muritoare,

întocmai ca acei care le-au făurit. Trebuie să vă mărturisesc că postmodernismul acesta se transformă pentru mine unul într-un soi de păţanie. Am fost în tinereţile mele un adversar al suprarealismului şi în general al modernismului. Iată însă că acum mă descopăr, uimit, foarte legat de idolii pe care i-am ars cândva întocmai ca regele Clovis al francilor şi pus în situaţia de a privi cu înduioşare vechii idoli ai depărtatelor mele tinereţi. îmi descopăr subit un fel de melancolie constatând că -ismele de altădată se pregătesc să piară atinse de senectute şi de neîncetatul ritm dialectic

pendulatoriu al istoriei. Ritmul acesta îmi aduce aminte de un vers al lui Baudelaire: „Formele oraşului se schimbă, vai, mai repede decât inima muritorilor[1]'... Ce este sau ce va fi postmodernismul rămâne de văzut. Să sperăm că va fi altceva decât perpetuarea structuralismului, că nu ne va înfunda şi mai abitir în tipicurile şi întunecimile acestuia. Deocamdată postmodernismul nu-i decât o negaţie şi un vas care aşteaptă să fie umplut.
I.P.: Scrie Gerald Graff: „Postmodernismul dovedeşte că mereu coşmarul istoriei (aşa cum a definit modernismul istoria) a întrecut modernismul însusi. Căci dacă istoria este văzută
Î
ca un flux neinteligibil de fenomene, lipsit de înţeles şi fără o structură inerentă, atunci nici o exercitare a imaginaţiei formative, ordonatoare, nu poate fi altceva decât o fugă necinstită
din fata adevărului"[1].
>
1. „Mitul apariţiei postmodernismului", în Caiete Critice, nr. l-2/ 1986. Gerald Graff este socotit, alături de John Barth, Jean- -Franţois Lyotard, Ihab Hassan şi Guy Scarpetta, unul „dintre cei mai importanţi exponenţi ai postmodernismului mondial" (Mircea Cărtărescu, Postmodernismul românesc, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 166).

■

N.S. : Ce vrea să zică acest citat? Dacă istoria n-are nici un sens, de bună seamă că si diferitele forme ale culturii îsi succedă una alteia într-un soi de dans macabru, de Mefisto vals al lui Chopin, de horă a nebunilor care ne duce cu gândul la şirul orbilor din tabloul lui Pieter Brueghel cel Bătrân. Dar mă tem că fraza lui Graff ne mână spre tărâmurile cele mai abstracte ale filosofiei şi pe locurile cele mai primejdioase ale metafizicii. Am şi eu, ca tot omul, convingerile mele privitoare la problemele finale ale istoriei singurei fiinţe gânditoare din univers, dar o elementară pudicitate mă împiedică să le rostesc ex abrupto, în cursul unei convorbiri cum e a noastră, literară, adică uşuratică...
I.P.: Iar ne apropiem de ludic...
N.S.: Curat ludic! Dar să mergem mai departe... Cu ce mă mai iscodiţi ? Cu întrebări mai blânde, mai pământeşti, nădăjduiesc?
I.P.: Iată ceva într-adevăr pământesc. în martie 1910, Andre Gide îi scria lui Barres[1] : „De ce nu înţelegeţi că avem nevoie nu de confort (şi vreau să spun de confort spiritual), ci de eroism ?“. Spuneaţi într-un text intitulat Eroism şi nobleţe[1 2]: „Curajul rămâne calitatea de frunte a omului şi condiţia păstrării independenţei sale“. Cred că o operă perenă trebuie să aibă curaj estetic, dar şi curaj etic. Nu pot fi despărţite unul de celălalt. Deci: unul şi acelaşi e curajul când spargi prin tehnică o scriitură si o atitudine estetică, o lâncezită, leneşă, contrafăcută şi pretinsă literatură, şi la fel când subiectul,
1. Maurice Barres (1862-1923). Scriitor francez, patriot şi nationalist.
>
2. Publicat în Monologul polifonic, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, pp. 198-202.

tema, naraţiune ine sunt încărcate de adevăr, de îndrăzneală, de nereţinută pui nodelatoare, descoperitoare.

N.S. : Despre curaj a orbit de nenumărate ori. îmi este teamă să nu ajung a fi cl derat un bătrân pisălog. Să-mi fie deci îngăduit a mă limita.* 1 declar că subscriu întru totul celor scrise de Gide lui Barp şi celor ce aţi afirmat. E destul.

Suplimentul zilei

Î.

Jespre Vasile a Poiana Mărului[1]

Drept Vasile de poartă p

ent al zilei noastre, propun o referire la ana Mărului. Dulce şi plăcută referire! Ne unuri ale dulcetii de a trăi, ale meditaţiei si * 25

Schin/ i de origine slavă, îndrumător al vieţii monahale orto/ . Născut în jurul anului 1692, trecut la cele veşnice la

25 .ie 1767, la schitul Poiana Mărului, Buzău. Douăzeci de a areţ la Schitul Dălhuţi, apoi la Poiana Mărului, unde a ^at o biserică si chilii. A introdus rânduieli monahale noi, j înaltă viaţă duhovnicească, după sfinţii Vasile cel Mare, Nil de Sorska, Dimitrie al Rostovului; părinte duhovnicesc al viitorului stareţ Paisie de la Neamţ, pe care l-a călugărit („îmbrăcat în mantie“) în anul 1750, la Athos. Copist şi autor de lucrări originale. A scris câteva Cuvinte despre paza minţii, despre rugăciune şi creştere duhovnicească, scurte introduceri la scrierile filocalice ale sfinţilor Nil de Sorska, Filotei, Isihie si

> j

Grigorie Sinaitul. De numele lui se leagă existenţa isihasmului românesc.

74

N. Steinhardt — loan Pintea

ale negrabei. Fericit gânditor, fericit trăitor, pe care nu-l mâna din spate un Cronos duşman, purtător de bici şi propovăduitor de folosire a tuturor nanosecundelor care alcătuiesc viaţa omului. Vasile de la Poiana Mărului, care ne învaţă că în inima omului se află centrul vieţii sale si somatice, şi psihice, şi duhovniceşti. Fericit Vasile, care ne povăţuieşte cu statornică şi fermă blândeţe să vedem nu numai cu ochii noştri cei vizibili, ci şi (mai ales, poate) cu ochii cugetători ai inimii. Fericit Vasile, care ne îndrumă spre neîntrecuta de nici o altă virtute dreaptă socotinţă şi care ne dă încredere în putinţa noastră, aşa slabi, contradictorii şi iremediabil supuşi dialecticii cum suntem, de a şti totuşi unde se află binele şi unde se află răul, încotro se cuvine să mergem şi ce se cuvine, cu orice preţ, fie el cât de mare, să ocolim.

Ziua a doua

I.P.: Volumele pe care le-aţi publicat - destul de târziu în viaţă, rather late in the day, cum spun englezii pe care ştiu că-i simpatizaţi mai mult decât pe francezi - au fost primite de critica noastră literară în mod favorabil. Care aprecieri vi s-au părut cele mai pertinente sau, pentru a vorbi mai omeneşte, care v-au mers mai drept la inimă ? Mie aceasta din Lucian Raicu mi se pare emblematică: „Omul-viu N. Steinhardt se confundă în întregime cu textul propus privirii şi se poate spune în linişte şi fără de nici un exces, la propriu, şi nu la figurat... îl corporalizează, conferindu-i vitalitatea, vivacitatea, culoarea şi chiar «gesticulaţia» ce-l caracterizează. Omul-text de o extraordinară însufleţire a inteligenţei palpită în fiecare frază si în fiecare întorsătură de frază: umanitatea si calitatea >> intelectuală a prezenţei lui N. Steinhardt se percep împreună, ca si cum n-ar

fi vorba, ca la atâtia alţii, de realităţi distincte, de virtuţi (totuşi) diferite, de valori deosebite[1'1]...

1. Articolul „Climat de fervoare", în Fragmente de timp, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1984, pp. 395-401.

N.S.: Să vă răspund pe şleau. M-a uimit şi mi s-a părut fantastică, de nu demenţială, aşezarea de către Ovid S. Crohmălniceanu a numelui meu în apropierea numelui unuia dintre autorii mei favoriţi, G.K. Chesterton. Elogiu mai cutremurător nu mi se putea face şi, cu toate că mi s-a părut că ţine de domeniul fantasmelor, m-a covârşit. Mare cinste mi-a făcut şi Eugen Simion trecându-mă în rândul Scriitorilor români în al treilea volum al sintezei sale intitulate astfel. Mai mare şi mai surprinzătoare cinste pentru mine nici că se putea! Alexandru George, în Viaţa Românească, după apariţia cărţii mele „de debut“, între viaţă şi cărţi, i-a consacrat, printre primii, o foarte îngăduitoare şi onorabilă notă, unde spre bucuria mea s-a oprit asupra felului cum am interpretat importanta şi profund semnificativa, după mine, nuvelă a lui loan Alexandru Brătescu-Voinesti Călătorului îi sade bine cu
>)
drumul. Gheorghe Grigurcu mi-a încălzit şi el sufletul şi m-a ispitit cu păcatul teribil al trufiei numindu-mă „samurai al
criticii româneşti"[1].
>

I.P.: Gheorghe Grigurcu vă numea şi „un gourmet în imperiul operelor literare", netemându-se a vă considera un demn urmaş al înaintaşilor: Al. Odobescu, Garabet Ibrăileanu, Paul Zarifopol...

N.S. : Cât despre Valeriu Cristea, un critic atent şi sever, n-a precupeţit a-şi intitula volumul Fereastra criticului[2] cu gândul la un mic text al meu, publicat mai întâi în Viaţa Românească, [1 2]

1. „N. Steinhardt ori samuraiul critic", în volumul Intre critici, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, pp. 140-143.
2. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987.

denumit Parisul viselor. Multe bune cuvinte a găsit de cuviinţă Valeriu Cristea să folosească în capitolul consacrat mie în cartea sa. Apoi Lucian Raicu, pe care bine aţi făcut că l-aţi citat. Geo Bogza nu a scris despre mine, dar mi-a spus cuvinte care m-au emoţionat mult, mi-a mărturisit anume că pastişa mea din în genul... tinerilor (o pastişă destul de violentă a Poemului invectiva) i-a bucurat tinereţile, iar broşura mea Geo Bogza. Un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberantei si Patetismului i-a luminat cărun-
> > y
teţile. Se poate formulare mai producătoare de euforie pentru cel în cauză ? Pe Geo Bogza la tinereţe îl combătusem, chiar tunasem şi fulgerasem împotriva sa, de cealaltă parte a baricadei cum mă aflam. Viaţa mai apoi mi l-a dezvăluit ca pe un om de treabă şi de inimă, curat şi sincer, iar volumul Orion, spre amurgire, m-a convins că ne aflăm acum, într-un târziu, pe poziţii

apropiate. Sunt mulţumit de mine că am publicat volumaşul Geo Bogza..., dedicat unui scriitor de care totuşi multe mă despart. E un soi de omagiu cavaleresc pe care m-am învrednicit să-l aduc unui fost adversar, din care năstruşnicul Timp şi nu mai puţin creatoarea de surprize Istorie au făcut pentru mine un aliat. După cum vedeţi, nu mi-au lipsit bucuriile şi pot spune chiar că pentru un amator ca mine, un diletant al scrisului, multe aprecieri critice ale cărţilor mele au fost prilej de uimire. Nu-mi venea a crede că citesc aievea cuvinte atât de bune şi mă speriam, desigur, pentru că simţeam că trebuie acum să mă străduiesc a face aidoma bogătaşului portretizat de Picasso. Ii plătise pictorului un milion de franci ca să-i facă portretul. Suma i se păruse ispititoare lui Picasso, dar treaba nu-i plăcea. A tras pe pânză câteva figuri geometrice şi câteva linii drepte, a aruncat asupră-le

câteva culori violente şi i-a spus omului în cauză: „Iată-ţi portretul!“. Acela, descumpănit, se uita ca viţelul la poarta nouă. „Şi-acum, i-a poruncit Picasso cu glas răstit, fă ce ştii ca să-i semeni. “

I.P. : Ştiu că aţi avut drept dascăli câţiva dintre oamenii noştri de seamă. Vreţi să-mi vorbiţi despre unii dintre ei ?

N.S.: S-a scris mult despre Iorga, Vianu, Călinescu, Rădulescu- -Motru, Simion Mehedinţi şi alţi profesori ai Facultăţii de Litere şi Filosofie. Despre cei de la Facultatea de Drept mult mai puţin. Au fost totuşi şi printre aceştia oameni minunaţi. Şi unii dintre ei ne-au şi lăsat în domeniul lor de specialitate - domeniu limitat, prin forţa lucrurilor — lucrări remarcabile, cum ar fi Contenciosul administrativ al lui Constantin Raricescu, un studiu de sinteză, aproape desăvârşit, sau Cursul de procedură civilă (consacrat formelor juridice) al juristului-scriitor Eugen Herovanu...

Dar pentru că m-aţi întrebat despre dascăli, despre dascălii din vremea tinereţilor mele, aş vrea să vă vorbesc mai pe larg despre unul dintre cei mai contestaţi, de nu şi huliţi. Vreau să vi-l evoc numai ca profesor şi ca vorbitor, lăsând cu totul la o parte implicaţiile politice legate de numele său. Să vă spun, aşadar, ce simţea un oarecare auditor, un nedinainte sedus, nedinainte prevenit, auzindu-l pe Nae Ionescu (deoarece, aţi ghicit poate, de el e vorba). Simţea ceva foarte ciudat şi foarte exaltant: că nimic nu este mai însemnat în lumea aceasta si în viaţa oamenilor, chiar şi a celor mai de rând şi mai nesofisticaţi, decât năravul culturii. Nu era un orator de talia lui Iorga, Goga, Titulescu, Duca, Istrate Micescu (i-am ascultat delectat pe toţi). Dar pe toţi îi întrecea, pe toţi îi lăsa cu

multe lungimi în urmă prin darul acesta incomparabil de a transmite, a dovedi absoluta convingere că nimic nu este mai de actualitate, mai util, mai stringent, mai pasionant, mai bogat în consecinţe programatice decât cultura şi chipul ei paroxistic: filosofia. Nimeni, ca el, nu trăia cu atâta intensitate şi foc problemele, dilemele, implicaţiile, capcanele, chemările culturii. Cum adică ? mă veţi întreba. Intr-o facultate unde predau Iorga, Guşti, Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Constantin C. Giurescu, S. Mehedinţi, numai el — sau, în orice caz, mai ales el - promova senzaţia cordialităţii cu şi dependenţei de cultură ? Da, vă răspund. Da, cutez a spune. Numai el, ori mai ales el. Nu pentru că ştia mai mult ori pentru că

vorbea mai frumos, ci pentru că era mai dramatic. Cultura pentru Nae Ionescu era o treabă pe viaţă şi pe moarte, urgentă, capitală, decisivă şi practică, de toate zilele! Devenea, pentru cei care-l ascultau pe dascăl, un soi de opţiune definitivă între bine şi rău, între inepţie şi discernământ, o aventură, un risc. Chiar şi ceilalţi, oricât de ştiutori, de competenţi şi meşteri în ale expunerii, erau, în comparaţie cu el, reci şi abstracţi. Chiar si Iorga se dovedea că e mai ales artist si mare povestitor. Nici umbră de academism şi de profesorat scorţos (ori şi bonom) la Nae Ionescu. Nici urmă de rigoare pedagogică, de politeţe doctorală, de imperturbabilitate magisterică. Ci numai flacără şi patimă, îngrijorare, nemilostenie, tehnică detectoare. Era crud şi usturător cu sine, cu auditoriul, cu doctrinele. Atunci pe loc, în anii ’30, nu mi-am dat seama. Abia mai târziu, mult mai târziu, după moartea sa, pe la sfârşitul celui de-al şaptelea deceniu al veacului, am putut lua aminte la ce reprezenta un ceas petrecut în raza de acţiune a privirii şi glasului profesorului Nae Ionescu, abia atunci noua terminologie sociologică şi regizorală mi-a venit în ajutor

spre a mă lămuri: un curs al lui Nae Ionescu era un happening. Ca şi genul acesta de teatru cu totul deosebit al trecutului, cursul profesorului cobora de la catedră în sală, de nu şi în stradă, în viaţă şi în cugetul neşcolăresc al ascultătorilor. Happeningul părăseşte scena şi se amestecă în traiul concret al spectatorilor, deveniţi şi ei acum actori. Nu se mai ştie ce este ficţiune şi ce este veridicitate. Lecţia predată înceta şi ea a fi sistematizare şi explicaţie, sărea peste bănci, te lua de braţ, te zgâlţâia, te apostrofa. Scăpare pentru auditor nu încăpea: Kant, Hegel, Descartes, Schelling, Husserl încetau a fi nişte doctrinari „interesanţi", aserţiunile lor se prefăceau în puncte de răscruce şi margine de hăuri: n-aveai încotro, trebuia să alegi, să apuci pe un singur drum. Mai bine decât oricine, Nae Ionescu a priceput, înainte ca existenţialismul să fi devenit o modă şi o doctrină cvasioficială, că suntem cu totii osândiţi la libertate şi la alegere, că în filosofie insul şi duhul se iau la trântă pe răpunere, că disciplina aceasta zisă teoretică îţi stă nu mai puţin aproape decât îngerul păzitor, ori diavolul ispititor, că din pluralităţile ei nu poţi ieşi decât printr-un act de curaj bătând mai curând spre temeritate. Pentru labirintul
reflexiv nu există un fir al Ariadnei. Trebuie să răzbaţi de unul
>
singur, singur cu tine şi cu fiinţa ta, tot atât de necunoscută ţie ca şi celor din jurul tău. Lampadofor nu ţi se dă altul decât pe tine însuţi. Nae Ionescu n-a predat Logica sau Metafizica, a predat Cultura ca antirefugiu, antichietudine, antiizolare, ca stare de tensiune. Nu te lua de mână, nu te silea, nu-ţi rezolva problema; aidoma lui Gide (îi semăna, îi semăna în ciuda aparenţelor contrare), te lăsa liber, nu te povăţuia decât pentru a te constrânge să înţelegi că nu-i de şagă şi de amânare, că Facultatea de Filosofie e unul din locurile cele

mai fierbinţi şi mai primejdioase din lume, unde făptură dăruită cu minte şi putere de judecată (Urteilskrafi) nu vine să ia notite si să buchisească un număr oarecare de volume

groase, ci să-şi limpezească gândirea şi să se trezească din somnolenţă. El deci nu preda un sistem, ci o libertate. Tot aşa cred că s-a întâmplat cu Alexandru Paleologu ca elev al lui Noica. Ştiu că unii au fost scandalizaţi de titlul unui text al
5 î
lui Paleologu, intitulat „Despărţirea de Noica“', republicat în volumul Ipoteze de lucru[1 2]. N-au dreptate! Pentru că Noica în exilul interior de la Câmpulung nu l-a învăţat pe Alexandru Paleologu numai germana, greaca şi filosofia, ci şi dreptul (de nu şi datoria) de a-şi fauri un mod propriu de gândire.

Nae Ionescu te certa, te înşfăca, te cucerea, îţi punea cultura la îndemână ca pe o prăjitură minunată, ca pe un venin, ca pe un filtru al lui Merlin vrăjitorul, ca pe o spadă cu două tăişuri, ca pe un vârtej. Un lucru este sigur şi de aceea a fost Nae Ionescu un profesor-unicat: nu te lăsa apatic şi indiferent. Plecai, elev ori simplu auditor, altul decât la intrare,

1. Amicus Plato sau... despărţirea de Noica, ediţia a Il-a revăzută, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2006. Cristian Bădiliţă, care scrie prefaţa acestei cărţi şi care înţelege la fel ca N. Steinhardt spiritul acestei „despărţiri", spune: „Personal, îmi place să văd în cuplul Constantin Noica — Alexandru Paleologu o pereche de dansatori desăvârşiţi în care nimeni nu are a-l învăţa pe celălalt cum să urmeze ritmul ori să ţină pasul, în care nimeni nu are a-i da nici o lecţie partenerului (ei se pot corecta reciproc, dar nici unul nu ia dansul de la zero). Asta n-a vrut să vadă, acum douăzeci de ani, majoritatea celor ce şi-au simţit dinamitată veneraţia lor pentru Noica ^hn Amicus Plato... Noi însă nu vom tulbura farmecul dansului făcând pariuri inoportune în culise" (p. 9).
2. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980.

ca şi Menalque al lui Gide, ca şi Nathanael; aveai impresia că şi pe tine te zărise, nu sub smochin, nu, ci acolo, în bancă, perplex, ahtiat, frământat şi tu, plin de nădejde şi aprehensiuni, rănit, irevocabil rănit, ca şi eroul lui Wagner, specie de mărunt rege pescar, de biet om prins de cleştii angoasei, îmbătat de libertatea ţie inexorabil hărăzită. Nae Ionescu avea să evolueze ori mai curând să cocheteze cu doctrine fataliste încrezătoare în predestinări psihobiologice, însă proprie caracterului său, agerimii sale cerebrale era libertatea spiritului - şi deci a opţiunilor — şi eu aşa l-am audiat, ca pe un povăţuitor de neatârnare şi un avocat al învăţăturii că adevărului îi prinde bine libertatea. Avea fireşte şi dânsul, ca orice pedagog şi orice orator, axiomele, metaforele şi metonimiile lui preferate, proporţia personală dintre limbajul ştiinţific şi limbajul iconic, stilul său propovăduitor, poate şi fixaţiile lui, mereu aureolate şi atenuate de strălucitoarea-i deşteptăciune, de verva-i captivantă. Şi nicicând agresive sau expuse cu ostentaţie. Prea subtil şi prea isteţ pentm a practica o maieutică aşa rudimentară, a lăsat cu precădere exemplul unui foarte erudit, iritant şi cuceritor dascăl de nelinişte şi al unui profet al ideii că nu cultura este un produs al vieţii, ci — totdeauna - viaţa e o consecinţă şi o componentă a unei modalităţi culturale. Amintirea mă îndeamnă să văd în prelegerile lui universitare mai curând nişte convorbiri ale sale cu auditorii. Se producea un fluid pe care nu cred că-l pot numi mai bine, nu fără niţică teatralitate, niţică nostalgie în cuget şi niţică incertitudine în ascunzişurile şinei, decât patos cultural grefat pe ţesut viu.

îndoială nu încape că stilul pedagogic şi cogitativ al profesorului s-a

transmis cu putere la cei mai importanţi dintre elevii săi: mă gândesc la Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Petre Tutea.

[7] î J

Primejdia mărturisirii

83

Deşi nu dispunea de o catedră universitară, un rol pedagogic incontestabil si o influentă hotărâtoare a exercitat Mircea

>>

Vulcănescu, pe care nu şovăi să-l consider, deşi nu a fost filosof ori lingvist, ca pe un mare dascăl influent în aceste două domenii. Oarecum din umbră, Vulcănescu a fost un personaj de seamă şi o minte cuprinzătoare, un înaintemergător care a formulat pe scurt multe din ideile cărora ciracii săi aveau să le dea o strălucită popularitate.

îmi cer iertare dacă adaug acum numele a doi profesori ai Facultăţii de Drept pe care am uitat să-i menţionez adineauri: pe romanistul Constantin Stoicescu, la care m-am referit într-o recenzie făcută unei poezii a Gretei Tartler, şi pe George Plastara, jurist eminent a cărui teză de doctorat i-a uimit pe necruţătorii dascăli de la Paris, pe care însă din nefericire viaţa, în cele din urmă, aşa cum se pricepe să facă, prea bine uneori, l-a învins. Şi pentru că veni vorba de teze la Paris...

I.P. : Mă iertaţi că vă întrerup... Aţi făcut un portret total profesorului Nae Ionescu. Şi i-aţi adus un elogiu (de ce să nu o spun) pe care eu îl alătur elogiului făcut aceluiaşi profesor de Mircea Eliade în încercarea labirintului şi în Amintiri' ori de Constantin Noica în Jurnalul de la Păltiniş. Dar v-am întrerupt pentru că ceea ce-mi spuneţi îmi aminteşte de volumul de eseuri al lui Camil Petrescu Teze şi antiteze[1 2], unde figurează şi fraza, parcă profetică, întrucât e referitoare la Eliade,

1. Cele două titluri existau în biblioteca Mănăstirii Rohia, unde le-am citit. încercarea labirintului era o traducere-samizdat dactilo a Doinei Cornea. A apărut la Editura Dacia în anul 1990.
2. Ca să putem aminti, oarecum mascat, de „Europa Liberă", am provocat, ucenic şi awă, acest jos despre Teze şi antiteze cu ţintă precisă la Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca şi, desigur, la emisiunea lor Teze şi antiteze la Paris.

84

N. Steinhardt — loan Pintea

Ionescu, Cioran şi ceilalţi: „şi poporul nostru a dăruit culturii europene câteva nume cu valoare de circulaţie'[1]...

N.S.: Dacă e vorba de teze şi antiteze, să nu-l uităm nici pe Heliade cu al său Echilibru între antiteze... Si să nu uităm nici

J

„Tezele şi antitezele" de la Paris ale compatrioţilor Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. Dar să-mi reiau firul gândurilor. Voiam să mai vorbesc de personaje culturale ţinute multă vreme sub obroc. Mă bucură mult că numele lui Mihai Sora (autorul unei tare frumoase şi emoţionante teze pariziene intitulate Dialogul interior) şi al lui Vasile Băncilă, profesor de liceu, excelent comentator al fenomenelor culturale şi excelent eseist, autorul unui studiu, pe care-l consider cel mai pătrunzător, despre Blaga, sunt din nou în plină circulaţie. (Cititorii români pot acuma lua cunoştinţă de Sarea pământului şi A fi, a face, a avea de Mihai Şora, ca şi de Portrete şi semnificaţii[1] de Vasile Băncilă, constatând că au de-a face cu doi gânditori români de clasă cu totul

superioară.)
I.P. : Trei dedicaţii pe care am să le reproduc mă îndreptăţesc să vă pun o întrebare cu privire la ataşamentul pe care şi-l poartă unii altora cei din generaţia dumneavoastră. Mircea Eliade, pe pagina de gardă a volumului Pe strada Mântuleasa, vă scrie: „Domnului Nicu Steinhardt, cărţulia pe care o va înţelege mai bine decât cel care a scris-o. Omagiul cordial al autorului. Mircea Eliade, Paris, sept. 1973“. Tot Eliade vă scrie în 1977, pe prima pagină a cărţii Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions[1] [2]: „Lui Neculai Steinhardt, câteva hârtii

1. Suplimentul Revistei de Istorie şi Teorie Literară, Colecţia „Capricorn", 1987.
2. Apărută în 1976.

Primejdia mărturisirii
85
şi hârtiuţe dintr-un sac fără fund - cu mulţumiri pentru exegeza prozelor fantastice şi urările de bine ale bătrânului său cititor (încă de prin 1934...). Mircea Eliade, Chicago, iunie 1977“, iar Eugen Ionescu, în 1988, vă trimite La quete intermittente cu următoarele rânduri: „Pour Nicu Steinhardt această carte de întrebări fără răspunsuri la mintea omului, Eugen Ionescu“. Mai ştiu că în 1980 aţi locuit câteva luni în apartamentul lui Mircea Eliade din Paris, în Place Charles Dullin nr. 4, şi că tot atunci i-aţi întâlnit pe Emil Cioran, Eugen Ionescu şi Horia Stamatu. Pe Alexandru Ciorănescu, aflat în Insulele Canare, nu l-aţi putut vedea, dar ştiu că purtaţi o corespondenţă susţinută cu el. Nu constituie acestea o dovadă că toţi cei din generaţia dumneavoastră nu se uită unii pe alţii chiar dacă spaţiul şi ceea ce Eliade numea „absurdul si teroarea istoriei'[1] i-au zburătăcit ?
>
N.S. : Când în 1979[1] am putut în sfârşit pleca şi eu în străinătate, am cunoscut emoţia şi bucuria unei primiri mai [* 5]

1. Potrivit datelor stabilite de Florian Razmoş, N. Steinhardt se găseşte, de fapt, în a doua călătorie în Occident. Virgil Bulat fixează această ieşire în străinătate între 1978 şi 1980. Din arhiva Securităţii (Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii 1959- -1989, Editura Nemira, Bucureşti, 2005, pp. 199-200) reiese că N. Steinhardt „a fost plecat temporar în străinătate în 1977", iar „în anul 1979 a solicitat paşaport pentru călătorie turistică în Spania, la invitaţia unui coleg de şcoală, Iavitz Gheorghe, urmând a ridica paşaportul care i-a fost aprobat pe ziua de

5 septembrie. în situaţia în care va primi bilete de avion de la Mircea Eliade, aşa cum acesta i-a promis, va pleca spre sfârşitul lunii septembrie şi va sta o lună la Paris, în casa lui Mircea Eliade care pleacă temporar în SUA şi apoi, după ce-şi va vizita
86
N. Steinhardt — loan Pintea
mult decât prietenoase din partea câtorva dintre fruntaşii generaţiei mele. Şi Eliade, şi Eugen Ionescu, şi Cioran m-au întâmpinat cu o extraordinară bunăvoinţă şi cu o căldură pe care nici nu îndrăznisem să o nădăjduiesc. V-am mai spus că relaţiile în lumea intelectuală interbelică erau osebit de cordiale şi că supărările şi irascibilitatea aproape că nu existau. Aş minţi dacă aş spune că n-au existat adversităţi şi polemici, dar toate se petreceau într-un soi de - aş spune - clopot al neasprimii, al neîncrâncenării, al nesusceptibilităţii exagerate. Existau, deasupra deosebirilor şi diferenţelor

orientărilor, o comuniune, un soi de suflu, de voită şi nevoită solidaritate, pe care le-am regăsit transpuse pe planuri mai mari şi în Pe strada Mântuleasa. Acum, nu încape îndoială că am evoluat cu toţii şi îndrăznesc a crede că spre bine. Suferinţele surghiunului pentru unii, experienţa situaţiilor-limită şi a privaţiunii de libertate pentru alţii ne-au înţelepţit, ne-au apropiat unul de altul în ciuda vechilor despărţiri, ne-au deschis mai larg ochii, au domolit asperităţile, au vindecat exagerările şi au desfiinţat fanatismele. Experienţa vieţii, hotărât lucru — şi nu s-ar putea spune că generaţia trăiristă n-a avut parte de experienţe dure ale vieţii -, i-a fost spre folos. Ne-a umanizat, dacă pot spune astfel, şi repet, ne-a înţelepţit, ceea ce nu-i puţin lucru. Istoria, desigur, poate fi luată drept absurdă şi teroristă, dar nouă, celor loviţi de ea cu varga şi cu toiagul, ne-a fost de folos pedagogic. Nu ne-a învăţat ca pe Cioran scepticismul absolut şi dezabuzarea fără leac, dar
rudele de la Bruxelles, va merge o lună la Mănăstirea din Chevetogne, după care se va înapoia în ţară“. în acest sens se poate consulta şi nota despre şederea la Chevetogne din Ziua a patra.
Primejdia mărturisirii

oricum ne-a imprimat tuturora un sentiment destul de acut al relativităţii lucrurilor. în La quite intermittente'' găsesc aceste rânduri: „Nimeni nu-i atât de rău pe cât am fi porniţi să credem. Viaţa, moartea nu sunt poate necruţătoare. Amestecul acesta de bun si răutăcios, amestecul acesta de bine si de rău: sau ce credem noi că este bun, răutăcios... căci ne este oare dat să calificăm lucrurile şi făpturile ? Nu ştim ce-i bun şi ce-i rău, ce se cuvine, ce nu se cuvine, îmi convine, nu-mi convine, îmi place, nu-mi place. Rămăşiţe de imagini, iată ce-s amintirile mele ; ca nişte fotografii rupte pe care nu ajungem să le lipim la loc şi să reconstituim figurile. Cimilitură[1 11]. Am încercat la Paris şi nu încetez a încerca bucuria aceasta pe care o consider nobilă şi salvatoare : a fidelităţii legate de alte două simţăminte care mi se par profund omeneşti: iertarea şi uitarea, opuse sălbaticelor, vulgarelor, infamelor: ranchiuna şi ţinerea de minte a răului.
Suplimentul zilei
Despre bunătatea sufletească
Degeaba le-am avea pe toate : inteligenţa, cultura, isteţimea, supracultura, doctoratele, supradoctoratele (ca profesorul din Lecţia lui Eugen Ionescu), dacă suntem răi, haini, mojici şi vulgari, proşti şi nerozi, doi bani nu facem, se duc pe apa sâmbetei şi inteligenţa, şi erudiţia, şi
1. Căutarea intermitentă de Eugen Ionescu, apărută în traducerea lui Barbu Cioculescu la Editura Humanitas în anul 1994.

supradoctoratele, şi toate congresele internaţionale la care luăm parte, şi toate bursele pentru studii pe care le câştigăm prin concursuri severe. Nimic nu poate înlocui şi suplini niţică bunătate sufletească, niţică bunăvoinţă, toleranţă, înţelegere. Niţică susţinută bună-cuviinţă. Bunătatea sufletească nu-i o virtute subtilă şi rafinată, e un atribut de bază al fiinţei omeneşti şi totodată un atribut al culturii. Bunătatea este alt nume al definiţiei date de Aristotel omului: fiinţă socială. Fără bunătate nu putem convieţui decât în condiţii de groază şi justificând amarnica afirmaţie a lui Sartre: ceilalţi, iată iadul! Există un altruism elementar exprimat prin bunătate care este o axiomă a vieţii obşteşti. Berdiaev spunea: pâinea pentru mine este o

problemă materială (subînţeles egoistă, vulgară), dar pâinea aproapelui meu, continua Berdiaev, este pentru mine o datorie spirituală. Reiese de aici în mod vădit că nimic nu poate suplini întru
totul bunătatea. Ştim că de-am vorbi toate limbile si toate
>>
dialectele pământului şi de-am fi capabili să clasificăm conform cu clasificarea zecimală toate volumele tipărite în toate limbile pământului, de la Gutenberg şi până astăzi, şi de am fi tobă de carte şi de erudiţie, şi de am cunoaşte întrebuinţarea tuturor termenilor specifici tuturor ştiinţelor şi tehnicilor, tot nu ne putem numi oameni culţi dacă suntem nişte pizmăreţi, nişte bădărani şi nişte răi la suflet. Că ne-o place sau nu, cultura nu este numai acumulare de cunoştinţe, ci o subţirime a caracterului şi capacitatea de a nu considera bunătatea drept o simplă virtute desuetă şi sentimentală. Să nu săvârşim regretabila eroare de a lua drept scriitori pe simplii făcători de cărţi şi drept oameni de cultură pe simplii memorizatori de informaţii.
Ziua a treia
/./?: Aţi fost mereu ispitit de călătorie, mereu v-a îmbiat „pelerinajul, căutarea, voiajul monden sau simpla hoinăreală[11] (ca s-o citez din nou pe Monica Spiridon, cu un text despre Escale în timp şi spaţiu[1] publicat în revista Ramuri). Eseurile dumneavoastră fac dese referiri la călătorii şi călători de tot felul. Un text despre un personaj al spaţiului elveţian, pe care l-aţi publicat recent în Secolul XX, îmi propune parcă şi mai acut o întrebare despre călătorie (mai ales despre călătoria ca itinerar spiritual, ca „escală în spaţiu şi timp[11]). Deci: ce înseamnă călătoria pentru N. Steinhardt (cuprinsă în cele patru înfăţişări bănuite de Monica Spiridon), ce înseamnă peregrinarea, pelerinajul, forma aceasta de excurs(ie) intelectual(ă), cultural(ă), faţă de, să-i zicem, propriu-zisa stare pe loc, obişnuita sedentară întoarcere în sine, altfel numită şi călătorie interioară, ori călătoria în jurul camerei proprii, de care a vorbit Xavier de Maistre[1 2] ?

1. Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987.
2. Xavier de Maistre (1763-1852). Prozator francez, autorul cărţii Voyage autour de ma chamber (Călătorie în jurul camerei mele) (1794).

N. Steinhardt — loan Pintea
N.S.: A fost o vreme fericită când educaţia omului presupunea doi timpi: al uceniciei şi al călătoriei. Despre ea a scris Goethe cele două volume consacrate formării personalităţii sale: Anii de ucenicie şi Anii de călătorie ai lui Wilhelm Meister. Sunt convins că o educaţie adevărată implică nu numai învăţătura, ci şi călătoria. Desigur că în practică, pentru foarte mulţi oameni educaţia se reduce numai la învăţătură. Păcat! Sunt convins că anii de călătorie completează în mod minunat orice educaţie şi că lărgesc orizonturile spiritului şi întreaga fiinţă cel puţin tot atât de mult ca şi studiile cele mai aplicate şi mai susţinute. Adevărul pentru mine este că nimic — nici măcar anii de cea mai asiduă „toceală" - nu poate înlocui contactul direct cu alte lumi decât lumea casnică. Da, călătoriile primenesc, aţâţă, dezvăluie, înţelepţesc şi creează o stare de spirit deschisă şi receptivă ce nu ne poate fi decât de cea mai mare priinţă. Acum, fireşte : ca orice altceva în lume, călătoria îşi are cerinţele, legile şi ispitele ei. Trebuie să ştii să înveţi si trebuie să ştii să si călătoreşti...
î ■> > > j

/./?: Deci o ştiinţă, o gramatică a călătoriei ?...
N.S. : N-aş vrea să par didactic, dar se cer oarecari măsuri de precauţiune împotriva irosirii timpului, împotriva oboselii şi a unei prea accentuate frici de noutate. Am citit cândva o nuvelă a unui scriitor american: era vorba într-însa de un babbitt[1] de dincolo de ocean care vine cu soţia la Paris. Ea

1. Nume consacrat literar de scriitorul american Sinclair Lewis prin intermediul romanului Babbitt (1922). N. Steinhardt îi dedică personajului, George F. Babbitt, un text temeinic în volumul între viaţă şi cărţi (ed. cit., pp. 301-304). O definiţie completă a babbitt-ului: „Babbitt - nume ajuns a fi scris cu literă

bate muzeele, expoziţiile, monumentele, dar acestea toate îl plictisesc pe el. Şi în ce îşi află consolarea şi refugiul ? Se duce în fiecare zi la sediul unei bănci americane din Paris si-si

petrece acolo timpul în sala cea mare a băncii, privindu-şi compatrioţii veniţi acolo cu treburi, regăsindu-şi unii cunoscuţi si delectându-se în restabilirea contactului cu mediul său originar. Degeaba a venit la Paris! Călătoria nu-i menită să ne dezguste, să ne rupă de patrie, dar nu-i făcută nici pentru ca inevitabila prezenţă în sufletul şi cugetul nostru a lumii natale să ne împiedice a şti să înfruntăm peisaje behavioristice şi spirituale cu totul altele decât cele cunoscute. Călătoria presupune un soi de traumatism, de şocuri, de revelaţii, chiar de indignări, de supărări, nu-s rele, rostul ei principal fiind să ne trezească din stagnare şi obişnuielnicie, din inerţie şi program. Călătoria adică, scurt spus, e o aventură.

Chesterton, ce-i drept, susţine că Aventura este foarte accesibilă locuitorului unui mare oraş modern. Da. Insă presupune o capacitate aventuroasă pe care cei mai mulţi oameni nu o au, şi chiar în textul luiChesterton există o agenţie specializată în furnizarea de aventuri urbane, ceea ce înseamnă că pentru majoritatea oamenilor e nevoie, spre lărgirea şi desăvârşirea educaţiei, de călătorii propriu-zise, de o ieşire din decorul initial.

mică aidoma substantivelor comune - nu are o îndeletnicire bazată pe o lungă ucenicie şi nici o personalitate ferm conturată. Babbitt e de fapt o fiinţă pur pasivă, un prefabricat, care grăieşte numai în lozinci şi trăieşte numai statistic şi probabilistic, ca şi moleculele, atomii şi corpusculele elementare. întregul lui eu nu reflectă decât riturile conventionale ale societăţii din care face parte“...

I.P.: De la Badea Cârţan, de la Dinicu Golescu şi până azi se vede că românii au cunoscut această „ieşire din decorul initial'[1]...
N.S.: De ce de la Badea Cârtan si Dinicu Golescu încoace?
» >
Ei au avut un ilustru înaintaş care a cuprins în calitate de călător spaţii incomparabil mai vaste. Mă refer, desigur, la extraordinarul Nicolae Milescu, figura pe care orice civilizaţie şi orice cultură ar fi mândră s-o poată revendica. Milescu a fost un foarte mare cărturar, cum puţini erau în Europa vremii sale, a fost un teolog de seamă şi - în sensul cel mai profund şi mai

fascinant al cuvântului - un Aventurier fără pereche. Avem în Milescu un personaj de anvergură cu totul neobişnuită, totodată pitoresc şi erudit. Relatarea călătoriei în China, jurnalul său de călătorie, nu dovedeşte mai puţină acurateţe, isteţime şi pătrundere decât, să zicem, relatările unor Andre Gide, Panait Istrati sau Georges Duhamel. Milescu a fost tradus, tipărit şi difuzat la noi în ultimii ani, dar mie îmi vine a crede că nu s-a făcut destul pentru el. Trebuie să fie popularizat mai mult. Trebuie să devină pentru literatura noastră şi pentru puterea noastră imaginativă, în galeria Fiinţelor îmbietoare, cel puţin tot atât de popular ca eroii lui Jules Verne.

I.P.: Văd că am luat si ati luat în serios călătoria. De aceea, cred, îmi amintesc bucuros de o rostire din Constantin Noica: „Mai e şi ceva de învăţat, nu numai de văzut, pe lumea asta“. Spuneţi-mi cum concepeţi raportul dintre călătorie şi drumeţie, care neîndoielnic e cu totul altceva ? Ori vi se pare că aparţin amândouă aceleiaşi categorii spirituale ?

N.S. : Nu le asemăn. Au afinităţi, dar au personalităţi, ca să zic asa, bine distincte. Drumeţia nu-i o ieşire din Cadrul

î î >

Originar. Drumeţia este doar informativă şi pitorească, e

Primejdia mărturisirii

93

distractivă. Drumeţia ne este prilej de multă, foarte felurită şi agreabilă învăţătură. Dar nu e şoc. în vreme ce călătoria e un act grav, e un examen de maturitate. E o luare la cunoştinţă directă a teoriei relativităţii generalizate. Ea ne învaţă că se poate altfel decât ştim noi, că felul în care problemele sunt soluţionate la noi acasă nu este singurul cu putinţă. Asta ne scoate din îngustime. Ceea ce nu înseamnă că învăţăm, călătorind, să dispreţuim ceea ce ştim şi ceea ce am văzut acasă. Dimpotrivă, într-un anume fel ne întăreşte în dragostea noastră.

Dar ne deschide minţile, ne dezvăluie imensitatea numărului

>

posibil de soluţii şi în modul acesta ne aeriseşte, ne scoate din puţinătate şi margini. Drumeţia se desfăşoară la nivelul excelentelor broşuri şi cărţi ale profesorului Ion Simionescu, din care putem să aflăm nenumărate, interesante, folositoare şi frumoase lucruri despre fauna, flora, munţii, apele şi toate celelalte elemente constitutive ale peisajului nostru, ale porţiunii noastre de univers. Dar nu suntem rupţi de pe tărâmuri familiare. Nici chiar drumeţi atât de dezinvolţi ca Geo Bogza, Calistrat Hogaş ori Mihail Sadoveanu nu pot reuşi, oricât de captivanţi ar fi, să ne scoată propriu-zis din bârlogul nostru cel mai împodobit ori mai măreţ. Pe când călătoria e discontinuitate, e contact cu noul, cu neaşteptatul, cu abruptul, cu neeuclidianul. Am avut prilejul să-l cunosc pe Remus Ilie, un profesor secundar care ştia de toate şi care cutreierase ţara în lung şi în lat, organizând pentru şcolarii săi excursii pe care aceştia nu le-au putut uita. Ştia totul şi le explica totul. Era geograf, botanist, zoolog, geolog, mineralog, se pricepea de minune în cele ale pescuitului şi ale vânatului, era etnograf, folclorist... ce nu era?! Era un reprezentant neîntrecut al drumeţiei. Da, folositor, interesant, pitoresc, totuşi nu dincolo de pragul de sus al drumeţiei. Drumeţia e doar încântătoare,

94

N. Steinhardt — Ioan Pintea

tonifiantă şi instructivă. Călătoria ne trece dincolo. Să vă citez aceste cuvinte

ale lui Jean Guitton[1] : „Descoperim, în sfârşit, existenţa celorlalţi, pentru că ceilalţi încetează de a fi nişte fantome spre a deveni nişte semeni ai noştri“.
I.P.: Să cred că Jean Guitton îi dă o replică (şi) lui Sartre ?
N.S.: Nu. Cred că e vorba de perspective diferite. La Sartre viziunea e deznădăjduită şi demonică; ceilalţi ne sunt prin definiţie elemente perturbatoare, ne sunt vrăjmaşi şi, prin însăşi existenţa lor - coexistentă cu a noastră unelte de chinuire. Guitton voia să scoată în evidentă cu totul altceva, un altceva care se potriveşte de minune cu felul în care concep eu călătoriile: ca mijloc de a constata pluralitatea modului de existenţă, relativitatea axiomelor şi dobândirea, tocmai prin această luare la cunoştinţă, a relativităţii scării axiologice, a solidarităţii oamenilor. Călătoria ne învaţă că sunt diverşi, dar solidari cu noi, că străinul a cărui scară de valori şi ale cărui puncte cardinale sunt altele decât ale noastre este totuşi aproapele nostru, vecinul nostru (cum spun englezii), semenul nostru, adică, în înţelesul cel mai ontologic şi mai teribil al termenului. Drumeţia te scoate din cameră, te scutură de praf, te zbiceşte, te înviorează, dar nu te scoate din sinea ta, din ecologia familiară, pe când călătoria, dacă e făcută de cine

1. Jean Guitton (1901-1999). Gânditor creştin francez. Membru al Academiei Franceze. „Bergson a lăsat testamentul său de gândire la patru filosofi: Gabriel Marcel, Jacques Maritain, Vladimir Jankelevitch şi mie“, după cum mărturiseşte în Cuvântul înainte la cartea de dialoguri cu Grişka Bogdanov şi Igor Bogdanov Dumnezeu şi ştiinţa, tradusă în româneşte şi apărută la Editura Albatros, Bucureşti, 2000. Prima ediţie, în traducerea Pr. Ioan Buga, a fost editată de Editura Harisma, Bucureşti, 1992.

ştie să vadă, să înregistreze, să perceapă şi să simtă, este cutremur, schimbare de perspectivă şi, la drept vorbind, periplu galactic. Să nu ne temem că ea poate deveni pretext al unei dezrădăcinări. Pericolul acesta există numai pentru cei slabi de înger, cei fără temelie lăuntrică, cei versatili şi uşuratici. Pentru ceilalţi contactul cu alte „universuri" nu este decât îmbogăţire, izvor de mai multă îngăduinţă şi de înţelegere a nesfârşitei exuberante a creaţiei.
Î Î
/./?: Tot dintr-o călătorie (de data asta în nordul Moldovei) s-a inspirat filosoful Constantin Noica pentru a scrie câteva poeme dintre care trei au fost publicate de Gabriel Liiceanu în Viaţa Românească. Poemele acestea, împreună cu un alt text publicat tot de Viaţa Românească[1], „Scrisoare către un intelectual din Occident"[1 2], ni-l dezvăluie pe Noica stăpânit nu de repulsie, dar în orice caz de o atitudine rezervată faţă de Occident. Ii împărtăşiţi punctul de vedere, mai bine zis acest ultim punct de vedere care unora li s-a părut absolut insolit ?

1. Trei poeme filosofice pentru S. (Sanda). Sanda Stolojan, căreia îi sunt dedicate poemele, notează: „în numărul din aprilie trecut (1987), Viaţa Românească a publicat trei «poeme filosofice» de Noica, scrise în august 1971, în timpul şederii noastre la Văratec, ce-mi sunt dedicate («lui S.S.»). Le-a descoperit Gabriel Liiceanu printre hârtiile lui Noica. M-a tulburat mult publicarea lor. Am ascultat din nou banda pe care înregistrasem lectura lor într-o seară, la Văratec. Nu le mai ascultasem de mult. Am regăsit ecoul momentelor trăite pe pridvorul maicii Cristofora. Poemele transmit starea de exaltare inspirată de locurile vizitate în timpul

excursiei la mănăstiri făcută în trei: Noica, Steinhardt şi cu mine" (Sanda Stolojan, Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 274-275).

2. Publicat în revista Viaţa Românească, iulie 1987.

N.S.: Cred că ştiţi că sunt un partizan al libertăţii. Tot omul e liber să creadă ce vrea şi tot gânditorul are deplinul şi sfântul drept de a prefera, a respinge şi a-şi exprima aceste preferinţe şi aceste neconcordanţe cu alte sisteme şi perspective. îl iubesc şi-l respect din toată inima pe Noica, am tot spus, dar asta nu înseamnă că sunt ţinut să şi aprob mecanic tot ce a spus ori că nu am şi eu dreptul la preferinţe, idiosincrazii şi convingeri personale. în scrisoarea sa Noica vorbeşte cu dispreţ (nu mă tem de cuvinte) despre paraliticul preşedinte al Statelor Unite. E vorba de răposatul Roosevelt. Dar Noica pare să fi uitat că Roosevelt tot paralitic era în urma poliomielitei sale şi în 1932, când a fost ales pentru prima dată preşedinte şi când a adus mari şi incontestabile servicii ţării sale prin aşa-numitul New Deal[1] şi când a promovat desfiinţarea nenorocitei legi a prohibiţiei. Deci nu paralizia a fost cauza politicii urmate de el în 1943-1945, ci, fără îndoială, o vădită şi puternică slăbire a facultăţilor sale mintale. V-am mai spus-o şi ieri, sau alaltăieri, că admiraţia pentru un filosof şi un scriitor nu implică deloc ascultarea oarbă a sa si subscrierea necondiţionată la toate

> î

părerile sale. Părerea că nu ai voie să te deosebeşti în unele puncte de omul pe care îl respecţi şi îl admiri e o dovadă de spirit nătâng şi servil, de mentalitate slugarnică; o asemenea mentalitate nu are ce căuta pe meleagurile libere şi voioase ale gândirii, unde, într-o fericită independenţă, spiritele convieţuiesc fără a şti de subordonare şi totalitarism. Nu sunt nici eu un

1. Ţinta New Deal a fost: amplificarea rolului statului în economia americană, susţinerea de către stat a categoriilor sociale defavorizate, protejarea unor bănci cu potenţial sănătos, viabile din punct de vedere financiar, refacerea creditului, relansarea producţiei. New Deal era singura soluţie de ştergere a efectelor crizei declanşate în 1929 şi revenirea Statelor Unite în plan economic.

admirator fără rezerve al Occidentului, îmi repugnă şi mie stupidul „angelism“ de care dă dovadă astăzi şi nu sunt incapabil de a vedea multe din racilele sale. Asta nu mă împiedică să nu fiu întru totul de acord cu scrisoarea sau poemele de care vorbiţi. Nu, nu sunt de acord. Si ultima dată când am fost la Păltiniş i-am comunicat răposatului meu mult iubit şi mult respectat prieten că mă deosebesc de el în privinţa aceasta. M-a ascultat zâmbind uşor şi ferindu-se a-mi impune punctul său de vedere. Ne-am îmbrăţişat la despărţire şi, har cerului, ne-am luat (va fi fost pentru ultima dată) rămas-bun unul de la altul cu cea mai deplină afecţiune. Sunt sigur că nu a luat în nume de rău că i-am grăit sincer, că mult mai degrabă l-ar fi jignit şi indispus o făţarnică tăcere de circumstanţă şi de politeţe. Sunt convins că ar fi aprobat un vers scris de Ioan Pintea care glăsuieşte vinovate sunt numai limbile nevorbitoare, neplăcându-i din cale-afară de mult - spre a vă cita din nou - urechile înfundate cu câlţişi cataligele deasupra marilor inundaţii'.

i
I.P. : Revenim la călătorii. Ce au însemnat călătoriile pentru dumneavoastră... Gândiţi-vă la versul lui Eminescu (ştim că şi Noica se gândea adesea la el): „Numai omu-i călător,/ Pe pământ rătăcitor[1 11]...
1. Versuri din volumul în manuscris Viaţa pe miriapod, devenit după 1990 Frigul şi frica şi publicat în 1992 la Editura Dacia din Cluj-Napoca. N. Steinhardt l-a citit, nu numai cu entuziasm, dar şi cu profundă seriozitate; după lectură a scris un text intitulat „Poetul care nu se joacă[11], pe care editorul Virgil Bulat l-a introdus în cuprinsul volumului Monologul polifonic, iar loan Pintea l-a folosit drept prefaţă la antologia de poezie Mormântul gol, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.

N. Steinhardt — loan Pintea
N.S. : Mai întâi să precizăm puţin acest antioccidentalism al lui Noica. Să nu uităm că şi-a făcut studiile în străinătate, respectiv în Germania, că vorbea la perfecţie principalele limbi occidentale şi că prima lui soţie a fost o englezoaică. Noica, gândesc eu, a fost un observator critic al concepţiilor si stărilor de lucruri din Occident. Nu un adversar duşmănos, înrăit şi acru al lor. Observator critic avea desigur dreptul să fie. Repet că asta nu înseamnă câtuşi de puţin xenofobie sau zăvorâre de bunăvoie într-un spaţiu ermetic închis. Ferit-a sfântul! Noica a fost un om slobod şi nu cred câtuşi de puţin că va fi avut o predilecţie exclusivistă pentru satul tracic. Şi fiindcă veni vorba de Eminescu, şi el a fost un hoinar şi un călător. Românul, cred, e înzestrat cu darul setei de a cunoaşte lucruri şi locuri... fără a se pierde pe sine...
I.P.: Ce părere aveţi de fenomenul transhumantei, specific civilizaţiei pastorale, care stă la baza civilizaţiei noastre ?... Nu ţine transhumanţa tot de categoria călătoriilor ?
N.S. : îmi vine a crede că pentru Eminescu viaţa pastorală a însemnat pe scara valorilor civilizatorii mai mult decât activitatea agricolă. Multe din însuşirile cele mai frumoase şi mai nobile, mult din blândeţea, toleranţa şi dragostea de libertate specifice neamului nostru par a se datora mai curând trecutului său pastoral decât antecedentelor şi prezentului său în bună parte agricol. Recunosc că aceasta este o teorie a mea, bazată însă pe texte eminesciene pe care în momentul de faţă nu le am la îndemână, dar că aceasta a fost viziunea lui Eminescu, el însuşi în prima parte a scurtei sale vieţi un neastâmpărat al spaţiului, îndoială nu încape. Am putut observa în copilăria mea, în Pantelimonul meu natal din margine de Bucureşti, câteva din însuşirile spiritului pastoral: o nesupărare pe viaţă,
Primejdia mărturisirii

un dor de ducă la oameni altminteri foarte sedentari, o toleranţă ca la oameni care ar fi călătorit mult, ar fi văzut multe si s-ar
5
fi obişnuit să audă, fără să se mire prea mult, şi vrute şi nevrute, şi bune şi rele şi, cum spun francezii, şi verzi şi necoapte. Se călătoreşte mult în ultimul timp pe tot întinsul globului, şi românii ca Milescu (englezii îi spun foarte nostim şi eufonic Spathari), Dimitrie Cantemir, paşoptiştii în exil, Tican-Romano, generalul Băgulescu şi atâţia alţii nu mai sunt o excepţie. Se merge astăzi în Japonia, în China, în America de Sud, în Zambia aşa cum se mergea pe vremuri la Zaizon şi la Vâlcele. Dar nu ştiu dacă aceste deplasări pe mii de kilometri - sau toate aceste înconjurări ale pământului în 24 de ore

- înseamnă cu adevărat, în toată puterea zguduitoare a cuvântului, călătorii. Călătoria presupune, oricât de bine i-ar şedea călătorului cu drumul, şi popasuri, aterizări, coborâri din tren sau avion, adăstări atente, spre a putea explora în tihnă ori măcar în oarecare tihnă locuri străine. Radu Enescu (şi, dacă nu mă înşel, Andrei Pleşu) au observat pe bună dreptate că excursionişti de astăzi, adevăraţi fanatici ai Baedeker[1] mai mult ţin să poată spune „am fost şi eu acolo“ decât să fi avut răbdarea şi curiozitatea să se oprească şi să guste farmecul şi specificitatea unui anume oraş, unui anume loc, unui anume monument. Călătoria în epoca turismului dezlănţuit devine un fel de cursă cu timpul, o goană. Un nesaţ. In condiţiile acestea cum să mai observi, să diferentiezi, să înveţi a vedea ce încă nu ştii ? Cu alte cuvinte, cum să-ti îmbogăţeşti nu atât carnetul cu nume de locuri vizitate, cât mai ales mintea, cugetul şi inima cu impresii şi experienţe de trăire printre alţi parametri decât cei de unde ai plecat ? [1]

1. Editor şi scriitor german care a alcătuit o colecţie de ghiduri turistice. Ghid turistic.

I.P.: Traducerile nu sunt şi ele un fel de călătorii, nu implică şi ele trecerea (altfel spus, călătoria) dintr-un mod de a gândi şi de a se exprima în alt mod de gândire şi exprimare ? Nu este orice traducere o translaţie dintr-o tonalitate în alta ? Şi deci nu presupune pentru traducător capacitatea de a-şi însuşi „spiritul" altui teritoriu spiritual tot atât de bine pe cât e de stăpân pe duhul propriului său grai şi de cunoscător al sensibilităţii poporului său ?

N.S. : într-adevăr, traducerea e un act de curaj, o transhumantă, si ea. însuşirea de a te mişca la fel de liber într-un spaţiu străin ca într-al tău. Dificultăţile mi se par a fi nu atât de ordin lingvistic cât spiritual. E vorba pentru traducător să găsească în limba sa acele cuvinte şi acea sintaxă care nu se mulţumesc să traducă, ci sunt în stare, pornind de la idei, noţiuni şi stări de spirit, să izbutească a descoperi acele cuvinte, sintagme şi orânduiri sintactice mai apropiate şi mai potrivite exprimării ideilor şi noţiunilor înseşi. Traducătorul trebuie să efectueze o dublă operaţie: să treacă de la textul original la ideile pe care le exprimă şi apoi, odată aflate aceste idei şi noţiuni, să le exprime în limba sa. E un du-te-vino. E un drum platonician : de la cuvântul străin la noţiunea arhetipală (la idee) — prima fază — şi apoi de la noţiune la cuvântul cel mai fidel acesteia în limba proprie. Am tradus şi eu, şi am putut lua direct cunoştinţă — şi nu fără a încerca spaima - de toate piedicile, capcanele şi greutăţile lucrării. L-am tradus bunăoară pe Kipling, treabă înfiorător de grea. S-ar zice că scriitorul acesta a urmărit mai presus de orice să-l deruteze pe cititor, să se facă cât mai greu înţeles, îi place să se joace, să aşeze cât mai multe curse şi să organizeze cât mai multe ambuscade stilistice şi gramaticale în calea cititorului. Mai

uşor, mult mai uşor mi-a fost să traduc istorici ca Robert Graves sau Gaston Boissier[1], autori de cărţi totodată fermecătoare, erudite şi bogate în învăţătură morală. Cu durere am constatat, atentia fiindu-mi atrasă de la fel de întristatul meu prieten Alexandru Paleologu, că numele lui Gaston Boissier, întocmai ca al multor scriitori şi gânditori francezi care au făcut deliciile tinereţilor noastre, a fost scos din ultima ediţie a Micului Larousse. Eliminările acestea înseamnă pentru noi un soi de radiere, de prăvălire în

neant şi-n iezerul de foc al uitării desăvârşite, în negura hăului fără fund a unor fiinţe încă vii în mintea si sensibilitatea noastră. Parc-am muri si
î >
noi odată cu cei neîndurător scoşi din Micul Larousse. Fiindcă vorbeam adineauri de un autor greu de tradus cum e Kipling[1 2], cum de nu l-am menţiona la capitolul acesta şi pe adevărat intraductibilul şi spăimântătorul Heidegger ? Că Heidegger, practic, nu poate fi tradus, o dovedeşte faptul că în toate tălmăcirile operei sale în alte limbi a fost neapărat nevoie să se treacă în paranteză, în cele mai multe cazuri, şi originalul german. Nu-i aceasta dovada peremptorie a imposibilităţii unei traduceri cursive şi coerente a filosofului german ? încercări dintre cele mai lăudabile si mai meritorii s-au făcut la noi de către Gabriel Liiceanu, Thomas Kleininger, Dorin Tilinca şi Mircea Arman. Şi ei mărturisesc, deşi strădania lor a fost neprecupeţită, că textul heideggerian nu e mai puţin dificil

1. N. Steinhardt a tradus din Robert Graves Claudius Zeul, Editura Albatros, Bucureşti, 1974, şi din Gaston Boissier Cicero şi prietenii săi, Editura Univers, Bucureşti, 1977.
2. Din Rudyard Kipling a tradus două cărţi: Stalky et comp., Editura Univers, Bucureşti, 1977, şi Domnia-Sa preacinstitul elefant. Nuvele, Editura Univers, Bucureşti, 1978.

de tradus decât poezia. Adevărul pentru mine, cum v-am spus şi ieri în drum spre Lighet, este că Heidegger nu a fost numai un entuziast admirator al poeţilor (Holderlin, Iraki, Rilke), ci a fost el însuşi poet (după cum şi Noica a fost nu numai fdosof, ci şi un desăvârşit poet al limbii române). Heidegger şi-a creat o limbă proprie, o germană personală, şi-a construit un vocabular propriu, metagerman, care este extrem de greu accesibil şi extrem de greu traductibil. Un limbaj subtil, n-aş spune complicat, dar, oricum, foarte isteţ şi într-un anume sens neîndurător. Nu te poţi apropia de textul heideggerian cu una, cu două şi bazându-te numai pe faptul că limba germană îţi este bine cunoscută. Cu atâta lucru n-ai făcut nimic. Şi nici cu faptul că jargonul filosofic internaţional îţi stă la îndemână. Se cere să înveţi un grai inedit, un aliaj poetico-filosofico-lingvistic nou, al lui Heidegger şi numai al lui, invenţia şi proprietatea lui, purtând indelebila pecete a geniului său.

Un splendid exemplu de traducere izbutită şi conformă, cred, principiului pe care l-am stabilit (al dublului drum ce trebuie parcurs de la textul original la ideea arhetipală şi apoi de la aceasta la graiul în care se face traducerea) ni-l oferă în româneşte traducerea de către Coşbuc a Divinei Comedii (mai ales în ediţia Ramiro Ortiz)... E o traducere slobodă, nechinuită, paşnică, aş spune, necontorsionată, neemasculată de obstacole gramaticale şi erudite, vie, simplă şi sinceră. Tot de un român a mai fost tradusă capodopera lui Dante în limba franceză, în acelaşi mod liberat de cocoaşe istoriciste si excese cărturăreşti, tot în acelaşi graţios mod povestitor. Alexandru Ciorănescu, fostul meu coleg de clasă, astăzi profesor la Universitatea din Santa Cruz de Tenerife, a izbutit să le dăruiască francezilor o versiune fidelă, dar şi întru totul accesibilă şi curgătoare, a lui

Dante. E o mândrie pentru noi această mare reuşită a unui român.

I.P.: în sfârşit, să vă mai pun astăzi o ultimă întrebare: călătoria, jocul,

traducerea, scrisul însuşi nu pot intra deopotrivă în categoria sărbătorescului, ori poate şi a carnavalescului ? Lui Huizinga şi lui Bahtin nu li se poate oare găsi un teren de aplicare foarte vast ?
N.S.: Sărbătorescul a făcut la noi obiectul unor cercetări foarte pertinente din partea lui Paul P. Drogeanu în volumul lui destul de recent Practica fericiri?. Nu-i numai o carte foarte erudită şi „pusă la punct“ cu aproape tot ce s-a scris despre acest subiect, e şi o carte foarte frumoasă şi cuceritoare. Sărbătorescul îşi află locul printre entităţile permanente ale speciei noastre. Cu groază îmi imaginez un sistem de furnicar, de dârză utopie în care nenorocitul om - sub pretext de eficienţă şi productivitate - va fi lipsit de minunatul său drept de a se bucura, a se odihni si a sărbători. Sărbătoarea e, firește, un act gratuit. Urt răgaz, adică o pierdere de valori practice, dar e şi un izvor neapărat necesar al acumulării de energie şi un prilej de destindere pe care natura ne învaţă că este bine să-l acordăm şi pământului (prin asolament şi an jubiliar), şi uneltelor si maşinilor, care si ele trebuie folosite cu tem- peranţă şi sunt supuse uzurii. Să nu devină duminica, precum bine spuneţi, „sclavă şi luni“. Cu atât mai mult sunt sărbătorile o necesitate a speciei noastre ahtiate de fericire şi îndreptăţite a cunoaşte nu numai momentul însământării, ci si al secerişului, nu numai producţia, ci şi consumul, nu numai eficienţa, ci şi [1]

1. Cu subtitlul Fragmente despre sărbătoresc, Editura Eminescu, Bucureşti, 1985.

gratuitatea, nu numai operativitatea, ci şi jertfa. Drogeanu a proclamat şi dovedit documentat dreptul omului la bucurie
si fericire. Bravo lui!
)
Suplimentul zilei

Despre romanul Fabian de Erich Kăstner[1]

E una dintre cele mai importante cărţi scrise în veacul nostru, deşi e opera unui autor specializat în povestiri pentru copii. Dar şi povestirile acestea sunt cu tâlc şi arierplanuri. Pentru mine Fabian stă alături de celelalte mari opere epice ale vremurilor de care avem parte. Alături de Muntele vrăjit, Procesul, Minunata lume nouă, Gog, Revolta maselor, Pavilionul canceroşilor, O zi din viata lui Ivan Denisovici, Demonii lui Doderer, Doctor Jivago, Jurnalul unui preot de ţară al lui Bernanos ş.a.m.d. Fabian este povestirea concentrată a dilemelor între care se zbate un oarecare om al contemporaneităţii; îi stau în faţă dezmăţul marii metropole şi închistarea oraşului provincial. II înfruntă [1]

1. Erich Kăstner (1899-1974). Poet, prozator, jurnalist şi scenarist german. Cunoscut ca autor de romane pentru copii. Reprezentant important, ca poet, al curentului Die Neue Sachlichkeit (Noua Obiectivitate). Titlul complet al romanului: Fabian. Die Geschichte eines Moralisten (Fabian. Povestea unui moralist) (1932), tradus în româneşte: Fabian, Şcoala dictatorilor, Editura Minerva, Colecţia BPT, Bucureşti, 1970. Pomenit de N. Steinhardt şi în Jurnalul fericirii: „După dezordine — şi dezmăţul acolo duce — urmează întotdeauna (Erich Kăstner în Fabian) prostia, adică o altă asuprire".

dezordinea şi prostia şi, pe bună dreptate, se teme că după ele va veni tirania. E o carte simplă, inteligentă şi lucidă. Autorul e dintre aceia pe care anevoie artificiile şi zorzoanele propagandei îl pot îmbrobodi şi amăgi. Nu e un deznădăjduit şi un sceptic absolut, în genul lui Cioran, dar e un realist şi un spirit detector. E rece şi fără părtinire, dar nu e indiferent şi nu-i este ruşine că cititorul va putea desprinde din cartea sa sentimente atât de puţin „artistice“ precum mila, scârba, îngrijorarea.

Fabian aparţine anilor interbelici, dar e o carte cu valoare permanentă, prea valabilă, vai, şi în zilele noastre. Nu-i crispată, nu-i, în înţeles peiorativ, sentimentală: e cum numai bine este să fie un roman, un tainic amestec de adevăr şi imaginaţie, de profetism şi de chirurgie.

Ziua a patra

I.P.: Notaţi în Escale...: „Chevetogne[1], sfârşit de octombrie - instalat boiereşte în bibliotecă (una din cele mai mari ale Ordinului benedictinilor), la fereastră (peisajul afară e tomnatic

1. Mănăstire benedictină din Belgia în care N. Steinhardt va locui de două ori. Prima oară, când face prima călătorie în Occident, după anii grei de detenţie şi de privaţiuni de tot felul, în 1978, perioada 1 aprilie - 1 septembrie, o lună de zile. A doua perioadă, când primeşte o nouă viză, din 29 septembrie 1979 până la 1 martie 1980, patru luni de zile. Virgil Bulat şi Florian Razmoş încadrează călătoriile lui N. Steinhardt între aceste date. Dosarele Securităţii, însă, decalează data primei ieşiri în Occident, „în anul 1977 a fost plecat (N.St.) temporar în străinătate, în Franţa, Elveţia, Belgia, stând mai mult de o lună la Mănăstirea Chevetogne, unde are prieten pe stareţul mănăstirii şi apoi, la Paris, la Mircea Eliade şi la Bruxelles, la rudele sale“ („Raport cu propuneri de încetare a urmăririi informative privind pe Steinhardt Nicu Aureliu“, în Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii, 1959- -1989, ed. cit., pp. 199, 200).

Oricum, dincolo de datele între care se petrece această călătorie, e cert că la Chevetogne, N. Steinhardt s-a simţit într-o altă lume. însemnările lui de jurnal, scrisorile şi discuţiile noastre, unele notate, altele nu, o dovedesc cu prisosinţă.

Primejdia mărturisirii

107

şi ploios, dar mai sunt copaci doldora de frunze galbene şi roşii), lângă elementele radiatorului de încălzire centrală, înconjurat de enciclopedii şi dicţionare, ghemuit la căldurică şi într-un cotlon de cultură, traduc partea finală a volumului opt din Filocalie: studiul Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae, Din istoria isihasmului în ortodoxia româna ‘. A fost publicată această traducere ? Aţi mai tradus texte filocalice din română într-o altă limbă străină ?

N.S. : Cer voie, iubite loan Pintea, ca înainte de a răspunde la această întrebare să revenim niţel la cele spuse ieri cu privire
la călătorii. Când ne-am referit la cele două cărţi ale lui
>
Goethe — Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister si Anii de
5
drumeţie ai lui Wilhelm Meister — voiam, dar am uitat, să luăm aminte la obiceiurile vechilor meşteşugari care constituie şi tema operei lui Wagner Maeştrii cântăreţi din Niirnberg. Ucenicii, pentru a deveni meşteri, trebuiau

să dea un examen şi să-şi dovedească inteligenţa printr-o lucrare proprie. Vechii
O scrisoare din 20 octombrie 1979 expediată de aici vorbeşte, pur şi simplu, despre ceea ce eu aş numi extazul libertăţii: „Aici e raiul pe pământ. Jos cu bolşevicii! Moarte comuniştilor! Mântu- ieşte, Doamne, poporul meu! Aş continua, astfel, extatic, în delir, pe zeci, sute şi mii de pagini"... De la Chevetogne îi scrie pe data de 8 noiembrie 1989 lui Virgil Nemoianu: „Alternanţa slujbelor catolice şi ortodoxe îmi produc o sfântă, dulce şi extraordinară ameţeală. Sunt atât de identice si totodată atât de
» >
diferite! Deduc de aici o învăţătură: stilul e hotărâtor! Deoarece
)
credinţa e una şi aceeaşi, dar stilul, forma, modalitatea îşi imprimă atât de irezistibil pecetea încât înţeleg de ce - oricât aş fi (şi sunt) de ecumenic — n-aş putea în ruptul capului să renunţ la ortodoxie" (Florian
Razmoş, ‚Jurnalulfericirii: avataruri politice, metamorfoze ale scriiturii", Observator cultural, nr. 48/2006).

meşteşugari mai aveau un obicei interesant. Ucenicul, înainte de a fi recunoscut meşter, era dator să plece din oraşul său de baştină şi să călătorească oarecare timp prin alte oraşe şi chiar ţări. Aceştia erau anii săi de drumeţie sau călătorie, în timpul cărora trebuia să se întreţină singur din exercitarea îndeletnicirii sale. Numai după aceasta, la întoarcerea-i acasă, i se conferea si titlul de meşter. Călătoria deci era considerată, în vechime, ca făcând neapărat parte din educaţie şi din anii de învăţământ. Cuvântul german Wanderung exprimă mai degrabă hoinăreala sau rătăcirea (în sensul în care şi Eminescu spune „pământ rătăcitor[1']). Wotan, în mitologia germană, ne este înfăţişat în peregrinările sale pe pământ ca un Wanderer, adică un călător. Putem, aşadar, deduce că, vreme îndelungată, oamenii au considerat călătoria nu ca un lux ori ca o fantezie, ci ca făcând parte integrantă dintr-o educaţie bine orânduită a insului. Neieşirea în lume era considerată ca o lipsă gravă, ca un soi de infirmitate, ca dovadă de neîmplinire.

Dar să revenim la întrebarea pe care mi-aţi pus-o. După câte ştiu, traducerea mea nu a văzut lumina tiparului. Editura de la Chevetogne mi-a publicat însă un volumaş intitulat Vies des moines de Moldavie (1986), care cuprinde câteva texte ale ieromonahului Ioanichie Bălan. Fiindcă veni vorba de traduceri în limbi străine, hai să vă fac şi câteva mărturisiri. Am publicat în tinereţile mele, în colaborare cu un prieten (om de mare inteligenţă, azi stabilit în străinătate)[1], o carte în limba franceză, tipărită la Paris, şi o broşură în limba franceză, tipărită la Bucureşti. De curând, am scris o prefaţă la cartea Svetlanei Paleologu-Matta Eminescu şi abisul ontologic. Cartea a fost tipărită în Danemarca, în 1988. Autoarea e conferenţiară de
1. Emanuel Neuman.

limba si literatura română la Universitatea din Ziirich. Cartea
>
e scrisă în româneşte şi prefaţa, fireşte, aşijderea. Tot în legătură cu străinătatea să vă mai spun că, la cererea redactorului Alexandru Mirodan[1],

am colaborat cu un scurt text autobiografic la Dicţionarul scriitorilor evrei de limbă română [1 2], tipărit în Israel. Colaborarea asta este cu dandana. Când Mirodan, care activase în România ca ziarist şi dramaturg, mi-a scris de la Tel Aviv cerându-mi colaborarea, i-am arătat că nu ştiu
j
dacă sunt calificat să figurez în dicţionar, deoarece socotesc că nu se poate vorbi de scriitori evrei de limba română. Limba este factorul determinant, şi nu se poate vorbi de Adelbert von Chamisso ca de un scriitor francez de limbă germană. Chamisso e, fără îndoială, un poet german. Răspunsul meu negativ se întemeia şi pe considerente de ordin personal. Mirodan însă a stăruit, mi-a spus că nu există piedici şi mi-a făgăduit că-mi va publica textul integral. I-am trimis deci o notă autobiografică în care am făcut şi unele observaţii de ordin general cu privire la atitudinea pe care s-ar cuveni să o aibă evreii plecaţi din România faţă de fosta lor patrie, singura ţară aflată sub influenţa germană în timpul celui de-al doilea război mondial în care evreilor nu li s-a aplicat programul de exterminare conceput de Hitler şi de oamenii săi. Mărinimiei acesteia a poporului român socotesc că trebuie să i se răspundă cu simţăminte de ataşament şi gratitudine. Al. Mirodan, ce e drept, mi-a publicat răspunsul integral, dar i-a adaos câteva rânduri ale sale, un fel de notă explicativă, în care îl cita pe

1. Dramaturg. A emigrat în Israel, la Tel Aviv, unde conduce revista Minimum.
2. Dicţionar neconvenţional al scriitorilor evrei de limbă română, Minimum, Tel Aviv, 1986. N. Steinhardt figurează la pp. 208-211, la cap. „Botez I“, cu o notă autobiografică.

Theodor Speranţia şi o epigramă a acestuia, unde e vorba de un Itic care si-a schimbat numele în Stan, dar a rămas tot jidan. Mi-a facut-o! mi-am spus. Şi i-am trimis şi eu o nouă scrisoare în care i-am spus că, deşi nu am talentul lui Theodor Speranţia, îmi permit să-i adresez şi eu o epigramă. Să v-o spun ? Iat-o:

N-o fi jidanul botezat Chiar un român adevărat,
Dar nici transfugul comunist Nu-i autentic sionist.

Dar Mirodan nu mi-a mai răspuns!

I.P.: I-ati făcut-o si dumneavoastră! Dar schimbul acesta de
5 >
epigrame îmi aminteşte schimbul de epigrame dintre Constantin Noica si Păstorel.
>

N.S. : Fiindcă veni vorba de Păstorel şi de epigrame, ştiţi ce a declarat el în faţa completului de judecată, când printre alte acuze i s-a adus şi aceea că face epigrame care pot fi cuprinse în delictul de agitaţie ? A spus: eu fac epigrame cum face găina ouă!

I.P: Notele dumneavoastră necronologice de călătorie (din care am citat adineauri) sunt însemnări care ţin, vreţi, nu vreţi, de genul jurnalului. Spuneţi-mi, obişnuiţi să ţineţi un jurnal, aţi recurs şi altădată la însemnări, la ceea ce se cheamă literatură de frontieră ? Nu vreţi să-mi spuneţi câte ceva despre marile jurnale: Gide, Julien Green, Stendhal, fraţii Goncourt, Amiel, Rebreanu, Camil Petrescu, Radu Petrescu etc. ? Credeţi în jurnal ca literatură?

N.S. : Din chiar înşirarea de nume ce-aţi făcut rezultă cu prisosinţă că jurnalul face parte din literatură. E inutil să insist. Şi mie, ca oricui altcineva, bănuiesc, îmi place mult să citesc jurnale. Nu l-aţi menţionat pe Eliade; şi Jurnalul său e extrem de interesant. Răposatul meu mare prieten, Sergiu Al-George, se delecta citindu-l şi-l considera un izvor important de reflecţii asupra filosofiei şi indianisticii. Sergiu Al-George îl aşeza pe Eliade foarte aproape de Novalis. Nu-l iubesc foarte mult pe Gide, dar Jurnalul său mi se pare, neîndoielnic, o lucrare de cea mai bună calitate. Mai e şi micul jurnal al Calpuzanilor, un lucru cu totul remarcabil. Mă întrebaţi dacă am scris şi eu un jurnal. Vă răspund afirmativ. L-am intitulat Jurnalul fericirii şi se referă mai ales la perioada anilor 1958- -1964. Deşi intitulat Jurnalul fericirii, mi-a fost pricină de necazuri şi astăzi nu se mai află în posesiunea mea[1]. întrebarea aceasta cu privire la „jurnale" mă face să mă întreb dacă în general, în cele ce am spus în decursul acestor convorbiri ale noastre, nu mă refer din cale afară de mult la mine şi nu sporovăiesc peste măsură despre fiinţa mea... Mărturisirile acestea toate nu sunt obositoare şi nu dovedesc infatuare ?

I.P.: Nu. Cu siguranţă nu ! Eu cred că acesta-i scopul convorbirilor noastre: mărturisirea cât mai sinceră si cât mai exactă.

>

1. Confiscat de Securitate pe data de 14 decembrie 1972. Autorul încearcă o reconstituire a lui. în 1975, la cererea Uniunii Scriitorilor, Securitatea îi înapoiază manuscrisul. între timp, N. Steinhardt încredinţează lui Virgil Ciomoş, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca versiuni şi dactilograme din Jurnalul fericirii. La 14 mai 1984 Securitatea îi confiscă din nou varianta primă. Jurnalul fericirii apare postum în anul 1991, sub îngrijirea lui Virgil Ciomoş, la Editura Dacia din Cluj-Napoca.

N.S. : Ei, dacă-i vorba de mărturisiri complete, nu putem face lucru mai cinstit decât să ne referim la mărturisirile lui Eliade şi ale lui Eugen Ionescu. în încercarea labirintului, în Făgăduinţa echinoxului şi în Recolta solstiţiului (primele două mi-au fost trimise de Eliade însuşi, ultima de văduva sa, doamna Christinel), sinceritatea lui Eliade este absolută. Nobilă o consider si fidelitatea sa fată de fostul său maestru si

> J j

dascăl, Nae Ionescu. Dar culmea sincerităţii o atinge Eugen Ionescu în La quete intermittente, apărută la Gallimard în 1987. Fericitul Augustin şi J.-J. Rousseau sunt lăsaţi mult în urmă.

în cartea aceasta extraordinară şi uluitoare, Ionescu se dezvăluie cititorului cu o lipsă de reticenţă şi pudoare cum cred că nu s-a mai făcut vreodată de un scriitor. Ionescu ne ţine la curent cu îngrijorările sale băneşti, cu îngrijorările-i despre situaţia financiară a fiicei sale mult iubite după ce el va fi murit, ne dezvăluie toate metehnele, cususurile, slăbiciunile, turpitudinile, viciile pe care din belşug, cu râvnă de penitent, şi le recunoaşte ori şi le atribuie. Secrete nu mai există, nici cele de obicei ţinute sub obroc, chiar de cei mai intransigenţi practicanţi ai mărturisirii. Despre tranzitul său digestiv aflăm tot ce se poate afla. De asemeni despre insomniile lui, despre fricile lui, despre angoasele lui (mai ales când e vorba de moarte). Spaima

de moarte o declară a fi continuă şi teribilă. Ionescu ni se destăinuie şi în ipostaza sa de căutător al unei soluţii în acest haos absurd al lumii, o lume în care — de vreme ce există la furnici elemente hărăzite cu mandibule speciale, jucând rol de armă — legea generală pare a fi războiul şi agresivitatea. în cele din urmă, pe ultima pagină a formidabilei cărţi, Ionescu pare a fi ajuns la un liman, la limanul luminii. îşi nuanţează convertirea cu un „sper“, pe care cred că nu trebuie să-l interpretăm altminteri decât ca identic cu
Primejdia mărturisirii
113
celebra frază pascaliană: „Nu m-ai căuta dacă nu m-ai fi găsit“. (Există şi o versiune imaginată de o minte modernă a frazei acesteia a lui Pascal. Să nu pierd prilejul să v-o comunic: Nu l-aş căuta dacă nu m-ar fi găsit El.)
I.P : Să-mi fie permis să uit şi eu, să fac şi eu deci reveniri. La rubrica „Jurnale[11] am uitat să menţionez o carte importantă pentru noi: Jurnalul de la Păltiniş.
N.S. : Şi eu am uitat! Acum, pentru că am vorbit de mărturisiri integrale, să-l menţionez pe Cioran. Cioran a fost vreme foarte îndelungată un timid, un smerit, un ascuns. Refuza să dea interviuri, să lase să i se publice, să primească premii, să ţină conferinţe, să i se facă, în orice fel ar fi, reclamă ori publicitate. A trăit pitit în vizuina sa de la etajul VII ori VI din faţa Teatrului Odeon. Iată însă că de la un timp încoace acest mare Singuratic, Sfios şi Discret s-a schimbat cu totul.
Nu ştiu ce demon îl îndeamnă să dea acum interviuri cu
>
duiumul, să conferenţieze, să vorbească la radio, să apară la TV, să-şi publice biografia, să se lase fotografiat, să facă
declaraţii...
>
I.P. : Iată-l deci pe Cioran în postură aristotelică şi numă- rându-se printre „mărturisitori[41]...
N.S. : Dar ideile nu si le-a schimbat, iar stilul a rămas la fel de
Î J
adamantin si strălucitor.
Î
I.P. : Cioran şi Eliade nu sunt platonicieni (în sensul izgonirii poeţilor şi artiştilor din cetate). Noica, în schimb, e foarte sever cu artele. Am putea spune că le este chiar ostil. Nu-i aşa ?
N.S. : Noica, spre a nu măslui adevărul, nu se dă deloc în vânt după ceea ce noi numim artă şi literatură...
114
N. Steinhardt — Ioan Pintea
I.P.: Deşi a scris şi el poezie... A debutat, dacă nu mă înşel, cu poezie în revista Vlăstarul[1].
N.S.: ...dar a fost în principal un homophilosophicus. Filosofia a fost pentru el singura disciplină cu adevărat interesantă, a filosofa i s-a părut a fi menirea lui exclusivă şi istoria filosofiei a considerat-o ca adevărata istorie a omenirii. Cu toate acestea Noica a fost, de va fi voit ori nu, de o fi ştiut ori ba, un mare artist el însuşi, un mare scriitor, un mare prozator român, de nu chiar un mare poet român. L-am auzit pe unul dintre poeţii noştri de seamă, căruia nu-i plăcea să distribuie complimente confraţilor, spunând că Noica se

numără printre marii noştri poeţi. Intr-atât era Noica de exclusivist, într-atât erau pentru el filosofia şi gândirea singurele vrednice de atenţie, încât toate celelalte chemări ale spiritului i se păreau forme ale vremelniciei si deşertăciunii.
} î
Să vă povestesc o scenetă. în casa unui prieten comun, fost elev al Liceului „Spiru Haret“ şi el, Ion Barbu (la Liceul „Spiru Haret“ predase matematica cu numele lui adevărat — Barbilian) se pornise a face un elogiu ditirambic al câinelui, animal pe care Barbu îl adora. Cuvintelor entuziaste ale lui Barbu li se alăturaseră cu epitete supraadmirative mai toţi cei prezenţi. Doar Noica păstra o tăcere severă şi părea dus cu gândul pe cu totul alte meleaguri. Apostrofat în cele din urmă de Barbu, pe care tăcerea aceasta „asurzitoare[11] ori fatidică, ori plină de subînţelesuri, ori osânditoare, ori dispreţuitoare îl supărase grozav, Noica, văzând că n-are încotro, a consimţit să iasă din tăcere şi a rostit laconic: „Nu am dimensiunea câinelui[11]. S-a râs cu multă poftă.
1. în 1927.

Primejdia mărturisirii
115
Şi la Goethe Noica admira mai ales gânditorul, nu artistul, deşi era îndrăgostit de Faust, deşi cita întruna din Faust, pe care cred că-l ştia aproape pe dinafară. Există la Goethe o tendinţă, pe care nu ştiu dacă Noica nu a împărtăşit-o. Mă gândesc la presupunerea lui Goethe că s-ar putea ca natura să aibă drept scop nu trecerea de la instinct (câinele ori alt animal) la inteligenţă, ci poate cu totul altfel, şi anume de la inteligenţă la instinct. Forma superioară de organizare socială ar fi cea a vieţuitoarelor necuvântătoare cu viaţă obştească, cum ar fi furnicile, albinele, termitele, castorii ş.a.m.d. Gândul acesta schiţat de Goethe mărturisesc că mă înfioară, aşa cum l-a înfiorat pe Eminescu perspectiva furnicarului. Tare mă tem (şi i-am spus-o şi lui Noica de mai multe ori, dar a râs de mine) că şi Platon concepe societatea tot ca un fel de organizare automată si totalitară. Că asa stau lucrurile, avem
> J
dovadă eşecul de aplicare a teoriilor platoniciene în Sicilia, unde tiranul Dionisiu, după ce l-a invitat pe filosof să vină să organizeze statul, l-a poftit după nu prea mult timp să plece. Asa încât cred că Noica a râs de florile mărului. Ca orice utopie, şi utopia platoniciană făureşte obştea instinctuală, castele, ereditatea funcţiunilor, distribuirea centralizată a îndeletnicirilor, adică tot o societate potrivnică liberei circulaţii a bunurilor, a valorilor şi a ideilor. Sper că mă înşel şi că eroarea mea se datorează incapacităţii mele de a-l citi aşa cum trebuie pe Platon.
I.P.: Haideţi să-i lăsăm pe Platon şi pe Goethe... Spuneţi-mi ce părere aveţi dumneavoastră personal despre problema aceasta a interferenţei artelor ? Consideraţi artele nevrednice de a sta
5 î
în vecinătatea gândirii, a filosofării ?...
N.S.: Păi văd că tot în zodia lui Platon ne aflăm...
116
N. Steinhardt — loan Pintea
I.P.: Le socotiţi ca elemente perturbatoare ale spiritului omenesc, ale

strădaniilor sale către adevăr ? Din câte am citit în cărţile dumneavoastră, cred că nu împărtăşiţi părerea lui Noica, discipolul lui... Platon.
N.S.: Nu izbutesc să consider arta ca o activitate primejdioasă ori demonică. Am cunoscut oameni de bună-credinţă, cu preocupări morale, cu dragoste pentru cugetare şi foarte serios îngrijoraţi de menirea omului, care priveau arta cu multă suspiciune, mergând până la a o califica drept mijloc de perdiţie. Concepţia aceasta jansenistă şi fundamentalistă mi se pare a fi dovadă de fanatism şi de logică falsă. Orice operă de artă autentică stă sub semnul unui duh iubitor de oameni. Orice operă de artă autentică e un imn de slavă a creaţiei. Departe de a porni de la demonism, arta e un mijloc de înălţare a sufletului si un izvor de bucurie curată si nobilă.
> î î
Pentru nimic în lume nu pot adera la doctrina care priveşte arta cu dispreţ, cu bănuieli tenebroase şi de pe poziţii de poliţism cultural.
I.P.: Să considerăm toată această problemă a interferenţei artelor cu filosofia, cu gândirea, drept o faţă a mai vastei probleme a răului în lume ? V-aţi pus şi dumneavoastră problema aceasta a răului universal ? L-aţi citit asiduu pe Dostoievski. Ştiţi cât de mult l-a preocupat şi tulburat existenţa răului, prezenţa suferinţei în lume, suferinţa nevinovaţilor (a copiilor, a cailor biciuiţi peste ochi)...
N.S.: Merg pe urmele lui Dostoievski. Cred că atâta vreme cât ne mărginim a socoti răul drept o problemă nu vom ieşi la liman, nu vom găsi un răspuns cât de cât satisfăcător. Răul nu trebuie considerat ca o problemă, în felul acesta în veac nu

vom afla răspuns. Răul e altceva. Un mister. N-avem încotro: ne oprim în faţa răului ca în faţa unui mister, a unei uşi ferecate, a unui zid de nepătruns. Tot aşa cred despre sânge, din care una dintre doctrinele veacului nostru a făcut un mit, mitul esenţial al veacului al XX-lea: cred că sângele nu-i un mit, ci tot un mister. Nu putem trece peste „noţiunea de sânge“ dând din umeri şi zâmbind ironic şi osânditor. Sângele e forma concretă a suflului vital, alături de bătăile inimii. A-şi „vărsa sângele'[1] e supremul sacrificiu pe care-l poate face omul. Ne înşelăm însă, batjocorindu-1, dacă luăm sângele drept o formă a fatalităţii şi o simplă putere fiziologică. Sângele e şi el un mister. Nu ştiu de ce, iubite Ioan Pintea, deloc nu ştiu de ce, poate că mintea îmi rătăceşte, dar parcă simt nevoia să vă citez în momentul acesta, fără prea mare legătură cu cele despre care vorbim, două versuri de-ale lui Baudelaire. Iată-le:
Ah, Seigneur, donnez-moi la force et le courage
De contempler mon coeur et mon corps sans degout![1]
I.P. : Ştiţi că versurile acestea mie mi se par aplicabile lui Eugen Ionescu şi mai ales ultimei sale cărţi de care aţi vorbit ? Oare nu-şi contemplă Ionescu mintea şi trupul fără de ruşine şi cu deplin curaj ?
N.S. : Să ştiţi că aveţi dreptate! Nu-mi trecu prin gând să fac apropierea aceasta logică şi dreaptă. Ce minunat lucru e

1. Din poemul „în Cythera" : „Ah, Doamne, dă-mi forţa şi curajul/ Să contemplu inima mea şi corpul meu fără scârbă". Alexandru Philippide traduce astfel: „O, Doamne! dă-mi curajul şi vlaga minunată/ Să-mi pot privi şi gândul şi trupul, nescârbit!“ (Florile răului, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, Chişinău, 2003).

sinceritatea, cu o condiţie însă, pe care am mai menţionat-o eu în repetate rânduri în scris. In morală se cade să nu predomine sinceritatea, ci respectul pentru regula morală. De aceea mi s-a părut Andre Gide cu adevărat un imoralist - pentru că a crezut că în morală ajunge să fii sincer. Dar, cât priveşte persoana noastră, lecţia cea bună ne-o dau Eliade şi Ionescu, Ionescu fiind acela care aici merge până la capăt, la capătul nopţii''.

Suplimentul zilei

Un haiku : Ramura înflorită

Convorbirea noastră de astăzi, parcă mai scurtă ca în celelalte zile, nu cred că o putem încheia mai potrivit decât printr-un haiku în proză. Nu făcut de mine. Iar dacă îl ştiţi, să mă iertaţi că îl repet. E de o frumuseţe sfâşietoare şi de o simplicitate fără pereche.

Un filosof japonez se plimba cândva într-o pădure. Şi, precum îi stă bine oricărui filosof, gândea. Tot mergând şi gândind el, îi atrage atenţia o creangă de copac lipsită de orice podoabă. Se opreşte în faţa ei şi spune: vorbeşte-mi despre Dumnezeu! Şi atunci creanga pe loc înfloreşte. [1]

1. Aluzie la romanul lui L.E Celine Călătorie la capătul nopţii, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978. Acestei cărţi, Steinhardt îi dedică un articol în între viaţă şi cărţi, ed. cit., pp. 276-279.

Ziua a cincea

I.P. : Mi-aţi vorbit, nu demult, despre sihăstria culturală, cărturărească. V-au marcat aceşti doi termeni existenta în multe locuri şi în diferite momente. Aţi fost, nu o dată, singur cu dumneavoastră şi în dialog numai cu şinele. Pentru sihăstrie cărturărească avem desigur nevoie de timp, de întretimp şi loc prielnic, dar întrebarea pe care vreau să v-o pun astăzi e legată de un loc anume şi de un timp actual. Ce înseamnă pentru dumneavoastră retragerea la Rohia, cum de aţi ajuns aici ? - atât de departe de Bucureşti, în Maramureşul acesta pe care un călător japonez l-a numit nu de mult „omphalosul Europei" ?

N.S.: Iată că se nimereşte să fim, ca si la încheierea convorbirii noastre de ieri, în plină Japonie. Filosoful meu îi cerea ramurii de copac să-i dovedească universului că are un sens şi naturii că nu este întotdeauna indiferentă sau ostilă. Poate că si eu

am căutat în Maramureş si la Rohia un colţişor în spaţiu unde să-mi pot închipui că ramurile uscate sunt în stare să zămislească flori şi mângâieri. Avem aici, la Rohia, un loc de frumuseţe şi vis cu o splendidă perspectivă, un loc deschis şi paradiziac (vorbesc bombastic, dar nu exagerat) căruia i se

spune în general Lighet[1], cuvânt de origine maghiară, pe care cel mai bine îl putem tălmăci în româneşte prin „livadă“. Drumul până în această livadă se face prin pădure. E un drum scurt, a-l străbate agale nu-ţi cere mai mult de douăzeci de minute. Vieţuitorii Rohiei îl folosesc adesea ca traiect de plimbare, prilej de meditaţie şi putinţă de însingurare.

I.P. : Drumul acesta l-am făcut şi noi împreună şi i-am putut gusta şi eu farmecul. Şi întâmplarea a făcut ca tocmai să recitesc în zilele acestea, aici la mănăstire, Visările unui hoinar singuratic[1], cartea lui Rousseau, tradusă în româneşte de Mihai Şora... Şi mi-am zis : ce-ar fi ca la cele zece plimbări ale

lui Rousseau să răspundem şi noi (cu modestia cuvenită) prin şapte convorbiri la umbra îmbietoare a copacilor de la Rohia ?
N.S.: Copacii de la Rohia! parcă aţi spune nucii de la Altenburg ai lui Malraux. Aici avem mai ales fagi, câţiva stejari, paltini...
I.P. : ...aici sunt, la Păltiniş nu, spre mirarea lui Noica...
N.S. : ...şi destul de mulţi brazi. Rohia toată e de fapt în pădure şi ce minunat lucru e acesta! Să ştiţi, iubite loan Pintea, că mă număr printre adoratorii pădurii. Nu ştiu să fi produs natura lucru mai frumos, să fi născocit ştimă mai plină de mistere şi de atracţii. Cât de bine îi înţeleg pe toţi romanticii germani, care şi-au făcut din pădure decorul principal al visărilor, fanteziilor şi întrebărilor lor. în toată opera lui Wagner pădurea e prezenţă foşnitoare şi deţinătoare de vrăji. [1] [2]

1. Poiană, nu departe de Mănăstirea Rohia, loc de taină şi taifas, pomenit cu drag în Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt, Editura Paralela 45, Piteşti, 2007.
2. Confesiuni. Visările unui hoinar singuratic, Editura Minerva, Colecţia BPT, Bucureşti, 1969.

Dar parcă la noi e altminteri ? Nu-i pădurea la Eminescu tot atât de foşnitoare şi de chemătoare ca la Wagner ori ca la romanticii germani? Nu este pentru întreaga literatură română, şi chiar pentru întreaga viaţă a poporului român, pădurea o prietenă, o constantă, o însoţitoare? Nu ei i-au încredinţat scriitorii noştri rolul de sfetnic de taină, de prieten de nădejde, de spaţiu privilegiat ?
I.P.: Frumos a scris despre pădure, înţelegându-i firea, Ortega y Gasset când se afla într-un crâng de stejari şi de frasini în apropierea mănăstirii Escorialului. „Pădurea (spune Ortega în Meditaţii despre Don Quijote[1], daţi-mi voie să vă citesc textul, am luat cartea din bibliotecă) fuge din faţa ochilor mei. Când ajungem la unul din aceste mici luminişuri ale pădurii, mi se pare că se află acolo un om aşezat pe o piatră, cu coatele sprijinite pe genunchi şi cu faţa prinsă în palme, şi care s-a ridicat şi a plecat chiar în clipa când am sosit noi. Bănuiam că omul acesta, după ce a făcut câţiva paşi prin pădure, s-a aşezat din nou în aceeaşi poziţie, nu departe de noi. Dacă ne lăsăm purtaţi de dorinţa de a-l lua prin surprindere - de această forţă de atracţie pe care inima codrului o exercită asupra celui care a pătruns într-însul -, scena se va repeta la nesfârşit. Pădurea se află întotdeauna ceva mai încolo decât locul unde suntem noi. Tocmai a plecat de acolo unde suntem noi si în urma ei n-a rămas decât o umbră încă proaspătă... Din orice parte am privi-o, pădurea este într-adevăr o posibilitate. Este o potecă pe care am putea s-o apucăm; este un izvor de la care ne ajunge un susur uşor învăluit în tăcere şi pe care l-am putea descoperi câţiva paşi mai încolo. “ Să continui, nu-i prea mult ?

1. Editura Univers, Bucureşti, 1973.

N.S. : Câtuşi de puţin. Citiţi mai departe...
I.P. : „Este un şir de versete de cânturi pe care le înalţă în depărtare păsările aşezate pe crengile unor copaci pe sub care am putea trece. Pădurea este pentru noi o sumă de acte posibile care, realizându-se, şi-ar pierde valoarea lor genuină, partea de pădure care se află în imediata noastră apropiere este

doar un pretext pentru ca restul să fie ascuns şi depărtat/[1]
N.S. : Ortega evidenţiază puterea de atracţie a pădurii. Este o putere care s-a exercitat asupra lui Rousseau, a lui Johann Strauss (care a cântat pădurea vieneză) şi asupra lui Heidegger. Heidegger a proclamat sus şi tare dragostea sa pentru pădure şi a refuzat să-şi părăsească, fie şi pentru o foarte înaltă funcţie, căsuţa sa din pădure. Poate că accentul pus cu atâta tărie de Heidegger asupra fiindului îşi găseşte o explicaţie şi o sorginte în relaţiile de afinitate şi imediatitate pe care le-a avut cu pădurea.
I.P. : De remarcat este că şi Ortega, şi Heidegger ne vorbesc despre existenţa în pădure a unor locuri cu încărcătură fascinantă, osebită. Acelea sunt luminişurile. Luminişul pentru Heidegger este o deschidere (Erdjfnung) şi lumină sau iluminare (Lichtung). Luminişurile ar fi deci ceva asemănător cu popasurile gândirii, cu străluminările care deodată duc mintea spre conceperea unor adevăruri noi ori resimţirea unor intuiţii până atunci nebănuite, deci în ascundere (Schliefiendes). Arta şi gândirea devin scoatere din ascundere (Entbergung).
N.S. : Pădurea le însumează pe acestea toate şi încă multe altele, iar pădurea de la Rohia deţine aceleaşi însuşiri. Iar Lighetul sau livada ce altceva este decât luminişul?
Primejdia mărturisirii
123
Drumul până la Lighet devine pentru fiecare ce-l parcurge măsura darului său, un drum al filosofilor si filosofarii, un Philosopheniveg. Nu toţi ce trec pe acolo sunt filosofi. Sunt, slavă Domnului, şi păstori, muncitori agricoli, copii, pădurari, oameni de la ocolul silvic, turişti, tâmplari, aşezători de dra- niţă, pelerini, bătrâni şi bătrâne şi mulţi alţi oameni nevinovaţi de speculaţii ale inteligenţei şi raţiunii. Dar sunt şi unii pentru care drumul de pădure (Holzweg) este cu adevărat drum de pădure şi, simultan, drum al filosofilor.
I.P. : Filosofi desigur că nu suntem, ori poate că ar trebui să spun: probabil şi din păcate nu suntem, dar îndoială nu încape că suntem amândoi bibliotecari, unul la Rohia, celălalt
la Bistriţa. De când datează biblioteca Rohiei ? Câte volume
>
conţine si ce cărţi mai de seamă ?
î > 5
N.S.: E o bibliotecă nouă, ca şi aşezământul de care depinde, înălţat abia în 1926. Temelia acestei biblioteci a pus-o fostul stareţ al Rohiei şi actualul episcop-vicar al Clujului,Justinian Chira Maramureşanul[1]. Şi apoi vieţuitorii mănăstirii au adunat de-a lungul unor ani, şi buni, şi răi, cu neabătută statornicie, cărţi. Fără motiv anume, din dragoste şi pentru plăcerea lor. Astăzi biblioteca numără aproape 30.000 de volume şi o caracterizează faptul că e liberală şi ecumenică. Se găsesc într-însa de tot felul. Şi din mai toate domeniile : artă, beletristică, eseistică, istorie, geografie, etnografie şi folclor, sociologie, filosofie şi, fireşte, teologie. Lăcaşul acesta, aşezat pe un vârf de deal înalt, aşa stingher şi izolat cum este, are în biblioteca sa o droaie de cărţi franceze, germane şi engleze. Sunt si foarte multe cărţi vechi. Cele mai multe din veacurile
> 5
1. Azi episcop al Episcopiei Maramureşului şi Sătmarului.

XVIII si XIX, dar sunt si câteva unicate din al XVII-lea si cel următor, inventariate de Patrimoniul naţional şi trecute în rândul cărţilor rare. Aşa sunt, spre pildă: în ediţie originară, Cazania lui Varlaam, Noul Testament de la Bălgrad, Biblia lui Klein din 1795, Originea românilor de Alexandru Philippide, Getica lui Pârvan, Istoria românilor din Dacia Traiană a lui Xenopol, îndreptarea legii, Etymologicum Magnum Romaniae al lui Hasdeu, Dacia preistorică a lui Nicolae Densuşianu, Istoria literaturii române a lui Călinescu şi Cartea de Aur a lui Teodor Păcăţian. Noica a dăruit bibliotecii întreaga operă a lui Teilhard de Chardin. Ca orice sală de bibliotecă, şi încăperea de la Rohia (cu timpul începe să devină insuficientă) constituie un spaţiu înzestrat cu puteri ademenitoare, un loc de reculegere şi de multiple ispitiri pentru inimă şi minte, îmi dă mult de lucru...

I.P. : Totuşi cred că nu atât de mult ca detectivului Guglielmo al lui Umberto Eco...

N.S.: Oricum, nu am a exercita facultăţi detective şi a descoperi asasini, deşi mărturisesc că, în calitatea mea de vechi şi pasionat amator de cărţi poliţiste...

I.P.: Să ştiţi că am rămas surprins văzând cât de numeroase sunt în biblioteca mănăstirii cărţile poliţiste, de aventuri, de ştiinţă fantastică şi de spionaj. Am rămas surprins şi nu plăcut impresionat, mie unuia genul acesta de aşa-zisă literatură nefiindu-mi deloc pe plac.

N.S. : Gusturile nu se discută. Cărţile la care vă referiţi sunt prezente în biblioteca noastră pentru că provin dintr-o donaţie, donaţia unui amator de literatură pe care o desconsideraţi şi pe care eu, cu toată smerenia cuvenită, dar fără ruşine, recunosc

că am practicat-o mult în tinereţile mele. De la Sherlock Holmes şi Dupin până la lord Peter Wingey şi la comisarul Maigret[1], nu cred să fie vreun detectiv ale cărui isprăvi să nu le fi urmărit cu sufletul la gură.

I.P. : Dacă aşa stau lucrurile şi le recunoaşteţi făţiş, înseamnă că fraza pe care am întrerupt-o ar putea fi completată: mi-ar face plăcere să am a descoperi, întocmai ca Guglielmo şi ucenicul său Adso din Melk[1 2], nişte asasini iscusiţi şi subtili, recrutaţi, de preferinţă, din rândul şoarecilor de bibliotecă. (N. Steinhardt îşi pleacă ruşinat capul) De la glumă să trecem la iscodiri care ţintesc mai adânc. îmi puteţi spune pe scurt cum aţi descoperit Rohia dintr-o atât de cu totul altă lume ca Bucureştiul ? Ciudată mi se pare îmbrăţişarea subită a Rohiei de către un atât de fervent iubitor al Crailor de Curtea Veche.

N.S.: Nu degeaba am scris că Noica a jucat în viaţa mea un rol aproape tot atât de important ca şi părinţii mei. Nu-i o afirmaţie gratuită, de complezenţă, ori scrisă într-un moment de entuziasm. Tot lui Noica îi datorez şi prezenţa mea la Rohia. Ştiind că doresc să-mi aflu un loc de retragere, la mine s-a gândit după ce s-a întâmplat să viziteze micuţul locaş de la

1. Detectivi celebri ai literaturii poliţiste. îndrăgostit de acest gen de literatură, N. Steinhardt a scris, în acest sens, un text emblematic intitulat „Literatura poliţistă", în între viaţă şi cărţi, ed. cit., pp. 341-344.
2. Personaje din Numele trandafirului de Umberto Eco. Despre Numele trandafirului N. Steinhardt a scris în avanpremieră (avem în vedere comentariul şi traducerea din revista SecolulXX, nr. 8-9-10/1983) un fascinant text intitulat „Cu privire la Numele Rozei“, republicat în volumul

Ispita lecturii, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000, pp. 193-196.

Rohia. înapoiat la Bucureşti, s-a grăbit să-mi telefoneze şi să-mi spună: ţi-am găsit ce doreşti. A vorbit cu scriitorul Iordan Chimet, care urma să plece curând la Baia Mare, şi l-a rugat să mă ia cu dânsul. Aşa s-a şi făcut. Chimet, îndatoritor şi zâmbitor, m-a condus până la Rohia. Locul, mie, din prima clipă mi-a plăcut nespus de mult. M-a cucerit pur şi simplu. Mi s-a părut singurul răspuns posibil dorinţei mele lăuntrice. Vedeţi cât de puţin făţarnic sunt când afirm că trebuie să fiu mai mult decât recunoscător lui Noica.

I.P. : Ce v-a plăcut, ce v-a atras îndeosebi ?

N.S. : Liniştea în primul rând, micimea şi smerenia clădirilor, fastul pădurii şi întrezărirea posibilităţii unor ceasuri de îndelungă meditaţie. Nu sunt un înstrăinat de oraş, un adversar al bucuriilor pe care le poate oferi: concerte, expoziţii, spectacole de teatru şi de cinematograf. V-am mai spus-o doar, nu consider arta ca fiind demonică, dar zgomotul de fond, pentru care orăşenii par a simţi din ce în ce mai multă afecţiune şi nevoie, mă indispune. Mass-media a ajuns să devină un soi de drog. Cunosc la Bucureşti o doamnă, o intelectuală, care-şi deschide aparatul de radio ori de TV pe absolut toată durata transmiterii programelor, indiferent de ce s-ar transmite: mica publicitate, cotele apelor Dunării, buletinul meteo, ora copiilor, emisiunea în limba naţionalităţilor conlocuitoare. Ea îmi aduce aminte de personajul lui Sartre din Greaţa, acela care citea toate cărţile unei biblioteci în ordine alfabetică. în faza aceasta dragul de radio şi de TV devin patologice. Era firesc să-mi caut un loc de refugiu cât mai departe de obsedaţii zgomotului de fond, de oamenii ajunşi să nu mai poată trăi măcar un ceas singuri cu ei înşişi. Aceasta mi se pare a fi chiar esenţa meditaţiei: dialogul cu tine însuţi, împăcarea cu ideea

că poţi trăi în bune şi rodnice relaţii cu sinea ta, chiar dacă ea se pricepe a-ţi dezvălui din ce în ce mai acut toate greşelile şi sluţeniile pe care le-ai săvârşit în viaţa ta.

I.P.: Oare setea aceasta de singurătate, sau mai bine zis de ieşire din tumult, nu este ea caracteristică tuturor convertirilor ?

N.S. : Da şi nu. Au fost şi convertiri pentru care ţinta n-a fost izolarea. Cum s-a întâmplat bunăoară în cazul Simonei Weil[1]. Altminteri, vorbind în general, a existat o chemare a formelor de viaţă mai contemplative, mai amatoare de alei ale filosofilor şi de luminişuri ale pădurii. Au fost şi în veacul nostru destul de numeroase convertiri. Mă gândesc la Edith Stein[1 2], la Andre Frossard[3],

1. Simone Weil (1909-1943). Născută într-o familie de intelectuali evrei. Studiază filosofia la Sorbona. Se implică în mişcarea sindicală şi chiar se angajează, incognito, ca simplă muncitoare la Uzinele Renault. Se identifică, trup şi suflet, cu soarta tuturor marginalizaţilor, persecutaţilor, suferinzilor. Bolnavă de tuberculoză, moare în Anglia, la Ashford. „Caietele" ei, editate de Gustave Thibon, au avut un impact deosebit asupra intelectualităţii franceze. Simone Weil e considerată una dintre cele

mai mari gânditoare ale secolului XX. Andre Gide o numeşte „sfânta

excluşilor şi marginalizaţilor".
2. Edith Stein (1891-1942). Evreică. A studiat filosofia şi s-a convertit, după lectura Autobiografiei Sfintei Tereza de Avila, la catolicism, devenind carmelitană. A murit la Auschwitz. în octombrie 1998, Papa loan Paul al II-lea a canonizat-o. Edith Stein a devenit Tereza Benedicta a Crucii şi este declarată copatroană a Europei.
3. Andre Frossard (1913-1995). Istoric, memorialist şi eseist. Membru al Academiei Franceze. A făcut parte din Rezistenţa franceză. Arestat de Gestapo. Descendent al unei familii de

la Fred Hoyle[1]... Mă gândesc şi la unele întâlniri la jumătatea drumului, cum este aceea dintre preot şi partizan în frumoasa carte a lui Ignazio Silone Pâinea şi vinul[1] (în care partizanul începe să se apropie de credinţa preotului, iar preotul începe să împărtăşească convingerile partizanului). Ceva asemănător s-a întâmplat şi la Păltiniş cu cei doi vecini, Constantin Noica şi Antonie Plămădeală. S-a produs ceva asemănător cu o cumetrie spirituală, următor căreia Noica şi-a aflat locaşul de veci lângă Schitul de la Păltiniş, iar Antonie Plămădeală s-a priceput să descopere în opera şi personalitatea lui Noica o dispută, dar nu o vrăjmăşie cu cerul (resimţind că, de altfel, Noica a scris la tinereţe un De Caela'). Poate că venind la Rohia am repetat şi eu la cel mai umil nivel ceea ce Efrem [*1 2 3]

stânga; tatăl său a fost secretar general al Partidului Comunist Francez. La vârsta de douăzeci de ani, în urma unei revelaţii, pe care o trăieşte într-o capelă din Cartierul Latin, se converteşte la catolicism. Scrie cartea Dieu existe, je L'ai recontre (Dumnezeu există, eu L-am întâlnit) (1969), care are un uriaş succes de public. Numit şi „omul care L-a întâlnit pe Dumnezeu". Redactor-şef al revistei Temps present.

1. Sir Fred Hoyle (1915-2001). Fizician, astronom, astrofizician, cosmolog şi romancier britanic. Inventatorul noţiunii de Big-Bang.
2. Ignazio Silone (1900-1978). Scriitor italian. Alături de Antonio Gramsci, s-a aflat printre fondatorii Partidului Comunist Italian. Militat comunist până la sfârşitul anilor '20, când, luând contact cu realitatea sovietică la fel ca şi Panait Istrati, a rupt-o definitiv cu comunismul. Vino epane a apărut în 1937. Tot Silone a scris Şcoala dictatorilor (1938).
3. Prima ediţie a acestei cărţi, cu subtitlul încercare în jurul cunoaşterii şi individului, a apărut la Editura Vremea din Bucureşti în 1937. A doua ediţie: Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.

Şirul spune despre ultimul prooroc al Vechiului Legământ: „Nu s-a dus în pustie spre a se sălbătici, ci spre a îndulci în pustie sălbăticia lumii".

I.P. : Şi ce ne învaţă pustia înverzită şi deloc stearpă a Rohiei ?

N.S. : Că lumea e una şi oamenii pretutindeni la fel, cu virtuţile si scăderile lor. Trăim într-un veac care ne învaţă să

>>>

nu pretindem prea mult. Noica - vedeţi că nu mă satur să-l citez - spunea: Wittgenstein ne învaţă că nu putem controla logic cuvintele; Godel, că nu putem controla logic matematica; Heidegger, că nu putem controla raţional fiinţa; istoria, că nu putem controla logic şirul evenimentelor sociale şi politice. Modestia, aşadar, ne sade bine tuturora, tot aşa precum O'Neill

scrisese că doliul îi prinde bine Electrei (titlul original al piesei Mourning becomes Electra a fost tradus : Din jale s-a întrupat Electra). Modestia, resemnarea şi neaderarea la deznădejdea totală sunt principalele fructe ale unei meditaţii contemporane. Livada paradiziacă din preajma Rohiei mă îndeamnă spre asemenea gânduri, care îmi dau ghes să cred că nu tine de esenţa convertirii să renunţi la luciditate, ci doar să ştii, orice s-ar întâmpla pe plan evenimenţial, să
iubeşti.
>
I.E: „Tăifăsuind“ mereu, îmi dau seama că nici dumneavoastră, nici eu n-am pomenit (deşi ar fi fost drept) portretul pe care vi l-a făcut prietenul dumneavoastră Alecu (alias Craifi), altfel spus eseistul Alexandru Paleologu. V-a adus multe elogii...
N.S. : Să nu le înşirăm. Prietenia îl orbeşte, îi tulbură simţul proporţiilor si simţul critic. As minţi însă cu neruşinare dacă
ii) j > î))
130
N. Steinhardt — loan Pintea
nu aş recunoaşte că, întocmai ca apropierea numelui meu de al lui Chesterton, făcută de Crohmălniceanu, apropierea de Benjamin Constant îndrăznită de Paleologu m-a purtat pe aripile tâmpe ale fanteziei şi-ale autoamăgirii. Textul pe care în Alchimia existenţei'' Paleologu a binevoit să mi-l consacre este desigur inspirat de prietenie şi e rodul numeroaselor noastre convorbiri pe temele cele mai variate. Convorbiri am purtat în momente-limită cu un alt mare prieten al meu, răposatul Sergiu Al-George. Pe acelea, pe cât m-a ajutat memoria, le-am consemnat în scris. [1]

1. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1983 (ed. a Il-a, 2008). Textul pe care Alexandru Paleologu îl dedică lui N. Steinhardt se numeşte „Septuagenarul neastâmpărat" şi conţine unul dintre cele mai frumoase portrete făcute monahului de la Rohia: „De zece ani de când şi-a lăsat barbă, la început sură, vechea lui chelie a câştigat în demnitate iar el are un fason impunător, ceva între duhovnic şi general ţarist".

Un alt portret remarcabil îi aparţine lui Eugen Simion şi se află
la sfârşitul studiului dedicat eseisticii steinhardtiene în Scriitori >
români de azi (1984): „Pe moralistul acesta cu faţa uscată de sfânt bizantin si barba rebelă de rabin din nordul Moldovei îl zăresc uneori pe stradă: singur, adus puţin de spate, mereu zorit, preocupat mereu de ceva ce scapă înţelegerii mele. L-ai crede coborât dintr-o gravură veche, aceea, de exemplu, ce înfăţişează un exeget de texte sacre strecurându-se pe lângă zidurile cetăţii, într-un ev mediu mistic".
Primejdia mărturisirii
131
Suplimentul zilei
De la trei poeţi români citire...

Marin Sorescu scrie:
Un pai şi-a petrecut toată tinereţea
într-o saltea
Şi credea despre lume
Că n-are decât o singură dimensiune:
Greutatea[1].
Lupta se dă într-adevăr, cum a observat şi Simone Weil, între graţie şi

gravitaţie, între ce înalţă şi ce trage spre teluric, între ce-i subţire şi subtil, pe de o parte, şi ce este gros şi greoi, pe de alta. Esenţial, poate, pentru om este să scape, la figurat, de sub imperiul gravitaţiei. Un început pe plan material îl face, în faţa ochilor noştri uimiţi şi nădăjduitori, cosmonautica.

Ana Blandiana scrie:

Fiecare trăim două, trei sau chiar patru vieţi deodată. Ne naştem, Doamne, atât de tineri, încât Din miile de vieţi posibile Nu ni se poate pretinde Să ştim alege doar una[1 2].

1. Fragment din poezia „Un pai“, în volumul Tinereţea lui Don Quijote, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968.
2. Fragment din poezia „Nehotărâre", în volumul A treia taină, Editura Tineretului, Bucureşti, 1969.

132

N. Steinhardt — loan Pintea

Logica ne învaţă că omnis determinatio est negatio^. Aşa şi viaţa, aşa şi creaţia: a fi sau a face presupune o alegere şi deci o limitare, renunţare la toate celelalte, practic infinit de numeroase, posibilităţi. Orice viaţă deci, oricât de inimitabilă şi de incomparabilă, oricât ar sta sub semnul desăvârşirii, tot o înfrângere e, deoarece e limitare şi renunţare. Lecţia: se cade să fim modeşti, să ne resemnăm cu teribila unicitate a vieţii, gândind însă că, tocmai din pricina aceasta, orice viaţă devine gravă, înfricoşătoare şi splendidă. Putem paria o singură dată. Corolar: să fim atenţi pe care tablou mizăm.

Nichita Stănescu scrie:

Numai viaţa mea va muri pentru mine-ntr-adevăr cândva.
Numai iarba ştie gustul pământului
Numai sângelui meu îi e dor, într-adevăr,
de inima mea, când o părăseşte[1 2].

De altul mi-e milă, de mine mi se rupe inima - în preajma morţii, zicala aceasta egoistă şi trivială îşi găseşte brusc justificarea şi măreţia. Fiecare moare singur şi pentru sine singur, cum a spus Hans Fallada[3]. în clipa despărţirii sufletului de trup, simţul răspunderii copleşeşte tot. Insul e numai cu sine, cu temerile, răspunderile şi nădejdile sale.

1. „Orice determinare este o negaţie" (lat.) (Baruch Spinoza).
2. Fragment din poezia „Trist cântec de dragoste", în volumul Dreptul la timp, Editura Tineretului, Bucureşti, 1965.
3. Hans Fallada (1893-1947). Scriitor german, autorul romanului Jeder stirbt fur sich allein (Fiecare moare singur) (1947).

Primejdia mărturisirii

133

Ceilalţi, oricât de iubiţi ori de neiubiti, se dau în lături. Lumea însăşi, întreg mediul înconjurător, se destramă şi piere. De-ar fi dorul sângelui pentru inimă şi al duhului pentru trup cât mai netulburat, în clipa luării de rămas-bun!

Ziua a sasea

5

I.P.: Cronicarul zice că „nu e mai frumoasă zăbavă decât cetitul cărţilor'[11]. Ce crede „cititorul ideal"[1 2 * *], cum l-a numit Mihai Gafiţa pe N. Steinhardt, despre naşterea, viaţa şi rareori moartea lecturii ? Care este puterea de transfigurare a lecturii pur şi simplu, cuprinsă în vocabula „între" aşezată ca liant între viata si cărţile dumneavoastră ?

) î î
N.S. : Bine aţi remarcat importanţa cuvântului de legătură în titlul cărţii mele. De fapt el este cel mai important, nu viaţa,
1. Miron Costin, în Letopiseţul Ţării Moldovei. De neamul moldovenilor:
   „Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitorule, să-ţi dăruiască, după aceste cumplite vremi anilor noştri, cânduva şi mai slobode veacuri, întru care, pe lângă alte trebi, să aibi vreme şi cu cetitul cărţilor a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta si mai frumoasă, si mai de folos în toată viiata omului zăbavă decâtu cetitul cărţilor. Cu cetitul cărţilor cunoaştem pe ziditorul nostru, Dumnezeu, cu cetitul laudă îi facem pentru toate ale lui către noi bunătăţi, cu cetitul pentru greşeal^le noastre milostiv îl aflăm".
2. „Pledoarie pentru cititorul ideal", cuvânt înai/ ae Mihai
Gafita, la volumul între viată si cărţi, ed. cit.
> [7] > y y [7]
Primejdia mărturisirii
135
nu cărţile, ci acest între. Aici, dacă există cumva, se află dramul de originalitate al volumului meu şi al felului în care am conceput şi concep relaţia viaţă-carte. M-am referit, şi nu o singură dată, cred, la acel punct neutru dintre ochi şi ecran unde ni se spune că se formează imaginea cinematografică sau unde percepem cu adevărat sunetul pornit de pe scenă sau de pe podium. E un soi de interspaţiu, de pământ al nimănui, la egală distanţă de receptor şi de executant (sau de autor), şi într-însul se consumă de fapt „drama lecturii ori auditiei“. în felul acesta nici textul literar, nici cel sonor nu mai aparţin cu exclusivitate „producătorului*[1]. Cititorul sau auditorul cunoaşte textul sau partitura într-un punct care ţine seama şi de receptor, care se implică, aşa încât lectura (ca să nu mă refer numai la ea) devine un act complex, o comuniune între cititor si scriitor. De unde si caracterul ca să zic aşa „activ“ al unei lecturi atente. Lectura e o întâlnire între două temperamente. în sensul acesta cred că trebuie înţeles calificativul „ideal“ folosit de Mihai Gafiţa.
I.P. : De ce vă reîntoarceti mereu la asa-zisii „scriitori minori[11]: Al. Brătescu-Voinesti, Emil Gârleanu etc. ?
N.S. : Scriitorii aceştia aşa-zişi minori au reprezentat în realitate o bună parte a domeniului sufletesc din care s-a hrănit în copilăria şi tinereţea ei generaţia mea. Brătescu-Voineşti, mai ales, m-a urmărit, ca să nu zic m-a obsedat, din copilărie şi până acum, din dimineaţa aceea atât de depărtată când o verişoară de-a mea (mai de gradul doi) mi-a citit - aveam vreo şase ani —, în grădina Cişmigiu, Metamorfoză, Niculăiţă Minciună si Moartea lui Castor. Sunt convins că în nuvelele lui Brătescu-Voinesti trăsăturile esenţiale ale caracterului româ- nesc pot fi aflate mai limpede decât la mulţi alţi scriitori.
136
N. Steinhardt — loan Pintea
Lucrul acesta am încercat să-l arăt în Călătorului îi sade bine
y
cu drumul care, după părerea mea, deşi nu-i decât o nuvelă scurtă, face cât un întreg volum gros şi savant de Volkerpsychologie[x]. Nu m-am sfiit a stabili o legătură între scriitorii tinereţilor mele şi unii scriitori străini, în special m-am referit la Alphonse Daudet, pentru că mi s-a părut a găsi la acesta câteva din trăsăturile pe care le consider specifice românilor, aşa cum pot fi deduse

bunăoară din scrierile lui Brătescu-Voineşti. îmi dau desigur bine seama că şi Daudet, şi Brătescu-Voineşti aparţin unor cu totul alte timpuri, dar pe de altă parte cred că este adevărat că trăsăturile de bază ale unui popor sau ale omului ca atare sunt mai puţin schimbătoare decât am fi ispitiţi sau îndemnaţi să credem.
I.P. : Cuvântul nu este de-ajuns sieşi. El trebuie să fie secondat, împlinit, completat de faptă. Siamez chiar cu fapta. Cărţile dumneavoastră dau mărturie despre acest binom creştin. Credeţi că arta, arta în general, se supune unui asemenea binom ? Aşa pare a spune Părintele Prof. Dumitru Stăniloae.
N.S. : între faptă şi cuvânt ori între idee şi operă legătura este atât de strânsă încât aproape că nici nu poate fi vorba de a disjunge cei doi termeni. „Credinţa fără fapte e moartă.“[1 2]

1. Psihologia popoarelor, mişcare ştiinţifică devenită, sub influenţa puternică a lui W. Wundt, „ştiinţa popoarelor", cu alte cuvinte etnologia (Volkerkunde). Wundt a publicat Vdlkerpsychologiem 10 volume. Date despre el, despre cărţile şi influenţa lui asupra psihologiei şi psihologilor (inclusiv români) se pot afla în: Nicolae Mărgineanu, Mărturii asupra unui veac zbuciumat, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002.

> y

2. „Aşa e şi cu credinţa: dacă nu are fapte, e moartă în ea însr (Iacov 2.17).

Aceasta e o regulă generală şi absolută în artă şi în literatură, ca şi în toate celelalte domenii. De unde şi rolul ingrat al criticii, mai cu seamă alcătuită din cuvinte, neurmată de operă proprie. Există un instinct popular sigur: el mereu se îndreaptă către cei care au făcut ceva, adică au creat, adică au lăsat o urmă, independentă de viaţa lor, în lumea prin care au trecut. Marii poeţi sau marii romancieri prin aceasta chiar se caracterizează: prin mărinimia lor dăruiesc lumii ceva, îi lasă ceva. Ceva poate înjghebat în cuvinte, dar din cuvinte topite într-un tot care izbuteşte a nu mai fi un număr de cuvinte, ci un tot, o operă. Declanşarea operei presupune neapărat cuvântul, iar persistenţa cuvântului nu poate fi concepută decât în cadrul unui astfel de tot, denumit operă sau lucrare...
I.P.\ ...ori înfăptuire.
N.S.: întotdeauna, pentru a se manifesta în cosmos, cuvântul se face trup.
I.P. : Dar cuvântul traducerii ?
N.S.: Pot răspunde cu o oarecare competenţă la această întrebare, căci am tradus şi eu câteva cărţi. Mi-am putut da seama că a traduce e un lucru greu, o operaţie extrem de delicată. Cum am mai spus, nu e nevoie numai să cunoşti bine două limbi ori să-ţi însuşeşti stilul autorului pe care-l traduci, mai este nevoie să fi pătruns în adâncurile sufletului şi matricei stilistice a scriitorului original. O traducere bună caută a fi cât mai mult o transpunere a gândurilor şi stărilor sufleteşti; opera originală trebuie oarecum regândită şi rescrisă de traducător. Traducerea este de aceea o lucrare de mare smerenie, ea presupune ascultarea bătăilor unei alte inimi, identificarea cu o altă gândire. Din acest punct de vedere poate că am avut

dreptate socotind Sonetele închipuite... ale lui Voiculescu drept cel mai frumos omagiu adus lui Shakespeare. Ele nu sunt o traducere, dar fixează

idealul traducătorului: retrăirea şi refacerea primului text.
I.P.: Există un eroism în istorie, scrie Thomas Carlyle. Există un eroism la români[1], spune N. Steinhardt (Vatra, nr. 6/85). Nu o consideraţi întrebare. Vă rog s-o consideraţi constatare.
N.S. : Am prea puţine de adăugat la cele ce am spus în textul la care vă referiţi. întreaga istorie a românilor, întreaga dureroasă istorie a românilor e plină de eroi...
I.P. : „Vai de poporul care are nevoie de eroi“, spune Emil Cioran.
N.S. : Aşa e. Intr-adevăr, eroismul şi suferinţele se împletesc atât de perfect în această istorie încât constatarea amarnică a lui Cioran nu trebuie să ne apară ca paradoxul unui dezabuzat, ci simpla luare la cunoştinţă a unei realităţi. însăsi existenta poporului român se datorează unui lung, difuz şi neostenit eroism în timp. Este de altfel vrednic de remarcat că românii întotdeauna au pus simţul eroic mai presus de simpla inteligenţă şi îndemânare.
I.P: Paul Zarifopol scria: „La oameni, inconsecvenţa săltăreaţă, răsturnarea uşuratecă a convingerilor, împreunate cu
1. Articolul „Eroismul la români", publicat ulterior în volumul
Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte, ed. cit., pp. 397-401. Tema acestui articol va fi reluată în alt text, intitulat de data aceasta „Inteligenţă lucidă şi nebunie/ >tă“, publicat postum în Monologul polifonic, ed. cit., pp ,6.
Primejdia mărturisirii
139
imitaţia nestăpânită, nu sunt decât reflexe dizgraţioase, dacă nu şi degradatoare[11]... Sunt sigur că această formulare este destul de aproape de sufletul dumneavoastră.
N.S. : De reţinut din splendida frază a lui Zarifopol sunt cuvintele: săltăreaţă, uşuratecă, imitaţie. Ele deosebesc schimbarea convingerilor de neruşinatul vicleim al intereselor sau de neastâmpărul minţilor fără pondere. Una este ca omul, după matură chibzuinţă şi în faţa experienţei, să-şi modifice părerea (ceea ce implică o dramă sufletească) şi cu totul altceva este goana uşuratică după identificarea ta cu toate noutăţile
zilei. Când Sir Robert Peel[1]a renunţat la doctrina conservatoare
)
cu privire la libertatea comerţului de grâne, el a facut-o cu perfectă bună-credinţă şi numai pentru că se convinsese că liberalii au dreptate. De aceea această schimbare bruscă n-a stârnit dispreţul, ci numai mirarea. Vai de omul care se vrea în permanentă rezonanţă cu ultimul slogan politic, căruia nu-i tihneşte să nu fie la zi. Da, în cazul acesta, precum spune Zarifopol, schimbările se vădesc dizgraţioase, degradatoare. Se vede cât colo că astfel de schimbări sunt lipsite de temeiuri sufleteşti şi mintale, că nu izvorăsc din confruntarea ideilor cu experienţa. încăpăţânarea în idei pe care realitatea şi experienţa istorică le dovedesc inaplicabile şi catastrofale în realitate nu mai e o dovadă de consecvenţă, ci de simplă lene mintală ori de conformism. Nici ea nu e bună şi constituie împreună cu uşurătatea o excelentă pereche nefastă şi dizgraţioasă. La baza schimbărilor săltăreţe stau minciuna grosolană şi ipocrizia
1. Sir Robert Peel (1788-1850). întemeietorul Partidului Conser
vator Britanic, prim-ministru (1834-1835, 1841-1846), de mai multe ori deputat şi ministru, mare reformator, întâiul mare lider al conservatorilor

englezi.

crasă. Bine zice Zarifopol că sunt dizgraţioase mai presus de orice! Nu sunt numai penibile, înfiorătoare, ruşinoase, sunt şi ridicole. Se aseamănă pe alt plan cu rochiile purtate de madam Cuţit, nu înşală pe nimeni, sunt ţipătoare pentru ochii oamenilor cuminţi şi strigătoare la cer în falsitatea lor elementară. Am văzut dintre acestea în cursul vieţii mele si cu
î >
tristeţe îmi amintesc de jalnicul balet executat de mulţi oameni politici în timpul domniei lui Carol al II-lea ori şi după aceea, precum şi de cazul talentatului prozator Cezar Petrescu, a cărui activitate gazetărească policromică constituie o excelentă exemplificare a grăirii lui Zarifopol.
I.P. : Aţi publicat un articol în Viaţa Românească despre umor în opera lui Lucian Blaga[1]. Un umor specific, constructiv, dătător de ton, mereu înfruntând râsul şi batjocura.
N.S. : îmi pare bine că în textul la care vă referiţi nu vi se pare că am bătut câmpii. Desigur că trebuie făcută distincţia între umor şi râs, între umor şi batjocură. Acestea sunt lucruri evidente. Tot atât de evidentă mi se pare deosebirea dintre bucurie şi veselie. Bucuria are loc la alt nivel şi implică participarea unei puteri sufleteşti de care veselia nu are nici nevoie, nici cunoştinţă. Umorul lui Blaga l-aş plasa pe aceeaşi linie cu bucuria, nu cu veselia. Deşi uneori, de ce n-am recunoaşte-o, apar, în contextul pieselor lui Blaga, momente de veselie, lipsite însă, total lipsite, de vulgaritate, viclenie sau insinuări răutăcioase. Blaga a fost un artist nobil, de aceea îmi este profund drag, cu toate că nu întotdeauna mă învoiesc cu gândirea lui. Formula „Marelui Anonim” care a stârnit
1. „Umorul în teatrul lui Blaga”, text cuprins şi în volumul Escale în timp şi spaţiu, ed. cit.

supărarea Părintelui Dumitru Stăniloae[1] o resping şi eu, văzând într-însa mai curând o formă de umor metafizic decât un capăt de erezie. Opera lui Blaga e vastă şi pentru cine o citeşte pe îndelete e şi plină de surprize. Omul a fost mult mai complex decât s-a crezut îndeobşte, şi mult mai contradictoriu.
I.P : Fără să fiu misogin, sincer trebuie să recunosc că nu prea am crezut în poezia scrisă de femei. Dar citind şi recitind recent pe Ana Blandiana, Ioana Crăciunescu, Ileana Mălăncioiu, Grete Tartler, Angela Marinescu, Marta Petreu, Elena Ştefoi, Mariana Marin, mi-am schimbat părerea şi mi-am dat seama că, din păcate, poezia scrisă de bărbaţi rămâne „decorul şi... urmarea". Atitudinea poeteselor mi se pare curajoasă, nefri- coasă, si absolut bărbătească.
N.S.: Bravo, iubitul meu! Nici că se poate observaţie mai dreaptă şi mai exactă. Alde Ileana Mălăncioiu, Magdalena Ghica, Ana Blandiana, Nina Cassian, Grete Tartler, Ioana Diaconescu si altele au dat o lecţie de bărbăţie si de seriozitate
j J î >
colegilor lor întru poezie. S-au dovedit, de pot spune aşa, mai virile decât foarte mulţi poeţi şi au îndrăznit să folosească un limbaj net, lipsit de ocolişuri, tăios, pe şleau, pe care ne-am fi aşteptat să-l aflăm sub condeiul bărbaţilor. Curajul, ironia puternică, spiritul muşchetar pare a-şi căuta astăzi

refugiul în rândurile sexului considerat a fi bun numai pentru producţia de poezie lirică şi sentimentală. Iată, ni se dovedeşte că poetele pot avea cel puţin tot atâta vână ca şi poeţii care, de la o vreme încoace, s-au dovedit mai curând a fi ei exponenţii

1. In cartea Poziţia D-lui Lucian Blaga faţă de Creştinism şi Ortodoxie, Editura Arhidiecezană, Sibiu, 1942.

unei atitudini onirice... indiferente sau jucăuşe în faţa gravităţii vieţii. Toate felicitările vitezelor noastre poetese !

/./?: Eugen Simion vă consideră un moralist[1]. Dumneavoastră cum priviţi şi primiţi aprecierea ?

N.S. : Ce pot adăuga? Mult prea măgulitoare aprecierea lui Eugen Simion. Că sunt un moralist fără voie. Am crezut că-mi pot permite a face câteva foarte diletante comentarii asupra unor lecturi şi mi s-a atribuit un calificativ atât de impunător ca acela de moralist. Acesta-mi creează complexe şi un simţ al răspunderii la care mărturisesc că nu mă gândisem. Nu cumva moral este cel care nu face decât să tragă din cercetarea unui caz particular o lecţie generală care nu desparte tranşant viata de carte ? Pentru care acestea două - viata si cartea - sunt vase comunicante, implicându-se, vădindu-se, demascându-se, integrându-se una pe alta ?

I.P.: Vorbiţi-mi despre relaţia awă-ucenic.

N.S. : E un subiect imens. Vă voi răspunde foarte pe scurt, în stil matematic. Proust zicea că prietenia este cel mai misterios lucru din lume. Relaţia awă-ucenic este si ea un mister aidoma

> Î

prieteniei. Este de altfel un caz de prietenie, între awă şi ucenic există - trebuie neapărat să existe pentru ca să fie justificată întrebuinţarea cuvintelor awă şi ucenic- simţăminte de absolută încredere, fidelitate şi afecţiune. Asemenea simţăminte au existat în Evul Mediu si între scutier si cavaler, între vasal şi senior. Jurământul de fidelitate medieval apare în relaţiile awă-ucenic ca implicat, el nu e deprins formal,

1. Scriitori români de azi, ed. cit., p. 562.

dar aceasta nu însemnează că nu-şi împlineşte rolul şi nu e sfânt pentru ambele părţi. Spre a defini relaţia la care vă referiţi, cred că lucru bun este să ne reamintim versurile lui

5 [1]

Kavafis: în teamă si bănuieli,/ cu mintea tulburată si ochi

y y

îngroziţiJ ne consumăm si plănuim cum să facem/ ca să scăpăm de singura/primejdie ce atât de cumplit ne ameninţă[1]. Relaţia awă-ucenic este exact opusul celor spuse de Kavafis. Nici tu teamă, nici tu bănuială, nici tu tulburare, nici groază, nici istovire, nici coşmar, ci numai încredere, seninătate, siguranţă şi dragoste. Awa trăieşte pentru ucenic şi ucenicul pentru awă. Bucuria unuia e fericirea celuilalt. Relaţiile dintre ei sunt chip îngeresc, în sensul depărtării tuturor urâciunilor care întunecă viata oamenilor si întreţin între ei uriaşele abjecte forţe denumite: invidia, neîncrederea, frica. Ei, acesta-i idealul! Desigur că în practică awa şi ucenicul sunt oameni şi uneori lucrurile şchioapătă. Dar, ca în tot ce-i

omenesc, nu atât concreteţea cotidiană a trăirii e definitorie, cât modelul ideal.
I.P. : Dacă între awă şi ucenic apare o despărţire de sorginte polemică, dar şi creatoare, punând capăt împreunălucrării, dragostea rămâne oare mai departe integrală ? Despărţindu-se (Noica de Goethe ori Paleologu de Noica) se rupe oare firul între cei doi alcătuitori ai perechii awă-ucenic ?
N.S. : Nu se rupe nimic. Dragostea e o monadă depăşind proprietăţile omenescului - o entitate absolută în afară de

1. Fragment din poemul filosofic „...Şi, dintr-odată, sfârşitul ', redactat în mai 1910, tipărit în februarie 1911. Intr-un comentariu, Kavafis notează: „Poemul înfăţişează o situaţie care se întâmplă adesea oamenilor [...] Pe cei care se tem de o primejdie bănuită îi paşte întotdeauna o altă nenorocire mai mare, neprevăzută".

timp, pe care nici constituenţii ei nu o pot anihila odată ce au zămislit-o. Şi opera de artă odată ce a fost făurită scapă de sub controlul autorului şi-şi trăieşte viaţa independent de el. Tot aşa şi dragostea. Tot aşa şi complexul acela minunat de fidelitate, încredere, afecţiune, devotament. Oamenii se pot despărţi, legătura care a existat, ca şi opera de artă, îşi continuă fiinţarea ei de sine stătătoare.

5 ?

Maximilian Kolbe[1], preotul polonez care se oferă să ia locul unui muncitor, tată a patru copii, atunci când într-un lagăr unde s-a produs o evadare SS-iştii germani hotărăsc decimarea deţinuţilor. Kolbe se afla alături de omul ce s-a nimerit printre cei număraţi din zece în zece.

I-a luat deci locul (pe conducătorii lagărului îi interesa numărul victimelor, nu persoana lor) - şi la ce fel de moarte s-a dus ? Nu la împuşcare ori spânzurare, ci la

1. Maximilian Kolbe (1894-1941). Preot polonez. De tânăr intră în ordinul Franciscanii Conventuali. întemeietorul asociaţiei de rugăciune Militia Imaculatae (Armata Maicii Domnului), o vreme misionar în Japonia după care se reîntoarce în patrie. în timpul celui de-al doilea război mondial, a fost deportat în lagărul de exterminare de la Auschwitz. Moare în buncărul foamei. în 1971, Papa Paul al VI-lea l-a trecut în rândul fericiţilor, iar în anul 1982, în ziua de 10 octombrie, Papa loan Paul al II-lea, care a spus despre Maximilian Kolbe că „a făcut asemenea lui Iisus: el nu a murit, ci si-a dat viata“, l-a declarat sfânt.

7 > j 7

părăsirea într-o mină pustie, unde osândirii — „decimaţii" — urmau să moară de foame şi de sete. Ba i-a determinat pe toţi cei desemnaţi de numărătoare să meargă spre mină cântând.

Eugen Ionescu : De soartă mai fericită decât a lui Kolbe nu a avut nimeni parte pe acest pământ.

Katow din La condition humaine a lui Andre Malraux. în războiul chino-japonez din anii ’30, prizonierii sunt azvârliţi de japonezi în cazanele fierbinţi ale locomotivelor. Katow deţine o pastilă de cianură. O cedează altor doi

oameni prinşi odată cu el.

Problemă: nu este fapta lui îndemn şi complicitate la sinucidere, păcat strigător la cer ?

Răspuns: Este.

Aşadar, vor fi tustrei osândiţi la Judecata de Apoi ?

Răspuns : Nu cred. Cred altminteri: că Domnul va zice dracilor da, ai voştri sunt, pentru sinucidere (doi) şi îndemn şi complicitate la sinucidere (celălalt). Dar — în virtutea sângelui meu vărsat pe cruce spre mântuirea lumii şi în virtutea cuvântului „Datu-Mi-s-a toată puterea în cer şi pe pământ" -, iată, poruncesc să vină aici credinciosul Meu slujitor Arhanghelul Mihail şi să-şi arunce spada în talerul balanţei unde se află cei trei nefericiţi. Scapă astfel de iad. Iar pe Katow, în virtutea aceleiaşi atotputerniciri date Mie, îl poftesc diseară la cina împărătească, unde i se va da un loc de cinste ca, văzându-1, să-i pot agrăi.

Şi-apoi către draci: nu vă amărâţi, pierdeţi trei suflete, dar le aveţi pe toate ale celor care-şi azvârleau prizonierii în cazanele locomotivelor - şi nu-s puţini.

Ziua a şaptea

I.P. : Ascultăm Mozart (după ce am citit în Telegraful Român[1] „O viziune teandrică a lui Mozart“) şi mă gândesc la prima întrebare a dialogului nostru. „Concertul pentru trompetă şi orchestră în re major“ nu mă poate ajuta. Câteva capitole din cartea Arhimandritului Ilie Cleopa Despre credinţa ortodoxă, Bucureşti, 1985 („unul dintre foarte puţinii călugări cu o experienţă duhovnicească totală“, scrie Bartolomeu Anania), îmi aduc în cuget, suflet şi minte o dimensiune spirituală mai puţin accesibilă: taina, misterul, noima intrării, trecerii şi petrecerii întru monahismul ortodox, dar fără să-mi desfăşoare ori dezvăluie nedumerirea, îndoiala si încrâncenarea întru întrebare. Rămân în ipostaza fratelui (re)venit la Awa Antonie, tăcut şi sărac în cuvinte. Awa îl primeşte pe acesta şi întreabă: „Iată, atâta vreme ai de când vii aici şi nimic nu întrebi ?“. Iar fratele, în loc să întrebe (şi el de data aceasta), răspunde: „Destul îmi este numai să te văd, părinte!“ (Pateric, p. 13, nr. 29).

1. Publicaţie ortodoxă de tradiţie, editată la Sibiu de Mitropolia Ardealului, ziarul cu cea mai lungă existenţă din istoria presei româneşti. Apare neîntrerupt din 1853.

Primejdia mărturisirii

N.S. : întemeietorii vieţii monastice, elaborându-i regulamentele de bază, au trăit desigur într-o epocă în care entuziasmul creştinesc era nespus mai puternic. Harul se manifesta la un grad de intensitate altul decât cel de astăzi. S-a produs un fenomen la care a luat aminte marele scriitor catolic francez Frantjois Mauriac. El asemuieşte harul cu o muzică. Botezul sau convertirea ori intrarea în monahism se produc în acompaniament de muzică divină. Cu timpul însă, conform slăbiciunii firii omeneşti şi tendinţei către entropie a capacităţii ei de receptare a harului, muzica aceasta ajunge din ce în ce mai anevoie în organele noastre auditive şi de acolo în sufletele noastre. Ne revine sarcina, grea, desigur, de la un moment dat încolo, după ce (de putem spune astfel) fanfara a trecut de coltul străzii, de a făuri muzica, acum mult mai slabă si aproape inaudibilă: să o făurim noi din resurse proprii. Nouă, aşadar, ne revine sarcina menţinerii muzicii harice,

prin strădania noastră personală. Elementele ne sunt date, inspiraţia n-a pierit, dar elaborarea muzicii, adică menţinerea harului la nivelul initial, e treaba noastră.

Şi fireşte că lucrurile intră într-o etapă de lâncezire. Cred că principala preocupare a monahilor aceasta ar trebui să fie : păstrarea elanului celui de la început, a luminii sălăşluitoare în noi. Ne revine a lupta cu unele străşnicii care sunt nu numai ale lumii fizice, ci şi ale condiţiei omeneşti: degradarea energiei, entropia, legea a doua a termodinamicii. Toate acestea presupun un efort constant şi de fapt, dacă vrem să vorbim deschis, ne pun în faţă trecerea de la o enunţare teoretică a problemelor la un limbaj adaptat unei realităţi dure. Viaţa călugărească se desfăşoară în frecuşul vieţii de zi cu zi, şi „problemele ei“ se pun şi se cer rezolvate mai ales în relaţiile personale dintre cei care compun obştea monahală.

Principala ispită, principala primejdie pe care o are de înfruntat monahul, îmi permit să cred, este de ordin relaţional. Noi, călugării, suntem chemaţi a demonstra zi de zi că teribila formulă a lui Sartre: „Ceilalţi, iată iadul!“ este greşită. Dacă nu izbutim să dovedim caracterul fantasmagoric al devizei sartriene, posturile, rugăciunile, metaniile, privegherile şi toate celelalte de acest soi devin operaţii iluzorii şi ţin de tărâmul autoamăgirii.

Sfinţii Părinţi au fost desigur preocupaţi de stabilirea unor reguli organizatorice, precum era şi natural la începutul întemeierii instituţiei monastice. Astăzi însă, dispunând de o existenţă multiseculară, monahii pot şi trebuie să înfrunte şi să rezolve probleme apărute de-a lungul parcursului. Orice evlavie, oricât de riguroasă, ba şi oricât de sinceră şi de caldă, dacă nu e însoţită de grija permanentă a menţinerii unor raporturi într-adevăr frăţeşti cu ceilalţi vieţuitori, riscă să devină simplu mecanism.

I.P.: Vorbiţi despre raporturi frăţeşti la nivel de individualitate, de microcosmos. Orice raport frăţesc (cum îl numiţi) este ţinut (după părerea mea) în spaţiul dialogic de o diferenţă specifică, de o „despărţire'[1] specifică, este, de fapt, dacă vreţi, raportul trialogic dintre fiul risipitor, fiul aborigen, casnic, şi Tatăl, în cele din urmă... Pluralitatea religioasă (să o numesc): budism, creştinism, mahomedanism poate fi oare sedimentată într-o singură trăire, într-o concentrată stare iniţială a vieţuirii ? Să intrăm în macrocosmos! Cum vedeţi raportul frăţesc, să zicem, creştinism-budism ? Dar diferenţa specifică a acestuia ?

N.S. : Există în cuprinsul lumii europene de astăzi o tendinţă pe care nu o putem ignora. E vorba de puternica atracţie

exercitată, mai ales asupra tinerilor, de formule religioase ale Orientului: budismul, yoga, tantra, hinduismul, zenismul, taoismul. Acestea toate ne îndeamnă să ne punem întrebarea esenţială: care este deosebirea caracteristică dintre creştinism

> î

şi toate aceste mistici care în fapt au o viziune aproape comună asupra marilor probleme finale ale omului ? Mie unuia, marea deosebire mi se pare a fi aceasta: creştinismul iubeşte şi proslăveşte viaţa, iar budismul şi congenerele lui o dispreţuiesc şi urmăresc, fiecare în felul ei, să o desfiinţeze. Tema aceasta, a deosebirii dintre creştinism şi budism, am

discutat-o îndelung cu răposatul meu mare prieten Sergiu Al-George, foarte interesat şi foarte atras şi el de misticile Orientului. Creştinismul făgăduieşte omului viaţa veşnică, iar budismul, intrarea în neant şi pieirea individualităţii. In creştinism omul mântuit va dobândi la Judecata de Apoi învierea trupului şi viaţa veşnică pentru sufletul său şi pentru trupul său înduhovnicit. în budism e cu totul altfel: eul (aşa-zisul eu) purificat va părăsi valea aceasta a plângerii căreia îi spune samsara[1] în mod definitiv şi se va pierde în nedefinitul nirvanei[1 2]. Există deci o deosebire totală între cele două sisteme, unul e al preamăririi vieţii, celălalt al preamăririi lepădării de viaţă. Deosebit de dramatică şi de impresionantă mi se pare descrierea în textele lamaiste a „stării intermediare[11] dintre moarte şi o eventuală nouă întrupare a conştiinţei individuale. în bardo[3] eul rătăceşte puternic solicitat şi ispitit de numeroase şi felurite matrice care i se oferă ca mijloace de reintrare în samsara. Conştiinţele neevoluate se

1. Existenţă empirică; roata naşterilor şi a morţilor; transmigraţie.
2. Stingere, extincţie; perfecţiune; Marea Pace. în budism este telul vieţii.

>>

3. Locul dintre moarte si renaştere.

>>

lasă ispitite şi reintră în jalnicul, absurdul, fantasticul ciclu de morţi şi naşteri al samsarei. Conştiinţele evoluate resping însă solicitările acestea insidioase şi-şi caută refugiul şi salvarea într-o lume de dincolo, care-i adevărata realitate, adică neantul. Creştinismul, poate, este cel căruia i se potriveşte cel mai bine definiţia dată de Unamuno omului: fiinţa care tinde spre şi îşi doreşte în principal veşnicia. Mistica orientală îi propune omului cu totul altceva: dispariţia veşnică, contopirea într-un Tot în care nu mai există conştiinţa de sine şi nu mai pot fi concepute „persoane diferite'[1]. Ii mai spuneam lui Sergiu Al-George că budismul mi se pare lipsit de acea iubire care-i fundamentală în învăţătura creştină. îmi răspundea dându-mi exemplul acelui bodhisattvd care ar putea prin purificare să aibă acces la nirvana si care totuşi nu o face si reintră în ciclul

)) j

samsaric numai pentru a fi de ajutor semenilor săi să intre cât mai degrabă în nirvana. Da, exemplul este emoţionant, însă nu rămâne mai puţin adevărată falia dintre cele două viziuni, în creştinism viata este iubită si învesnicită, iar în budism este considerată ca un blestem, o suferinţă si un bucluc de care se cuvine să încercăm a scăpa cât mai iute. Titlul unei cărţi de Cioran rezumă, cred, foarte bine lucrurile: Despre neajunsul de a te fi născut. Mai există şi proverbul indian bine cunoscut: Mai bine este să şezi decât să stai, mai bine este să stai culcat decât să şezi, mai bine este să dormi decât să stai culcat, mai bine este să mori decât să dormi, dar cel mai bine este să nu te fii născut. Creştinismul gândeşte în mod cu totul contrar. Pentru creştinism viata este un dar minunat si Dumnezeu l-a creat pe om nu atât pentru a fi slăvit de el (căci, fiind desăvârşit, nu

1. Fiinţă care aspiră la iluminare; cineva care a atins esenţa înţelepciunii.

are nevoie de preaslăviri), ci pentru a-i da şi omului putinţa să se

învrednicească de incomparabila bucurie a conjugării verbului a fi. Aceasta-i dilema: existenţa sau neexistenţa, a fi sau a nu fi, cum spune Hamlet. Ce este creştinismul ? Este religia lui a fi.
I.P.: Deci, ca să citǎm din Părintele Dumitru Stăniloae: „Făptura trebuie să se teamă de recăderea în neexistenţă“. Şi ca să rămânem în spaţiul creştin-ortodox (vrednic şi ziditor, tainic şi teofanic), am să vă rog să-mi permiteţi să revin tot la Părintele Stăniloae prin această aproape definită... indefmiţie a lui Dumnezeu drept semen : „Dar o treaptă şi mai înaltă în apropierea lui Dumnezeu este simţirea lui lângă şi în tine ca persoană" (Ortodoxie şi Românism[1], p. 188). Vorbiţi-ne despre această covârşitoare idee ori teorie deplină — Dumnezeu ca persoană - aşezată, fundamentată în orizontul nostru răsăritean de Dumitru Stăniloae.
N.S. : In teologia Părintelui Stăniloae, întotdeauna plină de idei originale şi de observaţii profunde, dacă ar fi să mă opresc asupra unui punct anume aş alege ideea, centrală pentru opera sa, că originalitatea creştinismului vine mai ales din faptul că în creştinism Dumnezeu este persoană. întreaga teologie a Părintelui Stăniloae, de altfel, cred că poate fi considerată, mai presus de orice, personalistă. Dumnezeu este persoană. Credinciosul este persoană. Rugăciunea este calea prin care omul-persoană stă de vorbă cu Dumnezeu-persoană. De aici provine şi dulceaţa extraordinară şi unică a creştinismului, din această relaţie de tip eu-tu, dintre om şi Dumnezeul său. Omul nu se află în lume confruntat de o entitate abstractă,
1. Editura Arhidiecezană, Sibiu, 1939.

de un Tot nenumit si anonim, ci se află fată către fată cu o
9 9 9
Persoană, căreia i se poate adresa nemijlocit într-o atmosferă de intimitate, încredere şi revărsare a şinei. Asupra ideii acesteia a relaţiei de ordin personal dintre cei doi parteneri a stăruit de nenumărate ori în opera sa Părintele Stăniloae. Şi acest mare şi profund, şi adeseori nu facil de înţeles, teolog n-a şovăit să recurgă la evidenţierea dulceţii creştinismului. De unde ne-am fi aşteptat la un teolog atât de savant, de erudit şi de adânc la o terminologie savantă şi ea, înălţată, oarecum distantă, dăm, spre surprinderea şi încântarea noastră, de un Dumnezeu apropiat nouă, voitor a intra în dialog cu noi, a ne asculta părinteşte, a ne îngădui să ne adresăm lui, ştiind că mesajul pe care-l trimitem nu se va pierde undeva printre infinituri şi abstracţiuni şi idei pure, ci va fi recepţionat de o Persoană.

Suprema dovadă a personalităţii lui Dumnezeu o constituie întruparea sa. Dumnezeu s-a făcut om. Pentru a ne cunoaşte păsurile şi necazurile dinăuntru şi direct. El n-a recurs la mijloace informaţionale intermediare, ci s-a născut din Fecioara şi s-a făcut ca unul dintre noi, astfel încât să-i poată fi cunoscută condiţia omenească nerestrictiv. De aceea şi scrie în Evanghelia lui loan că i s-a dat puterea de judecată Fiului Omului.
I.P.: în Jurnalul de la Păltiniş, Constantin Noica, întrebat, se întreabă: „De ce i se spune lui Iisus «Fiul Omului», şi nu fiul Domnului ?“. Şi(-şi) răspunde: „Tocmai pentru că el a făcut din umanitate, din întreaga umanitate, mediul său intern. Iar divinitatea e sensul acestei totalităti, devenită dimensiune interioară” (p. 128).
N.S.: Nu unui Hristos Fiul lui Dumnezeu, ci Fiului Omului, adică celui ce s-a făcut om, care nu s-a informat trimiţând pe

pământ un referent sau un reporter, ci şi-a asumat condiţia omenească spre a se informa de-a dreptul de la izvor.
I.P. : Cum îl mărturisim mai bine pe Hristos ? Care-i calea cea mai sigură de a-l urma pe Hristos ?
N.S. : Răspunsul la această întrebare este simplu şi uşor. îl aflăm într-un text foarte simplu al Scripturii, în versetul 10 al capitolului 10 din Epistola Sfântului Apostol Pavel către Romani: „Cu inima se crede spre îndreptare, iar cu gura se mărturiseşte spre mântuire"[1]. Nu ajunge, aşadar, credinţa lăuntrică, fie ea oricât de înflăcărată şi de sinceră. Nu ajunge. Ea trebuie mărturisită cu gura, cu glas tare şi înalt, în faţa oamenilor. Credinţa, ne învaţă Sfântul Apostol Pavel în acest
text al său, nu este numai o relaţie dual ă între Dumnezeu si
>>
credincios, este relaţie de tip terţiar, între om, Dumnezeu şi lume. Credinţa se cere mărturisită în fata lumii, căci altfel El se va lepăda şi ruşina de noi la judecata cea mare.

Există în Sinaxar la data de 13 iunie o referire la Martirul Crescent din Mira-Lichiei. Pe acesta, în timpul prigoanei împăraţilor romani împotriva creştinilor, un guvernator plin de bunăvoinţă l-a sfătuit să dea o declaraţie de formă cum că
> j
se leapădă de creştinism. De ce să te supun chinurilor şi să te trimit la amarnică moarte ? i-a grăit multmilostivul guvernator. Crezi ce vrei în inima ta, nu-mi pasă, dar cruţă-te şi uşurează-mi situaţia, dând de formă o simplă declaraţie de lepădare.
Crescent refuză, spunând blajinului său ispititor: „Trupul nu poate merge unde nu merge sufletul, nu pot da o declaraţie,

1. Un text foarte drag lui N. Steinhardt. Mi-l repeta foarte des şi mă avertiza: Aşadar să fim atenţi! Credinţa e spre îndreptare, mărturisirea e spre mântuire.

căci ar însemna să mă lepăd de Hristos". Şi într-adevăr aşa stau lucrurile : nu există „declaraţie de formă“. în asemenea cazuri, fondul şi forma nu pot fi deosebite, ele formează un tot irefragabil. în lumea noastră fenomenală, declaraţia de formă este totuna cu declaraţia de fond. Se cuvine, aşadar, să fim foarte atenti si să nu ne ameţim cu vorbe goale si neroade. Pe Hristos nu-l putem păcăli, cu el nu ne putem juca de-a v-aţi ascunselea şi de-a uite-popa-nu-e-popa. Nu ne putem lepăda de formă de Hristos. Ne-am găsit pe cine să vrem să-l ducem cu muia şi să-l păcălim!

într-un mod oarecum asemănător se pune şi problema relaţiei dintre creştin şi Biserică. Există în Pateric o istorisire de toată frumuseţea şi de adâncă semnificaţie. Unui călugăr cu numele, dacă nu mă înşel, de Agathon[1] i se pun o serie de întrebări: Eşti tu Agathon beţivul ? Eşti tu Agathon mincinosul ? Eşti tu Agathon făţarnicul ? Eşti tu Agathon mâniosul ? Eşti tu Agathon furul ? Eşti tu Agathon desfrânatul ? La toate călugărul răspunde fără şovăială: Da, sunt! întrebării: Eşti tu Agathon ereticul ? îi răspunde însă, cu hotărâre, negativ. I se pune atunci o nouă întrebare: de ce după ce ţi-ai recunoscut atâtea urâte păcate nu recunoşti şi acela mai teoretic al ereziei,

un păcat în fond relativ şi din domeniul speculaţiei cogitative ? Nu, zise Agathon, mi-am recunoscut toate păcatele lumeşti, dar păcatul ruperii de Biserică nu mi-l recunosc, nu sunt eretic. Păcatul acesta aşa-zis teoretic şi speculativ nu-l asum. De el mă feresc mai mult decât de oricare altul. Păcătos da, dar eretic nu! îl mărturisim deci pe Hristos, refuzând cu

1. Awa Agathon. Călugăr egiptean (Patericul sau Apoftegmele Părinţilor din pustiu, traducere, introducere şi prezentări de Cristian Bădiliţă, Editura Polirom, Iaşi, 2003, pp. 68-76).

toată hotărârea a ne lepăda sau ruşina de El în orice fel ar fi în faţa semenilor noştri, pe de-o parte, şi pe de alta rămânând mereu cu tărie neclintită în sânul Bisericii întemeiate de El.

I.P. : întrebările cu care am venit azi au mai mult o înfăţişare discontinuă decât una continuă. Cu toată această abatere, ele încearcă să ducă răspunsurile spre acelaşi punct Omega: nădejdea că iubirea si credinţa se nasc si sălăşluiesc peste tot si în toti, indiferent de căderi, păcate (etice şi estetice) ori slăbiciuni omeneşti. Sunt ispitit să vă pun o întrebare despre... pictura creştină. Rubliov, de exemplu... sau mai bine nu! Dalf! Da, Dalf! Ştiu că îl catalogaţi drept pictor creştin şi mai ştiu că Jacques Lassaigne, în Les peintres — je les vois, descoperă în pictura lui Dalf (nu în toată, bineînţeles) o pictură metafizică, revenită la temele sacre, şi în omul Salvador „un caz care depăşeşte problemele pictorului'*.

N.S. : Sunt convins că Salvador Dalf este un mare artist si tot
)
atât de convins sunt că este si un mare artist creştin. M-am
î >
referit la Răstignirea pictată de el, unde trupul spânzurat pe lemn nu este privit din faţă şi de pe sol, ci din înălţimea cerurilor, aşa cum l-ar fi văzut Dumnezeu privind către crucea de pe Golgota. Tabloul înfăţişează numai capul prăbuşit, umerii încovoiaţi şi un soi de comprimare a trupului zărit în perspectivă verticală. Este o lucrare de formidabilă putere emotivă, o viziune cu totul neaşteptată, cutremurătoare şi fireşte de mare îndrăzneală, căci cutează să substituie viziunii obişnuite a omului (artistului) viziunea unui observator sideral. Tot splendid este şi tabloul care înfăţişează Cina cea de taină. Doar Domnului i se vede partea superioară a trupului şi capul. Ucenicii în jurul unei mese rotunde îşi ţin capetele plecate peste masă, feţele nu li se văd. E şi aici o viziune teocentrică.

Lumina dumnezeiască a fetei lui Iisus străluceşte, în vreme ce muritorii cuprinşi de spaimă şi adoraţie îşi pleacă umiliţi feţele.

Deosebesc în opera liberă a lui Dalf foarte multe sensuri creştine. Am interpretat şi tabloul în care este înfăţişat într-un colţ trupul foarte mic al unui credincios care înalţă o cruce (mică şi ea) drept pavăză împotriva asaltului unor imenşi elefanţi ce se îndreaptă ameninţători spre el. Dar înaintează pe nişte picioare subţiri şi fragile ca de insectă. Am interpretat acest tablou ca o alegorie creştină. Uriaşii elefanţi sunt gândurile păcătoase şi ispitele, care dau atacul asupra creştinismului. Dar forţele acestea demonice, atât de mari fată de micimea trupului celui ispitit, nu sunt decât nişte fantome, deoarece masivii elefanţi se sprijină pe nişte picioruşe de

insectă. Aceasta înseamnă că Dalf a înţeles caracterul iluzoriu
»
al lucrărilor diavoleşti. Diavolul face gălăgie mare, tărăboi, larmă, ameninţă, îndrăzneşte a glăsui cu putere şi aprinde focuri înalte. Dar toate lucrările sale sunt clădite şi ele pe nişte temelii tot atât de şubrede ca şi picioruşele filiforme ale elefanţilor din tabloul lui Dalf. Toată valpurgia, tot sabatul, toată hărmălaia nu-s decât teatru, iluzie, samsara, dacă îmi este îngăduit să întrebuinţez acum, pe bună dreptate, termenul budist.
I.P.: Sunt teologi care afirmă că pe Cruce, pe Golgota, s-au manifestat în dumnezeirea şi umanitatea hristică două energii: una a puterii şi cealaltă a slăbiciunii. Dumneavoastră ce credeţi ?
N.S. : Noi ne adresăm lui Dumnezeu ca unui Atotputernic, dar există un teolog protestant care a formulat o părere la prima vedere ciudată. El, e vorba de germanul Bonhoeffer (executat de nazişti în 1945), afirmă că Hristos ne vine în ajutor mai ales întrucât e slab, adică întrucât e pe cruce, deci lipsit de putere, întrucât e jertfa de bunăvoie pentru iertarea

păcatelor noastre. Hristos cel slab este de fapt Hristos cel puternic. El ne mântuieşte prin voita lui slăbiciune. Formularea lui Bonhoeffer pare paradoxală, deşi, desigur, nu este. în general vorbind, de altfel, Hristos este întotdeauna paradoxal şi acţionează fără greş în mod neaşteptat. Pascal spune că, dacă Dumnezeu există, El nu poate fi decât straniu. Fapt este că Hristos în viaţa lui pământească a acţionat întotdeauna în mod surprinzător şi întotdeauna altfel decât ne-am fi aşteptat. Unde nu credeam că are ce căuta, acolo se află. Cu cine credeam că n-are să stea de vorbă, cu acela stă. Parcă dinadins, spre a ne scandaliza, a ne trezi din orbire, din obişnuinţă, din tabieturi spirituale, pentru a ne şoca (aşa cum şi Zenul concepe procedeul satori spre trezirea insului din somnolenţă la cunoaşterea adevărului).
I.P. : Unde se află Dumnezeu ? Unde locuieşte în chip natural Dumnezeu ?
N.S.: Pretutindeni, desigur. Dar parcă de preferinţă în locurile unde ne-am fi aşteptat mai puţin. Poetul Georg Trakl, într-un prea frumos Psalm[1] al său, ni-l arată sălăşluind în locuri,

1. „Există o luntre goală ce, seara, coboară pe negrul canal./ în bezna azilului vechi se scufundă epave omeneşti./ Orfanii cei morţi zac sub zidul grădinii./ Ies îngeri cu-aripi noroioase din sure odăi./ Viermi curg de sub pleoapele lor veştejite./ Tăcută şi sumbră e piaţa bisericii, ca-n copilărie./ Alunecă vieţi de-altădată pe tălpi argintii./ Şi umbrele damnaţilor coboară spre ape-n suspin./ Cu şerpii-i, alb, magul se joacă-n mormânt./ Deasupra Calvarului, ochii de aur tăcut Dumnezeu şi-i deschide" (fragment, în traducerea lui Mihail Nemeş). O poezie preţuită mult de N. Steinhardt. Reprodusă de Zaharia Sângeorzan în Monahul de la Rohia. N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.

situaţii şi clipe cu totul surprinzătoare. Şi poetul-cântăreţ francez Georges Brassens a compus o poezie-cântec dedicată Maicii Domnului. El o vede pe Maica Sfântă acolo unde există o mare suferinţă: ologul bătut, copilul părăsit, cerşetorul batjocorit sunt cei care o atrag îndeosebi. Brassens înşiră o serie de situaţii jalnice şi tocmai acolo i se pare că o vede prezentă pe

Maica Durerilor. Trakl înşiră şi suferinţe, dar şi situaţii tainice, locuri neaşteptate. Şi el îl vede pe Dumnezeu unde ne-am fi aşteptat mai puţin să fie.

Dumnezeu e pretutindeni, ştim lucrul acesta, dar de preferinţă se află în locuri neaşteptate pentru noi. Il aflăm în locuri, scene şi momente unde în ruptul capului nu ne-am fi aşteptat să fie. In locuri de taină cu armonii secrete, dar şi în locuri slute ori abjecte, în locuri de clarobscur, prinse între indecenţă şi neprihănire. Cu mare măiestrie poetul Trakl adună laolaltă asemenea surprize şi organizează un tablou general înzestrat cu mare putere sugestivă şi câtuşi de puţin îndepărtat de teologia cea mai dreaptă. Hristos apare în poezia lui Trakl ca vie arsă, lumină stinsă, umbră pe zid, beznă în vechiul azil, încăpere spoită cu lapte, insulă în marea sudului, loc de îngropare, ploaie de scântei, muncitor adormit în amiază pe asfaltul încins, fetiţe îmbrăcate în hăinuţe de o mizerie sfâşietoare, student proptit de pervazul ferestrei, grădină în amurg, galerie de mănăstire unde dau târcoale liliecii, joacă de copii, mică oarbă ce pipăie zidurile reci, luntre goală ce lunecă-n jos pe canalul negru... Hristos umple totul şi se face simţit mai ales în mod neaşteptat, paradoxal, subit.

Există o stranie afinitate între Hristos si oamenii ori locurile
>
smerite, niţel ciudate, unde-i place să irupă şi să se facă în parte simţit. Astfel de locuri şi de situaţii privilegiate se dezvăluie mai ales ochiului neprevenit, neopacizat şi neîngrădit

de prejudecăţi şi temeri ale poetului. Forţa harică, ascunsă care sălăşluieşte în asemenea locuri, clipe şi situaţii neglorioase a fost sesizată de poetul Trakl şi de cântăreţul-poet Brassens. Ii place lui Hristos să se facă presimţit copiilor şi poeţilor. Pe noi nu trebuie să ne smintească defel această paradoxie a Domnului, care întotdeauna s-a manifestat, în timpul vieţii sale pământeşti mai ales, în mod cu totul altul decât acel presupus de logica noastră omenească atât de strâmtă şi de aristotelică.

I.P. : Dacă am întrebat despre creştinism şi iubirea lui Hristos prin mijlocirea artelor plastice, haideţi să încerc o întrebare - tot pe această dimensiune existenţială - dinspre spaţiul, mai puţin sacrosanct, al literaturii. Descoperiţi substraturi şi rezonanţe teologice în acest perimetru? Le credeţi benefice şi folositoare ? Nu perturbează aceste reprezentări livreşti fenomenul mistic/religios în desfaşurarea-i proprie? Ce opere literare le socotiţi vrednice de a intra în canonul creştin ?

5 5

N.S.: Astfel de opere sunt multe. Să aleg dintre atâtea Cheile împărăţiei de A.J. Cronin, Puterea ţi slava de Graham Greene, Jurnalul unui preot de ţară de Georges Bernanos, Barbara ori Cuvioşia de Franz Werfel. Dar m-aş opri mai degrabă asupra unei nuvele aşa-zis fantastice a compatriotului nostru Mircea Eliade, intitulată O fotografie veche de 14 ani. Nuvela lui Eliade mi se pare că prezintă pentru gândirea teologică ortodoxă şi românească o importanţă excepţională. Eroul nuvelei e un tânăr român, Dumitru cu numele, stabilit în străinătate. Pe soţia sa grav bolnavă de astmă o vindecă numai prin cuvânt şi de la distanţă un pastor pe care îl cheamă Dugay sau Martin (aflăm în cuprinsul povestirii că de fapt îl cheamă Dugay şi că-şi spunea Martin). După câţiva ani de la săvârşirea miraculoasei

vindecări, Dumitru revine în oraşul unde predica şi opera minuni Dugay-Martin şi se duce bucuros, plin de recunoştinţă şi de înflăcărare, să-i mulţumească. Nu-l găseşte însă la biserica unde-l cunoscuse (Biserica Mântuirii) şi află despre dânsul că s-a dovedit a fi fost un escroc şi un fals tămăduitor şi că a zăcut, în răstimp, şi doi ani în închisoare, iar acum lucrează ca un soi de ospătar într-un bar de noapte.

Ştirile acestea toate - neaşteptate şi dezastruoase - nu îl tulbură câtuşi de puţin pe Dumitru. Ştie el ce ştie: că Dumnezeu este, că pastorul Dugay-Martin i-a tămăduit nevasta în chip miraculos de la distanţă şi numai prin cuvânt şi doar pri- vindu-i fotografia, că Dumnezeu lucrează prin har, că există putinţa mântuirii şi că minunile sunt întru totul posibile şi reale.

Dumitru îl întâlneşte într-adevăr pe Dugay-Martin la barul acela de noapte unde lucrează acum şi exprimă mulţumirile sale entuziaste. Pastorul însă îl respinge şi declară: am fost un înşelător, Dumnezeu a murit, nu există minuni, eşti victima unei autosugestii, mi-am plătit vinovăţia cu doi ani de închisoare, nu mai sunt pastor, nu-mi vorbi de trecut, pleacă de la mine.

Dar Dumitru nu se dă bătut. Ce-i răspunde el aprigului teoretician al morţii lui Dumnezeu ? Cum reacţionează el la cuvinte ca: „Dumnezeu s-a retras din lume, a dispărut. Pentru noi, oamenii, e ca şi mort. Putem spune, fără urmă de nelegiuire, că Dumnezeu a murit pur şi simplu, pentru că nu mai e cu noi, nu ne mai este accesibil. S-a retras, s-a ascuns undeva. Acel «undeva» nu face parte din lumea noastră, e ceva pe care filosofii îl numesc transcendent [...]. Deci, dacă Dumnezeu a murit pentru noi, cum de mai poate omul să se mântuiască într-o Biserică ?“. Reacţionează în stil sfatos-isteţ, în cea mai

dulce românească, vrednică de un Creangă de zile mari. Exclamă: „Să vă dea Dumnezeu noroc, doctore Martin" (a se observa că băiatul nu ia în serios lepădarea de păstorie şi se adresează fostului puşcăriaş si înşelătorului dovedit tot în mod cuviin-cios : îi spune doctore, cum ar veni în limbaj ortodox, părinte) „...noroc şi sănătate, dar degeaba încercaţi să mă speriaţi dumneavoastră cum că Dumnezeu ar trage să moară". (Luaţi aminte la marele farmec al acestui condiţional: ar trage.) „Nu mă las nici eu aşa uşor păcălit de o glumă... nu mă păcăliţi cu una cu două." Iar când Dugay-Martin repetă că Dumnezeu s-a retras definitiv, adică a murit, Dumitru iar îi dă replica în tonalitatea sfătos-isteaţă: „Degeaba vă trudiţi dumneavoastră, doctore Martin, să mă duceţi în ispită". Dugay-Martin vorbeşte despre limbajul universal, despre spiritul absolut, despre cultură şi glăsuieşte întocmai ca la Nietzsche şi la doctrinarii şcolii teologice a morţii lui Dumnezeu. El nu mai crede acum nici în har, nici în minuni şi se arată mai sceptic si mai dezabuzat decât însusi Cioran! Toate acestea însă, >> pentru Dumitru, băiatul de la Dunăre, copilul lui Mutter Natur, nu-s decât palavre sau glume ori ispite diavoleşti. In faţa pastorului apostat, tânărul român devine el apărătorul şi păstrătorul credinţei, întocmai cum altădată obştea creştină rămânea fidelă ortodoxiei, în vreme ce câte un preot sau un

ierarh se lăsa prins în mrejele gnosticismului sau arianismului, în stilul lui colorat şi pitoresc, în formule ca: „Să vă dea Dumnezeu noroc şi sănătate, doctore Martin" sau „Degeaba încercaţi să mă speriaţi dumneavoastră cum că Dumnezeu trage să moară" trăieşte o credinţă simplă, dar absolută şi de cea mai mare puritate. Mireanul român îi opune canadianului intoxicat de abstracţiuni şi teorii rapide o vorbire care-şi face râs de formulele sentenţioase şi vădeşte o nezdruncinată

încredere atât în Dumnezeu, cât şi în Biserică. Dugay-Martin, în cele din urmă, recunoaşte că tânărul român naiv „e mai aproape de Dumnezeul adevărat decât noi toţi“. Aşa şi este. Vorbele lui Dumitru în nuvela lui Mircea Eliade constituie, cutez a spune, o adevărată Mărturisire Ortodoxă, nu mai puţin impecabilă decât a lui Petru Movilă, deşi e datată nu Iaşi 1642, ci Chicago 1959.

I.P. : Vă rog să comentaţi acest text, publicat de poetul Adrian Popescu în revista Tribuna sub titlul „Perspectiva netrecă- torului" : „Faţă de Păltiniş şi modelul său paideic, Rohia aduce o noutate: modelul alternativ, antielitar, deschis fără să fie lax, o umanizare a legii prin participare'[1].

N.S. : Părerea mea este că între Păltiniş si Rohia distanta este
J J 5
mai mică decât s-ar părea. La Păltiniş relaţia dintre om şi Dumnezeu, criteriile sau mai bine zis farurile sunt: raţiunea şi cercetarea. La Rohia predominante sunt credinţa şi dragostea. Dar dacă stăm să judecăm cu nepărtinire, nu la suprafaţă şi neatribuind substantivelor un soi de absolutism naiv, în ambele locuri si raţiunea, si cercetarea se învrednicesc de fervoarea care sălăşluieşte în cuvintele credinţă şi dragoste. Il preamărim fiecare pe Dumnezeu în felul nostru. Limbaje şi semnificaţii sunt multe, mie unuia fervoarea, când e de bună-credinţă (şi nu strică nici să fie lucidă), îmi pare că unifică[1].

1. „Rohia şi Păltinişul pot fi comparate doar în virtutea unor condiţii interioare si exterioare, în limitele cărora mentorii locului si-au
>>
format cultura, si-au consolidat renumele, si-au desfăşurat apostolatul [...] Diferenţa nu e de natură valorică; ea indică doar existenţa a două proiecte culturale (de rezistenţă ideologică şi subversiune), instituind, în Ardeal, două nişe prin care tinerii

I.P. : Cer să-mi daţi voie să adaug în finalul acestui răspuns un text scurt care, într-un fel sau altul, continuă ideea lui Adrian Popescu şi a dumneavoastră referitoare la Rohia. Textul face parte dintr-o carte de însemnări intitulată Copilul între noi şi aparţine tânărului cărturar Daniel T. Suciu de la Sibiu. A fost publicată postum acum câţiva ani la Cartea Românească de Constantin Noica şiTraian Suciu. La Rohia, spune Daniel în 1980, există „...o lume a echilibrului, a statorniciei, a îndemnului către calea luminoasă revelată de înţelesurile prime [...] care obligă spiritual şi patetic spre ceasul mai bun şi mai pur“... Dar să ne reîntoarcem la o altă întrebare. Bunăoară la una privitoare la Socrate... ori la Iisus. Sau mai bine la amândoi. Deci la Iisus şi la Socrate. Cum vedeţi, în paralel, moartea celor doi ?

N.S. : Sunt gânditori care nu se sfiesc să enumere pe marii filosofi greci

clasici printre înaintaşii gândirii creştine. Mai mult decât atât, sunt biserici ortodoxe care nu au şovăit să picteze pe zidurile lor exterioare chipul lui Platon, unui Aristotel, unui Socrate sau al Sibilei. Şi nu încape îndoială că mulţi teologi dintre cei mai eruditi şi mai pravoslavnici au scos în evidenţă numeroase şi puternice influenţe platonice şi neoplatonice în scrierile Sfinţilor Părinţi.

> Î

Dar între moartea lui Socrate si moartea lui Iisus deosebirea

>

este uriaşă. Sunt două morţi cu totul deosebite una de alta, opuse chiar. Socrate moare senin, liniştit, în deplină demnitate, înconjurat de ucenici fideli. El îşi manifestă până în

anilor ’80 reuşeau să se sustragă - într-un gest de exil interior - politicii oficiale a statului" (Luigi Bambulea, „Modelul cultural Steinhardt. In marginea Convorbirilor de la Rohia“, Verso, nr. 39/2008, p. 15).

ultima clipă seninătatea, încrederea şi calmul. Purtarea temnicerului este pe deplin deferentă, iar cucuta chezăşuieşte o moarte nedureroasă. Moartea lui Socrate, îndrăznesc să spun, se înfăţişează ca zeiască. Până în ultimul moment Socrate filosofează şi exprimă idei dintre cele mai nobile şi înălţătoare. Celebrul tablou al pictorului Louis David ni-l şi prezintă: stăpân pe sine, nobil, cu braţul stâng ridicat spre cer, perorând de istov.

în total contrast cu moartea aceasta stă moartea lui Iisus, părăsit de ucenici, ţintuit pe lemnul infamiei şi batjocurii, cu trupul sângerând şi plin de vânătăi, cu o cunună de spini pe cap, hărţuit şi sfidat de trecători, având drept ucenici doi tâlhari. Hristos se zvârcoleşte pe cruce şi strigă cuprins de deznădejde: „De ce m-ai părăsit?“. Moartea lui Iisus este sfâşietoare, abjectă, pe deplin omenească. Ea dovedeşte seriozitatea şi realitatea întrupării. Pe cruce nu s-a chinuit şi nu a murit o aparenţă, aşa cum ar voi să ne facă să credem monofiziţii, ci o fiinţă care a cunoscut până la capătul nopţii acest caracter fundamental al condiţiei omeneşti: suferinţa.

> Î >

Omul Socrate are parte de o moarte semizeiască, iar Hristos Dumnezeu si-a ales cea mai omenească, mai teribilă si mai josnică moarte pentru a se identifica în mod absolut făptuirii Sale. Paradoxul acesta se cuvine să ne dea de gândit şi e de natură să ne demonstreze atât deplina realitate a întrupării, cât şi nemărginirea dragostei pe care ne-a purtat-o Domnul.

I.P. : Spuneţi-mi ceva scurt şi folositor despre Rugăciunea Inimii[1].

1. Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul!

Primejdia mărturisirii

N.S. : Cred că practicarea ei în condiţiile vieţii contemporane pentru mireni şi, în condiţiile vieţii de obşte, pentru monahi nu mai este posibilă în forma ei absolută, adică de rugăciune neîncetată, de dimineaţa până seara, fără întrerupere. Foarte puţini sunt aceia care o mai pot pune în aplicare în felul acesta total. Dar chiar practicarea ei intermitentă se dovedeşte şi pentru mirean, şi pentru călugăr deopotrivă de utilă, mângâietoare si tămăduitoare. E un recurs, o soluţie, un leac care se oferă oricând sufletului credincios şi, după câte îmi dau seama, se adevereşte mereu a fi un balsam, o cale

deschisă spre liniştire.
I.P. : In încheierea convorbirilor noastre petrecute aici, la Mănăstirea „Sf. Ana“ din Rohia, vă pun o întrebare referitoare la ceea ce numim ecumenism. Care ar fi temeiul ecumenic ? Dar idealul ? Ce părere aveţi despre ecumenismul contemporan, despre ecumenism în general ?
N.S. : Cred din inimă şi cuget în ecumenism. Dar tare mă tem că nu va putea fi rezolvat uşor sau curând. Bine este că s-a renunţat în sfârşit la anateme şi gâlcevi. Dar asta nu ajunge. Unitatea Bisericii cred că va putea fi realizată numai printr-o acţiune directă a Duhului Sfânt şi poate nu atât prin conferinţe ale teologilor, cât mai ales prin avântul noroadelor. Mărturisesc că uneori mă ispiteşte formula lui Pavel Evdokimov: nu cumva, zice el, unitatea treimică a dumnezeirii poate fi realizată şi în eclesiologie ? Nu cumva ortodoxia, catolicismul şi protestantismul reprezintă trei ipostaze ale unei aceleiaşi credinţe ? Nu cumva e bine să dăinuie ca atare, exprimând fiecare şi accentuând fiecare o anume trăsătură a credinţei unice ?
în concepţia aceasta, catolicismul ar reprezenta mai degrabă organizarea şi orânduirea, rânduiala; protestantismul, harul

şi credinţa personală; ortodoxia, duhovnicia şi cumpănita soluţie a mântuirii prin har, credinţă şi fapte bune.

Oricât de abilă, formula lui Evdokimov nu mă împiedică de a nădăjdui în realizarea ţelului ecumenic şi a o dori cu toată virtutea gândirii mele. Cred că ecumenismul nu poate însemna altceva decât o revenire la creştinismul initial asa cum ne este el redat de Sfânta Scriptură, Sfânta Predanie şi Sfinţii Părinţi, fără de adaosuri sau modificări ulterioare. De altfel, poate că e mai bine să concepem ecumenismul ca o lucrare a inimilor creştine decât ca o tranzacţie realizată de exegeţi profesionişti.
Suplimentul zilei
Scrisoare către un tânăr călugăr

Intr-un extraordinar text al poetului francez Henri Michaux - am dat de el de curând - este vorba de un candidat la călugărie care-i mărturiseşte stareţului (abatelui) mănăstirii unde ar dori să fie primit: Să ştiţi, părinte, că nu am nici credinţă, nici lumină, nici esenţă, nici încredere în mine şi nici nu cred că pot să-mi fiu mie însumi de ajutor şi cu atât mai puţin altora. Nu am nimic.

Răspunde stareţul:

Ce-are a face! Nu ai credinţă, însă, dând-o altora, o vei avea. Căutând-o pentru altul, o vei dobândi. Pe fratele acesta, pe aproapele tău, trebuie să-l ajuţi cu ceea ce nu ai. Nu din prisosul, nu din puţinul tău, ci din neavutul tău. Dăruind altuia ceea ce nu ai - credinţă, lumină, încredere, speranţă - le vei dobândi pentru tine.
Primejdia mărturisirii

„Trebuie să-l ajuţi cu ceea ce nu ai.“

„Dând ce nu ai, dobândeşti şi tu ceea ce ai dat altuia."

Nu-i aşa că e minunat ? Nicăieri în afară de Evanghelii, de unele texte din Dostoievski, din Don Quijote şi din textul lui Camus despre Oscar Wilde şi mergerea spre Hristos nu prin suferinţă, ci prin exces de fericire, nu s-a vorbit, cred, mai conform cu învăţătura lui Hristos.

Ceea ce spune Michaux ne lămureşte, poate, mai în adâncime, textul

referitor la înfricoşata Judecată. Dai de băut însetatului apa pe care poate nu o ai nici tu, dai de mâncare înfometatului hrana care ţie-ţi lipseşte, îmbraci pe cel gol cu îmbrăcămintea după care jinduieşti şi tu...

En la donnant (la lumiere), tu l'auras. En la cherchant pour un autre. Le frere a cote, il faut que tu l'aides avec ce que tu n-as pas[1].

Nu-i acesta secretul vieţii călugăreşti ?

Iată paradoxul creştin în toată plinătatea, puterea şi splendoarea lui. Iată ce ne cere Hristos: ce pare absolut imposibil! Să dai ceea ce nu ai! Dar iată şi făgăduinţa nebună, răscolitoare, cutremurătoare : dând ceea ce nu ai, dobândeşti, tu, ceea ce ai dat din golul fiinţei tale. Darul suprafiresc făcut altuia se reflectă asupră-ţi şi te plineşte pe tine, te înavuţeşte, te preface, te încreştinează.

Desigur! Nici că se putea altfel! Cum oare am fost atât de orb şi de neghiob încât să-mi închipui că Hristos ne cere să dăm ce avem mult ori puţin ! Mare scofală! Altceva

1. „Dăruind-o (lumina) o vei avea. Căutând-o pentru altcineva. Pe fratele de lângă tine trebuie să-l ajuţi cu ceea ce tu nu ai“
(fr.).

ne cere, imposibilul: să dăm ce nu avem. Cum şi El, Dumnezeu fiind, ne-a dăruit moartea Sa de om muritor.

Şi Claudel: De ce vă temeţi ? Eu sunt imposibilul care vă priveşte.

Să piară din noi orice frică, nesiguranţă, deznădejde: călugărul e chemat să dea altora credinţa şi lumina, chiar dacă lui îi lipsesc. Şi să nu se îngrijoreze: dând, va dobândi.

Despre agonia Europei

I.P.: Părinte Nicolae, aici, la Rohia, am discutat zile la rând, ceasuri întregi despre literatură, monahism, ortodoxie, pădure, filosofie, anii interbelici, creştinism, ucenicie, estetică, Lighetul-luminiş, traduceri, călătorii...

Unele taifasuri, cum vă place să numiţi convorbirile noastre, le-am consemnat, altele, din păcate, nu. De data aceasta discuţia noastră va fi înregistrată. Avem în faţă deschis, pregătit un radiocasetofon. E cu noi şi prietenul Oliv Mircea. Vom „ataca“ o temă politică veche, dar mai ales nouă, actuală: agonia Europei. Ştim că ne asumăm un risc. Dar daţi-mi voie să socotesc primejdia drept un dat al timpului nostru şi să o „conservăm" ca atare şi în consecinţă. Spuneaţi chiar dumneavoastră în 1970, într-un dialog cu Alexandru Baciu, publicat în revista România literară: „Până şi un nevinovat dialog despre muzica uşoară implică anumite primejdii pe care se cuvine să le asumăm cu bărbăţie'[1]. Dati-mi voie să fac şi o mică descriere a timpului în care se înfiripă taifasul.

Aşadar, suntem în ziua de 5 ianuarie 1986, afară e un frig de crapă pietrele, ne aflăm în chilia de lângă Biblioteca mănăstirii. Soba din chilie, burduşită cu lemne, duduie si dă o căldură nemaipomenită. Oliv şi cu mine stăm pe patul din

stânga, Părintele Nicolae pe patul din dreapta (care scârţâie îngrozitor); stăm faţă în faţă şi începem o convorbire care va fi, probabil, atipică (pe alocuri), inadecvată unui spaţiu monahal şi fără duh călugăresc.

Miluieşte-ne pe noi!

Să intrăm direct în subiect. Părinte Nicolae, ce părere aveţi despre Gorbaciov, propunerile lui, politica lui şi reacţia Europei şi a Statelor Unite faţă de aceste propuneri şi faţă de politica liderului de la Kremlin ?
N.S. : „Una spune, alta face ! Asta-i lupta pentru pace !“’ Asta este în rezumat părerea mea despre Gorbaciov. Dar părerea mea este că agonia Europei — pentru că fenomenul Gorbaciov se înscrie în această lungă agonie a Europei, o agonie pe care eu nu o văd altfel decât ca pe toate agoniile, agonia Europei, zic, e mai veche. Ca să înţelegem pe Gorbaciov şi în special reacţia Europei şi a Statelor Unite, trebuie să începem prin a ne întreba puţin cam de când începe această agonie ? Eu cred că Spengler şi Toynbee au avut dreptate şi se vede acum clar (clar cel puţin pentru mine) pentru cine are ochi de văzut şi urechi de auzit si minte de înţeles si nas de adulmecat si un dram de minte.

Agonia Europei, cred eu, a început în mod voit - deşi o fi existat o perioadă de incubaţie ca la orice boală -, agonia Europei, în mod făţiş, pentru mine a început înainte de 1938, eu cred că a început încă din 1932, când guvernul Prusiei s-a lăsat dat afară din funcţie de von Papen[1] [2]. Laşitatea de care au

1. Rostire de Neculai Constantin Munteanu, dintr-o emisiune a postului de radio „Europa Liberă".
2. Franz von Papen (1879-1969). Nobil german, iezuit, cancelar al Reichului, vicecancelar sub Hitler, negociator al Concordatului cu Vaticanul, ambasador la Viena si în Turcia, ofiţer nazist, personaj important în venirea lui Hitler la putere.

dat dovadă social-democraţii germani, imbecilitatea notorie, iremediabilă, flagrantă, de necrezut de care au dat dovadă aceşti social-democraţi au făcut ca darea afară a regimului social-democrat din Prusia şi din Germania să nu mai fie un fenomen local, ci să vădească o gravă boală a întregului organism european şi a întregii civilizaţii occidentale. Acuma eu numai social-democrat nu sunt şi nu vreau să se creadă că eu consider aruncarea unui regim social-democrat ca o catastrofa. Nu, nu despre fenomenul în sine vorbesc eu, eu vorbesc despre reacţie. Dacă un întreg guvern al unei ţări ca Prusia, care a însemnat atât de mult în istoria Europei, a fost alungat, dat afară ca o slugă netrebnică, ca un câine râios, ca o mâţă, miniştrii au fost alungaţi cu mătura, bătuţi, scuipaţi, daţi afară fără pic de reacţie din partea lor, acesta mi se pare un fenomen atât de grav, încât eu îl răsfrâng, îl reflectez asupra întregii civilizaţii europene.

Dar clar este că agonia Europei începe la Miinchen în 1938, când Anglia şi Franţa, Daladier şi Chamberlain s-au
dus si au stat frumos în fata lui Hitler si a lui Mussolini.
>>>
Mussolini a jucat rol de codoş, l-a jucat bine, era încă în formă, şi Hitler a făcut ce a vrut, iar ăia doi, grangurii Daladier şi Chamberlain, l-au lăsat să facă ce vrea. Acela a fost momentul, fără nici un fel de îndoială, momentul clar al începutului agoniei Europei.

In Anglia lucrurile s-au petrecut niţel altfel. Când Chamberlain s-a înapoiat n-a fost aclamat chiar de toată lumea şi în Parlament Churchill i-a făcut aspre reproşuri. Dar în Franţa Daladier (eu eram la Paris) a fost primit ca un erou, cu un triumf nemaipomenit, aşa încât actul acesta de demisie, de

abdicare, de renunţare, de decadenţă totală, de înfrângere ruşinoasă a fost la Paris aclamat. Churchill a spus : „Aţi avut dezonoarea,

veţi avea parte şi de război“. A vorbit foarte bine, ceea ce nu l-a împiedicat (şi pe el) ca pe urmă să facă alte prostii, alte catastrofe. Dar cel puţin în momentul acela a reacţionat bine şi a văzut lucrurile exact.

Deci primul moment al agoniei Europei este Miinchen 1938. Pe urmă lucrurile s-au tinut lanţ: a izbucnit războiul, aşa cum prevăzuse Churchill. (Au mai fost două momente catastrofice: întâlnirile Stalin, Roosevelt şi Churchill la Ialta şi pe urmă întâlnirea Stalin, Truman şi Churchill laPotsdam.) Şi pe urmă lucrurile se ţin lanţ. S-a repetat fenomenul din 1918. Aliaţii au câştigat războiul, dar au pierdut pacea, au pierdut-o iremediabil.

Acuma despre Roosevelt aş dori eu să spun câteva cuvinte. In ultimul număr al Vieţii Româneşti, sau unul din ultimele, Noica a publicat un scurt articol[1] care a fost foarte discutat şi care şi mie mi s-a părut confuz. Şi în care în orice caz Noica face o greşeală evidentă. Vorbeşte dispreţuitor şi duşmănos chiar de Roosevelt şi îl numeşte „preşedintele paralitic". Noica s-a înşelat, e clar că s-a înşelat! Oricât de deştept ar fi şi oricât de mult l-am iubit şi eu şi-l iubim cu toţii, a comis o greşeală. Paralizia nu l-a împiedicat pe Roosevelt să fie un om politic însemnat. în 1932, când el a fost ales preşedinte al Statelor Unite şi a găsit Statele Unite într-o gravă criză economică şi morală, el a introdus New Deal-ul şi a desfiinţat prohibiţia, două fenomene majore, două lucruri excelente pe care le-a făcut, şi primii ani de prezidenţie l-au dovedit ca pe un om politic capabil, serios şi care a făcut lucruri bune. Şi era paralitic! (Făcuse poliomielită în tinereţe.) Deci paralizia nu l-a împiedicat pe Roosevelt să fie un om politic cu mari

1. „Scrisoare către un intelectual din Occident", Viaţa Românească, iulie 1987.

calităţi. Aşa că greşit Noica a vorbit despre acest „preşedinte paralitic" cu dispreţ şi osândindu-1. Altceva s-a întâmplat cu Roosevelt. Altceva a făcut, la Teheran şi la Ialta, să fie batjocorit de Stalin. Ramolismentul. Senilitatea. Scleroza. Roosevelt în acele momente era grav atins de scleroză şi de ramolisment. Deci nu vechea paralizie l-a împiedicat pe el să vadă lucrurile bune, ci l-au împiedicat să vadă lucrurile scleroza, ramolismentul. S-a comportat faţă de Stalin - şi la Teheran, şi la Ialta — ca un ramolit cu desăvârşire. Uluitor! La asta ar fi trebuit să se refere Noica, nu la paralizie. Dar, în orice caz, istoria, fatalitatea sau Dumnezeu, dacă vreţi să admiteţi punctul meu de vedere, Dumnezeu a făcut, fatalitatea a făcut ca, în momentul în care s-a pus problema unui echilibru între Uniunea Sovietică şi Occident, Roosevelt să fie complet ramolit şi subjugat, fascinat, hipnotizat de Stalin. Şi fireşte că asta a dus la o puternică agravare a situaţiei în Europa.

Deci, după ce Occidentul a pierdut pacea şi e clar că şi ruşii au câştigat războiul numai datorită Occidentului - dacă n-ar fi fost Occidentul erau înfrânţi total —, iarăşi a urmat o politică catastrofică, agonică. Nu numai că Occidentul nu a rezistat Rusiei asa cum ar fi vrut Churchill când a tinut

adică Europa şi America, au făcut jocul Rusiei pas cu pas şi i-au susţinut pe ruşi, pe sovietici. Ori de câte ori s-a ivit ocazia, Occidentul a pierdut partida, a lăsat pe cei care îndrăzneau să reziste, i-a abandonat, i-a părăsit cu desăvârşire si i-a lăsat la discreţia ruşilor. în 1953, când muncitorii din Berlinul răsăritean s-au răsculat - şi-a fost un moment grav pentru ruşi, mai ales că era şi momentul morţii lui Stalin... - Occidentul s-a făcut că n-aude, n-a vede, n-a greul pământului, nu i-a păsat, i-a lăsat pe muncitori să fie măcelăriţi. Mai

mult decât atât, în 1954 s-au dus la Geneva - s-a dus imbecilul de Eden[1], că altfel nu pot să-i spun, că era un om elegant şi bine-crescut şi cu multe calităţi omeneşti, împreună cu alţi imbecili —, s-au dus la Geneva şi-au început să-i facă zâmbre lui Hruşciov şi lui Bulganin[1 2]şi să se comporte într-un mod de o naivitate, chiar aşa, de o copilărie... Asta l-a făcut pe Gafencu - care se afla atunci la Paris şi care a văzut fotografierea ruşilor, adică a lui Hruşciov şi Bulganin cu europenii şi americanii, ieşind dintr-un palat sau dintr-un hotel de la Geneva, zâmbindu-şi mieros unii altora — să scrie un articol fulminant intitulat Zâmbetul trădării (Le sourire de la trahison), care a avut drept urmare expulzarea lui Gafencu[3] din Franţa. L-au expulzat pe Gafencu, băgaţi de seamă, pentru că a spus adevărul, imbecilii ăia. Ei au fost imbecilii! Ei au fost trădătorii! Ei şi-au trădat propria lor ţară şi cauza europeană şi l-au scos din ţară pe bietul Gafencu, care ca un român deştept ce se afla, lucid şi cu mintea întreagă, a văzut ce înseamnă acel imbecil surâs, mulţumit de sine, surâsul trădării. Si-ntr-adevăr, istoria imediat a început să îi dea dreptate lui Gafencu sută-n sută şi mie-n sută.

A fost momentul ăsta teribil, al morţii lui Stalin si al venirii la putere a lui Hruşciov. Hruşciov s-a comportat (pe moment, cel puţin) ca unul care a vrut să dea cărţile pe faţă şi care a

1. Sir Antony Eden (1897-1977). Om politic englez. Conservator. Ministru de Externe. Premier, după Winston Churchill. A demisionat în 1957 ca urmare a eşecului intervenţiei militare anglo-
-franceze în soluţionarea crizei din Suez.
>
2. Nikolai Bulganin (1895-1975). Premier al Uniunii Sovietice.
3. Grigore Gafencu (1892-1957). Om politic român cu studii la Geneva şi Paris. Ministru de Externe şi ministru plenipotenţiar la Moscova.

vorbit despre Stalin în mod cu totul curajos. Discursul acela la Congresul al XX-lea al Partidului Comunist şi atitudinea lui Hruşciov, la început, i-au făcut pe foarte mulţi să spere că lucrurile vor lua într-adevăr o întorsătură categorică. Bătrânul Kerenski, care mai trăia în Statele Unite, a venit în 1954 în Germania, la Stuttgart, cu gândul că mâine, poimâine intră în Rusia. Ei, ţine-te bucurie! A fost de scurtă durată, de foarte scurtă durată, Hruşciov, după un discurs fulminant şi foarte frumos, foarte frumos si onorabil si demn, si care îi asigură totuşi un loc în istorie, a fost o nădejde risipită, spulberată, dar a fost o nădejde.

După aceea ce s-a întâmplat ? Ungurii s-au răsculat şi-a fost într-adevăr anul 1956 un moment crucial, în care, eu sunt convins, istoria încă putea fx schimbată, exista posibilitatea în 1956, dacă se aflau în Europa şi în America

oameni într-adevăr oameni şi oameni politici cu capul drept şi cu mintea sănătoasă şi cu puţină inteligenţă, nu foarte multă, dar cu puţină inteligenţă, puţină... şi puţină energie, şi puţină iniţiativă şi care să fi văzut, puteau să mai schimbe istoria, dar au pierdut şi această ultimă ocazie. Şi vom vedea că vor pierde şi alte ocazii! Dar asta a fost principala, cred! Ce se întâmpla în 1956? Uniunea Sovietică era cutremurată de dezvăluirea ororilor staliniste. S-au răsculat ungurii şi-a fost o răscoală teribilă. Mai mult decât atât: englezii, francezii şi Israelul s-au aliat ca să-i dea la cap lui Nasser[1]. Ei au vrut război. Trupele israeliene au trecut prin Sinai; erau aproape de graniţa egipteană, aviaţia engleză era gata să bombardeze Egiptul. Şi atunci au intervenit doi gropari, doi nenorociţi,

1. Gamal Abdel Nasser (1918-1970). Preşedinte al Egiptului din 1956 până în 1970.

doi asasini ai culturii, ai civilizaţiei occidentale şi-ai Europei. Generalul Eisenhower şi dl Anthony Eden, care era prim- -ministru în Anglia (n-ar mai fi fost să fie!). Ce-a făcut dl Eden (primul deştept): în loc să bombardeze Egiptul, adică nu toată ţara, ci punctele principale militare ale Egiptului şi să-l răstoarne în 24 de ore pe Nasser, s-a apucat să arunce din avion manifeste care chemau poporul egiptean să se răscoale împotriva lui Nasser. Ei, dacă vă puteţi închipui, oameni buni, că imbecilitatea omenească poate să meargă atât de departe, iată că poate să meargă! Vorba lui Adenauer: „Păcat că Dumnezeu, care a pus o limită inteligenţei omeneşti, n-a pus o limită şi prostiei omeneşti[11]. N-a avut limită prostia domnului Eden, deşi era un om elegant, era un om cult, un om distins, tot ce vrei, dar imbecil. Aruncă manifeste în loc să termine în 24 de ore; trupele israeliene erau gata să intre în Egipt, francezii erau cu flota la Alexandria şi dumnealui trimite manifeste! I-a dat timp ăluilalt deştept, ăluilalt criminal, ăluilalt imbecil, mai imbecil, mai criminal (dacă e posibil, dar uite că era posibil). Intervine ramolitul ăla de general, nenorocitul ăla de Eisenhower, care se supără foc şi pară că n-a fost înştiinţat şi că au îndrăznit Franţa, Anglia şi Israelul să pornească împotriva lui Nasser. L-au salvat pe Nasser, care era aliatul principal în Orient al ruşilor. Iar la Budapesta, acelaşi Eisenhower, împreună cu ministrul său de Externe, John Foster Dulles, care se lăuda pretutindeni că el va desfiinţa comunismul - un alt imbecil, alt nătâng, alt nerod, alt netot -, a stat cu braţele încrucişate si i-a lăsat pe ruşi să intre frumuşel în Ungaria, să măcelărească pe unguri, să intre cu tancurile la Budapesta şi să-i lichideze. (Domnul Hruşciov fiind secretar general al partidului.) Asta era Hruşciov! Ăsta e Hruşciov, în care ne-am pus nădejdea, care era o speranţă, care a vorbit

atât de frumos despre ororile staliniste; când a fost la o adică, a fost şi el tot un stalinist şi-a trimis tancurile în Ungaria, şi a desfiinţat Ungaria şi i-a măcelărit pe unguri.

Şi-atunci au mai făcut un lucru care mie mi se pare colosal de grav. Acuma, eu sunt pentru înfrăţirea între popoare şi nu înţeleg ca vreunul dintre popoare să dispreţuiască, să urască sau să vorbească de rău alte popoare. Dar totuşi trebuie să recunosc, si suntem cu totii datori să recunoaştem, dacă trebuie să fim câtuşi de puţin cinstiţi, ce-au făcut ungurii

în 1956 merită veneraţia noastră. Şi în special s-a ridicat un om atunci în Ungaria, care este singurul comunist în faţa căruia mă plec, îi sărut mâna şi îi fac reverenţe până la pământ. Mă înclin în faţa lui. îl consider ca pe un martir şi ca pe un sfânt. Pe Imre Nagy[1]. Imre Nagy n-a fost un simplu om politic care a schimbat căruţa si care a făcut altceva decât ceea ce fusese
î >
până atunci. Nu! în zece zile ale revoluţiei ungare, Imre Nagy a trecut printr-o transformare sufletească totală. El este omul care a avut curajul să spună la radio: „Am greşit, v-am mintit!“. Asa a vorbit. El, în zece zile, el care fusese un stalinist
5 î
oarecare, un popândău din ăsta, el deodată s-a schimbat şi-a vorbit ca un sfânt, ca un inspirat, ca un înduhovnicit. Şi ruşii l-au chemat si l-au mintit, l-au atras deci într-o cursă. El s-a

1. Imre Nagy (1896-1958). Comunist maghiar. Prim-ministru. Promovează măsuri reformiste. Exclus din partid în 1955. în timpul demonstraţiilor de la Budapesta din 1956 a fost desemnat din nou prim-ministru. A abolit sistemul monopartit şi a retras Ungaria din Pactul de la Varşovia, declarând neutralitatea ţării sale. După invazia sovietică, deportat şi ţinut prizonier în România. Executat la vârsta de 62 de ani. Pentru detalii: Imre Nagy, însemnări de la Snagov. Corespondenţă, rapoarte, convorbiri, Editura Polirom, Iaşi, 2006.

refugiat în Ambasada iugoslavă care l-a predat ruşilor (alţi trădători, iugoslavii!) şi ruşii ni l-au dat nouă. Şi aici, pe teritoriul românesc, unde a fost mereu un pământ de azil pentru persecutaţi şi ţara ospitalităţii, noi am admis să fie omorât (nu ştiu dacă l-au omorât aici sau altundeva), dar l-am dat şi ne-am pângărit şi ne-am murdărit şi noi mâinile cu sângele acestui sfânt şi martir.

Deci a fost lichidată şi revoluţia ungară, şi acesta a fost încă un moment important al agoniei Europei. Poate cel mai important. De-o importanţă majoră, fiindcă aşa se legaseră lucrurile de bine încât foarte, foarte uşor NATO ar fi putut interveni şi le-ar fi putut spune ruşilor: „Dacă voi intraţi cu tancurile în Ungaria, şi noi intrăm din Austria în Ungaria". Nu ar fi îndrăznit Hruşciov să intre, că şi Hruşciov era nesigur pe situaţie. Se produseseră şi mişcări în Polonia, iar Nasser - dacă Eden, în loc să arunce nişte hârtiuţe nenorocite deasupra Egiptului, s-ar fi apucat să arunce câteva bombe -, Nasser era lichidat în câteva ceasuri. Era şi Guy Mollet[1] în Franţa, un om şi acesta inteligent, dar s-a arătat slab. Singurii care s-au arătat ceva mai energici au fost israelienii cu Ben Gurion[1 2], care au intrat cu armatele, dar nu au putut face nimic, s-au dat înapoi, s-au retras. Eden a demisionat. Să-i fie de bine! Dar mai bine nu demisiona, mai bine facea treabă. Asta a fost în ’56.

Pe urmă agonia Europei mai cunoaşte şi alte date importante. Este momentul foarte important din 1968 al

1. Guy Mollet (1905-1975). Socialist francez. Prim-ministru în perioada 1956-1957.
2. David Ben Gurion (1886-1973). Om de stat şi politician socialist israelian. A fost unul dintre fondatorii statului Israel, cel dintâi prim-ministru al ţării.

S-a retras din viaţa politică în 1970, dar personalitatea sa a devenit un simbol naţional.

Primejdia mărturisirii

179

Cehoslovaciei, când se repetă figura din Ungaria. încearcă cehii să facă o treabă oarecare, aşa-zisul socialism cu figură umană. Ruşii îi arestează pe membrii guvernului cehoslovac ca pe nişte slugi, îi aduc în avion la Moscova ca pe nişte slugi, ca pe nişte trepăduşi. I-au pus în avion să stea culcaţi, aşa, cu burta pe podea, mai rău ca în închisori, şi-au bătut joc de ei, şi iarăşi, şi Anglia, şi Franţa, şi America n-aude, n-a vede, n-a greul pământului. Singurul care a îndrăznit să spună un cuvânt a fost Ceauşescu. în 1968, în ziua de 21 august, acesta a fost un moment al conştiinţei europene. A ieşit în balcon şi a spus lucrurilor categoric pe faţă. Lucrul acesta l-a făcut, nu putem să contestăm. L-a făcut. Tot aşa, fără nici un efect. Pe urmă a lăsat-o şi el mai moale. Mult mai moale. Da, a avut sclipiri, a avut un moment.

Ceea ce este foarte curios este reacţia aceasta a poporului român, care se observă la toate regimurile. în 1938, când Hitler a devenit stăpânul Cehoslovaciei, ne-a îmbiat pe noi cu o porţiune din pământul Cehoslovaciei şi Carol al II-lea l-a refuzat. în 1939, când Germania a ocupat Polonia, iar aşa, ne-a oferit nouă o bucată din Polonia. Şi România, era pe atunci la putere tot Carol al II-lea, a refuzat. în 1968, când ruşii cu celelalte ţări satelite au ocupat Cehoslovacia, singura ţară care nu şi-a trimis trupele a fost România. Aici e o constantă istorică, aceea ce ne arată că fie e Ceauşescu la putere, fie e Carol al II-lea, românilor nu le place să ocupe ce nu-i al lor. Şi nu se bagă să cucerească teritorii care ştiu că nu sunt teritoriul lor. Se luptă pentru teritorii pe care le consideră ca făcând parte din România, dar nu vor, nu se lasă îmbiaţi, nu primesc oferte cu elemente străine. Asta-i un lucru foarte important şi un mare merit pentru poporul român. L-am menţionat în treacăt.

j

180

TV. Steinhardt — Ioan Pintea

Dar să reluăm agonia Europei. Deci un alt moment important, după Budapesta 1956, moment catastrofic şi care era un moment ideal, a fost momentul din ’68, când iarăşi s-ar fi

5

putut face ceva, dar Nixon n-a fost mai bun decât Eisenhower. Tot acelaşi lucru a făcut. Au vorbit, au clănţănit, au dat din gură, că hâr, că mâr, ca vai de lume. Cehii s-au dovedit mult mai puţin aprigi decât ungurii. Ungurii au pus mâna pe arme. Ungurii s-au luptat, s-au luptat aşa cum se luptaseră şi în anul 1848 cu austriecii, sub Kossuth. Iar s-au bătut. Ce-i al lor e al lor! Sunt mândri, sunt arţăgoşi, sunt sângeroşi, sunt asupritori, dar, dar... uite că au pus mâna pe arme - şi în 1848, şi în 1956. Nu s-au dat bătuţi cu una, cu două. Cehii, săracii, n-au făcut nimica. Au avut şi ei un erou : pe Jan Palach[1], care şi-a dat foc, săracul. Un martir. Dar poporul cehoslovac nici nu putea face mare lucru, şi poate chiar a fost o înţelepciune din partea lor că nu au făcut nimica. Deşi istoria are nevoie, cred eu, nu numai de înţelepciune, ci şi de nebunie sfântă, de vitejie.

Eu am scris un articol intitulat „Inteligenţă lucidă şi nebunie sfântă“[1 2]. E vorba de situaţia României în 1917, când germanii ocupaseră România şi când guvernul Brătianu, Take Ionescu cu regele Ferdinand şi cu regina Maria

erau la Iaşi, şi când, în martie 1918, din cauza defecţiunii rusesti, România a trebuit să ceară pace separată (s-a format guvernul Marghiloman la Bucureşti) şi guvernul Marghiloman a încheiat pace cu Germania. Şi acuma are loc un fenomen foarte serios. Marghiloman a

1. Jan Palach (1948-1969). Student ceh. Protestatar antisovietic.
2. E o continuare a textului despre eroism la români, publicat în revista Vatra, nr. 6/85. Introdus în volumul postum Monologul polifonic, ed. cit., pp. 65-68.

păţit-o rău, deşi a fost numit în mod legal de regele Ferdinand ca prim-ministru, a fost numit în parlament, a avut toată legea de partea lui. Dar pe urmă întregul lui guvern şi toate actele guvernului au fost anulate şi el a fost considerat ca un fel de trădător. Şi n-a mai ajuns ministru sau n-a mai putut să se ocupe de politică. Asta a fost o greşeală şi o nedreptate, fiindcă Marghiloman era un om cinstit şi a fost numit în mod legal. Când comparăm însă cu ceea ce se întâmpla la Iaşi, cu rezistenţa regelui Ferdinand şi a reginei Maria, a lui Take Ionescu, a lui Brătianu, vedem, zic eu, o mare diferenţă morală între Marghiloman si cei de la Iaşi. La Bucureşti a fost un mănunchi de oameni deştepţi, lucizi, ca să zicem aşa, care au spus : să ne înţelegem cu cel mai tare, dar adevăraţii eroi, cu nebunie sfântă, au fost cei de la Iaşi. Şi nu pot fi comparaţi. Marghiloman a fost un om inteligent, un om cult, un om elegant, un bun politician, un om cinstit, n-a fost trădător, dar nu se compară nici cu Take Ionescu, nici cu Brătianu, nici cu generalii români şi nici cu guvernul de la Iaşi. Acolo a fost flacăra nebuniei sfinte şi aici a fost o biată diplomaţie care n-a dat nici un rezultat: că nemţii au impus o pace catastrofică şi că deşteptăciunea lui Marghiloman n-a făcut nici doi bani şi nici cât o ceapă degerată. Nici cât o ceapă degerată! Cât era el de elegant şi îşi făcea toate cămăşile la Londra şi le spăla, şi le călca tot acolo...

Ei, să revenim la Europa, vorba lui Farfuridi. Ce vedem ? Vedem mult mai rău decât ce-a văzut bietul Farfuridi. Vedem că de la Cehoslovacia încolo, încoace mai bine zis, politica de abandonare, de cedare, continuă. Ăsta este fenomenul pe care eu l-am numit: angelism. Adică, de partea cealaltă stau oameni care nu şovăie să recurgă la arme, la teroare, la spionaj, la tot ceea ce poate oferi lupta. Iar dincoace, deodată oamenii

devin angelici. N-avem voie să minţim, n-avem voie să nu spunem tot adevărul pe faţă. Actele secrete ale statului pot fi publicate şi trebuie să fie publicate. Dacă unul dintre oamenii noştri politici săvârşeşte cea mai mică greşeală, imediat e dat în vileag, condamnat, executat, obligat să demisioneze. Iar dincolo, dincolo ăia lucrează în mod liber. Fac ce vor. Una spun, alta fac şi-şi bat joc de Occident cum vor. Iar Occidentul - din ce în ce mai agonic, într-o comă din ce în ce mai adâncă.

Ce vedem acum cu fenomenul Gorbaciov ? Gorbaciov a propus nişte reforme interne ale regimului comunist, care, aşa cum a spus-o şi el, în mod cinstit, sunt menite să întărească regimul socialist, în interiorul ţării lui. Nu este prost, şi-a dat seama că dogmele economiei marxiste, dacă sunt aplicate aşa cum le-a făcut Marx, duc la ruină, la sărăcie, la corupţie şi la faliment. Şi-a propus unele măsuri prudente de revenire la un sistem

economic mai inteligent, mai practic şi care să permită îmbunătăţirea situaţiei economice a tării lui. Foarte frumos!
•> •) >
Dar de ce s-o fi bucurând Occidentul atât de mult, asta nu înţeleg! El vrea să întărească sistemul socialist. Foarte bine, e dreptul lui! Dar de ce se gudură pe lângă el şi se bucură şi intră în extaz toată Europa şi toată America în frunte cu domnul Reagan, care nu e un om prost, cel puţin aşa am crezut, dar încep să cred că m-am înşelat, iar doamna Thatcher, primul-ministru englez, care hotărât este o femeie inteligentă şi energică, şi a dat dovadă de foarte multă capacitate, şi ea s-a lăsat vrăjită şi fermecată de domnul Gorbaciov ? Şi nu mai jură decât pe domnul Gorbaciov. De ce această încântare nemaipomenită? Domnul Gorbaciov a ieşit din Afganistan ? Nu! A încetat să alimenteze Cuba şi Nicaragua, care sunt sateliţii lui ? Nu. Nu face decât să propună unele

reforme economice menite să salveze într-o oarecare măsură - dacă s-o putea, dacă s-o putea - economia sovietică, fiindcă nu trebuie să uităm că aceste reforme ponderate şi prudente ale lui Gorbaciov întâmpină o mare rezistenţă în Uniunea
Sovietică. Gorbaciov nu este asa cum se crede, sau cum cred
■>
unii, stăpânul absolut al Uniunii Sovietice. Deocamdată, cel puţin. Am văzut că mai are ca rivali ai lui sau în orice caz ca limite pentru reformele lui pe bătrânul Andrei Gromîko, care e şeful statului. E adevărat că este o poziţie onorifică, dar văd că deocamdată se tine si el tare. Si mai are în interiorul
) î î
partidului o rezistenţă foarte puternică. Foarte puternică. Birocraţia sovietică, noua burghezie sovietică, cadrele de nădejde ale partidului, toată birocraţia, adică aristocraţia comunistă conducătoare, „pătura şegalevistă“ cum îi zicea Dostoievski, este împotriva lui Gorbaciov, care, probabil, chiar dacă ar avea intenţii mai puternice şi mai bătăioase, trebuie să fie foarte prudent, n-are încotro. Deci, deocamdată, Gorbaciov nu este stăpânul lumii, nu pare a fi stăpânul sovieticilor. S-ar putea să devină, după moartea lui Gromîko şi a altora, s-ar putea cu încetul să dobândească mai multe puteri. Dar aici e o dublă problemă: ce poate Gorbaciov şi ce vrea Gorbaciov ? Părerea mea e că deocamdată, cel puţin, nu poate foarte mult. Nu poate. Decât puţin. Dovadă e Afganistanul că nu poate face nimic. Şi dovadă e că omul a spus : „Reformele acestea au drept scop îmbunătăţirea şi întărirea socialismului[11]. Şi acum foarte recent, acum câteva zile sau, dacă nu, acum câteva ceasuri, ieri mi se pare, am auzit la radio că guvernul cehoslovac (reprezentantul oficial şi autorizat al guvernului cehoslovac) a spus : „Cine vrea să compare reformele economice pe care le facem noi acuma cu situaţia din 1968 se înşală amarnic. E cu totul altă situaţie. Acestea sunt nişte reforme
î >

pe care le facem noi pentru că socotim că funcţionează mai bine regimul economic cu unele reforme. Dar nu e vorba de liberalismul din 1968, de socialismul cu faţă umană, de tot ceea ce se credea în 1968“.

Au mai fost..., dar memoria m-a trădat, nişte momente ale agoniei

Europei pe care eu am uitat să le menţionez şi pe care e bine să le menţionăm. Să mă iertati. Uite, revenim si com- pletăm. A mai fost în Ungaria momentul Rajk[1]. Rajk ăsta era secretar general, ba nu, ministru de Interne, cred, în Ungaria şi a fost arestat, judecat şi spânzurat, fără ca Europa să mişte un deget, pentru crima că s-a dus în vizită la Tito (el încă nu rupsese legăturile cu Rusia Sovietică). Deci era un stat prieten, aliat şi vecin cu Ungaria. De ce să nu se ducă şeful guvernului ungar în vizită la un alt prieten socialist ca şi el, un vecin, în vizită, ce, este trădare ? Ei, a ieşit că Tito a fost trădător, deci cei care au fost în vizită la el au fost si ei, si rusii l-au acuzat si

y y y y

l-au batjocorit pe Rajk că trădează, că vorbeşte minciuni, că e un agent. Dar pe urmă, când a apărut Soljeniţîn, s-au cunoscut cărţile Nadejdei Mandelstam...

I.P.: Când aţi vorbit despre Stalin, mi-am adus aminte o replică a domnului Alexandru Paleologu. E dintr-un interviu. El spune că deşi Stalin i-a ucis pe Osip Mandelstam şi pe Isaac Babei, n-a putut ucide cărţile, opera lor. Cărţile lor există şi au darul, rarisim şi preţios, de altfel, de a fi mărturii limpezi şi curajoase despre un timp aspru, tragic şi cutremurător.

N.S. : Da, opera lor a pătruns în Occident şi i-a mai trezit. I-a mai trezit, însă eu văd că si astăzi încă nu sunt treziti. Uite, se

1. Lâszlo Rajk (sas la origini, Reich) (1909-1949). Fiu de ţăran, ilegalist, închis în timpul lui Horthy. Acuzat de „titoism" şi executat, asemenea lui Slânsky la Praga şi Pătrăşcanu la Bucureşti.

lasă manevraţi de ruşi, de Gorbaciov care, cum v-am spus la început, una spune, alta face. Sau, mai bine zis, puţinul pe care-l face îl face pe plan intern, în interesul economiei sovietice. E dreptul lui, nu zic ba. Şi nu trebuie să ne supere lucrul ăsta, dar nu văd de ce ne-am bucura şi am intra într-o stare de extaz, de euforie şi de orbire şi mai accentuată. Suntem orbi. Acum suntem şi mai orbi. Ne joacă şi ne încântă omul ăsta, pare-se că-i un diplomat abil. Pe madam Thatcher văd că a cucerit-o. Gata. A făcut-o praf...

I.P.: Ce rol joacă, părinte Nicolae, în tot acest scenariu politic, pe care dumneavoastră îl faceţi foarte coerent, vecinii noştri polonezi ?

N.S. : Uite, polonezii au încercat şi ei de câteva ori să spună nu! A fost un moment foarte important în Polonia în 1970, când printr-o mişcare naţională, care n-a luat caracter de revoluţie, dar care totuşi a luat un caracter de protest unanim al naţiunii, a fost adus la putere Gomulka; care fusese în închisoare ca şi arhiepiscopul, cardinalul Wyszyriski, cu care pare-se că a fost chiar împreună în închisoare. Gomulka a fost o mare speranţă şi a fost adus la putere în urma unui fel de plebiscit al naţiunii polone; pentru că ruşii nu au putut controla, au simţit că pierd partida şi l-au adus pe Gomulka la putere, şi Gomulka a venit cu mari promisiuni, cu mari speranţe şi pe urmă s-a purtat atât de prost, atât de prost încât au trebuit să se răscoale împotriva lui.

L-au adus la putere pe deşteptul de Gierek[1], un pungaş, şi pe urmă l-au adus pe domnul Jaruzelski, care e un fel de

1. Edward Gierek (1913-2001). Membru al Comitetului Central a Partidului Comunist Polonez din 1954. Prim-secretar al PC Polonez. în urma grevelor de la şantierele navale din Gdansk, în 1980, a fost destituit din funcţie.

Marghiloman. Da. El vine cu următorul raţionament: e mai bine să fie un guvern autoritar polonez, care face politica ruşilor, decât să ne ocupe ruşii. Eu zic altminteri: că e mult mai bine să-l lăsăm pe străin să ne ocupe.

Rajk, de exemplu, a fost omorât pe baza unui proces montat. O scenografie din asta. A mai fost în Cehoslovacia momentul Slânsky[1]. Pentru momentul Slânsky există un document foarte interesant. E cartea lui London, Alfred London, care a fost ministru în timpul lui Slânsky. Şi a fost arestat odată cu Slânsky şi cu toată echipa, în 1952. Aceştia erau comuniştii din Cehoslovacia, oamenii ruşilor. Dar erau si

trupe ruseşti în Cehoslovacia. Şi, din ordinul ruşilor, preşedintele statului, Gottwald, i-a arestat cu securitatea sovietică. Cred că pe atunci se chema NKVD. I-au arestat pe Slânsky şi pe miniştrii lui şi pe urmă au fost toţi condamnaţi după ce au fost chinuiţi groaznic într-un proces montat, şi spânzuraţi. London însă era cumnat cu un foarte influent deputat comunist francez. Şi şeful Partidului Comunist Francez, Thorez, era în relaţii foarte bune cu Stalin. Stalin avea foarte mare nevoie de Thorez şi îl şi aprecia. Şi deputatul acesta comunist francez a intervenit pentru London. Un act de mare curaj! Că nu-i voie la comunişti să intervii! Şi-a intervenit Thorez personal pe lângă Stalin şi London a fost condamnat la închisoare pe viaţă şi pe urmă graţiat în 1968 şi a plecat în Franţa. (Nu ştiu cum era cumnat cu deputatul ăla francez, dacă nevasta lui Londonera sora deputatului francez sau sora lui London era măritată cu el. Nu ştiu, dar era cumnatul lui.) L-au scos, l-au dus în Franţa si acolo London a scris o carte care se numeşte

1. Rudolf Slânsky (1901-1952). Secretar general a PC Cehoslovac, condamnat la moarte şi executat de propriii lui tovarăşi.

Mărturisirea sau Recunoaşterea. Aici a povestit totul pe faţă. Când am fost la Paris în 1979-1980 am văzut filmul, făcut de Yves Montand şi nevasta lui, după cartea lui London. Un film cu-tre-mu-ră-tor! Şi de un curaj nemaipomenit şi de o sinceritate absolută, în care lucrurile au fost arătate pe şleau. Şi scenele de tortură, de bătaie n-au fost ocolite, n-au fost obturate. Le-au dat aşa cum au fost, pe faţă. Şi-au făcut din fdmul acela un lucru extraordinar. Au jucat Yves Montand şi nevasta sa, Simone Signoret. Şi au fost amândoi comunişti, şi Yves Montand, şi nevasta sa, dar i-a vindecat Dumnezeu, le-a deschis ochii şi au jucat în filmul ăsta magistral. Deci am uitat să menţionăm momentul Slânsky.

Dar până ce n-a venit Soljeniţîn cu ceilalţi contestatari ruşi în Occident să le mai spună occidentalilor câteva adevăruri, nici nu credeau. Primul a venit Kravcenko, era un funcţionar dintr-un minister, nu era o mare personalitate literară sau o mare personalitate, a scris o carte intitulată Am ales libertatea. Marghiloman ar fi trebuit să facă la fel. Ocupaţi-ne! Ne-aţi învins din punct de vedere militar, poftiţi, dirijaţi dumneavoastră. De ce să-mi asum eu grija de-a executa pentru ocupant, pentru străin, pentru inamic ? Să-i dau materiale, să-i dau hrană, să-l cartiruiesc, să asupresc poporul ca să-i asigur lui linişte şi pace. Să-şi bată el capul cu toate greutăţile, să le înfrunte el, să cadă asupra lui grija de a hrăni populaţia, să se poarte el sălbatic cu duşmanul acesta, să fie mai mult dispreţuit, mai mult urât de populaţie. Şi

populaţia, poporul să fie îndemnat să se revolte împotriva ocupantului. De ce să-i fac eu jocul ocupantului ? De ce să vin eu, Jaruzelski, să persecut poporul, pentru ca să nu vină ruşii ? Las' să vină ruşii, dacă le dă mâna, să vină dacă le convine să apară în toată lumina adevărului. Nu le convine. Le place să

scoată castanele din foc cu mâna altuia, cu mâna lui Jaruzelski, adică îi foloseşte chiar pe polonezi ca polonezii să-i asuprească pe polonezi. Asta-i perfidia, jocul, oroarea, asta-i oroarea jocului. A fost într-o oarecare măsură jocul lui Marghiloman. Greşit, profund greşit!

Dar lucrurile nu luaseră încă un caracter catastrofic pe vremea aceea. Erau încă în cadrul culturii si civilizaţiei euro-

pene. Dar acum, în cazul ăsta, se vede clar că Jaruzelski, ca şi ceilalţi din alte ţări satelite, asta fac, exercită asuprirea în numele ruşilor. Şi ruşii deoparte, sub perdea, sub paravan, n-au mâncat usturoi, gura nu le pute! N-aude, n-a vede! Şi se găseşte câte un domn Jaruzelski şi alţii care fac politica ruşilor. Ruşii stau deoparte foarte cuminţi şi ăla îi asupreşte zicând: „Mai bine e să vă asupresc eu, polonez, decât să vă asuprească ruşii". Nu! Nu! Nu! Si iar nu! Dacă vor rusii să-si facă interesele, să vină să şi le facă, să se demaşte, să arate cine sunt, să se dea în vileag, nu să-i acopăr eu, să le fac eu un paravan. Ei stau dincolo de paravan şi mănâncă liniştiţi castane şi eu să scot castanele din foc pentru ei! Cea mai mare prostie-i asta! Raţionamentul acesta Jaruzelski-Marghiloman este o dobitocie pură şi o catastrofa politică.

Bine, în Polonia mai există şi problema catolică, acolo Biserica Catolică este foarte puternică, face şi ea ce poate, face destul de mult, a făcut mai ales foarte mult sub Wyszynski. Actualul cardinal e mai cuminte, mai potolit. Totuşi Biserica Catolică este foarte puternică în Polonia, şi guvernul polonez e obligat. De aici mai rezultă ceva, lucru pe care eu l-am constatat şi-n timpul când am fost închis. Metodele anchetei sunt mereu aceleaşi. Dar nu dau mereu acelaşi rezultat. Ratio- namentul: de ce să rezist ? că până la sfârşit tot o să fac cum vrea el şi tot el o să-şi impună punctul lui de vedere, este

greşit. Poţi rezista într-o anumită măsură, nu poţi schimba procesul şi sentinţa. Dar o poţi oarecum influenţa. Uite, eu am fost coleg de lot cu doctorul Sergiu Al-George, răposat, fie iertat. Un om de un curaj admirabil. O inteligenţă strălucită şi un curaj admirabil. O inteligenţă strălucită şi un curaj neînfricat. El n-a semnat în actele Securităţii nici o frază care să-l incrimineze pe el sau pe alţii. A rezistat la bătaie, a rezistat la tortură, a rezistat la presiuni şi a spus : „Nu iscălesc!". Şi n-a iscălit! Au fost două rezultate: în primul rând, în loc să ia o pedeapsă de 14 sau 16 ani, a luat o pedeapsă de numai 8 ani. Bine, n-a făcut nici această pedeapsă în întregime pentru că a intervenit graţierea generală din '64, dar nu se ştia, putea să nu intervină. Şi-atunci, în orice caz, i-a ameliorat situaţia, că
în loc să ia 14 sau 16 ani, a luat numai 8. Contează! Si în al
•>
doilea rând, şi mai ales, şi-a mântuit sufletul, şi-a asigurat un somn liniştit şi o conştiinţă împăcată şi limpede. Merge în faţa lui Hristos curat! N-a semnat

decât ce-a vrut, decât ce-a fost adevărat, decât ce-a vrut el să semneze. Deci, într-o oarecare măsură, poţi schimba lucrurile; sigur că a fost condamnat şi trebuia să fie condamnat şi nu putea să nu fie condamnat, dar si-a ameliorat situaţia si, în orice caz, si-a salvat sufletul. N-a iscălit decât ceea ce a vrut!

Tot aşa şi cu polonezii! Polonezii, prin atitudinea Bisericii Catolice şi prin atitudinea lor, nu s-au lăsat chiar batjocoriţi ca alte popoare. E adevărat însă, trebuie să recunoaştem, că şi poporul polonez este un popor foarte greu de guvernat. Au făcut destule necazuri şi austriecilor, şi ruşilor, au fost greu de ocupat; un popor instabil, fluşturatic, uşuratic, dar, dar... viteaz! Viteaz şi mândru. Şi uite că lucrul acesta are importanţă, că dintre toate popoarele din regiunea asta s-a dovedit un popor care a putut să impună, chiar şi ruşilor, un oarecare

respect, o oarecare rezervă, şi nu i-au batjocorit, ca nemţii. Mare lucru!

Şi ungurii! O să-mi spuneţi că revoluţia din 1956 a fost înecată în sânge şi Imre Nagy omorât şi toată revoluţia distrusă. Dar urmările ei se văd până şi astăzi, n-au mai îndrăznit ruşii cu oamenii ăştia care s-au răsculat si care au omorât atâtia ruşi -

[5] >) 5

n-au mai îndrăznit să-i trateze ca pe nişte netrebnici, ca pe nişte mişei, ei i-au tratat ca pe nişte adversari. Le-au dat pe Kâdâr - un ucigaş, fără îndoială, care l-a trădat pe Imre Nagy, dar care a guvernat altfel decât un satrap rus. A guvernat ca un guvernator ungur. Adică un om care s-a străduit să asigure poporului lui o bunăstare materială şi un regim, de bine, de rău, mai blând decât în alte ţări. Ceea ce însemnează că rezistenţa este mereu utilă şi că înfrângerea, chiar înfrângerea, asigură celui care a rezistat un alt regim decât ăluia care s-a aplecat în primul rând. Ala-i tratat ca un câine şi ca un slugoi, iar ăstalalt este tratat ca un adversar. I se impun condiţii grele, dar nu i se leagă ştreangul de gât. E tratat ca om şi i se permite ca totuşi să trăiască în condiţii cvasiomeneşti. Ungurii n-au fost trataţi, după 1956, ca nişte sclavi răsplătiţi, ci ca nişte adversari înfrânţi. E o mare diferenţă între a fi înfrânt şi sclav răstignit.

I.P. : Părinte Nicolae, să ne întoarcem puţin la Gorbaciov şi la Rusia lui... Premiul Nobel pentru literatură pe anul 1987 l-a primit Iosif Brodski[1]. Un poet. Un exilat. Am auzit că în Uniunea Sovietică, la Moscova, într-una din revistele literare importante s-a publicat o pagină întreagă din poezia proaspătului laureat. Ce credeţi ? Această pagină de poezie, semnată de un

1. Iosif Aleksandrovici Brodski (1940-1996). Poet, eseist şi dramaturg rus, laureat al Premiului Nobel pentru literatură (1987).

scriitor din exil, este un semn bun ? E o fereastră întredeschisă către valorile intelectuale din exil ? Cunoaşteţi fenomene similare şi în alte ţări ? Deocamdată însă, să discutăm despre Uniunea Sovietică şi publicarea paginii din Iosif Brodski.

N.S. : Uite, dragă Ioane, dumneata pleci de-acasă, cu soţia dumitale şi cu fetiţa, şi-ţi laşi casa singură. Eu intru în casa dumitale, forţez uşile, fur tot ceea ce se află în casă, absolut totul, nu las nici o ceapă, nu las nici un cartof în casă, covoare, mobile, tot ce ai dumneata în casă, tot, tot, tot. Când vii

acasă, găseşti casa pustie. Ei, şi pe urmă, ca să arăt că nu sunt un tâlhar si ultimul dintre oameni, a doua zi te invit si îti ofer
> j)
o cafea. Cam asta a făcut domnul Gorbaciov. A admis ca el, Brodski, care-i în America şi ia Premiul Nobel, să fie publicat cu câteva poezii. Intr-adevăr, e cu totul altă situaţie. Altă viată! Să tot trăieşti! Cum să nu trăieşti si cum să nu fii un
5 > 5 J
admirator profund şi sincer al unui asemenea om ? Publică-n ziare o poezie de un poet rus care a primit Premiul Nobel. Ei, nu-l mai exilezi, cum a făcut cu Pasternak, nu-l mai dai afară din ţară, cum a făcut cu Soljeniţîn... E adevărat, e un progres. Vorba lui Brătescu-Voineşti la sfârşitul lui Niculăiţă Minciună: „Nu-l mai răstigneşti, îl laşi să se sinucidă". Uite, aşa închei. Asta-i răspunsul meu! Citeşte tu, Ioane, încă o dată Niculăiţă Minciună si-o să vezi ce zice Brătescu-Voinesti
> î >
la sfârşit. Am făcut mari progrese, nu-i mai răstignim pe oamenii cumsecade, îi punem să se sinucidă. Le publicăm o poezie. Ah, ce frumos!...
I.P. : Aveţi dreptate. M-aţi convins. Sunt în ton cu dumneavoastră. Aşa e. Suntem democraţi. Suntem trup şi suflet pentru intelectualii din exil. Şi am scăpat...

N.S. : Am scăpat. Nici nu mai suntem tirani. Suntem nişte oameni adulaţi. Nişte admiratori ai culturii, nişte iubitori ai culturii. Uite poezia lui Brodski publicată! Praf în ochi! Astea sunt trucuri ieftine, ieftine, îti fur toate din casă, dar îti ofer o cafea. Păi de cafeaua mea ai nevoie dumneata sau ai nevoie să-ţi restitui toate mobilele dumitale ? Apropo de casă! E o frază superbă în Rozanov[1]. Zice Rozanov: Ce e revoluţia rusă ? Zice: închipuiţi-vă că a venit poporul rus sau o parte din poporul rus la un spectacol la teatru şi la sfârşitul spectacolului văd că pe scenă apare o piesă pe care nu vor s-o vadă. îi îngrozeşte ceea ce văd pe scenă şi spun: „Haidem acasă!“. Şi pleacă din sală, şi când se duc la garderobă să-şi ia paltoanele nu mai sunt paltoane, şi când ies în stradă să-şi ia săniile să meargă acasă nu mai sunt sănii, şi când se uită bine casele au dispărut.

Asta-mi este răspunsul. Dacă tu, Ioane, vrei să te mângâi cu poezia lui Brodski publicată într-un ziar, sau cu faptul că Gorbaciov l-a eliberat pe domnul Andrei Saharov, pe alţi câţiva oameni pe care i-a graţiat... Oamenii ăştia întâi că au fost profund nevinovaţi, cu totul nevinovaţi, absolut nevinovaţi. Absolut nevinovaţi şi au făcut câte 8, 10 sau 12 ani, sau 16 ani de muncă silnică; apoi, chiar şi Stalin la un moment dat cred că i-ar fi graţiat, cred că şi Stalin ar fi spus: destul! Chiar aşa, 16 ani ? Hai aşa, după 10-12 ani să le dăm drumul. Le-a dat drumul la câţiva, mai sunt încă cu miile. Spitalele de psihiatrie le-a desfiinţat ? Nu le-a desfiinţat! Ce-a desfiinţat ? Ce-a făcut ? A publicat o poezie, i-a dat drumul lui Saharov[1 2 *], care era un scandal strigător la cer şi un scandal

1. Vasili Rozanov (1856-1919). Gânditor şi filosof rus.
2. Andrei Saharov (1921-1989). Fizician rus, specializat în fizica nucleară, militant şi reformator pentru drepturile omului,

public mondial, că stătea acolo în oraşul ăla din Siberia unde era exilat, a mai scos câteva stafii, nişte stafii (toţi ăştia care au stat 10-15 ani în lagăr au ieşit nişte stafii, nişte nenorociţi). Eu l-am văzut la Paris pe Pliuci[1] ; arăta, săracul, ca vai de lume.

Singurul care a ieşit într-adevăr tare din spitalul de psihiatrie, şi l-am văzut şi eu, îi Brodski. Nu, pardon! Altul. Si l-am văzut la Paris. Cum îl cheamă? I-am uitat numele. Un munte de om care a fost 8 ani de zile sau 10 ani de zile (băiat tânăr fiind băgat) într-un institut de psihiatrie şi care a ieşit de acolo teafăr, nevătămat, deştept şi întreg. Era foarte deştept. I-am uitat numele. O să-mi aduc aminte. Povesteşte că el ajunsese să nu mai fie persecutat şi să nu i se facă injecţie în fiecare zi povestind gardienilor anecdote porcoase. Era un băiat tânăr si frumos, care avusese o mulţime de aventuri, îsi povestea aventurile, mai povestea şi din cap, mai scotea altele... Făcea un fel de rai pe pământ. Şi aşa a scăpat. Am uitat cum îl cheamă. O să-mi aduc aminte imediat numele lui. Ala a scăpat cu bine, ăilalţi, săracii, sunt nişte fantome.

Aşa încât eu cred că astea sunt manevre politice ca să-i prostească. Sunt inutile. Sunt absolut prostiţi şi nu poate să-i prostească mai rău. Ceea ce nu înţelegem, ceea ce este un mister cumplit pentru mine, dar acum văd că totuşi Gorbaciov nu e prost, totuşi nu e prost, e de ce ruşii au băgat atâtea miliarde în rachetele astea balistice si în armamentul ăsta
>
atomic. N-au nevoie de arme ! Europa este cucerită de ei. Au arestat şi trimis cu domiciliu forţat la Gorki până în 1986, când este eliberat de Gorbaciov. în 1975 primeşte Premiul Nobel pentru pace.

1. Leonid Pliuci, matematician ucrainean, militant anticomunist.

în America ceva mult mai puternic decât 1.500 de rachete balistice cu tir lung, mai mult decât 10.000 de rachete, mai mult decât 100.000 de rachete. Nici dacă fiecare metru pătrat în Uniunea Sovietică ar avea pe el o rachetă balistică de ultrasupramegatone de trinitrotoluen şi mai ştiu eu ce alte arme îngrozitoare, n-ar fi ceva mai puternic decât ceea ce au. Au Parlamentul american de partea lor. Congresul american face pentru ruşi mult mai mult decât un întreg arsenal de bombe atomice, supraatomice. Şi iată că a venit deşteptul ăsta de Gorbaciov, că văd că nu e prost totuşi, nu e prost deloc, a venit şi a spus: să renunţăm la armele astea, nu ne trebuie dacă avem Congresul american, nu ne mai trebuie altceva. Şi ruşii au fost destul de deştepţi ca să înţeleagă. Păi, sigur că da! Dacă dumneata ai venit şi mi-ai dat mie o hârtie care spune: ţi-o cedez pe Ioana-Alexandra, îţi cedez casa, îţi cedez toate lucrurile mele, lucrările, mobilele mele, cărţile mele, de ce să mai vin eu cu puşca la dumneata ?

Acum trebuie să precizăm într-un cuvânt toate chestiile de vocabular. Ce însemnează cuvântul negocieri ? Ruşii tot spun : negocieri, negocieri şi văd că i-au cucerit şi pe americani, şi pe occidentali, că toată ziua bună-ziua vorbesc de negocieri. Numai că aici e un cuvânt cu un înţeles dublu. Una se înţelege prin negocieri în Occident şi alta se înţelege prin negocieri în Uniunea Sovietică, la comunişti. în Occident negociere înseamnă tocmeală, adică ne aşezăm amândoi la o masă, dumneata spui: să-mi dai 100.000, şi începem să ne tocmim. Mai dă rumâne, mai lasă jupâne! Ne înţelegem la

30.000 sau la 50.000 de lei. Asta înseamnă în concepţia occidentalului negocieri. La ruşi şi la comunişti negocieri înseamnă cu totul altceva, înseamnă că, în loc să vin cu tancuri şi cu puşti
Primejdia mărturisirii
195
asupra dumitale ca să te ocup şi să-mi cedezi toată puterea, ne aşezăm la masă si dumneata, de bunăvoie si nesilit de nimeni, îmi dai tot.
/./?: Aveţi o definiţie pentru acest fel de „tocmeală“ ? Cum numiţi aceste negocieri, Părinte Nicolae ?
N.S. : Asta se numeşte dictatură, dictat, cum vrei să-i spui, tiranie, şantaj, dar la ei se cheamă negocieri. Dovadă că nu sunt eu aiurea si că nu vorbesc într-o doară e ceea ce s-a întâmplat în Vietnam, când a venit alt deştept pe care tot Occidentul îl admiră şi-l consideră ca pe un om mare (şi mai tâmpit decât el chiar că n-a fost nimenea, deşi Eisenhower merită fără îndoială premiul I). Dar mai este unul, care şi ăla merită premiul I. Se numeşte domnul Henry Kissinger. Kissinger ăsta a venit şi a făcut în Vietnam negocieri (ăsta-i omul cu negocierile). O catastrofa a istoriei, un blestem pe capul oamenilor, o năpastă, o urgie, o ciumă, o lepră, un cancer, o sida. Nimic nu sunt toate bolile astea comparativ cu Kissinger. Asta face cât trei vagoane de sida, cincizeci de vagoane de cancer şi butoaie de microbi de lepră, de holeră şi de ciumă. Butoaie! Şi-a spus: eu rezolv situaţia, vietnamizez războiul, adică noi ne retragem şi facem o pace între nord şi sud. Şi-a făcut o pace, a luat şi Premiul Nobel, nu-i fie de deochi. Şi a doua zi vietnamezii din nord au ocupat tot. Şi ce-au făcut americanii ? Au dat din gură. L-au primit pe ex-preşedintele Vietnamului si i-au dat o vilă în Honolulu. Ba chiar nici n-au vrut să-l primească la început. Omul lor. Nu, Kissinger ăsta e o dovadă totală a decadenţei şi-a imbecilităţii. Englezii au o vorbă foarte justă, şi-o s-o repet: doomsday este Judecata de Apoi. Sunt pierduţi, sunt osândiţi, gata, au murit. Degeaba,
196
N. Steinhardt — loan Pintea
nu mai au nevoie să se înarmeze, nu mai au nevoie de rachete balistice. Aici e genialitatea lui Gorbaciov: va rămâne în istorie,
după părerea mea, ca acel om politic genial care a înţeles că
Rusia Sovietică nu mai are nevoie de o armată mare, că-si
>
poate permite ca banii pe care-i cheltuieşte, milioanele şi miliardele de dolari pe armament atomic, să-i încredinţeze pentru îmbunătăţirea (pe cât s-o putea) nenorocitului lor sistem economico-marxist, care-i un regim economic fa-li-men-tar. O nenorocire. O prejudecată dogmatică de dragul căreia au murit şi mor milioane de oameni. Trăiesc oamenii în fericire ? Stăm noi fără lumină, stăm fără căldură, stăm în mizerie - de ce ? Din vina cui ? Din vina bătrânului Marx care a inventat acest regim nenorocit al colectivizării agriculturii şi al vieţii economice, care e împotriva firii omeneşti şi la care, acuma, si rusii, si cehii, si nemţii trebuie să renunţe, că văd că nu merge altfel. Văd că nu merge, văd că pier de foame. Dar Gorbaciov ăsta a înţeles că nu mai merge. Şi l-a găsit pe deşteptul de Reagan şi au încheiat un acord (că Reagan ar fi avut nevoie de arme, dar a renunţat şi el). Deci Gorbaciov este un om genial, căci şi-a dat seama că nu mai e nevoie ca Rusia Sovietică să cheltuiască miliarde si zeci de miliarde de
dolari si de ruble ca să-si facă arme. Ei nu vor ataca niciodată

>>
din punct de vedere militar. Atât de imbecili nu sunt. îşi dau bine seama că nu e nevoie să o facă. Dacă cumva ar dori s-o facă vor cuceri Europa în 24 de ore, pentru că atât Germania, cât şi Franţa, cât şi toate celelalte ţări se vor preda ruşilor integral. Nu va fi nevoie ca trupele ruseşti să înainteze, ci se vor preda prin telefon. Aşa cum s-au predat prin telefon trupele germane anglo-americanilor la sfârşitul războiului din 1945, prin telefon, şi-i rugau pe americani să vină cât mai

repede ca să nu-i ocupe ruşii. Când ruşii vor ataca, dacă vor ataca, dar cred că nu va fi niciodată lucrul acesta, că nu sunt atât de proşti, toată Europa li se va preda.
I.P.: Deci va fi o negociere tipic rusească, sovietică mai bine zis.
N.S. : Nu se va ajunge nici la forma aceasta de negocieri, pentru că se vor preda prin telefon, fiindcă, practic, Rusia n-are nevoie să ocupe pe cineva, are nevoie de o regiune în Europa unde să i se fabrice mărfuri de calitate. Dacă introduc regimul comunist în Anglia, Elveţia, Franţa şi în Germania sau Italia pierd toate industriile - că aici există o industrie perfecţionată, de cea mai bună calitate, cu muncitori experţi, care le predau lor un material tehnologic de mâna întâi, pe care ei niciodată nu îl vor putea produce în regimuri comuniste falimentare, care au aplicat principiile nenorocitului ăluia de Marx, blestemul omenirii. De ce ? Când stă la dispoziţia lor o Europă frumoasă, unde se pot duce să se recreeze, să călătorească, să-şi cumpere ce vor, care le furnizează tot ceea ce doresc şi cu care fac ce vor ?

Au tiranizat întreaga Europă, iar pe americani i-au închinat. Fiindcă au de partea lor Congresul american şi opinia publică americană. Presa americană e de partea lor, opinia publică americană e de partea lor. Dar şi-au făcut şi două fortăreţe în America de Sud: Nicaragua şi Cuba, conduse de doi oameni energici, neruşinaţi, tari, deştepţi foc, curajoşi, îndrăzneţi, adevăraţi revoluţionari şi adevărate capete politice: Fidel Castro şi Daniel Ortega, moştenitorii lui Che Guevara, care a fost un geniu şi care a înţeles că poate să revoluţioneze întreaga Americă de Sud şi s-o ridice împotriva americanilor. Au acolo
două fortăreţe conduse de doi oameni cum rareori mai sunt
>

pe suprafaţa pământului: Ortega ăsta este un geniu al răului, e un diavol, colosal de inteligent, de neobrăzat, de curajos, căruia nu-i e frică de nimic, care a împins neruşinarea până la limite, şi cu asta izbeşte şi face ce vrea; Castro, la fel. Au aceste două fortăreţe, două bastioane. Au introdus anarhia în America de Sud, care e toată falimentară şi e condusă în fond de nişte guverne care tremură în faţa mişcărilor de gherilă. Ce le mai trebuie ? Ce le mai trebuie ? De ce să facă război ?

Lucrul acesta l-a înţeles Gorbaciov şi probabil că le-a spus: nu fiţi tâmpiţi, nu vedeţi că nu mai e nevoie, nu mai am nevoie de arme, de ce să mai facem aşa ? Malaparte, în Tehnica loviturii de stat', povesteşte foarte frumos ziua de 7 noiembrie 1917, ziua Revoluţiei. Zice că vineTroţki la Lenin şi îi spune: s-a terminat, suntem la putere. Şi Lenin zice: cum suntem la putere ? Nu vezi, suntem încă înconjuraţi de armată aici, în Palatul Smolnîi. Cum ?

Care ? Ce vorbeşti ? Cum suntem la
j
putere ? Suntem la putere! ziceTroţki, am pus mâna pe poştă, am pus mâna pe oficiul telegrafic, pe radio, încă pe alte câteva instituţii, gărzile sunt ale noastre. Suntem la putere. Lui Lenin nu-i vine să creadă! Mai aude încă gloanţele, şuieratul, şi Troţki începe să facă pe şeful de stat. Şi Lenin zice: ce ? cum ? cum poţi să spui asta ? Astea, zice Troţki, sunt fleacuri, scoate-ţi peruca! (că umbla cu o perucă Lenin) scoate-ţi peruca, eşti şeful statului! Este un moment extraordinar, extraordinar! Si aşa şi acuma: Gorbaciov şi-a scos peruca, e omul care a înţeles că nu mai trebuie să ştie, a prins de la Troţki deşteptăciunea [1]

1. Curzio Malaparte (1898-1957). Scriitor, jurnalist şi diplomat italian. Tehnica loviturii de stat a fost scrisă în 1930, fiind interzisă în Italia până în 1948. A apărut prima dată în Franţa în 1931, apoi în Germania în 1932. Este o carte profetică.

(că şi ăla a fost un deştept), o canalie şi ăla, nu era mai bun decât ăilalţi. Deloc mai bun ! Şi era un fantast şi un aiurit, dar deştept. Aşa şi ăsta. A înţeles să-şi scoată peruca. N-au nevoie de nimic, dacă au cucerit. Ce să mai facă ? Dacă ăsta mi-a iscălit mie că-mi dă toată casa, de ce să-l mai omor ? A, s-ar putea totuşi să-l omoare din sadism! Eh, asta-i altceva. Acolo intrăm în domeniul psihiatriei, nu mai ştiu ce se întâmplă.

I.E: Părinte Nicolae, vorbiţi despre o cădere inevitabilă a Europei, mai precis despre o agonie a ei. în haosul acesta foarte bine regizat şi „organizat" politic, ce se întâmplă cu cultura ? Ceea ce ştim sigur referitor la cultură e că are trecut. Credeţi că putem vorbi în momentul acesta, acum, despre prezentul şi viitorul ei ?

N.S. : Cultura este variabilă.

I.P.: Şi în ceea ce priveşte spiritualitatea?

N.S. : Deocamdată e la pământ spiritualitatea. Pentru că a fost înlocuită în Occident prin laşitate şi prin fenomenul de gudurealã, pe care l-a reprezentat atât de bine Jean-Paul Sartre şi şcoala lui. Dublu fenomen de laşitate: şi de gudurealã, şi de linguşire. Şi probabil că în timp o să se formeze (cu timpul, cu veacurile), o să se formeze o altă cultură. Probabil este ca regimul de absolutism şi anarhie care pune acuma stăpânire pe lume să dureze câteva sute sau câteva mii de ani. Dar totuşi, la un moment dat, o să ia sfârşit, pentru că istoria nu stă pe loc. Dacă nu intervine sfârşitul pământului, dacă nu intervine parusia şi mai durează (s-ar putea să dureze mai mult), după câteva sute sau după câteva mii de ani se vor produce lucruri pe care noi nu putem să le prevedem. Oamenii din secolul XVIII, oricât de deştepţi ar fi fost, nu

puteau să prevadă civilizaţia electronică. Nu puteau să prevadă. Aşa pot să apară nişte descoperiri şi nişte fenomene noi care să schimbe complet orizontul şi perspectivele şi Weltanschauung-\A. S-ar putea ca şi cosmosul să se prezinte, şi viaţa să se prezinte pentru oameni cu totul altfel după opt sute de ani, după două mii de ani, şi atunci s-ar putea ca în locul absolutismului, că nu-l numesc comunism, să vină altceva, să aibă loc o renaştere şi cultura să reînvie. Cultura reînvie, pentru că ea e înscrisă în

codul genetic al omului. Omul nu poate trăi fără cultură. Va exista o pseudocultură. Dar la un moment dat s-ar putea să reînvie chiar formele sincere, autentice, de cultură, pe care încă nu le putem prevedea acum.
I.P.: Se ştie prea bine că Malraux zicea că secolul XXI va fi religios ori nu va fi deloc...
Oliv Mircea[1]: Şi Noica a spus de mai multe ori că secolul XXI va fi al filosofiei şi al teologiei.
1. Profesor, critic de artă. în perioada 1979-1993 a organizat la Bistriţa, împreună cu Virgil Raţiu, loan Pintea şi alţi câţiva prieteni - literaţi, plasticieni, muzicieni -, Saloanele „Liviu Rebreanu“, interzise de autorităţi în 1989. Saloanele constau din expoziţii, colocvii şi seminarii, la care s-au adăugat, începând din 1985, conferinţe publice. Selecţia invitaţilor — majoritatea cu prezenţe publice limitate sau chiar aflaţi sub interdicţie - a iritat autorităţile locale şi centrale. Au participat la „Saloane" : N. Steinhardt, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleşu, Mihai Şora, Alexandru Paleologu, Andrei Cornea, Virgil Ciomoş, Gheorghe Crăciun, Ion Bogdan Lefter, Mircea Horia Simionescu, Costache Olăreanu, Alexandru Vlad. Ediţia Saloanelor „Liviu Rebreanu" din 1988 - o adevărată insurecţie mascată - a fost
•>
dedicată în întregime lui Constantin Noica.

N. S.: Se prea poate. Se prea poate. Eu mă feresc oarecum de a face pronosticuri îndepărtate. Mi se par riscante chiar dacă sunt făcute de oameni foarte inteligenţi şi culţi, cum au fost Noica şi Malraux, oameni de mare talent, oameni de mare capacitate intelectuală, dar prognozelor ăstora eu le bănuiesc o oarecare neseriozitate.
O. M.: Părinte Nicolae, întrebarea mea este: în această situaţie agonică a Europei, pasivitatea poporului român, neangajarea lui sau, în fine, angajarea pe alt teritoriu decât cel strict politic - pentru că ceea ce se întâmplă cu noi este dovada neangajării, a neasumării de destin istoric - înseamnă ceva, sau poate să însemne ceva bun ? Poate rezulta din acest comportament un proiect al unei demnităţi româneşti în politică, în istoria mare europeană? Sau pur şi simplu pe noi ne-a înghiţit nefapta, sau, cum zic unii, acum ne arătăm mai mult faţa noastră orientală ? Mă înţelegeţi ce vreau să vă întreb: însemnăm ceva în tot acest joc complex al vieţii europene... ?
I.P.: Se mai poate întâmpla ceva bun, se poate schimba răul în bine pentru poporul nostru ?
N.S. : Uite, frate Oliv, trebuie să fac două precizări. Prima precizare este că această pasivitate a poporului român nu înseamnează câtuşi de puţin şi îndobitocirea lui. Poporul român îndură multe, dar nu s-a prostit. Deloc. Slavă Domnului. Mulţumim lui Dumnezeu. Părerea mea este că Occidentul s-a prostit. Se lasă dus de nas. La români este o resemnare, o îndurare. Dar nu este prostie. Cel mai simplu om din cel mai simplu oraş sau dintr-un oarecare sat românesc e mai edificat, mai lămurit, cu mintea mai întreagă decât foarte mulţi oameni politici şi mari scriitori din Occident. E un popor realist, care nu şi-a pierdut simţul lui: luciditatea şi inteligenţa. Rabdă

situaţia, dar nu se lasă impresionat şi cu atât mai puţin îmbrobodit, legat. Asta-i prima observaţie. Deci constatăm la poporul român că nu i-a slăbit spiritul critic, inteligenta si luciditatea lui, şi asta mi se pare foarte important. Pe român îi greu să-l îmbeţi cu apă rece. Nu a devenit victima lozincilor, a frazelor. Şi-a păstrat spiritul eroic. Lumea cam critică poporul român că face multe glume pe seama guvernului şi rezolvă multe probleme cu glumele. Nu e justificat acest reproş. Pentru că glumele dovedesc luciditatea şi menţinerea inteligenţei în forma ei alertă, trează. Glumele sunt o dovadă de trezvie, de capacitate de a aprehenda realitatea aşa cum este. Autentic şi inteligent. Deci aceasta e prima observaţie.

A doua observaţie are un caracter strict personal. Mie-mi este greu, şi cred că mă înţelegeţi, să dau răspunsuri prea categorice cu privire la aprecierea poporului român, pentru că adevărul este că sângele meu nu este românesc, îmi arog dreptul de a vorbi ca român, dar trebuie totuşi să fiu modest şi reţinut şi să nu emit judecăţi categorice. Să-mi cunosc lungul nasului. Dar... sunt chiar dispus să renunţ la această modestie, la acest bun-simţ de român. Şi totuşi să emit câteva judecăţi.

Cum ţi-am spus, eu consider că partida nu e pierdută pentru poporul român, pentru că şi-a împlinit această alertă spirituală, această capacitate de-a nu se lăsa îmbrobodit. Poporul român mi se pare că are o mare însuşire. Sfânta nebunie nu trebuie să mă facă pe mine să uit că există si o fată a înte- lepciunii care face pe oameni să se întrebe : Putem oare obţine ceva? Ca să lupţi, ca să rezişti, trebuie să existe totuşi în sufletul omului o speranţă, cât de mică. E adevărat că Wilhelm de Orania, taciturnul, a spus: nu este nevoie să speri ca să întreprinzi şi nu este nevoie să reuşeşti ca să

perseverezi. E o formulă foarte frumoasă, foarte nobilă şi foarte frumoasă. Ei, ca formulă! în realitate, oamenii ca să plece la război au nevoie de un minimum de speranţă, măcar de unu la sută, măcar de unu la mie. Dar cred că îţi dai seama că este absolut inutil, absolut inutil - e greu să-i ceri unui popor întreg să acţioneze. Ungurii sunt mai vijelioşi, mai sălbatici, mai nechibzuiţi, vitejia lor admirabilă din ’56, absolut admirabilă, care merită tot respectul nostru, a fost totuşi un act de bravadă, de neînţelepciune, dovadă că au fost înfrânţi. Spre onoarea lor! Spre onoarea lor! Au căzut pentru Occident pentru că Occidentul i-a lăsat să cadă; dar noi, care am văzut experienţa ungară şi suferinţa poloneză şi suferinţa cehă, mă întreb dacă ni se mai poate cere să facem... ce? Nu putem cere popoarelor şi oamenilor să reacţioneze în acelaşi fel. împotriva absurdului istoriei şi împotriva sistemelor, a persecuţiilor, a suferinţelor, popoarele şi oamenii reacţionează în mod diferit. E greu să emiţi o judecată absolută, să condamni, să vorbeşti de laşitate, e foarte greu. Poporul român e un popor care a trecut prin foarte multe. A fost exploatat de turci, de ruşi, de nemţi şi de popoarele conlocuitoare — şi ungurii s-au purtat foarte urât cu noi, şi evreii au dovedit purtări foarte urâte...

/./?: Câteodată ne mai asuprim şi noi. Avem un dar teribil, special, naţional aş spune, de-a ne asupri şi noi între noi. Istoria cunoaşte nu puţini domni pământeni care au batjocorit sistematic poporul român.

N.S.: Au fost şi grecii care ne-au mai asuprit, slavă Domnului, destul. Nu! Poporul român n-a avut noroc cu popoarele străine. N-a găsit prietenii, decât prietenii foarte vagi, foarte

depărtate, în Franţa, în Anglia. Aşa, mai mult teoretice. Ne-au ajutat. A fost un moment în care Occidentul ne-a fost de folos, în timpul lui Cuza, în 1918... ne-au ajutat, nu putem să contestăm lucrul ăsta, dar în general, de pe urma străinilor, românii nu prea s-au ales cu multe avantaje. Ceea ce mi se pare mie foarte regretabil şi periculos e dubla compromitere a ceea ce este moral şi a fondului biologic. Toate muzeele astea alimentare, lipsa de hrană, îndelungată şi gravă, lipsa aceasta de căldură si de alte lucruri elementare necesare vieţii, după părerea mea compromit fondul biologic al naţiunii şi simţul moral al poporului. Obişnuinţa asta de-a obţine toate lucrurile prin mită, prin intervenţii, prin legături, prin descurcare - verbul acesta a te descurca, descurcă-te cum ştii, adică... Cum te poţi descurca? Sau prin furt, sau prin mită, sau prin intervenţii, sau prin tertipuri. Altfel nu te poţi descurca! Asta a fost si tema cărţii O zi din viata lui Ivan
> > y
Denisovici a lui Soljeniţîn. Aia, acolo, în lagărul de muncă, aşa se descurcau, furau unii de la alţii, se mituiau unii pe alţii...
/./?: Se descurcau, nu răzbăteau...
N.S. : Nu răzbăteau! Nu răzbăteau! Nu reuşesc să-mi aduc aminte numele rusului pe care l-am văzut la Paris şi care a scăpat din spitalele de psihiatrie atât de biruitor. Şi care a scris un lucru extraordinar. Mi se pare că ţi l-am spus ţie, Ioane... El povesteşte că era băiat tânăr şi că a primit un bilet de convocare la NKVD. Şi spune în cartea lui... „N-am putut închide un ochi toată noaptea..."
Oare cum îl cheamă, Ioane?...
I.P.: Pur şi simplu nu-mi aduc aminte...
Primejdia mărturisirii

N.S.: Trei soluţii\ E soluţia Soljeniţîn, care zice că în momentul în care eşti chemat la anchetă trebuie să te consideri mort şi, fiind mort, nu mai au cu ce te ameninţa, cu ce te amăgi... că dregem, că te omorâm... Dacă am murit, ce-mi mai poate face ? A doua soluţie este soluţia Zinoviev, care este a huli- ganului, a omului liber, care nu se înscrie în partid, nu ocupă nici o funcţie, trăieşte din te miri ce, de pe o zi pe alta - un vagabond, un derbedeu, un parazit... ăsta-i liber, ăstuia nu-i pasă de nimic, vorbeşte vrute şi nevrute, povesteşte anecdote, nu-l stăpâneşte nimeni, ba îi în lagăr, ba îi în închisoare, ba îl scoate, ba îl bagă, ba îl amnistiază, după aceea iarăşi îl bagă, îl bat... nu-i pasă de nimic, trăieşte în zdrenţe; un cerşetor, un vagabond... Asta-i a doua soluţie. Şi a treia soluţie? Soluţia Vladimir Bukovski[1] [2]. Bukovski arde de nerăbdare să-i întâlnească pe cei de la NKVD.

A treia soluţie : să intri în ei ca un tanc. Si acesteia i se mai adaugă şi soluţia Churchill. Churchill, în 1939, a stat de vorbă cu Martha Bibescu. Şi Martha Bibescu, în Jurnalul ei, povesteşte ce i-a spus Churchill. Uite ce i-a spus Churchill: Ne aflăm într-un moment grav, va fi război şi foarte probabil că noi vom pierde războiul, imperiul britanic este condamnat în orice caz, piere... s-ar putea să piară şi Anglia, ne aşteaptă momente grele, groaznice şi adaugă (bagă de seamă!!)... iar eu simt c-am întinerit cu douăzeci de ani!

1. N. Steinhardt rezumă celebrele Trei soluţii care vor prefaţa Jurnalul fericirii.
2. Cunoscut disident rus. Scriitor. A petrecut 12 ani în închisorile sovietice,

lagăre de muncă şi clinici de psihiatrie. Eliberat din închisoare în 1976 şi expulzat în Marea Britanie în schimbul liderului comunist chilian Luis Corvalân. Reprimeşte cetăţenia rusă în 1992 în timpul mandatului lui Boris Elţîn.

(Râsete)

Asta-i soluţia! Suntem pierduţi! Imperiul britanic este condamnat, ne aşteaptă momente groaznice şi, ce zice: mă duc acasă să-mi plâng amarul ? Mă dau cu fundul de pământ ? Nuuuu! Mă resemnez ? Ceea ce ar fi costat. Fac fată situaţiei ? Nu! Eu simt c-am întinerit cu douăzeci de ani! Mi-am ascutit dinţii şi cuţitele şi sunt gata de război! Eh! Aşa au fost Take Ionescu si Ionel Brătianu cu Ferdinand si Maria la Iaşi. Si-au ascuţit dinţii şi cuţitele! (Bate din palme) Marghiloman făcea pe diplomatul. Ehhhh! Cuţitele şi dinţii ascuţiţi, asta-i soluţia!... Să întinereşti cu douăzeci de ani.

Maria a fost un drac de femeie, un drac de femeie. Că-i reproşează lumea că era iubăreaţă, că-i plăceau bărbaţii... treaba ei, să-i fie de bine... Trebuie să-i îndurăm, nu zece bărbaţi, ci o sută de mii de bărbaţi, pentru ce a făcut ea pentru ţara românească. Un izvor de energie, un motor electric a fost ea. l-a încurajat, l-a pus pe Ferdinand, care era un om foarte cumsecade, dar molâu, l-a pus să lupte împotriva ţării lui de origine. Ea îi dinamiza pe toţi, ea şi cu Brătianu şi cu Take Ionescu. Ei trei! Trei spirite. Trebuie să le fim recunoscători ! Poporul român, dacă vrea să rămână un popor cum a fost până acuma, un popor care a însemnat ceva în cultura europeană...

Uite, eu am mare încredere, cum avea şi Mircea Eliade, o mare încredere în viitorul cultural al poporului român. E un popor inteligent şi talentat, cu simţul frumosului şi care, am eu impresia, are nişte rezerve culturale extraordinare. Dovadă şi Emil Cioran, şi Eugen Ionescu, şi Mircea Eliade, nişte capete extraordinare, nişte puteri. Şi pictura românească, şi muzica românească, nu mai vorbesc de poezia românească - avem şi-acuma o mare poezie, eu consider că Nichita Stănescu

e un mare poet. Avem romancieri mari, scriitori mari, cum e Buzura, avem, avem... Avem talente multe. E un popor care produce, produce mereu. Foarte multe. Eu am mare încredere în cultura română si cred că cultura română stă deocamdată prea retrasă, şi toate latenţele astea ale poporului român nu se pot manifesta deocamdată. Există o frază a lui Dostoievski pe care o să v-o spun şi o să închei, c-am vorbit prea mult. Zice aşa Dostoievski: pentru a judeca un popor şi forţa lui spirituală nu trebuie să alegem momentul când acel popor cunoaşte momente de abjecţie, ci trebuie să judecăm acel popor potrivit gradului de spiritualitate la care se va ridica, se va putea ridica, când îi va veni momentul potrivit. Oricare dintre noi a cunoscut în cursul vieţii lui momente de slăbiciune, de cedare, de abjecţie, dar totuşi, nu după asemenea momente trebuie să fim judecaţi, ci după momentele în care am fost în stare să ne înălţăm la o potenţă spirituală ridicată.

Eu am încredere. Eu cred că nu mai încape îndoială că, din punct de vedere cultural, cred că suntem neatinşi, că toţi mâncătorii ăştia de dulceaţă de trandafir... ce e val ca valul

j Î

trece... dar că rămân şi că există nişte efecte spirituale în acest popor. Dovada este care şi cum poate face câte ceva frumos. Uite că apar şi acuma lucruri frumoase. Uite, un om ca Noica ăsta a fost o binefacere pentru cultura română. Cei din Occident, afară de ăştia trei foarte mari: Eliade, Cioran şi Eugen Ionescu... mă gândesc la Vintilă Horia, care a scris nişte cărţi minunate şi care nu sunt publicate la noi, din nefericire, la Horia Stamatu, dar sunt atâţia, dar sunt atâţia... E plin Occidentul de nume româneşti strălucite.

Î

O.M. : Noica este acum pentru noi un reper, o instituţie. Acum o lună l-am evocat cu toţii. A trecut abia un an de la

„plecarea" lui. Ceea ce am făcut noi posibil atunci a fost să „înviem" şi să „întemeiem" Academia pentru o zi... la Bistriţa.

N. S.: Ştii ce-i mai important, dragă domnule Oliv ? Dumneata mi-ai spus că textul meu[1] de la Bistriţa a fost ascultat cu mare

atentie.

>

O. M.: Conferinţa dumneavoastră de la Bistriţa, „Cultură si timp", este poate una dintre cele mai serioase şi tranşante luări de poziţie publice din aceşti ani... şi, cu siguranţă, cea mai însemnată.

N.S. : Eh! Textul meu este extrem de naiv şi superficial, cum spun, şi nu face trei bani. Dar ceea ce e foarte important este că oamenii aceia care m-au ascultat pe mine ştiu să citească şi să audă printre rânduri. Nu textul meu i-a impresionat pe ei, că n-avea ce să-i impresioneze, pentru că-i anodin, superficial şi sumar, dar au simţit înapoia acelui text o vibraţie sufletească comună. Asta e important, cum spui şi dumneata, că au ştiut să recunoască în Noica şi în oamenii din generaţia trecută reprezentanţi autentici ai unei adevărate culturi. Această posibilitate de a citi printre rânduri, dincolo de text, de a prinde, de a stabili legătura, ca un contact electric, aşa, fără fir, cu oamenii, asta este o mare posibilitate pentru poporul român şi de aceea nu are nevoie de Academie, ci de oamenii generaţiei interbelice. Au ştiut să recunoască în ei transmitătorii adevăratei culturi.

> Î

Eu, în generaţia mea, am ocupat un loc colosal de mic, ba mai mult decât mic, aproape inexistent; dar faptul că am fost din generaţia aceea şi că am iubit şi eu aceeaşi cultură şi m-am apropiat oarecum - de la distanţă, dar totuşi m-am apropiat -

1. Conferinţa „Cultură şi timp" rostită de către N. Steinhardt la Bistriţa în 1987, cu ocazia Saloanelor culturale „Liviu Rebreanu".

de ea şi nu mi-am mânjit mâinile cu murdării şi am iubit lucruri frumoase şi am admirat lucruri de valoare şi am avut şi norocul să mă pot apropia de câţiva oameni de valoare îmi conferă şi mie... se răsfrânge şi asupra mea, ca o rază de soare care se răsfrânge în cel mai mic ciob de sticlă. Totuşi faptul că am fost într-o lume civilizată şi iubită cu adevărat, sigur că problema asta s-a răsfrânt şi în mine puţin şi uite că m-a recunoscut. M-a recunoscut pe mine. A recunoscut în mine, în ciobul ăsta de sticlă, a recunoscut o rază de cultură autentică.

O.M. : Poate era chiar lumina adevărului, după care aleargă orişicine.
j
N. S. : Eu cred că adevărul este infinit şi absolut, şi ca atare trăieşte în cea mai mică fracţiune. O fracţiune de adevăr face
5 î >
cât tot adevărul întreg, fiindcă adevărul infinit şi care reflectă infinitudinea, infinitatea aceasta a adevărului, şi a frumosului, şi a culturii, se reflectă chiar în părticelele cele mai mici. Acesta-i un mare merit... această posibilitate... extrastatală. N-avem nevoie de instituţii de stat: Academie, Universitate... acestea au putut încăpea pe mâna multor netrebnici şi multor nepregătiţi şi multor nevrednici de posturile pe care le-au avut. Adevărata cultură s-a făcut pe căi particulare.
O. M. : îmi stăruie în minte gândul lui Igor Stravinski - libertatea adevărată se naşte din limitare. îmi trebuie doar opt note muzicale pentru ca orice compoziţie să fie posibilă. Ce facem cu acest gând ?
N.S.: Uite, dragă frate Oliv, în legătură cu Stravinski şi cu limitarea mijloacelor de care dispunem, cu artistul în general şi în legătură cu noţiunea de rânduială, care îi place atât de
mult lui Noica. Să ştii că eu am o răfuială cu Noica! Si iată
>>

care este această răfuială, amicală, respectuoasă, dar o răfuială totuşi. Eu cred că funcţia culturii, îndatorirea culturii, atitudinea culturii trebuie să tină seama de momentul istoric si de
î 5
împrejurările reale ale momentului. Adică eu cred că un
adevărat artist si un om de cultură autentic va lua fie consti-
>>
ent, fie inconştient seama, va ţine seama care sunt necesităţile şi împrejurările momentului. Intr-un moment în care i se contestă omului libertatea, şi artei de asemenea, nu se cade, cum zice Noica, nu se cuvine, nu e bine, nu e frumos, nu şade frumos, ca artistul să pună accentul pe ideea de îngrădire şi de rânduială. Nu mai e nevoie! Nu mai e nevoie! Face o artă pleonastică şi, cu sau fără voia lui, face jocul adversarului. Deci, nefiind neîngrădiţi, n-avem nevoie să ne mai punem şi noi alte îngrădiri şi să vorbim de îngrădire şi să ridicăm în slăvi îndoiala şi îngrădirea. In momente de asemenea restrişte, de îngrădire, de limitare, de impietare asupra libertăţii artistului, este bine ca artistul să manifeste mai ales forma liberă a artei, să nu pună accentul pe elementul ei de îngrădire, care există şi care este specific artei. Cele şapte note şi cu a opta care se repetă. Limitele economiei, de care vorbea Ruskin [?]. Maurois [?], comentându-1: Da, ele există şi trebuie să existe, dar nu în orice moment este bine să accentuăm lucrul acesta, nu este nevoie când soarele străluceşte pe cer să mai venim noi cu lanterna; iar noaptea, în beznă, nu-i nevoie să punem ochelarii fumurii.

Atunci când libertatea este deplină sau poate chiar depăşeşte şi ajunge libertinaj, este bine ca artistul sau comentatorul, filosoful, criticul să pună accentul pe ideea de ordine, de rânduială. Când însă societatea e agresivă, când statul intervine şi aşa mult prea mult în libertatea omului şi nu-i mai permite să se desfăşoare în mod liber, nu este rolul adevăratului

filosof să vină şi să mai toarne şi el apă la moara adversarului, să tragă spuza pe turta lui, nu e nevoie. Acuma, în momentul de astăzi, al veacului XX, când statul intervine atât de mult în opera de creaţie liber artistică, nu e nevoie ca filosoful şi comentatorul şi criticul şi artistul să mai vină şi să pună şi ei accentul pe ideea de rânduială. Acuma lăsăm puţin frâu liber imaginaţiei, chiar dacă ea este excesivă, chiar dacă duce la rezultate puţin exagerate. Măcar de-ar fi libertatea exagerată! Măcar de s-ar produce excrescenţe! Astea or să fie măturate de istorie. Dar în asemenea momente datoria noastră este să încurajăm libertatea, să lăsăm jocul imaginaţiei în deplină libertate, în absoluta, fantezista, imaginativa, exuberanta şi chiar exagerata ei libertate.

Asta-i părerea mea. Şi aici am avut eu puţin de furcă cu Noica... Noica judeca prea abstract. Poate că din punct de vedere abstract, teoretic, e mai bine să punem accentul pe rânduială, nu pe imaginaţie. Dar sunt şi momente... Mai întâi că şi imaginaţia îşi are locul ei... îşi are locul ei. Alături de orânduială. Şi întotdeauna ortodoxia noastră a pus accentul pe dreapta socotinţă. Ce este dreapta socotinţă ? Este tocmai acest echilibru, această judecată, această posibilitate de a judeca în mod cumpătat. De a înţelege că arta nu poate fi îngrădită niciodată. Că arta şi filosofia trebuie uneori, în cursul istoriei, să pună accentul pe imaginaţie sau pe rânduială. Da. Dar să nu piardă din vedere că amândouă există. Iar într-un moment din ăsta, de colectivizare, de asuprire, de intervenţie, în momentele acestea să trecem de partea imaginaţiei.

Facem ca englezul. Englezul nu votează întotdeauna acelaşi partid. O să spuneţi: păi e dovadă de neseriozitate! Cum ? Tu, cetăţean englez, ba votezi cu liberalii, ba votezi cu laburiştii, ba votezi cu conservatorii ? Neserios. N-avem dreptate!

Ăştia sunt adevăratul popor cu simţ politic. După împrejurări, după programul şi după necesităţile momentului istoric, el îşi dă seama că intr-un anumit moment conservatorii sunt mai utili decât laburiştii, iar în alte momente laburiştii sunt mai utili ţării lui decât conservatorii. Dacă noi facem ca electoratul italian, care votează tot mereu, tot mereu... eu cu social-crestinii, eu cu comuniştii, eu cu socialiştii, ajungem la un fel de imobilism politic, aşa, zeci de ani de zile. Tot aşa va fi parlamentul incapabil de a forma un guvern unitar şi puternic. Pe când la englezi, nu! întotdeauna există la cârma ţării un partid unitar şi puternic care aplică o singură politică. Şi politica aceea este determinată de instinctul, de raţiunea, de inteligenţa electorului, care votează ba cu unul, ba cu altul, după necesităţile ţării.

Aşa şi filosoful şi criticul de artă. Sunt momente în istorie când e bine să pună accentul pe rânduială şi pe limită, pe îngrădire, ca la Stravinski şi ca la Noica, şi sunt momente în care să-şi zică: A! fie libertate mai multă, chiar excesivă, chiar cu letriştii, chiar cu Isidore Isou, chiar cu suprarealiştii, cu patafizica. Nu face nimica! Lasă să exubereze! Lasă copiii să se joace, să zburde! Sunt momente în care trebuie să acordăm artei zburdălnicia şi sunt momente când trebuie să-i cerem artei şi culturii seriozitatea şi gravitatea. Eu aşa cred. Aşa încât trebuie să ne ferim a pune, chiar aşa, regulă fixă şi ineluctabilă, limite. Las’ că ne pun limite destule! Mai ducă-se încolo de

limite! Iar dacă trecem dincolo, exagerăm şi mergem prea departe... A, zicem, nu! destul cu imaginaţia, mai trebuie şi puţine limite!

E aici o chestie de dozaj, de dreaptă socotinţă. O să-mi spui: ce este dreapta socotinţă ? Ei, asta nu pot eu să o definesc şi să o exprim, asta este o tainä a sufletului omenesc. Este o

tainä pe care ortodoxia noastră a asumat-o şi a făcut dintr-însa suprema virtute. N-a făcut suprema virtute nici din inteligenţă, nici din imaginaţie, nici din bunătate, nici din dreptate. A făcut suprema virtute din această tainică dreaptă socotinţă. E un fel de inspiraţie a omului, de duh al omului civilizat şi cult, al omului adevărat, al omului care crede în Dumnezeu, care crede în libertate, care crede în om. Care are şi o doză de bun-simţ ţărănos într-însul, aşa, simplu, şi care-l face să nu greşească decât rareori. E un fel de busolă, de instrument tainic care ne călăuzeşte în viaţă. Gata.

I.P.: Ştiu că scrieţi la o carte de predici[1]. Câteva dintre ele le-am auzit rostite în bisericuţa mănăstirii. Altele le-am citit în Mitropolia Banatului. Mi-aţi dat chiar zilele acestea spre lectură o predică intitulată „Crez ortodox . Cred că o asemenea carte ar putea depăşi, sparge chiar, un anumit tipar, consacrat deja, al omileticii ortodoxe romaneşti. Probabil că ar si deranja, de ce să nu o spunem. Vorbiţi-mi despre acest proiect. Cum îi vedeţi viitorul ? Se va tipări cartea curând ?

N.S. : Dragul meu, tipărirea unei cărţi de predici este pentru mine, deocamdată, un vis. Un vis. Mai întâi nu am un număr suficient de predici ca să pot alcătui un volum cât de cât consistent, în al doilea rând, publicarea unei asemenea cărţi depinde în primul rând de Mitropolia în revista căreia am publicat cele mai multe predici. Dar nu asta ar fi piedica principală. Piedica principală o constituie Departamentul Cultelor care, ca să apară cartea, trebuie să o aprobe în prealabil. Nu ştiu dacă o s-o aprobe. E puţin probabil, cred eu, pentru că predicile mele, în general, nu sunt chiar după tipicul

1. E vorba de Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă.

convenţional. Sunt ortodoxe, fireşte. Din punct de vedere dogmatic nu li se poate reproşa nimic, însă sunt într-un stil mai personal, mai săltăreţ. S-ar putea să nu le placă. Ei în general nu sunt pentru publicarea de materiale religioase. Şi aprobă sau traducerile din Sfinţii Părinţi şi din teologi, care sunt menite unui public restrâns de clerici, sau culegerile de predici care li se par publicabile. De obicei, predicile acestea sunt foarte convenţionale. Frumoase, multe din ele frumoase. Dar în general mi se pare că sunt puţin prea convenţionale, prea după tipic. Nu actualizează problemele.

Asta e o mare greşeală în predicile preoţilor, că atacă subiecte care astăzi nu mai sunt actuale. De exemplu: foarte mulţi predicatori insistă asupra bogăţiei, asupra necesităţii de a atrage credincioşilor atenţia să nu dea valoare bogăţiei, să nu se îmbogăţească. Nu-i un subiect actual, că nimeni astăzi nu mai riscă să devină mare bogătaş. Aşa că nu are nici un rost să le vorbeşti oamenilor de bogăţie. Dimpotrivă, eu cred că ar trebui să li se vorbească oamenilor de necazurile lor reale, de greutăţile pe care le întâmpină în viaţa de toate zilele. Eu cred că predica trebuie să reflecteze

preocupările momentului, grijile actuale ale celui care ascultă predica. Sigur că trebuie să menţină legătura cu tradiţia, cu ideile principale ale credinţei ortodoxe. însă trebuie să trezească interesul, participarea. Credincioşii nu trebuie să stea, să asculte predica ca pe o pedeapsă. Nu trebuie să stea în biserică şi să asculte ce spune popa.

Dacă popa vrea într-adevăr să fie ascultat şi cuvântul lui să fie un cuvânt viu, aşa cum a spus Sfântul Apostol Pavel, trebuie să atragă atenţia, să pună accentul pe problemele reale ale momentului şi pe problemele veşnice ale fiinţei omeneşti (care sunt marile probleme veşnice ale sufletului omenesc

dintotdeauna), dar şi pe problemele pe care le întâmpină şi le are de înfruntat omul în zilele de astăzi, în zilele noastre. Nu trebuie să cădem în abstracţie. Eu am citat o frază foarte

Î

frumoasă, o propoziţie mai bine zis, a lui Victor Hugo: „Trebuie să mergem la cer călcând pe pământ“. Şi aşa este. Şi Domnul Hristos a atacat problemele zilei. Adeseori, predicile Domnului au un caracter de polemică cu fariseii şi cu saducheii, cu puternicii zilei. Predicile Domnului sunt toate legate de viaţa reală a omului. Evangheliile mereu se referă la păstorit, la agricultură, la vii, la negoţ, la ocupaţiile reale ale oamenilor în timpul vieţii pământeşti a Domnului. Nu sunt predici abstracte.

Deci ar trebui să-mi aprobe aceste predici puţin neconvenţionale Departamentul Cultelor. Dacă Dumnezeu îmi mai dă viaţă şi dacă mai am posibilitatea să mai scriu un număr oarecare de predici; dacă, adunându-le, Mitropolia Banatului[1] va voi să mi le editeze şi va cere aprobarea Departamentului şi dacă Departamentul va da autorizaţia, atunci vor putea să apară... dar vedeţi câţi dacă sunt: dacă trăiesc, dacă reuşesc să fac predicile, dacă mi le aprobă Departamentul, dacă...

O.M. : Eu am văzut scrisoarea pe care i-aţi trimis-o de la Bucureşti lui loan înainte de venirea la Bistriţa si erau vreo

>>>

zece, între paranteze: puţin posibil, puţin posibil, dacă, dacă... şi până la urmă aţi venit la Bistriţa. Deci piedicile s-au anulat cu ajutorul lui Dumnezeu...

N.S.: Cu ajutorul lui Dumnezeu s-ar putea să apară şi cărticica mea de predici. Dar nu ştiu dacă va fi cazul. Au fost aici, la

1. Pentru alte amănunte privind volumul Cuvinte de credinţă, vezi supra, pp. 39-40, ultima scrisoare pe care N. Steinhardt o expediază la 27 martie 1989 lui loan Pintea.

noi în ţară, sau cel puţin îmi sunt mie cunoscute, două cazuri de evrei botezaţi care au fost preoţi. Unul a fost Mihail Wieder[1], un rabin care s-a creştinat... pe care l-a ocrotit episcopul Aradului, Magieru, Andrei Magieru, un om foarte cult. Şi el l-a ocrotit pe acest Wieder care a scris două cărţi în care a povestit cum s-a convertit la creştinism. Pe urmă, din nefericire, acest rabin Wieder a fost bătut crunt de evrei, care l-au duşmănit pentru că s-a făcut creştin şi preot creştin şi l-au stâlcit în bătăi. Fie de teamă, fie constrâns, a trecut înapoi la evrei. Nu mai ştiu exact ce s-a întâmplat cu el; am auzit spunându-se că a plecat în Israel, în Palestina. Cred că a murit. Era

mai în vârstă ca mine, mult mai în vârstă. O fi murit în ţară, o fi murit în Israel, nu ştiu. Cărţile lui sunt foarte frumoase. Eu le-am citit. Foarte frumoase.

Un alt evreu botezat a fost Mihail Avramescu[1 2]. Un om de mare cultură şi de mare inteligenţă, însă un caracter ciudat. Ciudat. Şi cu greşeli mari. A avut scandal cu nevasta sa, pe care a înşelat-o. Nu era atât de grav faptul că a înşelat-o, nu era un sfânt, dar a fost un tărăboi, un scandal şi... nu ştiu... nu era frumos... A mai făcut el şi alte lucruri mai puţin frumoase, însă în cele din urmă s-a despărţit de soţia lui şi s-a căsătorit cu altă femeie care l-a influenţat foarte mult în bine si a trăit retras la Jimbolia, ca preot, unde a şi murit. El n-a lăsat, cred eu, cărţi

1. Convertit pentru scurt timp la ortodoxie. A scris Convertirea Sfântului Apostol Pavel, Arad, 1940.
2. Mihail Avramescu (1909-1984). Scriitor de avangardă în tinereţe (semnând cu numeroase pseudonime, precum Jonathan X. Uranus, I.X.U. etc.), apoi guenonist, convertit ulterior la creştinism şi slujind mai târziu ca preot ortodox la mai multe biserici din Bucureşti (printre care Schitul Maicilor) şi apoi la Jimbolia. Pomenit în Jurnalul fericirii.

de evlavie. Predica foarte frumos, vorbea foarte frumos, era un om de mare cultură şi de mare inteligenţă, un spirit cam instabil.

Ei, eu am scris — v-am spus că am scris cum m-am botezat eu am făcut un volum destul de gros, dar mi l-au confiscat, mi l-au confiscat fiindcă era amestecat şi cu procesul nostru, cu închisoarea, cu consideraţii politice... poate că asta a fost o greşeală a mea, dar oricum aşa am scris cartea şi aşa mi-a fost confiscată. Acuma, predicile astea sunt predici, cred că totuşi cartea n-o să prezinte dificultăţi din punct de vedere politic. Nu! Dar s-ar putea să n-o admită Departamentul Cultelor. Vom vedea.

I.P.: Părinte Nicolae, Evangheliile ne prezintă două cazuri în care banul joacă dublu rol: secundar şi principal deodată. E vorba de Matei Vameşul, devenit apostol şi evanghelist, şi de Iuda, devenit, prin mijlocirea banului, trădător şi vânzător. Reflectaţi, vă rog, asupra acestor două cazuri şi oferiţi-ne un răspuns - dacă se poate - despre relaţia, în cele din urmă anulată, dintre Iisus Hristos si Iuda Iscarioteanul.

N.S.: Da. Desigur că Matei, fiind vameş, avea de-a face cu bani. Eu am amintit chiar într-una din predicile mele, nu în cuprinsul predicii, într-o notă publicată, m-am referit la un tablou al pictorului Caravaggio care a pictat un tablou intitulat Matei Vameşul. în acest tablou este arătat Matei, pe care îl chema pe atunci Levi, Levi Vameşul, stând la o masă şi pe masă sunt hârtii multe, cum era natural la un funcţionar ca vameşul, si fisicuri de bani. Foarte multi bani pe masă. Si doi tineri stau lângă vameş. Unul pe un scaun şi unul în picioare. Sunt tineri îmbrăcaţi foarte elegant şi se vede că, după toate probabilităţile, au venit să împrumute bani de la Matei. Pictorul a avut darul, talentul să transmită privitorului tabloului senzaţia că tinerii sunt grăbiţi. Probabil că ei se duceau la un

zaiafet, la o nuntă, la o petrecere, şi aveau nevoie de bani. Şi nu aveau ei timp să stea până le numără ăla banii şi până face chitanţă. Mă rog, de-ale vameşilor, de-ale cămătarilor! Era şi cămătar. Sigur că era şi cămătar acest

vameş. Deci era înfundat în bani bine de tot.

Şi tot în tablou se vede, în dreapta tabloului, Hristos. îl vedem pe Hristos care face un semn către Matei. îl cheamă.

Matei e încă la masa lui de cămătar si de vameş. Nu s-a

>>

ridicat, băgaţi de seamă, în tablou nu s-a ridicat, însă (iarăşi e marele dar al pictorului, care a fost un mare pictor al tuturor vremurilor, un foarte mare pictor) se vede că el a văzut semnul Domnului şi nu mai stă bine pe scaun, nu mai şade liniştit. Nu s-a ridicat încă de pe scaun. Nu. Dar aici e darul cel mare al pictorului, de a fi transmis privitorului senzaţia că într-o secundă el se va ridica. îndată. Asa cum Domnul, întotdeauna când cheamă pe cineva, cel chemat instantaneu merge la Domnul. Asa a făcut cu Petru, cu Andrei, cu loan si cu Iacob, fiii lui Zevedeu, cu toţi pe care i-a chemat: imediat, îi cheamă şi vin. Deci Matei, de la cămătar şi de la meseria lui de vameş, devine apostol şi evanghelist şi mai târziu mucenic. Deci la el calea este de la ban la sfinţenie.

>

La Iuda s-ar zice că drumul este de la ban la trădare, deci la coborâre. Numai că eu asupra vânzării lui Iuda am o ipoteză a mea. E o ipoteză. Nu e o afirmaţie. Eu nu cred că Iuda a fost determinat să-l vândă pe Domnul Hristos numai pentru bani. Eu mai curând sunt ispitit să cred că l-a vândut pentru alte motive care ne scapă şi că banii mai curând i-au fost impuşi de farisei. Suma de treizeci de arginţi (s-a făcut calculul) nu era o sumă foarte mare, care să-l poată ispiti pe un om care, de dragul lor, să-şi vândă învăţătorul şi prietenul. Eu mai curând cred că fariseii aveau interesul să compromită întreaga

Primejdia mărturisirii

219

acţiune creştină. Să-l prezinte pe Domnul ca pe un nebun, iar pe apostolii lui ca pe nişte hoţi, ca pe nişte oameni lipsiţi de caracter, şi că oarecum i-au vârât banii ăştia ca să poată să spună pe urmă: ăsta, care se pretinde Fiul lui Dumnezeu, e un aiurit! Asta, discipolul lui, nu vedeţi, şi-a vândut învăţătorul ! Uite, noi i-am dat lui treizeci de arginţi. Iuda se duce şi restituie banii şi-i aruncă. Deci nu era complet robit de bani. S-ar putea să fie şi ispita bănească. Pe baza principiului că banii sunt „ochiul dracului“.

Dar eu mă întreb dacă nu cumva această trădare a lui Iuda are nişte motive mai profunde. Dacă Iuda nu a fost propriu-zis un ticălos, un turnător, un vânzător. Adică unul care s-a bucurat de această trădare, care a vândut cu bună ştiinţă, poate din gelozie pentru Domnul Hristos, că-l vedea că face atâtea minuni şi că el nu le face. Poate şi din decepţie, că el se aştepta ca Domnul Hristos să fie împăratul iudeilor, să-i elibereze de duşmani. Si când a văzut că Domnul nu este un

5 5

împărat cert, pământesc, un liberator al poporului evreu, să fi încercat o deziluzie. L-a văzut pe Hristos că merge şi la romani în casă... Nu ştim. Poate să fi fost si atracţia banilor, dar eu mă întreb dacă această sumă de bani, nu mare, nu cumva i-a fost dată oarecum silit. Fariseii voiau să compromită mişcarea creştină, să poată spune: „Uite, ăsta-i prietenul romanilor, omul vostru, în care credeţi, e un trădător al neamului nostru, iar discipolul lui l-a vândut pentru treizeci de arginţi“. Poate că raţionamentul ăsta să fi trecut prin capul fariseilor. Nu ştiu.

în orice caz, un lucru ştiu precis : că banul este un element extrem de periculos în relaţiile dintre oameni şi că foarte, foarte uşor poate compromite şi stăpâni sufletul unui om. Noi ştim ce este banul. Banul nu are nici o valoare în sine, banul este un bon, un bon asupra bunurilor care se află în

lume. Cu banul poţi să-ţi cumperi orice, poţi să-ţi satisfaci orice nevoi, deşi este un bon asupra bunurilor existente în lume. Şi omul pofteşte unele bunuri: unul pofteşte mâncare, unul băutură, unul femeile, unul luxul, unul călătoriile, fiecare pofteşte ceva. Şi orice poate fi cumpărat cu bani. Aşa este în economia monetară. Banul ne permite să avem acces la orice dorim. Să ne satisfacem orice dorinţă. Şi de aceea este atât de dorit. Nu-i dorit banul în sine, dorită e portiţa pe care o deschide. Banul, care dă acces liber la orişice plăcere, la orice bun din lumea aceasta. Deci este foarte, foarte primejdios. El poate strica, şi am văzut în cursul vieţii mele astfel de pilde, el poate strica prieteniile cele mai bune, el poate strica dragostea dintre femeie şi bărbat, el poate otrăvi sufletul oricui.

Şi în acelaşi timp banul are şi un aspect - ca să zic aşa - nobil. E un mijloc prin care noi putem face plăcere altuia, deschide altuia perspectiva asupra tuturor bunurilor pământului. A dărui bani cuiva nouă ni se pare un lucru urât. Americanii judecă altfel. Ei dau cadou prietenilor un cec care reprezintă bani. Cu ăla se duce la bancă şi-şi încasează banii şi-şi cumpără ce vrea el, ce-i place lui. Şi mă întreb dacă nu e mai practic ceea ce fac americanii ? Eu ce pot să-i ofer unui prieten de-al meu ? Un obiect care mi se pare mie frumos sau util. Dar lui poate să nu-i placă, să nu-i fie util. Eu mă duc şi-i cumpăr un serviciu de ceşti de cafea, şi el mai are un serviciu de ceşti de cafea. Lui i-ar trebui un samovar. Ei, dacă-i dau bani îşi cumpără un samovar sau îşi cumpără o cratiţă, sau mai ştiu eu ce îi trebuie lui. Aşa încât a dărui bani mie nu mi se pare un lucru urât sau o jignire, sau o ofensă, sau un mod vulgar de manifestare. Nu! Atâta timp cât trăim într-o economie monetară şi banul reprezintă posibilitatea de a-ţi satisface orice nevoi sau orice dorinţă, banul e bine-venit,

însă e foarte, foarte primejdios ! Prin faptul că banul deschide porţile astea ferecate ale tuturor magazinelor, ale tuturor bucuriilor, ale tuturor viciilor, îl înnebuneşte pe om. Fiindcă banul înnebuneşte pe om. Fiindcă în momentul în care dă de bani se produce un efect de ameţeală, de euforie.

Dar părerea mea este că a intrat în mentalitatea lui Iuda şi o ticăloşie funciară, nu numai cei treizeci de arginţi. Un fel de duh de turnătorie, un fel de duh de otravă. Eu cred că Iuda a fost un ticălos, nu ca ăia care îndrăznesc să spună că Iuda l-a vândut pe Domnul Iisus ca să-i dea posibilitatea să fie răstignit şi astfel să-şi îndeplinească misiunea de mântuitor. Eu nu zic că Iuda nu trebuia să fie osândit pentru că Iuda şi-a jucat rolul. Dacă nu era Iuda, Domnul nu era vândut, nu era răstignit şi lumea nu era mântuită. Eu zic altfel. Eu zic că pronia cerească l-a ales pe Iuda ca să-şi îndeplinească rolul de turnător fiindcă îl cunoştea că era un ticălos. Iuda a jucat un rol conform cu firea lui, cu mentalitatea lui. Aşa după cum un regizor bun de teatru pune în rol de prim-amorez un tânăr, şi nu bagă un om bătrân, sau nu bagă în rol de servitor sau de ofiţer decât unul care se prezintă din punct de vedere fizic şi al aptitudinilor lui pregătit pentru un asemenea rol. Eu cred că

Iuda a fost ales pentru că era un ticălos să joace un rol de ticălos, iar nu că el a jucat acest rol pentru ca să-i dea posibilitatea Domnului să se răstignească. Aşa încât eu nu disculp pe Iuda. Mie mi se pare Iuda vinovat. Şi actul lui de trădare, de turnătorie, de vânzare, unul dintre cele mai abjecte.

Domnul şi-a ales doisprezece apostoli, şi i-a ales pentru că a simţit în ei credinţă, curăţie, suflet bun, curaj. Dacă, din doisprezece, unul este diavol (şi chiar în jurul lui FIristos),

însemnează că răul în lumea asta este o forţă foarte mare[1]. Nu trebuie să credem că toţi oamenii sunt buni. Sunt buni oamenii, dar există şi răul în oameni. Există diavolul în oricare dintre noi. Foarte puţini dintre noi, cred eu, nu-l au pe diavol deloc. Foarte puţini. Or fi şi din ăştia. Or fi. Dar puţini. Puţini. Trebuie să fim foarte atenţi. Trebuie să nu ne amăgim şi să fim foarte atenţi. Sunt foarte mulţi oameni răi în lumea asta. Foarte mulţi oameni în care diavolul e la el acasă. Sunt unii care nu au decât umbre de diavolism în dânşii, umbrele păcatului strămoşesc.

O.M. : Părinte, care credeţi că trebuie să fie calităţile primare şi care calităţile secunde ale unui om ?

N. S. : Le ştim cu toţii. Le ştim prea bine. Un om trebuie să fie stăpân pe sine. Să nu fie lăudăros. Să fie calm, impunător, blând cu ceilalţi, drept cu sine şi îngăduitor cu ceilalţi, să nu fie fricos, să nu fie laş — laşitatea şi frica, după părerea mea, constituie un păcat teribil şi cu consecinţe năprasnice —, trebuie să fie cinstit şi cu sine, şi cu ceilalţi, să-şi stăpânească accesele de furie, de mânie, de invidie. Sigur că da... trebuie să fim cinstiţi, să nu fim posomorâţi, acri, meschini. Mă rog, a fi om nu-i uşor...

5

O. M. : Din buna dispoziţie, Noica a reuşit să facă un fel de a fi şi a reuşit să construiască un sistem de gândire...

1. Despre Iuda, N. Steinhardt scrie în Jurnalul fericirii, în Cuvinte de credinţă („Tragedia lui Iuda“) şi într-o amplă scrisoare pe care o trimite de la Rohia, în data de 18 iunie 1979, prietenului său multpreţuit Sergiu Al-George. îi scrie acestuia: „Problema lui Iuda mă obsedează de mult“ (în Dorina Al-George, Şocul amintirilor, Societatea Informaţia, Bucureşti, 1994, pp. 73-75).

Primejdia mărturisirii

N.S. : Asa e.

O.M.: Noica este alternativa prin care se întemeiază un sistem pedagogic. El este un pedagog prin excelenţă. El nu este un mare maestru spiritual, cum poate crede chiar şi el în anumite momente. El este un desăvârşit pedagog şi toată pedagogia lui vine din buna dispoziţie şi din buna aşezare faţă de lucruri.

Si-atunci mă întreb eu: o mai fi având omul si alte calităţi

> » ’

secunde, pentru că nu orice om poate fi încontinuu bine dispus ?

N.S.: Noi trebuie să ne străduim să fim continuu bine dispuşi. Chiar dacă nu suntem bine dispuşi într-o bună zi, să ne facem că suntem. Nu să fim într-o culme a voioşiei, că să ştii că există şi pericolul ăsta, sunt unii oameni care când îi cauţi sunt într-o stare de voioşie, de euforie, nu ştiu... ori prefăcută, si atunci miroase a teatru si a comedie, ori devin obositori cu

buna lor dispoziţie şi cu voioşia lor.

Bunăoară, eu cunosc o femeie foarte credincioasă, foarte credincioasă şi pe care o respect şi o admir pentru credinţa ei. Dar mă oboseşte foarte mult prin cucernicia ei nesfârşită. De dimineaţă până seara şi de seara până dimineaţa cu mâinile împreunate, cu un surâs serafic, cu o atitudine paradiziacă... care sfârşeşte prin a obosi. Chiar pe un om credincios. Eu nu cred că e natural - trebuie să fim foarte naturali -, cucernicia aceasta agresivă miroase a teatru. Tot mereu cu mâinile împreunate! Mie nu-mi plac oamenii care sunt prea vizibil cuviosi.

5

Trebuie să fie mai sinceri. Chiar dacă la un moment dat mai greşeşti şi ai o secundă de mânie sau supărare. Principalul e să nu ţină supărarea prea mult. De ajuns este până la apusul soarelui, cum spune Sfântul Apostol Pavel. Să ai un moment

de supărare mi se pare un lucru firesc. Creştinul e om. Dar asta nu înseamnă că nu trebuie să facă tot posibilul să-şi stăpânească accesele de mânie, de furie, de supărare. Şi mai ales să nu fie bosumflat. Cu fruntea încruntată, cu ochi ficşi si cu

> J

o privire din asta... ucigătoare. Nu! E respingător şi dovedeşte că nu-i creştin. Omul bosumflat, încruntat, mahmur, supărat, aspru - aspru cu sine, da, dar în relaţie cu ceilalţi, nu.

Un creştin adevărat e liniştit şi fericit. Domnul ne cere să fim bucuroşi. Cum spunea Sfântul Serafim de Sarov, care tuturor le spunea „bucuria mea“. Bucuria mea. Trebuie să fim în relaţie cu ceilalţi oameni prin bunăvoinţă, prin stăpânire de sine, de amabilitate. Creştinul bosumflat, supărat, mânios, aspru, încruntat nu-i creştin. Mie nu-mi plac, cum spuneam înainte, nici creştinii care în mod vizibil, prea ostentativ, sunt într-o stare de cuvioşie, ca să zic aşa, agresivă. De cuvioşie exterioară. Sigur că trebuie să te porţi cuviincios, moral, mai ales moral, să eviţi orice păcat, să porţi haină călugărească dacă eşti călugăr... Să nu îl respingem pe Hristos, să îl atragem pe Hristos! Cuviosul agresiv îl prezintă pe Hristos ca pe un încruntat, ca pe un bosumflat, ca pe un ins cu biciuşca în mână, ceea ce n-a fost.

I.P.: Aţi vorbit despre trădare şi vânzare. Asistăm şi în zilele noastre la persecuţii de tot felul. Suntem „îngrădiţi" şi „închişi" în felurite moduri. In acest caz care trebuie să fie atitudinea noastră faţă de nu puţini semeni de-ai noştri care s-au făcut uneltele celui rău şi viclean ? Una de iubire, de înţelegere şi îngăduinţă sau una de ură, greaţă, scârbă, dispreţ ?

N.S. : Iată un sentiment creştin. Să-ţi fie greaţă de anumiţi oameni. Da. E adevărat că Domnul a spus să ne iubim vrăjmaşii

noştri, dar nu înseamnă că nu trebuie să ne fie greaţă de ceea ce merită să ne fie greaţă.

Are englezul o vorbă care spune asta minunat. Mi se pare că ţi-am spus-o ţie, Ioane. Zice: „Sunt obligat în calitatea mea de creştin să-mi iubesc aproapele, dar nu sunt obligat să-l şi simpatizez". Obligat sunt să-l iubesc ca fiinţă omenească, dar nu sunt obligat să-mi şi placă, să-l îndrăgesc. De

îndrăgit, îndrăgesc pe oamenii buni şi cumsecade. Dar de aceia care sunt scârboşi mi-e greaţă. Greaţă trebuie să-mi fie de ei, scârbă trebuie să-mi fie de ei! îi iubesc ca oameni, le doresc mântuirea si as fi fericit să iasă din lumea aia a lor si
> > J
din bârlogul ăla în care s-au băgat (şi acolo se bucură, şi de acolo fac rău altora). Ehe, mi-e greaţă de ei! Domnul să mă judece, Domnul să mă judece. Greaţa este un sentiment foarte creştin. Foarte creştin.
> J
Nu mă înşel dacă mi-e greaţă de turnător, de vânzător, de pungaş, de răi, de invidioşi, de tirani, de lingăi, de toţi. Nu consider asta ca un păcat. Sunt fraţi - întrucât au duhul divin în dânşii, dar îl pângăresc, dar fac rău oamenilor şi semenilor lor, dar se poartă ca nişte fiare... şi mie să nu-mi fie greaţă de ei? Le doresc mântuirea, aş fi fericit să pot să-i ajut să se mântuie şi să iasă din aceste spurcăciuni în care se află, dar când sunt în bârlogul spurcăciunii mi-e greaţă. Ăsta-i răspunsul meu.
O.M. : Clarviziunea cum se obţine, Părinte Nicolae ?
>
N. S.: Nu ştiu. E o taină.
j
O. M. : Dar între cunoaştere şi clarviziune există, desigur, o mare diferenţă...

N. S. : Şi oamenii politici de care am vorbit adineauri sunt plini de cunoaştere, au material informativ foarte mult, deci cunosc foarte mult, dar n-au discernământ. Discernământul acesta, capacitatea de a prinde, de a sesiza esenţialul, mai ales, de a vedea limpede, mai ales de a vedea. Când se zice în Scriptură „ochi au şi nu văd“ e un lucru real, e o observaţie reală. Foarte multi oameni au ochi si nu văd. Si
5 5 ■> î
asta le reproşez eu celor din Occident, care ştiu foarte multe, au cunoştinţe, au cunoaştere, dar n-au limpezimea vederii, n-au discernământ. Nu ştiu să vadă ceea ce văd. Văd, dar nu prind.
O. M. : Eliade credeţi că a avut clarviziune ?
N.S. : Da. Sunt convins de asta si cred că si Eliade, si marile spirite ale umanităţii au avut un fel de dar profetic, un fel de clarviziune, de capacitate de a distinge esenţialul. Ştiţi ce spunea Bergson. Aşa şi cu ăştia cu clarviziunea. Nu se lasă orbiţi de detalii. Nu se lasă orbiţi de prestidigitaţie. Oamenii răi, tiranii, propaganda ideilor rele caută să încurce lucrurile, să le ieie aşa încât secundarul şi principalul să se amestece şi ochiul omului să nu mai poată desprinde limpede ceea ce este esenţial din masa de detalii nesemnificative.
î
Si eu am dat un exemplu. Nu ştiu dacă voi ati citit cartea mea intitulată Intre viaţă si cărţi\ Acolo am eu un capitol despre Ioana d’Arc şi despre procesul ei. Şi de acolo am trecut la nişte consideraţii generale asupra proceselor montate. Şi am spus că ceea ce fac ăia care montează procese false, cu hotărârea dinainte stabilită, e să prezinte lucrurile în aşa fel [1]
1. Este prima carte de autor, graţie lui Mihai Gafiţa, după o serie de traduceri, după ieşirea din închisoare.

încât amănuntele să orbească oamenii de bună-credinţă şi ei să creadă că intr-adevăr procesul a fost drept - şi am comparat această acţiune cu ceea ce face prestidigitatorul. El apare pe scenă, îşi suflecă mânecile, arată jobenul publicului să vadă că jobenul nu conţine nimic intr-insul, îşi scutură mâinile şi braţele şi pe urmă scoate un iepure din joben. Şi toată lumea e fermecată şi minunată de cum de-a ieşit iepurele din joben. Dar el, ca să facă această operaţie, o pierde într-o serie întreagă de detalii. Muzică, lumini, gesturi, în aşa fel ne orbeşte, ne pierde cu detaliile, încât noi nu observăm pe unde iese cu adevărat iepurele. E o operaţie de prestidigitaţie care urmăreşte să ne distragă privirea, să ne ameţească. Asta cred că fac oamenii ăştia. Ne orbesc ca să nu avem capacitatea de-a prinde esenţialul, de a discerne esenţialul.

Şi spiritele mari — cum e Eliade şi alţii, foarte mulţi ca el - sunt oameni care s-au priceput, neduşi cu vorba, neduşi cu luminile, cu zgomotul, cu efectele secundare, cu regia. Neduşi cu regia. Ei dincolo de regie disting esenţa şi ştiu să vadă că în procesul Ioanei d’Arc, bunăoară, femeia era nevinovată şi dânşii voiau să o piardă, să o compromită, să o prezinte ca pe o vrăjitoare, deşi nu era. Iar la toate celelalte procese politice să arate că vinovatul - care în fond e de altă părere decât judecătorii lui - are altă concepţie politică, dar altfel e nevinovat. Deci trebuie să fim foarte atenti. Clarviziunea este într-adevăr o însuşire esenţială a tuturor spiritelor mari. Toţi marii scriitori, toţi marii gânditori, toţi marii oameni politici, cu-adevărat mari, au avut această clarviziune. Au ştiut să vadă. Există o întreagă artă a vederii. Ne lăsăm foarte uşor orbiţi, foarte uşor ameţiţi, distraşi. E o artă, arta vederii.

I.P. : Intr-un număr mai vechi din revista Familia de la Oradea, am citit o traducere din Cioran. Un text mai mult

decât polemic despre Apostolul Pavel... M-a contrariat şi m-a întristat deopotrivă.

N.S. : Cioran!... Cioran e foarte mare anticreştin!

>

I.P.: Dar am citit, nu peste mult timp, un interviu cu Cioran, de data aceasta publicat în revista Steaua de la Cluj, în care Cioran, cu tot „scepticismul de serviciu'[1] pe care şi-l arogă, îşi consideră Lacrimi şi sfinţi[!] o carte de mare importanţă teologică şi creştină. Se contrazice, oare, Cioran ?

N.S. : Dragă Ioane, Cioran este fără îndoială un anticreştin. Fără îndoială. Eu când l-am cunoscut la Paris, în ’80, când am vorbit cu el, l-am rugat foarte stăruitor să înceteze de a mai scrie direct împotriva lui Hristos, de a-l ofensa, de a-l jigni pe Hristos. Şi mi-a promis c-o va face. Aşa mi-a promis - n-o să renunţe la atitudinea lui anticreştină, nici nu i-am cerut, nici nu aveam calitatea să o fac, dar l-am rugat, dacă vrea, să nu-l mai insulte pe Domnul Hristos personal. Şi pe urmă am găsit o revistă, acum vreo doi ani, unde spunea că fapta cea mai bună a omului în decursul istoriei este deicidul, omorârea lui Dumnezeu, adică răstignirea. Şi i-am scris.

Păi bine, dragul meu, zici că eşti un om cinstit, mi-ai făgăduit că nu mai jigneşti pe Hristos, şi acum zici că cea mai bună faptă din lume este răstignirea. Mi se pare un lucru foarte ciudat.

Mi-a răspuns aşa: articolul de care vorbeşti l-am scris înainte de a-ţi fi

promis dumitale. Şi în orice caz, îmi răspunde el mie, chiar dacă ţi-am promis tot ce ţi-am promis, eu rămân scriitor şi eu sunt responsabil, faţă de publicul meu cititor, de ideile mele.

1. Bucureşti, 1937.

Cum am tradus eu pentru mine răspunsul lui Cioran ?

Mi-am adus aminte de o anecdotă evreiască scrisă de un scriitor ovrei pe care-l cheamă Şalom Alehem, un scriitor celebru, si stiti că el are acolo o scenă foarte nostimă cu două
î î >
femei: una împrumută alteia o oală. Nu ştiu dacă ţineţi minte. Şi aia îi aduce după câteva zile oala înapoi, spartă. Şi asta, femeia care i-a împrumutat-o, zice: păi eu ţi-am dat o oală bună, ce-mi aduci mie oala asta spartă? La care aia îi răspunde aşa: mai întâi şi întâi că nu mi-ai împrumutat nici o oală, în al doilea rând că oala pe care mi-ai împrumutat-o era spartă. în al treilea rând că oala asta, pe care ţi-am adus-o înapoi, n-are nici un defect şi e perfectă. în al patrulea rând, ia mai du-te-ncolo şi lasă-mă-n pace!

Dacă Cioran îmi răspunde mie că e responsabil faţă de publicul lui, vasăzică el se consideră angajat să se menţină pe linia lui. Totuşi, Cioran să stiti că s-a schimbat foarte mult. Foarte mult. Mai întâi că Cioran era un om care nu publica articole în ziare, nu dădea interviuri, nu se fotografia, nu dădea răspunsuri, trăia complet izolat. Şi-acuma s-a schimbat. Dă interviuri, publică amănunte biografice, ţine conferinţe, se manifestă în public, a devenit dintr-odată extravert. Ooo! Toată ziua vorbeşte, toată ziua revistele franţuzeşti sunt pline de Cioran; Cioran dă interviuri, Cioran răspunde, Cioran vorbeşte la radio. A ieşit odată din fundul vizuinii în care
î >
stătea ascuns şi s-a apucat să vorbească. S-a schimbat foarte mult. Şi-a tradus cartea Lacrimi şi sfinţi în franţuzeşte, deşi pe vremuri spunea: toată opera mea literară românească o consider decedată, moartă. Uite că s-a schimbat. Mai ştii minune. Poate că... Eu să ştiţi că i-am spus: „Să ştii, iubite domnule Cioran, că într-o zi dumneata o să devii un om credincios'[1]. Si-a râs. A râs. Dar uite că văd că nu m-am înşelat.

I.P.: Poate va fi o mare convertire...

N. S. : Poate va fi o mare convertire. Să ştii că îmi atribui si eu
>>
unu la sută din merit.

O. M.: Ce credeţi despre marii convertiţi ?

N.S. : Dragul meu, sunt nişte oameni foarte fericiţi, toţi. Convertirea este un acces la fericire. Omul care-l cunoaşte pe Hristos si care-l iubeşte si care se converteşte e un om fericit, e un om care intră într-o zonă a fericirii, iese din întuneric, din chin. Eu nu zic că intră într-o stare de fericire perfectă; că omul poate să se mai îmbolnăvească, să aibă necazuri, să cadă, să... mai ştiu eu ce, să piardă bani, mă rog, să aibă necazuri, dar pe un fond de fericire. Pe un fond de linişte. Nu mai cunoaşte deznădejdea neagră.

Ei, asta ţine de botez. Botezul sincer nu este apă. Noi nu suntem botezaţi cu apă. Noi suntem botezaţi cu duh şi cu foc. Sub aparenţa apei se află duh şi foc. Aşa cum în Sfânta împărtăşanie pâinea şi vinul pe care le luăm în gură

sunt trupul şi sângele Domnului şi nu se vede, tot aşa şi apa botezului este duh şi foc. Şi este un izvor de multă fericire. Niciodată un convertit nu va mai cunoaşte pe deplin deznădejdea - poate să fie şi el amărât, să fie bolnav, să aibă o criză, să se certe, mă rog, diferite împrejurări ale vieţii. Dar nu mai atinge adâncurile. Adâncurile bazate pe fericire, pe linişte, pe dragoste. întunericul şi frigul nu au un acces liber asupra convertitului. Pentru că e căldura duhului şi a focului care imediat te apără.
I.P. : Despre eroism mi-aţi vorbit adeseori. După câte ştiu, şi ştiu bine, puneţi mare preţ pe curaj. Aţi scris texte memorabile despre această virtute; biografia dumneavoastră are date

suficiente pentru a socoti eroismul şi curajul singure şi sigure căi către libertate. Despre frică ce îmi puteţi spune, Părinte Nicolae ? Vorbiţi-mi despre această stare nu întotdeauna demnă. Spun „nu întotdeauna[11] pentru că eu cred că frica are şi o conotaţie pozitivă: teama, frica de păcat! Ce e frica ?
N.S.: în capitolul 21 al Apocalipsei, la versetul 8, sunt menţionaţi cei care merg în iezerul de foc. Ştiţi care sunt primii menţionaţi ? Să nu credeţi că sunt menţionaţi criminalii sau
> î î > »
desfrânaţii sau sodomiţii sau mai ştiu eu cine... Fricoşii! Fricoşii vin în primul rând. Şi să ştiţi că-i un tâlc în versetul ăsta din Scriptură. Frica este un păcat imens[1]. Domnul Hristos în nenumărate rânduri, în Evanghelii, vă rog să mă urmăriţi, în nenumărate rânduri, spune : Nu vă temeţi; de ce sunteţi fricoşi ? Nu fiţi fricoşi, nu vă înspăimântaţi! Nu te teme! îndrăzniţi! îndrăzneşte! Eu am îndrăznit, am biruit lumea! Tot timpul spune : De ce te temi ? Nu te teme ! Nu te înfricoşa! Nu te înspăimânta! Nu fiţi fricoşi! Spune categoric. De ce spune de atâtea ori ? Pentru că frica este un foarte mare păcat şi pe foarte mulţi oameni frica îi împiedică să vină la Hristos sau să se convertească sau să fie mai buni. Le e frică.

Vorbesc cu oarecare autoritate, întrucât cunosc foarte bine frica din experienţa mea personală. Uite, eu am fost atras la Biserica creştină de clopote, de Domnul Hristos, de credinţa creştină din copilărie. în cartea mea de amintiri am explicat pe larg lucrul ăsta. Din copilărie eram atras de Biserica creştină. Am învăţat religia creştină la liceu, iar cât priveşte frica trebuie

1. „Iar partea celor fricoşi şi necredincioşi şi spurcaţi şi ucigaşi şi desfrânaţi si fermecători si închinători de idoli şi a tuturor celor mincinoşi este în iezerul care arde cu foc şi cu pucioasă, care este moartea a doua“ (Apoc. 21.8).

să mărturisesc că e un sentiment rusinos, de care am avut parte şi eu. Trag nădejde că în parte, cel puţin, m-am vindecat. Nu cu totul. Nu cu intensitatea cu care s-ar fi cuvenit să fiu vindecat. Totuşi am făcut progrese. Mulţumesc lui Dumnezeu. Şi mulţumesc amintirii tatălui meu, care mult m-a ajutat.

Eu v-am povestit, cred că lui loan, mai ales, i-am povestit că la plecarea mea la Securitate, când am fost chemat în mod liber, tatăl meu s-a aşezat în fata uşii, m-a salutat milităreste si mi-a spus drept rămas-bun: „Să nu mă

faci de râs, să nu fii jidan fricos, să nu te căci în pantaloni'[1]. Aşa mi-a spus tata. Şi de mult ajutor mi-au fost aceste cuvinte pe care mi le-am repetat tot timpul (în timpul anchetei, mai ales) şi tot timpul anilor de detenţie. Le-am spus şi colegilor mei: uite ce mi-a spus tata; i-a amuzat foarte mult, s-au distrat de minune cu fraza asta a tatălui meu: să nu fii jidan fricos, să nu te căci în pantaloni. Eh, fricos am mai fost eu; ba mai fricos, ba mai puţin fricos; de căcat în pantaloni m-am căcat, că am avut şi dizenterie la Jilava, dar tot e bine că nu m-am căcat în faţa anchetatorilor...

Dar, cu cât trece timpul, cu atât sunt mai convins că această virtute a curajului este o virtute esenţială. Tot în închisoare am avut norocul şi onoarea să mă împrietenesc cu doctorul Sergiu Al-George, un om neînfricat şi care în tot timpul anchetei s-a purtat cum nu se poate mai frumos şi mai curajos. L-am admirat mult pe doctorul Al-George pentru imensa lui cultură, pentru minunatele lui însuşiri, dar mai ales pentru însuşirea aceasta a curajului pe care a dovedit-o, n-a semnat decât ceea ce-a vrut, n-au scos din gura lui cuvinte pe care el n-a vrut să le spună, n-a semnat nimic din ceea ce nu voia să semneze, i-a înfruntat, s-a dovedit de un curaj desăvârşit. Mult m-a ajutat şi el, şi mult a contribuit şi la

formarea acestei convingeri că virtutea curajului este esenţială, şi de aceea am şi scris în repetate rânduri, în micile mele texte, că în lipsa curajului celelalte virtuţi dispar. Degeaba avem însuşiri frumoase, mari calităţi, dacă ne lipseşte curajul toate sunt corupte, toate sunt stricate. E o virtute esenţială, în lipsa căreia totul se pierde. E o condiţie absolut necesară - nu-i suficientă, ca-n matematică, nu -, e necesară însă omului, şi lipsa curajului duce la rezultate catastrofale...

Reiau fraza întreruptă. Eu am citat de multe ori fraza lui Brice Parain[1], filosoful francez, pe care o consider într-adevăr esenţială. Iată ce a spus Brice Parain. Mă repet nu ştiu pentru a câta oară! Nu-mi pare rău, pentru că este o frază într-adevăr esenţială. O repet aşa cum aş repeta Tatăl nostru. Niciodată nu ne săturăm de a repeta Tatăl nostru. Niciodată nu ne săturăm de a mânca pâine. Niciodată nu ne săturăm de a bea apă. Eu consider această frază a lui Brice Parain aşa cum consider pâinea, apa şi Tatăl nostru. Lucru care poate fi repetat fără a produce senzaţia de saţietate, un lucru pe care putem şi dorim şi ne bucurăm să-l repetăm zilnic. Aşa cum ne bucurăm când bem un pahar cu apă zilnic sau când mâncăm o bucată de pâine, sau spunem Tatăl nostru, zi de zi, şi nu ne săturăm. Nu ni se pare prea mult. Pofta de a spune Tatăl nostru, de-a bea apă şi de-a mânca pâine renaşte odată cu fiinţa noastră în fiecare dimineaţă. Asa este si fraza asta a lui Brice Parain.

> î >

E simplu. Dacă vrei să fii liber trebuie să ştii să plăteşti; dacă

1. Brice Parain (1897-1971). Filosof, romancier şi dramaturg francez. Studii la Ecole Normale Superieure. între 1925 şi 1926 a fost ataşat cultural al Ambasadei Franţei la Moscova. Din 1927 a fost secretar al direcţiei literare a Editurii Gallimard. A scris o serie de cărţi în domeniul filosofiei limbajului.

vrei să fii liber trebuie să nu-ţi fie frică de moarte. Uite aşa glăsuieşte Brice

Parain şi aşa l-am repetat şi eu de nenumărate ori, aproape în toate cărţile mele, câte au fost publicate, şi în foarte multe texte de-ale mele. Ăsta-i cruntul adevăr.

întotdeauna în cursul istoriei au câştigat acele popoare, au câştigat acele partide politice, au câştigat acei oameni cărora nu le-a fost frică de moarte. Şi în clipa aceasta, a culturii occidentale, a culturii şi civilizaţiei occidentale, americano- -europene, despre care am vorbit ieri, esenţialul este această frică de moarte. Vedem că popoarelor civilizate, marilor popoare occidentale: englez, francez, italian, german, american nu le este frică actualmente de moarte. Precum şi celorlalte popoare: popoarelor africane, popoarelor asiatice, popoarelor din America de Sud şi poporului rus nu le este frică de moarte, sunt gata să rişte şi să-şi pună pielea în joc. America de Sud, cum v-am mai spus-o, a avut norocul de-a avea câţiva oameni de mare curaj (printre care pe Che Guevara, care i-a învăţat pe ei tactica gherilelor şi care este adevăratul creator al puternicei revoluţii sud-americane), ceea ce, eu nu mă îndoiesc, în câţiva ani, sau cel mai târziu în câteva decenii, va produce rezultate cu totul importante pentru istoria lumii şi pentru America. Nu le e frică de moarte. Nici gherilelor din El Salvador, nici sandiniştilor din Nicaragua, nici gherilelor din toate statele sud-americane: Columbia, Argentina, Brazilia ş.a.m.d. îl au pe Fidel Castro, l-au avut pe acest Guevara, îl au pe Daniel Ortega (care iarăşi este un om neînfricat, obraznic, dur).

I.P. : Un diavol...

N.S. : Un diavol. Dar un diavol curajos. Un diavol îndrăzneţ, neobrăzat, dar foarte puternic. Din nefericire, observăm la popoarele occidentale acuma, în faza aceasta în care ne aflăm,

o teribilă teamă de moarte. Sunt gata să facă orice. Să cedeze. Uitaţi-vă, cu sistemul acesta al răpirii de oameni, cu sistemul ostaticilor, iranienii lui Khomeini, grupurile de terorişti din Liban fac ce vor. Au băgat frica şi în nemţi, şi în francezi, şi în englezi, şi în americani. Au băgat frica în ei, în toţi. Şi în italieni. Le e frică. Le e frică să ia măsuri severe împotriva teroriştilor pentru că ei le răpesc un ostatic, doi sau trei şi... gata! Popoarele occidentale cedează. Ei nu-şi dau seama că nu scapă de şantaj decât refuzând şantajismul.

Eu am scris de curând un articol intitulat „Suflet de rob", care mi-a fost refuzat de revista Steaua (nu din vina revistei), dar care mi-a fost publicat de revista Familia. Cu titlul schimbat. Se cheamă (tot un titlu foarte frumos) „Taina libertăţii"[1]. Şi acolo am vorbit despre şantaj şi am spus că nu poţi să tratezi cu şantajistul decât refuzându-1. Dacă admiţi să discuţi cu el, să te tocmeşti cu el, eşti pierdut. Pentru că şantajul, am spus eu acolo, după cum oricine poate constata, este un delict, este un act care se joacă în doi. Şantajistul are nevoie de complicitatea şantajatului. Voită sau nevoită, conştientă sau neconştientă.

Vă dau un exemplu în care şantajatul refuză să discute. Ducele de Wellington i-a răspuns unui şantajist care l-a ameninţat că-i va publica nişte scrisori compromiţătoare: „Publică-le şi du-te naibii!". Scurt. Ăsta-i singurul răspuns. Dacă arăţi că ţi-e frică şi-ncepi să plăteşti, nu scapi, pentru că ăla va veni şi peste o săptămână şi-ţi va cere iarăşi bani şi vei fi obligat să-i dai toată viaţa. Nu scapi! Plătind şantajistului

1. Publicat în revista Familia, nr. 12/1987 şi difuzat la posturile de radio

„Europa Liberă” şi „Deutsche Welle”. Postum a fost inclus în Monologul polifonic, ed. cit., pp. 190-192, cu titlul „Suflet de rob (sau taina libertăţii)”.

sau făcând ceea ce doreşte nu scapi de el. Dimpotrivă, te angajezi într-o acţiune care va dura cât timp vei trăi. Ajungi la discreţia lui. Exact ca si informatorul, ca si acuzatul care semnează un act prin care se angajează să fie informatorul Securităţii. El crede că, dacă spune anumite lucruri şi denunţă pe cei pe care-i ştie, a scăpat. Nu! Peste o săptămână sau peste o lună i se va cere din nou, şi peste un an iarăşi, şi cât timp va trăi va fi la discreţia securităţii sau a organelor de anchetă. Asta este o regulă generală: a şantajului. Frica deci e o soluţie nu numai ruşinoasă din punct de vedere moral, dar şi din punct de vedere practic nu-i bună. De frică te pui la discreţia organului anchetator sau la discreţia banditului, sau a gangsterului, sau a şantajistului, sau a teroristului, care te şantajează în mod definitiv. Există o singură lege a şantajistului, fie că e exercitată de un organ de anchetă al statului, fie că e exercitată de un terorist, de un bandit, de un gangster ş.a.m.d. Legea e aceeaşi. Spui ceva, te predai.

Popoarele occidentale cred că cedând ucrainenilor sau libanezilor, sau bascilor, sau irlandezilor, armata republicană irlandeză, vor obţine pace. Vor fi lăsaţi în pace. Mă fac să râd.

Sunt de o naivitate totală. S-au născut ieri-dimineată. Au
)
căzut, cum zic francezii, din ultima ploaie. Sunt neînţeleşi, necunoscători de viaţă, sunt nişte copii, nişte naivi, nişte bebeluşi, nişte sugari (numai că nu au harul sugarilor). Şi iar e o frază pe care eu am citat-o de nenumărate ori, că am devenit maniac cu ea, e fraza lui Leon Daudet: „Naivitatea le şade foarte bine copiilor, dar nu le şade bine bătrânilor[11]. Bătrânii se cade să nu fie naivi şi proşti. Ci înţelepţi, cum se cade să fie şefii de stat. Prostia nu are ce căuta. Nu este o scuză. Dacă eşti prost nu face politică, nu te băga. Nu te băga să conduci statele dacă eşti prost şi dacă eşti naiv. Ca Nasser,

care a compromis toată situaţia. Sau ca dobitocul ăla sinistru şi ramolit de Eisenhower, care pentru ambiţia personală (sau, nu ştiu, din prostie nesfârşită, din orbire de neconceput) a stricat toată treaba. Şi a compromis în mod definitiv situaţia culturii şi civilizaţiei occidentale, şi a lăsat Europa şi America la discreţia ruşilor.

j j

De-atunci a început. Din ’56. A început la Miinchen,
v-am spus, dar atunci a fost momentul crucial, cu Budapesta
si cu Orientul. A fost un moment de răscruce, o catastrofă.
>

A fost o catastrofă. A fost un moment în care filele istoriei, filele ţesute de ursitoare, s-au legat între ele, s-au încolăcit, s-a făcut un nod, asa cum facem nod uneori în războiul de tesut
si se întorc firele si formează un nod si trebuie tăiat. Acolo tai
> ? >
nodul şi reiei operaţia. Dar în viaţa reală, în istorie, e mai greu. S-a rodat şi-a căzut. S-a produs o cădere. O cădere de tensiune electrică, de energie în

sufletul popoarelor occidentale, care iarăşi au căzut de la un moment de virtute, de la un moment de curaj, iar s-au prăbuşit în frică şi în descumpănire şi acolo au rămas. Şi acuma tot coboară pe scara asta nenorocită. Pe hăul ăsta al abjecţiei.
I.P.\ Părinte Nicolae, aţi fost în anii ’70 în străinătate, aţi locuit o vreme în casa lui Mircea Eliade, i-aţi fost oaspete lui Mircea Eliade... Nu v-a spus, nu v-a mărturisit de ce nu se întoarce în tară ?
Î
N.S. : Ba da. El mi-a spus că, în principiu, ar fi dispus să se întoarcă în ţară. Dar atâta timp cât posturile noastre de radio şi presa noastră vorbesc insultător şi jignitor despre Monica Lovinescu, despre Virgil Ierunca, despre soţii Stolojan, despre toţi ceilalţi români, oameni de cultură, Vintilă Horia şi toţi ceilalţi, n-o face. Nu se întoarce. Când eu m-am dus la Paris,
Î 7
238
N. Steinhardt — loan Pintea
la legaţia română, să cer prelungirea paşaportului meu cu o lună (mi se pare că ţi-am povestit), mi-au prelungit paşaportul cu o lună, dar mi-au comunicat că vrea să-mi vorbească ambasadorul. M-am dus acolo, în altă parte a clădirii, şi pe urmă a apărut un domn care mi-a spus că-i ataşatul cultural, că ambasadorul mă roagă să-l scuz că nu poate veni şi că l-a însărcinat pe el, ataşatul cultural, să stea de vorbă cu mine. Mi-a spus că din cererea mea a văzut că locuiesc la Mircea Eliade (că venisem să dau adresa la care locuiesc la Paris) şi că ei mă roagă pe mine - ambasadorul, în primul rând, şi ataşatul cultural — să intervin pe lângă profesorul Eliade să vină în ţară, să accepte invitaţia. Eu am spus că voi comunica ceea ce mi s-a spus, dar că de pe acum pot să-i răspund care-i va fi răspunsul lui Eliade, că-l cunosc. Şi i-am spus ceea ce ţi-am spus dumitale acuma. Că e dispus să vină în ţară, unde mai are rude, mai are pe sora sa, că e foarte ataşat de ţară, că nici o clipă n-a încetat de a gândi româneşte, de a simţi româneşte, de a scrie româneşte (că toată literatura lui e scrisă în româneşte, numai operele ştiinţifice sunt scrise în franceză şi în engleză). Dar, dacă prietenii lui sunt trataţi aşa cum sunt trataţi de presa şi de radioul român, nu se întoarce.
Ataşatul ăsta mi-a mai pus câteva întrebări, mi-a vorbit foarte gentil. Eu i-am spus : să nu veniţi mie să-mi spuneţi că presa e liberă şi că dumneavoastră nu puteţi face nimica, că eu ştiu prea bine că presa la noi nu e liberă şi că ascultă de directivele guvernului. Daţi directive în sensul ăsta, să înceteze, şi atunci putem vorbi. Atât de modest cât sunt eu, totuşi mă oblig să intervin pe lângă prietenii mei de la „Europa Liberă“ să înceteze si ei cu discuţiile si cu insultele si să ter-
> Î Î >
minăm cu porcăria asta de rufe murdare spălate în familie, să facem cumva cum fac ungurii şi polonezii: refugiaţii unguri
Primejdia mărturisirii
239
şi polonezi nici ei nu bârfesc regimurile din Ungaria şi din Polonia, şi nici ăia nu-i insultă pe ei. E un fel de înţelegere. Toţi suntem români şi n-ar trebui să ne insultăm pe calea undelor universale. Dar n-am ajuns la nici un rezultat. Am vorbit. M-a ascultat. Am plecat. Nu s-a făcut nimic. „Una spune, alta face. Asta-i lupta pentru pace."
Si cu asta am terminat conversaţia noastră. Vă mulţumesc, dragii mei! A

fost şi ea înregistrată pe cât s-a putut. Mai cu muzică, mai fără muzică, mai cu bătăi la uşă[1]. Vă mulţumesc!
/./?: Vă mulţumim, Părinte Nicolae!
>[7]

1. Convorbirile din „Despre agonia Europei" au fost înregistrate pe casete care conţineau şi muzică. Din păcate, o casetă aproape întreagă, din neglijenţă, din nepricepere sau chiar din pricina acestei muzici, s-a şters. Poştaşul care aducea corespondenţa la mănăstire a bătut de câteva ori la uşă, dar nu i s-a deschis.

m
N. Steinhardt şi loan Pintea în faţa chiliei de la Casa Poetului,
Rohia, 1985.
loan Ilieţ, N. Steinhardt, loan Pintea, Pr. Georgică Cira şi Gheorghe Suciu (jos) în grădina Bibliotecii Judeţene, Bistriţa,
1986.
N. Steinhardt în sala de lectură a Bibliotecii Judeţene din Bistriţa, conferenţiind despre scriitorii interbelici, 1986. (Foto: loan Pintea)
N. Steinhardt între loan şi Violeta Pintea, Mocod, 1986.
N. Steinhardt în Poiana Lighet, Rohia, 1987. (Foto: loan Pintea)

N. Steinhardt şi loan Pintea în faţa chiliei de la Casa Poetului,
Rohia, 1987.
Referinţe critice
5
„Un prim capitol al cărţii realizate de loan Pintea N. Steinhardt, Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu loan Pintea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993, cuprinde «Convorbirile de la Rohia (1984- -1988)», succedate, după pilda biblică, în şapte «zile», fiecare cu un relativ specific tematic, de ordin cultural şi complementar biografic. Ele sunt prefaţate de o convorbire «între viaţă şi cărţi», luându-se ca pretext titlul unuia dintre volumele lui N. Steinhardt, căruia acesta îi stabileşte o relaţie afină a termenilor, cultura fiind «un imn de laudă adus vieţii» pentru că «nu este mai puţin caldă, vivace, puternică decât viaţa însăşi». Alte întrebări vizează o zonă informaţională privind generaţia din care face parte eseistul. E cea trăiristă, preţuită tocmai prin cultul adus vieţii. Se simte legat sufleteşte de contemporanii care i s-au impus prin personalitatea lor. De un C. Noica, Dinu Pillat, Sergiu Al-George, dar şi de ultima promoţie de poeţi pe care o apreciază la modul cel mai încurajator prin tentativa acestora de a-şi descoperi şi afirma identitatea. Urmează «zilele», însoţite fiecare de un «supliment» menit de a întregi portretul spiritual al cărturarului. Cum ele nu se configurează ca etape ale unui proces intelectual, ci ca momente ale unor convorbiri având drept subiecte probleme diverse, unele firesc aleatorii, a le expune detaliat, cronologic, mi se pare oţios. Adaug faptul că N. Steinhardt nu e altceva decât un eseist, care are şi convingeri ferme, dar mai ales păreri, aproximări într-o chestiune
250
Referinţe critice
sau alta de natură teoretică. Teologal gândind, şi nu numai, e pe poziţia ecumenicului. însăşi trecerea de la mozaism la creştinism a fost, prin botez, ecumenică, părintele ortodox fiind asistat de unul greco-catolic, în Jurnalul

fericirii, iar, în mărturisiri, şi de alte confesiuni.

Aşadar, interlocutorul lui loan Pintea în cele şapte zile îşi spune părerile în diverse chestiuni privind cultura, în speţă literatura şi arta, civilizaţia, istoria, actualitatea. Valoarea convorbirilor stă în dezinvoltura mărturisirilor. în ceea ce interlocutorii numesc inspirat «taifas».“

Aurel Martin, „Primejdia mărturisirii ‘, România literară, anul III, nr. 41 (142), 1992, p. 11; reluat în „Prin alţii în postumitate", în Caietele de la Rohia, voi. IV, Editura Helvetica, Baia Mare, 2002, pp. 142-145.

„Sub ostentaţia «polemicii cordiale», dincolo de frazarea elegantă şi de arguţia verbală ascunzând un causer din stirpea lui Ţuţea, se ascunde, nu cu multă dibăcie, un excelent ascultător, un audient aulic dar şi benedictin, un interlocutor, uneori sagace, cel mai adesea iscoditor, fapt de natură a transforma doctele monologului, punctate de subtile întrebări, într-o propedeutică spirituală de natură a-l înălţa în rang pe convorbitorul care, cu timiditate nepre- facută, şi-a permis o neiscusită zăbavă asupra creaţiei «preopinentului»: l-am numit pe loan Pintea care, pe parcursul acestor convorbiri, dobândeşte un plus de spiritualitate aşa cum se cuvine «ini- ţiantului». Fără nimic ostentativ în genul unui guru spiritual, N. Steinhardt nu pierde nici o clipă din vedere personalitatea convorbitorului, de aici natura de dialog nu doar peripatetic, în bună tradiţie ateniană, socratică, dar si de convorbire initiatică

fiindcă, nu e nici o îndoială, existenţa lui N. Steinhardt a fost pe cât de patetică, pe atât de pilduitoare. De altfel, confratele mai tânăr miruit şi el întru recuperarea deşertăciunilor lumii, are mereu delicateţea de a nu atinge aceste răni euharistice...

în schimb, pe parcursul acestor causerii ţinând (simbolic!) de luni până duminică, N. Steinhardt nu evită a face elogiul acestui popor şi acestui idiom care l-a adoptat în ce avea el mai pur şi esenţial, în religiozitatea lui: va elogia autorităţile României - chiar dintr-o perioadă de tristă aducere-aminte — pentru modul de rezolvare a «problemei evreieşti», problemă exportată şi ea, ca şi altele, de pe alte meleaguri, nespecifică unui popor care şi-a tratat cu demnitate până şi duşmanii (episodul Dromihete - Lisimah, Mihai Viteazul - Basta, D. Cantemir - Petru I, plăieşii lui Ştefan şi Sobieski, Antonescu şi Hitler), după cum va înfiera aservirea Occidentului faţă de Orientul sovietic, caz particular al declinului spenglerian al Occidentului. Textul «Despre agonia Europei» este poate singurul în care N. Steinhardt scrie în temeiul clasicului âgon...

Diapazonul discuţiilor desfăşurate în spaţiul edenic al Rohiei debutează cu o filosofică profesiune de credinţă situată «între viaţă şi cărţi», sintagma între având ceva din conotaţiile acelui întru noician.“

Alexandru Pintescu, „Primejdia mărturisirii[1], Poesis, anul IV, nr. 6, 1993, p. 3.

„Primejdia mărturisirii pare o carte eclectică din punctul de vedere al formei, reunind dialogul (de fapt pseudointerviul), eseul politic, eseul literar, jurnalul, cronica plastică, poemul, epistola într-un amalgam validat doar de situaţia specială a acestor texte mai mult sau mai puţin inedite, adunate postmortem într-un volum, probabil ultimul din scrierile de sertar ale lui N. Steinhardt. [...]

Convorbirile de la Rohia, desfăşurate pe parcursul a şapte zile (să nu

uităm că ziua a opta, nesfârşită, sărbătoarea, începe cu actul receptării şi se va termina odată cu ultimul cititor), încearcă să construiască un edificiu spiritual, să poietizeze reproducând facerea lumii, începând cu literatura, literatul Steinhardt, călătoria ca modalitate de iniţiere, ca aventură într-o lume «de şocuri, de revelaţii, chiar de indignări, de supărări, rostul ei principal fiind să trezească

din stagnare şi obişnuelnicie, din inerţie şi program». Ieşirea din spaţiu este corelată cu traducerea, ambele implicând trecerea dintr-un mod de a gândi şi de a exprima în alt mod de gândire şi de exprimare (loan Pintea). N. Steinhardt a fost un om al mărturisirii, al jurnalului, dovadă Jurnalul fericirii şi numeroase alte fragmente autobiografice care s-au păstrat. Cu ocazia acestor discuţii sunt trecuţi în revistă câţiva dintre scriitorii (mai ales români din diaspora) care au adoptat acest gen, iar de aici se trece la literatura din exil şi la «sihăstria culturală» care a dat două aşezăminte (Păltiniş, Rohia) centrate în jurul a două personalităţi (Noica, Steinhardt). Pătrunderea în intimitatea monahului se face pe nesimţite, de fapt nici nu există o asemenea intimitate, părintele Nicolae îşi retrăieşte taina vizibil, sub ochii noştri, nu se ascunde în dosul unei false smerenii, ci se deschide (nu întâmplător s-a spus că pentru a îmbrăţişa trebuie să-ţi întinzi întâi braţele în răstignire, pe lemnul Crucii), se deschide cu dragoste şi în dragoste: «Orice s-ar întâmpla pe plan evenimenţial, să iubeşti». Ziua a şaptea este dedicată în exclusivitate creştinismului, ortodoxiei, monahismului, tainei de loc închistată în ezoterism, căci, aşa cum ne-a obişnuit părintele Nicolae, credinţa nu este numai o relaţie goală între Dumnezeu şi credincios, ci una terţiară între om, Dumnezeu şi lume (Sf. Apostol Pavel). De aici mărturisirea către lume, nu lipsită de primejdii, căci nu oricare receptor se dovedeşte un bun duhovnic.

Al doilea text fundamental al acestei cărţi, «Despre agonia Europei», dezvăluie un Steinhardt politician şi istoric, mai puţin interesant din punctul nostru de vedere, atrăgând însă ca opinie şi document. [...]

Implicaţiile culturale, teologice, politice ale acestei cărţi discontinue formal îi conferă valoarea unui document spiritual, a unei mărturisiri venite dintr-un trecut nu prea îndepărtat şi parcă mereu ameninţător.[11]

Maria Elena Ganciu, „Poveste de dragoste", Echinox, anul XXV, nr. 7-8/1993, p. 6.

„Am scris în mai multe rânduri că revelaţia ultimilor trei ani în literatură este opera postumă a lui N. Steinhardt. Un argument în plus ni-i oferă cartea publicată recent de loan Pintea, intitulată Primejdia mărturisirii. O carte vie, plină de farmecul inteligenţei şi al sincerităţii. Este vorba de şapte convorbiri pe care loan Pintea — poet şi, dacă înţeleg bine, bibliotecar în Bistriţa - le-a avut între 1984-1988 cu părintele Nicolae de la Mănăstirea Rohia. Se adaugă la acest dialog un număr de articole, scrisori, fragmente de jurnal, un text din 1988 «Despre agonia Europei» şi, în fine, o emoţionantă «Mărturisire» în care N. Steinhardt justifică trecerea sa la creştinism şi hotărârea de a se călugări. Este o carte-document care, împreună cu Jurnalul fericirii, cu Predicile de la Rohia şi volumul publicat de Zaharia Sângeorzan, arată un destin de intelectual român în luptă cu «păcătoşenia» lui lumească şi cu

aspiraţia sa de a se «înduhovnici» prin Hristos.“
Eugen Simion, „N. Steinhardt mărturisitorul'[1], Literatorul, nr. 3/1993, p. 3; reluat în „Prin alţii în postumitate", în Caietele de la Rohia, voi. IV, Editura Helvetica, Baia Mare, 2002, pp. 230-234.

„Este greu să începem o pagină despre loan Pintea fără a numi ucenicia sa la N. Steinhardt. I-a fost, în cel mai limpede înţeles al cuvântului, ucenic, discipol, elev. L-a făcut mai vizibil prin cărţi bine întocmite."
Cornel Ungureanu, „Teologii noştri şi literatura lor în anul 2007", în Adânc pe adânc. Sacerdoţiu liric, Editura Brumar, Timişoara, 2006, pp. 385-388.

„O carte de convorbiri (Primejdia mărturisirii), pe care o socotesc a doua în ordinea frumuseţii şi a valorii, dar la egalitate cu acel «final» al Scrisorii pierdute, mult mi-e drag, a reapărut acum, recent, într-o a doua ediţie, revăzută şi sporită de autorul ei, preotul şi scriitorul loan Pintea. [...]

Aceste convorbiri dintre părintele Nicolae de la Rohia şi tânărul său interlocutor — un adevărat Eckermann clerical — au fost înregistrate între anii 1984 şi 1989 la Rohia şi uneori au participat la ele si alţi intelectuali. Când am citit initial cartea, cum era firesc, am fost răpit de conţinutul ei. Pentru că Steinhardt e unic. E profund, este autentic şi - un singur detaliu — cred că e singurul care a putut răsturna sau chiar dărâma în plan teologic o afirmaţie a lui Nae Ionescu.

De data aceasta, la a doua lectură, la fel de intensă, mă voi opri asupra altui aspect: Steinhardt, părintele Pintea sau Mircea Oliv discută la fel de liber ca în zilele noastre, în anii ’80, despre revoluţia anticomunistă maghiară sau despre ocuparea ţării noastre de ruşi; despre reformele lui Gorbaciov ca şi despre generaţia interbelică ori despre laşitatea Occidentului faţă de molohul totalitar. Toate acestea dovedesc, indubitabil, curaj şi, evaluate politic, ar putea fi incluse la rubrica disidenţă ori rezistenţă spirituală şi intelectuală; spirituală pentru că cele mai multe subiecte dezbătute aparţin teologiei. Eu sunt frapat acum de aspectul de oameni liberi al celor ce stau de vorbă la Rohia şi înregistrează aceste convorbiri.

Iar libertatea lor decurge din încredere. Aceşti oameni, părintele Nicolae, Pintea, Mircea Oliv sau alţii, au încredere unii într-alţii. Nu se tem să fie «turnaţi», nu se sperie că banda de magnetofon sau caseta poate deveni o ulterioară «probă». Faptul că a existat încredere între oameni în România lui Ceauşescu mi se pare cât se poate de reconfortant. [...]

loan Pintea a fost un veritabil ucenic. Deopotrivă scriitor si preot, el a constituit un prilej binecuvântat pentru Steinhardt. Iar prilejurile sunt acele împrejurări importante din viaţă în care destinul nostru ne provoacă şi ne acordă atenţie; negreşit, cu încredinţare de Sus.“
Dan Ciachir, „Ucenicul lui Steinhardt", în Ofensiva Ortodoxă, Editura Anastasia, Bucureşti, 2002, pp. 429-431.

„Circumstanţa că loan Pintea a ucenicit în preajma lui N, Steinhardt - etapă al cărei rod direct a fost apariţia cărţii de convorbiri Primejdia mărturisirii (1993) - şi că a devenit el însuşi preot motivează deschiderea înspre fundamentele mistice ale imaginarului poetic."
Vasile Spiridon, în Dicţionarul general al literaturii române (coordonator Eugen Simion), Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti,

2006, p. 255.

„în convorbirile cu loan Pintea, desfăşurate spre sfârşitul anilor ’80, Nicolae Steinhardt realizează un lucid şi cuprinzător periplu prin istoria României postbelice, subliniind rolul determinant jucat de marile puteri occidentale în evoluţia politică şi ideologică a acesteia. Mărturisirea onestă şi documentată a lui Nicolae Steinhardt poartă titlul semnificativ «Despre agonia Europei». Conştient de toate deciziile politice şi militare româneşti, occidentale sau sovietice, foarte bine informat, capabil a
selecta si a sedimenta realităţi istorice trăite individual si colectiv
>>>
drept consecinţă imediată a deciziilor umane care generează istoria, monahul de la Rohia elaborează câteva pagini documentare perfect creditabile. Diferenţa cea mai vizibilă între stilul său «laic» şi stilul ştiinţific al istoricilor de profesie este libertatea pe care şi-o asumă responsabil în a califica marile «figuri» care au decis soarta ţărilor est şi central-europene, drept «canalie», «jigodie», «deştept», «patriot», «curajos» sau «laş». Libertatea lexicală nu este un artificiu stilistic la Nicolae Steinhardt, ci manieră onestă de exprimare a convingerilor încrustate în conştiinţa şi intelectul său de o istorie impusă, trăită şi asumată deplin. Mai mult, Nicolae Steinhardt nu sistematizează paginile de istorie relatate, urmărind un fir dincolo de cronologie, o idee pe care o argumentează alert şi dezinvolt apelând la exemple diverse din istoria scrisă sau trăită.

Referinţe critice

Istoria României în «acest sălbatic, absurd si dement veac al
>
nostru» este, în viziunea lui Nicolae Steinhardt, consecinţă a «agoniei Europei». “

Irina Ciobotaru, „Lecţie de morală istorică. Despre agonia Europei'*, Verso, anul III, nr. 38/2008 („Obiectiv Pintea-Steinhardt"), p. 14.

„Spunându-se, despre N. Steinhardt, că a avut elevi, nu este doar o imprecizie de exprimare, ci, într-o oarecare măsură, chiar o eroare. N. Steinhardt a strâns în jurul său, sub pretextul unei spiritualităţi culte, câţiva tineri — constanţi vizitatori — care astăzi pot fi număraţi pe degete. Puţini dintre ei i-au urmat modelul, mai puţini i-au continuat opera, nici unul nu i-a dedicat un studiu aplicat esenţial. Aşa-zisa Şcoală de La Rohia a fost, prin lipsa unei ordini stricte, una cu frecvenţă redusă ori la distanţă, având în sine ceva din spontaneitatea culturii autentice şi asumate ca mod de viaţă. Fără un proiect cumpănit - pentru că mentorul era ancorat într-un dincolo a-cultural — şi fără o listă de lecturi sau probleme prioritare (verificate ulterior şi dezbătute), Şcoala de la Rohia e mult diferită de, spre exemplu, cea de la Păltiniş, Steinhardt având - la acest nivel - afinităţi mai numeroase cu Ţuţea (şi Cioran), decât cu Noica (sau Eliade).

Rohia şi Păltinişul pot fi comparate doar în virtutea unor condiţii interioare şi exterioare, în limitele cărora mentorii locului si-au format cultura, si-au consolidat renumele, si-au desfăşurat apostolatul. Nu pot fi, însă, comparate, pe baza modelului lor cultural (propus şi urmat). La Păltiniş, Noica a practicat un model ideocentric de performanţă culturală, pe care l-a propus grupului său benedictin; având vocaţia culturii, a întemeiat o şcoală (devenită instituţie mobilă cu centrul în filosofie). La Rohia, Steinhardt a practicat un model hristocentric de performanţă spirituală, pe care l-a propus grupului

său psaltic; având vocaţia spiritualităţii, a lăsat un testament (devenit moştenire imobilă cu centrul în religie).
Referinţe critice
257
Diferenţa nu e de natură valorică; ea indică doar existenţa a două proiecte culturale (de rezistenţă ideologică şi subversiune), instituind, în Ardeal, două nişe prin care tineri ai anilor ’80 reuşeau să se sustragă — într-un gest de exil interior — politicii oficiale a statului. Cultura şi spiritualitatea sunt soluţiile ce despart Păltinişul de Rohia, nu însă fără o reverentioasă întâlnire într-o dimensiune înaltă a gândirii: performanţa culturală a lui Noica acceptă, în ordinea meta-ideii, necesitatea vocaţiei spiritualităţii, aşa cum libertatea spirituală a lui Steinhardt acceptă, în ordinea intelectului, necesitatea vocaţiei culturii. Noica practică performanţa culturală şi demnitatea spirituală, Steinhardt practică performanţa spirituală şi demnitatea culturală. Nu există, în această deosebire, o fatală incongruenţă, dar nici sinonimia nu poate fi acceptată. De aceea, dintru început, vom exclude egalizarea Rohiei cu Păltinişul, arătând, aşa cum reuşeşte şi Ioan Pintea în incitantul său dialog cu Monahul de la Rohia, că supremaţia şcolii lui Steinhardt e apriorică în domeniul spiritualităţii (acelaşi lucru fiind valabil pentru Noica, în sfera culturii).

Primejdia mărturisirii., reeditată recent la Humanitas, e un document care, în comparaţie cu Jurnalul de la Păltiniş, susţine pe deplin aprecierile de faţă. [...]

Primejdia mărturisirii este dosarul cel mai profund al unei bătălii culturale, metodă inspirată din Boccaccio, dar asumată ca poveste culturală şi iniţiere spirituală: la Rohia, ca într-un exil interior, insularitatea impusă de regim culturii şi persoanelor care o alcătuiau a fost transformată într-o comunitate a cărei primă mărturie rămâne mărturisirea. Ca o astfel de memorie culturală, Primejdia mărturisirii e testamentul vorbit pe care Steinhardt l-a lăsat lui Ioan Pintea (el însuşi testament poetic al Părintelui, după cum îl considera Ovidiu Pecican). Comparate cu Jurnalul de la Păltiniş, Convorbirile de la Rohia sunt un altfel de raportare la cultură; fără a-şi îngropa talantul, N. Steinhardt l-a lăsat moştenire tinerilor din jurul său, ca şi celor cărora le adresase cărţile sale. Depinde
258 Referinţe critice
numai de cei care-i formează posteritatea, dacă testamentul său va fi urmat îndeaproape sau răstălmăcit."
Luigi Bambulea, „Modelul cultural Steinhandt. în marginea Convorbirilor de la Rohia", Verso, anul III, nr. 39/2008, p. 15.

.Apărută într-o nouă ediţie la Editura Humanitas, Primejdia mărturisirii este o carte dialogată nu numai în prima parte a ei, cea care aparţine, după cum Ioan Pintea mărturiseşte, unui «timp al taifasului» (p. 17), ci chiar acolo (sau cu atât mai mult acolo) unde frânturile de jurnal iau locul nesfârşitelor convorbiri dintre părintele N. Steinhardt şi mai tânărul său «ucenic» Ioan Pintea. Numai că în cea de-a doua parte a cărţii, dialogul purtat cu cel dintâi se camuflează într-un dialog interior, care aduce la lumină câteva momente esenţiale ale itinerarului spiritual, al cărui luminător este Monahul de la Rohia. Tocmai de aceea lucrarea aceasta este în mod radical mărturia căutării sinelui propriu dincolo de propriile îngrădiri, a balansului între sine şi celălalt, doi poli între care raportul de intimitate, ridicat asemenea unui edificiu, ajunge să fie «mai» originar decât cei doi «poli» ai săi, devenind

parte constitutivă a fiecăruia dintre ei. Primejdia mărturisirii stă drept simbol al drumului către celălalt, prin care, abia, sineitatea poate avea sens. [...]

Provocat de întrebările meşteşugit alese ale lui loan Pintea, N. Steinhardt evocă o mulţime de personaje care, ca la o chemare, se adună de pretutindeni, chiar dacă timpul a pus între ele decenii întregi, neînţelegeri sau le-a despărţit radical. [...]

A doua parte a cărţii, furnal cu si despre N. Steinhardt, rememorează nenumărate clipe petrecute în prezenţa (chiar dacă nu întotdeauna fizică) a Părintelui. Mănăstirea de la Rohia apare ca un loc tainic, desprins de lume, unde bucuria lecturii unor cărţi interzise este învăluită de căldura lemnelor trosnind în sobă. Frigul, element de disoluţie, duşmanul suprem al Părintelui, care în timpul iernii cerea mereu noi şi noi rezerve de lemn, era lăsat afară. Aici este

locul în care loan Pintea evocă, de-a lungul câtorva pagini, episodul în care Părintele Nicolae, fără nici un motiv, îi cere să vină neîntârziat la mănăstire împreună cu întreaga familie. Legăturile afective dintre cei doi sunt irizate de apropierea presimţită a morţii. Steinhardt avea să-i mărturisească lui Pintea că nu mai are decât puţine zile de trăit. îi lăsa în grijă «ucenicului» său toate manuscrisele. Fiinţa celui ce murea trecea asupra celui care rămânea în viaţă. In felul acesta, celălalt avea să rămână mereu prezent, iar prezenţa lui, fără să fie una fizică, avea să susţină mai departe infinitatea dintre cei doi. Gestul simbolic al predării tuturor manuscriselor desăvârşeşte timpul «taifasului», transformându-l într-un timp al mărturisirii.

La numai câteva zile după această din urmă vizită, Părintelui Nicolae i se citea cu voce tare, pe patul spitalului, aşa cum voise cu mult înainte, Rugăciunea pe patul de moarte. Dispariţia lui fizică nu avea să ducă însă la destrămarea unei apropieri care nu se mai hrănea de mult cu prezenţe de acest fel, ci care, luând chipul unei cuminecări, a unei împărtăşiri, avea să dăinuiască asemeni credinţei, mereu sporitoare.

«Cred Doamne, ajută necredinţei mele!» erau cuvintele care stăteau drept moto al Jurnalului fericirii. Aceleaşi rânduri ar putea sta drept moto al acestei lucrări ce rămâne mărturia unei întâlniri sporitoare între Părintele Nicolae şi mai tânărul loan Pintea. Părintele a mărturisit celui din urmă, la sfârşitul vieţii sale, că această întâlnire i-a luminat ultimii ani ai vieţii. Cel din urmă avea să spună că aceeaşi întâlnire i-a schimbat întreaga viaţă. De fapt, ca întotdeauna, într-o astfel de ocazie, în care doi oameni sunt apropiaţi de firul invizibil al credinţei şi de cel al dorinţei de a se regăsi pe sine, nu se poate niciodată şti cu adevărat «cine oferă şi cine primeşte».“

Paul Sandu, „Despre celălalt sau Primejdia mărturisirii' , Verso, anul III, nr. 39/2008 („Obiectiv Pintea-Steinhardt“), p. 14.

Indice de nume

A

Adenauer, Konrad 176 Adso din Melk 125 Agathon 154 Agopian, Ştefan 65 Alehem, Salom 229 Alexandru, loan 58, 76 Al-George, Dorina 222 Al-George, Ion 51 Al-George, Sergiu 5,48, 50-51, 57, 111, 130, 149-150, 189, 222, 232, 249 Al-George, Vasile 51 Amiel, Henri Frederic 110 Anania, Bartolomeu 146 Andrei (apostol) 218 Andronache 55 Anghel, Gh. 60 Antonescu, Ion 251 Antonesei, Liviu 61-62, 69 Antonie (awa) 146 Ardeleanu, George 63 Ariadna 80

Aristotel 88, 163 Arman, Mircea 101 Augustin (Fericitul) 112 Avramescu, Mihail 216
B
Babbitt, George F. 90 Babel, Isaac 184 Baciu, Alexandru 45, 169 Baconsky, A.E. 57 Bahtin, Mihail 103 Balzac, Honore de 66 Bambulea, Luigi 22,38,163,258 Barbilian, Dan (Ion Barbu)114 Barres, Maurice 72-73 Barth, John 71 Basta, Gheorghe 251 Baudelaire, Charles 71, 117 Bădiliţă, Cristian 22, 41, 81, 154
Băgulescu, Gheorghe 99 Bălan, Ioanichie 108 Băncilă, Vasile 84

Berdiaev, Nikolai 88 Bergson, Henri 57, 94, 226 Bernanos, Georges 104, 159 Bibescu, Martha 205 Blaga, Lucian 60, 69, 84, 140- -141
Blandiana, Ana 57, 131, 141 Boca, Ilie 6
Boccaccio, Giovanni 257 Bogdan, Radu 68 Bogdanov, Grişka 94 Bogdanov, Igor 94 Bogza, Geo 58, 77, 93 Boissier, Gaston 101 Bonhoeffer, Dietrich 156-157 Brassens, Georges 158-159 Brătescu, G. 48 Brătescu-Voineşti, Al. 76, 135- -136, 191
Brătianu, Ionel 180-181, 206 Brodski, Iosif 190-193 Brueghel cel Bătrân, Pieter 72 Buga, loan 94 Bukovski, Vladimir 205 Bulat, Virgil 85, 97, 106 Bulganin, Nikolai Aleksandrovici 174
Buzura, Augustin 207 C
Caillois, Roger 61 Camus, Albert 66, 167 Cantemir, Dimitrie 99, 251 Caravaggio 217
Carlyle, Thomas 138 Carol al II-lea 140, 179 Cassian, Nina 141 Castro, Fidel 197-198, 234 Călinescu, George 78, 124 Cărtărescu, Mircea 57, 71 Cârţan, Gheorghe (Badea Cârţan) 92
Ceauşescu, Nicolae 179, 254 Celine, L.F. 118 Chamberlain, Joseph 171 Chamisso, Adelbert von 109 Châteaubriant, Alphonse 43 Chesterton, G.K. 76, 91, 130 Chimet, Iordan 43, 126 Chira Maramureşanul, Justinian (episcop) 123 Chopin, Frdderic 72 Churchill, sir Winston 171- -174, 205
Ciachir, Dan 38, 254 Ciobotaru, Irina 22, 38, 256 Ciocârlie, Livius 65 Cioculescu, Barbu 87 Ciomoş, Virgil 111, 200 Cioran, Emil 48, 63, 66, 82, 84-86, 105, 113, 138, 150, 161,206-207,227-229,256 Ciorănescu, Alexandru 48, 85, 102
Claudel, Paul 168 Cleopa, Ilie 146 Clovis 71
Constant, Benjamin 130

Cornea, Andrei 200 Cornea, Doina 83 Corvalan, Luis 205 Coşbuc, George 51, 102 Costin, Miron 134 Crăciun, Gheorghe 200 Crăciunescu, Ioana 141 Creangă, Ion 161 Crescent (martir) 153 Cristea, Valeriu 76-77 Cristofora (maică) 95 Crohmălniceanu, Ovid. S. 68, 76, 130
Cronin, A.J. 159 Cronos 74 Cuza, A.I. 204
D
Daladier, fidouard 171 Dalf, Salvador 155-156 Dante, Alighieri 102-103 Daudet, Alphonse 136, 236 David, Louis 164 Delpiano 53
Densusianu, Nicolae 124 >
Descartes, Rene 80 Diaconescu, Ioana 57, 141 Diaconescu, Mihail 65 Dimitrie al Rostovului (sfânt) 73 Dimov, Leonid 58 Dinescu, Mircea 57 Dionisiu (tiranul) 115 Doderer, Heimito von 104 Doinaş, Ştefan Augustin 58,

68
Don Quijote 167 Dostoievski, F.M. 116,167,183, 207
Drogeanu, Paul P. 103-104 Dromihete 251 Druţă, Ion 65 Duca, I.G. 78
Dugay-Martin 159-162 Duhamel, Georges 92 Dulles, John Foster 176
Dumitrescu, Geo 58 Dumitriu, Anton 48, 51 Dumitru 159-162 Dupin, Auguste
125
E
Eckermann, J.P. 30, 254 Eco, Umberto 124-125 Eden, Anthony 174, 176, 178
Efrem Şirul (sfânt) 128-129 Einstein, Albert 53 Eisenhower, Dwight 176, 180,
195, 237 Electra 129 Eliade, Christinel 112 Eliade, Mircea 47, 60, 62-63, 82-
86, 106, 111-113, 118, 159, 162, 206-207, 226- -227, 237-238, 256 Elţîn,
Boris 205 Eminescu, Mihai 5, 59-60, 97- -98, 108, 115, 121 Enescu, Radu 70,
99 Evdokimov, Pavel 165-166
264
Indice de nume
F
Fallada, Fîans 132 Farfuridi 181 Fecioara Maria 152 Ferdinand (rege) 180-
181, 206 Filotei (sfânt) 73 Flămând, Dinu 57 Florescu, Nicolae 5 Frossard,
Andre 127
G
Gafencu, Grigore 174 Gafiţa, Mihai 134-135, 226 Ganciu, Maria Elena 37,
252 Gârleanu, Emil 135 George, Alexandru 76 Gheorghe, Iavitz 85 Ghica,
Magdalena 57, 141 Gide, Andre 72-73, 80, 82, 92, 110-111, 118 Gierek,
Edward 185 Giurescu, Constantin C. 79 Godel, Kurt 129 Goethe, J.W. von 90,
107, 115, 143
Goga, Octavian 78 Golescu, Dinicu 92 Gomulka, Wladislaw 185 Goncourt
(fraţii) 110 Gorbaciov, M.S. 170, 182-183, 185, 190-194,196,198,254
Gottwald, Klement 186 Graff, Gerald 71-72 Gramsci, Antonio 128
Graves, Robert 101 Green, Julien 110 Greene, Graham 159 Grigorie Sinaitul
(sfânt) 73 Grigurcu, Gheorghe 76 Gromîko, Andrei 183 Guevara, Ernesto, zis
Che 197, 234
Guglielmo de Baskerville 124-125 Guitton, Jean 94 Guizot, Francois 50
Gurion, David Ben 178 Gusti, Dimitrie 79 Gutenberg, Johannes Gensfleisch,
zis 88
H
Hamlet 151 Hasdeu, B.P. 60, 124 Hassan, Ihab 71 Hegel, G.W.F. 80
Heidegger, Martin 101-102,122, 129
Heliade-Rădulescu, Ion 84 Herovanu, Eugen 78 Hitler, Adolf 109, 170-171,
179, 251
Hodea Sigheteanul, Iustin (Justin) (arhiereu)27, 34, 39-40 Hogaş, Calistrat 93
Holderlin, Friedrich 102 Holmes, Sherlock 125 Horasangian, Bedros 65 Horia,
Vintilă 207, 237 Horthy, Miklos 184
Indice de nume
265
Hoyle, Fred 128
Hrusciov, N.S. 174-176, 178
>
Hugo, Victor 215 Huizinga, Johan 61, 69, 103Husserl, Edmund 80
I
Iacob (apostol) 218 Ibrăileanu, Garabet 76 Ierunca, Virgil 83-84, 111, 237
Ilie, Remus 93 Ioan (evanghelist) 152, 218 Ioan Paul al II-lea (papă) 127,144

Ioana d’Arc 226-227 Ionel, Nicolae 57 Ionescu, Eugen 47, 64, 84-87, 112, 117-118, 145,206-207 Ionescu, Nae 78-83, 112, 254 Ionescu, Take 180-181, 206 Iorga, Nicolae 78-79 Isihie (sfânt) 73 Isou, Isidore 212 Istrati, Panait 92, 128 Itic 110
Iuda 217-219, 221-222 Ivănescu, Cezar 58 Ivănescu, Mircea 58
J
Jankelevitch, Vladimir 94 Jaruzelski, Wojciech 185, 187- -188
Joja, Constantin 55
K
Kâdâr, Jânos 190 Kant, Immanuel 80 Kastner, Eric 104 Katow 145
Kavafis, Konstantinos 143 Kerenski, A.E 175 Khomeini, Ruhollah Musavi 235
Kipling, Rudyard 100-101 Kissinger, Henry 195 Kleininger, Thomas 101
Kolbe, Maximilian 144-145 Kossuth, Lajos 180 Kravcenko, Viktor 187
L
Lassaigne, Jacques 155 Lefter, Ion Bogdan 57, 68, 200 Lenin, Vl. 198 Levi (vameşul) 217 Lewis, Sinclair 90 Liiceanu, Gabriel 54,66-68,95, 101,200 Lisimah 251
London, Alfred 186-187 Lovinescu, Monica 83-84, 111, 237
Lupescu, Silviu 6 Lyotard, Jean-Franţois 71
M
Magieru, Andrei 216 Maigret 125

Malaparte, Curzio 198 Malraux, Andre 120, 145, 200- -201
Mandelstam, Nadejda 184 Mandelstam, Osip 184 Manolescu, Nicolae 68
Marcel, Gabriel 94 Marghiloman, Alexandru 180- -181, 186-188, 206 Maria (regină) 180-181, 206 Marin, Mariana 57, 141 Marinescu, Angela 57, 141
Maritain, Jacques 94 Martin, Aurel 250 Marx, Karl 182, 196-197 Matei (evanghelist) 217-218 Mauriac, Franşois 147 Maurois, Andre 210 Mălăncioiu, Ileana 57, 141 Mărculescu, Sorin 54, 58, 66 Mărgineanu, Nicolae 136
Mehedinţi, Simion 78-79 Menalque 82 Micescu, Istrate 78 Michaux, Henri 166-167 Mihadaş, Teohar 59 Mihai Viteazul 251 Mihail (arhanghel) 145
Mihăilescu, Dan C. 63 Milescu, Nicolae 92, 99 Mircea, Oliv 6, 169, 200-201, 208-209, 243, 245, 254 Mirodan, Alexandru 109-110 Moceanu, Ovidiu 65
Mollet, Guy 178 Montand, Yves 187 Moravia, Alberto 58 Movilă, Petru 162
Mozart, Wolfgang Amadeus 146 Munteanu, Neculai Constantin 170
Muresan, Ion 57 Muşina, Alexandru 57, 68 Mussolini, Benito 54, 171
N
Nagy, Imre 177, 190 Nasser, Gamal Abdel 175-176, 178,236 Nathanael 82
Negulescu, P.P. 79 Nemeş, Mihail 157 Nemoianu, Virgil 107 Neuman, Emanuel 108 Nicolae (părintele) 5-6, 17, 47, 169-170,185,190,195,199, 201,217,225,231,237,239, 252-256, 259 Nil de Sorska (sfânt) 73 Nimigean, Ovidiu 63 Niscov, Viorica 226 Nixon, Richard 180 Noica, Constantin 48-49, 54- -55, 60, 63, 67, 81-83, 92, 95-98, 102, 110, 113-116, 120, 124-126, 128-129, 143, 152, 163, 172-173,

200-201, 207-212, 222-223, 249, 252, 256-257 Novalis, Friedrich Leopold von Hardenberg, zis 111
O
Odobescu, Al. 76 Olăreanu, Costache 200 Olteanu, Ioanichie 58 O’Neill,

Eugene 129 Ortega y Gasset 121-122 Ortega, Daniel 197-198, 234 Ortiz, Ramiro 102
P
Paisie 73 Palach, Jan 180 Paleologu, Alexandru 48, 53, 55, 68, 81, 101, 129-130, 143, 184, 200
Paleologu-Matta, Svetlana 59, 108
Papen, Franz von 170 Parain, Brice-Aristide 233-234 Pascal, Blaise 113, 157
Pasternak, Boris 191 Paul al Vl-lea (papă) 144 Pavel (apostol) 153, 214, 223, 228,252
Păcăţian, Teodor 124 Păstorel (Al.O. Teodoreanu) 110 Pătrăşcanu, Lucreţiu 184 Pârvan, Vasile 60, 124 Pecican, Ovidiu 257
Peel, sir Robert 139 Petrescu, Camil 83, HO Petrescu, Cezar 140 Petrescu, Radu 110 Petreu, Marta 141 Petru (apostol) 218 Petru I (ţar) 251 Philippide, Alexandru 117, 124 Picasso, Pablo 77-78 Pillat, Dinu 48, 50, 249 Pintea, Andrei-Ioan 17 Pintea, loan 7, 52, 61, 97, 107, 117, 120, 191-192, 200- -201, 204, 215, 225, 228, 232, 241-243, 245, 247, 249-259
Pintea, Ioana-Alexandra 191, 194
Pintea, Violeta 6, 191 Pintescu, Alexandru 251 Plastara, George 83 Platon 115-116, 163 Plămădeală, Antonie 128 Pleşu, Andrei 67-99, 200 Pliniu cel Bătrân 56 Pliuci, Leonid 193 Poe, Edgar Allan 52-53, 55 Popescu, Adrian 162-163 Preda, Cristian 50 Proust, Marcel 142
R
Raicu, Lucian 75, 77 Rajk, Lâszlo 184, 186

Raricescu, Constantin 78 Raţiu, Virgil 200 Razmoş, Florian 20,85, 106-107
Rădulescu-Motru, Ion 78-79 Rău, Aurel 58 Reagan, Ronald 182, 196
Rebreanu, Liviu 110 Reich, Erica 184 Rilke, Rainer Maria 68, 102 Rodin, Auguste 68 Roman, Andrei 49 România 109, 169, 177, 179- -180, 251, 254-256 Roosevelt, Franklin Delano 96, 172-173
Rousseau, Jean-Jacques 112, 120,
122
Rozanov, Vasili 192 Rubliov, Andrei 155 Ruskin, John 210
S
Sadoveanu, Mihail 93 Saharov, Andrei 192 Sandu, Paul 251 Sartre, Jean-Paul 88, 94, 126, 148, 199
Săplăcan, Radu 59 Sângeorzan, Zaharia 157, 253 Sârbu, Cristina 6 Scarlat, Mircea 67-68 Scarpetta, Guy 71 Schelling, F.W.J. 80
Serafim de Sarov (sfânt) 224 Shakespeare, William 138 Sibila 163
Signoret, Simone 187 Silone, Ignazio 128 Simion, Eugen 64, 68, 76, 130, 142, 253, 255 Simionescu, Ion 93 Simionescu, Mircea Horia 200 Slânsky, Rudolf 184, 186-187 Sobieski, loan 251 Socrate 163-164 Soljeniţîn, Aleksandr 184, 187, 191, 204-205 Sorescu, Marin 58, 131 Spengler, Oswald 170 Speranfia, Theodor 110 Spinoza, Baruch 132 Spiridon, Monica 69, 89
Spiridon, Vasile 255 Stalin, I.V. 172-175, 184, 186, 192
Stamatu, Horia 85, 207 Stan 110
Stănescu, Nichita 58, 132, 206 Stăniloae, Dumitru 107, 136, 141, 151-152
Stăniloae, Lidia 57 Stein, Edith 127 Steinhardt, N. 5-6, 43, 45, 52, 58,63-64,67,75,81,84-85, 89-90, 95, 97, 101, 104, 106, 111, 118, 125, 130,

134, 138, 153, 157, 163, 200, 205, 208, 215, 222, 226, 241-247, 249-259
Stendhal, Henri-Marie Beyle, zis 110
Stoicescu, Constantin 83 Stolojan (soţii) 237 Stolojan, Sanda 95 Strauss, Johann 122 Stravinski, Igor 209, 212 Streinu, Vladimir 66 Suciu, Daniel T. 163 Suciu, Traian 163
S
>
Şora, Mariana 68
Şora, Mihai 84, 120, 200
Ştefan cel Mare 251
Stefoi, Elena 141 >
T
Tartler, Grete 57, 83, 141 Tătaru-Cazaban, Miruna 50 Teilhard de Chardin, Pierre 69, 124
Tereza de Avila (sfântă) 127 Thatcher, Margaret 182, 185 Thibon, Gustave 127 Thorez, Maurice 186 Tican-Romano, Mihai 99 Tihnea, Dorin 101 Tito, Iosip Broz 184 Titulescu, Nicolae 78
Toynbee, Arnold 170 Trakl, Georg 102, 157-159 Troţki, Lev Davîdovici 198 Truman, Harry 172 Tudoran, Dorin 57 Turcea, Daniel 57
T
>
Ţoiu, Constantin 65-66 Ţuţea, Petre 82, 250, 256
U
Unamuno, Miguel de 150 Ungureanu, Cornel 253 Uricaru, Eugen 65
V
Vancea, Viola 57
Vasile (de la Poiana Mărului)
73-74
Vasile cel Mare (sfânt) 73 Verne, Jules 92 Vianu, Tudor 78 Vlad, Alexandru 200 Vulcănescu, Mircea 48, 83
W
Wagner, Richard 82, 107, 120- -121
Weil, Simone 127, 131 Wellington, Arthur Wellesley, duce de 235
270
Indice de nume
Werfel, Franz 159 Wieder, Mihail 216 Wilde, Oscar 167 Wilhelm de Orania 202 Wingey, Peter 125 Wittgenstein, Ludwig 129 Wotan 108 Wundt, W. 136 Wyszynski, Stefan 185, 188
X
Xavier de Maistre 89 Xenopol, A.D. 124
Z
Zarifopol, Paul 76, 138-140 Zevedeu 218 Zilieru, Horia 58 Zinoviev, Grigori 205
Indice de locuri
A
Afganistan 182-183 Alexandria 176 Altenburg 120
America de Sud 99, 197-198, 234
Arad 216 Ardeal 162, 257 Argentina 234 Ashford 127 Athos 73
Auschwitz 127, 144 Austria 178
B
Baia Mare 126 Beclean 5, 59 Belgia 106 Berlin 173

Bistriţa 5-6,123,200, 208,215, 253
Brasov 63
5
Brazilia 234 Bruxelles 86, 106 Bucureşti 5, 9, 14, 19, 22, 40, 54-55, 60, 98, 108, 119, 125-126,180-181,215,226 Budapesta 176-177, 180, 237 Buzău 73
C
Cartierul Latin 128 Casa Poetului 6 Câmpulung 55, 81 Cehoslovacia 179, 181, 186 Chevetogne 86, 106-108 Chicago 85, 162 China 92, 99
Chisinău 117
>
Cişmigiu 135 Cluj-Napoca 19-21, 123 Columbia 234 Cuba 182, 197
272
Indice de locuri
D
Danemarca 108 Dălhuţi 73 Dej 59
E
Egipt 175-176, 178 El Salvador 234
Elveţia 106, 197
>
Escorial 121
Europa 92, 127, 169-171, 173, 175-176,178,180-182,184, 193,196-197,199, 201,237
F
Franţa 106, 171,174,176, 178- -179, 186,196-198, 204
G
Gdansk 185 Geneva 174
Germania 98, 171, 175, 179- -180, 196-198 Gherla 59 Golgota 155-156
Gorki 193
H
Heidelberg 67-68 Honolulu 195
I
Ialta 172-173
Iaşi 61, 63, 154, 162, 180-181, 206
Insulele Canare 85
Israel 109, 175-176, 178, 216
Italia 53, 197-198
J
Japonia 99, 119, 144 Jilava 48, 59, 232
K
Kremlin 170
L
Liban 235
Lighet 102, 120, 122-123, 169
Londra 181
M
Maramureş 119 Marea Britanie 127, 171, 176, 179, 197, 204-205 Milano 53
Mogoşoaia 55 Moldova 95, 130 Moscova 174, 179, 190, 233 Munchen 171-172, 237
Indice de locuri
273
N

Nicaragua 182, 197, 234 O
Occident 13, 83, 95, 97-98, 106, 173, 182, 184, 187, 194-195, 199,201,203-204, 207, 226,251,254 Oradea 227
Orient 149, 176, 237, 251 P
Palestina 216 Pantelimon 98
Paris 68, 83-85, 87, 90, 106, 108, 171, 174, 187, 193, 204, 228,237
Păltiniş 26, 55, 67, 97, 120, 128, 162, 252, 256-257 Poiana Mărului 73
Polonia 178-179, 185, 188,239 Potsdam 172 Praga 184 Prusia 170-171
R
Rimini 53
Rohia 5-6, 9, 13-16, 19-20,22- -26, 28, 30-31, 33, 35-37, 39, 41, 43, 83, 119-120, 122-126,128-130, 162-163, 165,169,222,241,246-247, 251-258
Rusia 173,175, 190. Vezi //Uniunea Sovietică
S
Santa Cruz de Tenerife 102 Siberia 193
Sibiu 54, 141, 146, 151, 163
Sicilia 115
Sinai 175
Sorbona 127
Spania 85
Statele Unite ale Americii 85, 96,170, 172-173, 175, 179, 182, 191, 194, 237
Stuttgart 175 Suez (Canalul) 174
T
Teheran 173 Tel Aviv 109 Timişoara 40 Transilvania 59 Turcia 170
T
)
Ţara Lăpuşului 54, 58 U
Ungaria 176-179, 184, 239 Uniunea Sovietică 173-175, 183-184, 190-191, 194, 196. Vezi şi Rusia
274
Indice de locuri
V
Z
Vatican 170 Văratec 95 Vâlcele 99 Viena 170 Vietnam 195
Zaizon 99 Zambia 99 Zurich 53, 109
Cuprins
Notă asupra ediţiei (loan Pintea) 5
Repere biobibliografice (Virgil Bulat).....9
O însoţire luminoasă (loan Pintea)..... 19
Convorbirile de la Rohia
între viată si cărţi..... 47
>>>
Suplimentul zilei: Eminescu.....59
Ziua întâi.....61
Suplimentul zilei: Despre Vasile de la Poiana Mărului 73
Ziua a doua.....75
Suplimentul zilei: Despre bunătatea sufletească 87
Ziua a treia.....89
Suplimentul zilei: Despre romanul Fabian de Erich Kăstner 104
Ziua a patra.....106
Suplimentul zilei: Un haiku: Ramura înflorită 118

Ziua a cincea..... 119
Suplimentul zilei: De la trei poeţi români citire131
Ziua a sasea.....134
>
Suplimentul zilei: Oameni şi sfinţi.....144
în seria de autor „N. Steinhardt au apărut:
Jurnalul fericirii
Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă Ingenui... tinerilor
Principiile clasice şi noile tendinţe ale dreptului constituţional. Critica operei lui Leon Duguit
Articole burgheze
Primejdia mărturisirii. Convorbirile de la Robia
www. polirom. ro www. manastirea-rohia. ro
Redactor: Cezar Petrilă Coperta: Radu Răileanu Tehnoredactor: Daniel Scurtu
Bun de tipar: februarie 2009. Apărut: 2009 Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266 700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11; (0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.roBucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box l-728, 030174 Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro
Editura Mănăstirea Rohia, loc. Rohia nr. 18, Maramureş, 435612, Tel.: (0262) 38.76.05; Fax: (0262) 38.76.08;
E-mail: cancelarie@manastirea-rohia.ro
Tiparul executat la S.C. Arta Grafică S.A.